

**TASAVVUFİ TEMSİLİN GÖRSEL ANLATIMI: TRT
VEFA SULTAN DİZİSİ ÖRNEĞİ**

Gül SEKMEN

Yüksek Lisans Tezi

Temel İslam Bilimleri

Ana Bilim Dalı

Doç. Dr. Ahmet ÖZKAN

2025

(Her Hakkı Saklıdır)

T.C.
BAYBURT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TASAVVUFİ TEMSİLİN GÖRSEL ANLATIMI: TRT VEFA SULTAN DİZİSİ
ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gül SEKMEN

Danışman: Doç. Dr. Ahmet ÖZKAN

BAYBURT-2025

KABUL VE ONAY

Doç. Dr. Ahmet ÖZKAN danışmanlığında, Gül SEKMEN tarafından hazırlanan “Tasavvufî Temsilin Görsel Anlatımı: Trt Vefa Sultan Dizisi Örneği” başlıklı bu çalışma, 12.11.2025 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Ahmet ÖZKAN

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Samet KELLEÇİ

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Fatma TOSUN KÖSE

Bu tezin kabulü Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun/...../20... tarih ve 20...../.....-..... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Doç. Dr. Bünyamin ALIM
Enstitü Müdürü

BEYANNAME

Bayburt Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre Doç. Dr. Ahmet ÖZKAN danışmanlığında hazırlamış olduğum “Tasavvufi Temsilin Görsel Anlatımı: Trt Vefa Sultan Dizisi Örneği” başlıklı yüksek lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

12.11.2025

Gül SEKMEN

ÖN SÖZ

Çalışmamı hazırlarken sabrı ve anlayışı ile değerli katkılarını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Ahmet ÖZKAN'a, üzerimde emeği olan tüm hocalarıma şükranlarımı arz ediyorum. Ayrıca bu süreçte anlayış ve desteklerini eksik etmeyen eşim İsmail SEKMEN'e, aileme, tezimin bitmesini sabır ve olgunlukla bekleyen oğlum Alperen ile kızım Sena Betül'e teşekkür ediyorum.

Gül SEKMEN

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TASAVVUFİ TEMSİLİN GÖRSEL ANLATIMI: TRT VEFA SULTAN DİZİSİ ÖRNEĞİ

Gül SEKMEN

Bayburt Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Danışmanı: Doç. Dr. Ahmet ÖZKAN

Bayburt-2025, Sayfa: 134

Tasavvuf, insanın içsel olarak dini yaşantısını ve mâneviyatını güçlendiren bir disiplindir. Kişinin inancını yaşayabilmesi için yalnızca dini bilgileri kâğıt üzerinde öğrenerek hıfzetmesi yeterli değildir. Kişi, öğrendiği ilmini amellerine dönüştürebildiği sürece tam anlamıyla gerçek mü'min sayılır. İslâm'ın bize sunmuş olduğu bu manevî yaşantıyı tasavvuf öğretileriyle gerçekleştiririz. Tasavvufî yaşantıda bize örnek olabilecek pek çok şahsiyet olmuştur. Bu örnek şahsiyetler gerek yaşam şekilleri, gerekse öğretileri ile insanlara mânevî rehberlik ederek olgunluğa ulaştırıp, yol gösterici olmuşlardır. Aynı zamanda ahlâki değerleri de ön plana çıkararak toplum içerisindeki ilişkilerin sevgi ve huzur içerisinde devam etmesinde önemli rol oynamışlardır.

Günümüzde dijital imkânların çoğalmasıyla birlikte birçok bilgiye daha kolay ulaşabilmekteyiz. Çeşitli platformlarda yayımlanan dizi ve filmler vasıtasıyla da yapımcılar birçok konu hakkında mesajlarını izleyenlere aktarabilmektedir. Tasavvuf, bu gözde konular arasında ilk sıralarda yer almaktadır. Bu çalışmamızda TRT 1 ekranlarında yayımlanan ve Muslihuddin Mustafa'nın (Şeyh Vefa) hayatını ve mesajlarını ekranlara taşıyan "Vefa Sultan" dizisi ele alınmaktadır. Dizide tasavvuf kavramlarının, sembollerinin görsel olarak nasıl aktarılıp insanların iç dünyasına nasıl dokunabildiği ve dizinin gerçeklikle bağlantısını ne derece kurabildiği, tezimizin problemi olarak belirlenmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme tekniği kullanılarak dijital veriler incelenmiş ve tahlil edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, tasavvuf, Zeyniyye, Şeyh Vefa, TRT Vefa Sultan dizisi.

ABSTRACT

M. SC. THESIS

VISUAL EXPRESSION OF SUFI REPRESENTATION: THE EXAMPLE OF TRT VEFA SULTAN SERIES

Gül SEKMEN

Bayburt University

Graduate School of Education

Department of Basic Islamic Sciences

Thesis Advisor: Assoc. Prof. Dr. Ahmet ÖZKAN

Bayburt-2025, Pages: 134

Sufism is a discipline that strengthens an individual's inner religious experience and spirituality. Merely learning and memorizing religious knowledge from written sources is not sufficient for one to truly live by their faith. A person can be regarded as a genuine believer only when they are able to transform their acquired knowledge into righteous actions. The spiritual dimension that Islam presents to humanity is realized through Sufi teachings and practices. Throughout history, numerous exemplary figures have embodied the essence of Sufism. These individuals have served as spiritual guides, leading people toward moral and spiritual maturity through both their way of life and their teachings. Moreover, by emphasizing ethical values, they have played a significant role in fostering love and harmony within social relations.

In the modern era, the proliferation of digital technologies has made access to information much easier. Through various media platforms, producers are now able to convey their messages on a wide range of subjects via television series and films. Among these subjects, Sufism has gained a prominent place. This study examines the TV series Vefa Sultan, broadcast on TRT 1, which portrays the life and spiritual teachings of Muslihuddin Mustafa (known as Sheikh Vefa). The main research problem of this study is to explore how Sufi concepts and symbols are visually represented in the series, how they resonate with the inner world of the audience, and to what extent the series maintains a connection with historical and spiritual reality. The study employs a qualitative research design, using document analysis to examine and interpret digital data.

Keywords: Ottoman, Sufism, Zeyniyya, Sheikh Vefa, TRT Vefa Sultan series.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	II
BEYANNAME.....	III
ÖN SÖZ.....	IV
ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	VI
İÇİNDEKİLER.....	VII
KISALTMALAR.....	X
GİRİŞ.....	1
Araştırmanın Konusu ve Problemi.....	1
Araştırmanın Amacı.....	2
Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi.....	2
Araştırmanın Sınırlılıkları.....	2
BİRİNCİ BÖLÜM.....	3
1. MUSLİHUDDİN MUSTAFA (ŞEYH VEFA)’NIN HAYATI VE ZEYNİYYE TARİKATI.....	3
1.1. MUSLİHUDDİN MUSTAFA (ŞEYH VEFA)’NIN HAYATI.....	3
1.1.1. Doğumu ve Ailesi.....	3
1.1.2. Eğitimi, İlmi ve Tasavvufa İntisâbı.....	4
1.1.3. Hac Yolculuğu.....	4
1.1.4. İstanbul’a Gelişi ve Dönemin Sosyal Durumu.....	5
1.1.5. Camii, Külliye ve Kütüphanesi.....	7
1.1.6. Tasavvufî Kişiliği, Yaşantısı ve Etkisi.....	8
1.1.7. Eserleri.....	13
1.1.8. Şeyhi Abdullatif Kudsî.....	14
1.1.9. Kendisine İntisâb Eden Şahsiyetler.....	15
1.1.9.1. Sinan Paşa (öl. 891/1486).....	16
1.1.9.2. Molla Lütî (öl. 900/1495).....	17
1.1.9.3. Zenbilli Ali Efendi (öl. 932/1526).....	17
1.1.10. Vefatı.....	19
1.2. ZEYNİYYE TARİKATI.....	19
İKİNCİ BÖLÜM.....	21
2. TRT VEFA SULTAN DİZİSİ VE TASAVVUFİ YÖNDEN ANALİZİ.....	21
2.1. DİZİNİN GENEL YAPISI.....	21
2.1.1. Oyuncu ve Karakterler.....	22
2.1.2. Dizinin Konusu.....	23
2.1.3. Dizinin Olay Örgüsü, Gerçekliğe Uygunluğu ve Tasavvufî Yorum.....	24
2.2. DİZİNİN TASAVVUFÎ TEMALARI.....	71
2.2.1. Dizide Temsîli İnsânî Öğeler.....	71
2.2.1.1. Şeyh, müşîd.....	71
2.2.1.2. Mürid, tâlib, sâlik, derviş.....	73
2.2.1.3. Ârif.....	75
2.2.1.4. Meczûb.....	76
2.2.1.5. Mecnûn.....	78

2.2.2. Dizide Temsîli Maddî Öğeler	80
2.2.2.1. Tekke, dergâh, tevhidhâne.....	80
2.2.2.2. Harem	81
2.2.2.3. Mûsikî.....	82
2.2.2.4. Hırka ve tâc.....	84
2.2.2.5. Tesbih	85
2.2.2.6. Post	86
2.2.2.7. Müttekâ.....	87
2.2.3. Dizide Temsîli Mânevî Öğeler	87
2.2.3.1. Kibir.....	87
2.2.3.2. Hakikat	89
2.2.3.3. Tevâzu	90
2.2.3.4. Aşk.....	91
2.2.3.5. Seyr-u sülûk ve nefis mertebeleri	92
2.2.3.6. Hased	96
2.2.3.7. Kader	97
2.2.3.8. Rıza.....	98
2.2.3.9. Sabır.....	99
2.2.3.10. Hiçlik	100
2.2.3.11. Samt.....	100
2.2.3.12. Rüya.....	101
2.2.3.13. Kalp	102
2.2.3.14. Hırs, öfke, ihtiras	103
2.2.3.15. Ölüm	105
2.2.3.16. Vefa	107
2.2.3.17. Fitne	108
2.2.4. Dizide Temsîli Fiilî Öğeler.....	109
2.2.4.1. Sohbet	109
2.2.4.2. Zikir	110
2.2.4.3. Halvet - uzlet	112
2.2.4.4. Sarhoşluk	114
2.2.4.5. Tövbe.....	115
2.2.4.6. Dua	116
2.2.4.7. Oruç	117
2.2.5. Dizide Temsîli Sembolik Öğeler	119
2.2.5.1. Mum	119
2.2.5.2. İtiryat	119
2.2.5.3. Tavus kuşu.....	120
2.2.5.4. Kaplumbağa, tavşan.....	120
2.2.5.5. Tohum, fidan, ağaç	120
2.2.5.6. Güvercin, kuş.....	121
2.2.5.7. Karınca	121
2.2.5.8. Sarmaşık	122
2.3. DİZİNİN SOSYAL MEDYA PLATFORMLARINDA ALDIĞI YORUMLAR.....	122
SONUÇ	124

KAYNAKÇA.....	126
ÖZ GEÇMİŞ	134

KISALTMALAR

öl.	: Ölüm Tarihi
b.	: Bin, İbn (oğlu)
ks.	: Kuddise sirruhu (Allah onun sırrını mübarek etsin)
Yy.	: Yüzyıl
cc.	: Celle Celâluhu
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
sy	: Sayı
vd.	: Ve diğerleri
bs.	: Baskı
bk.	: Bakınız
s.a.v	: Sallallâhu aleyhi vesellem
dk.	: Dakika
vb.	: Ve benzeri
a.s.	: Aleyhisselam, Selam onun üzerine olsun
EKEV	: Erzurum Kültür Eğitim Vakfı
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan

GİRİŞ

Tasavvuf, insanın mâneviyâtında oluşan boşluğu doldurmanın yanı sıra, ahlâki değerler de katarak toplum içerisinde sevgi, saygı ve uyumlu bir şekilde yaşayan bireyler olmasında önemli katkı sağlar. Yani insanın, mânevî gelişimine ek olarak toplum içerisinde de barış ve sükûnetle yaşamasına yön çizer. Ruhsal ihtiyaçları karşılamaya yönelik önemli bir rehber olduğunu da söyleyebiliriz. Sûfîler ise İslâm'ı yaşama konusunda bu mâneviyât yolculuğuna gönül vermiş, kendilerini o yola adanmış örnek şahsiyetlerdir. Onlar, bu mânevî yolculukta gerek yaşantıları, gerek öğretileriyle etrafındakilere yol gösterici olmuşlardır. Gerek ilmi bilgileriyle gerek ruhaniyet konusundaki derinlikleriyle gerekse mânevî tecrübelerini aktarmalarıyla etrafındakilerin gelişiminde önemli oranda rol oynarlar.

Muslihuddin Mustafa (Şeyh Vefa) Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde yaşamış, tasavvufî açıdan ilmî bilgi ve mânevî derinliği ile bilinen bir şahsiyettir. İslâm düşünce hayatında önemli bir yere sahip olan sûfîlerdendir. Azmi ve çalışkanlığıyla gerek zâhirî gerek bâtınî ilimlerle hemhâl olarak kendisini son derece iyi bir bilgi birikimiyle geliştirmiştir. Bilgi birikimini etrafındakilerle paylaşarak pek çok insanın hayatına ışık tutmuştur. Etrafındaki insanların ruhunda bıraktığı mânevî etkiler ve yanında yetişen kişiler aracılığıyla İslâmiyet'in yayılmasında önemli rol oynamıştır. Yazmış olduğu pek çok eserle hem kendi dönemine hem de gelecek nesillere katkı sağlayarak etkili bir iz bırakmıştır.

Yüzyıllar boyunca yazılı ve sözlü kültür içerisinde yer edinmiş olan tasavvuf anlayışı, modern çağda da gerek görsel sanat gerekse medya üzerinden anlatılıp aktarılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda televizyon dizileri, tarihî ve manevî temaları ile tasavvufu halk ile buluşturan bir araç olmuştur. Son yıllarda yayınlanan bazı diziler, tasavvufî anlayışı konu edinerek izleyicilere dinî ve ahlâki değerleri aktarmaya çalışmaktadır. Çalışmamıza konu edindiğimiz Vefa Sultan dizisi de bunlardan bir tanesidir. Bu tezde, Vefa Sultan dizisi üzerinden sûfî karakterlerin temsîli yaşam tarzını, içsel dönüşümleri ve mânevî öğretilerini dizi içerisinde nasıl aktarıldığı analiz edilecektir. Çalışmamız, tasavvufî temsillerin görsel medyayla izleyici üzerinde bıraktığı etkileri sorgulayacaktır.

Araştırmanın Konusu ve Problemi

Bu tez, TRT 1 ekranlarında, 2025 yılının Ramazan ayında yayınlanan “Vefa Sultan” dizisini tasavvufî açıdan incelemeyi amaçlamaktadır. Dizi, Osmanlı döneminde yaşayan önemli sûfîlerden olan Muslihuddin Mustafa (Şeyh Vefa)'nın hayatı üzerinden, mânevî yolculuğu ve

toplum üzerinde oluşturduğu etkilerini anlatmaktadır. Bu bağlamda dizinin içeriğinde konu edilen tasavvufi tema ve kavramlar üzerinde ele alınacaktır.

Araştırmanın Amacı

Çalışmamızın esas amacı, televizyonda yayınlanmış olan bir dizinin tasavvufi öğeleri nasıl tasavvur ettiği ve bu tasavvurun izleyici üzerindeki muhtemel etkilerini analiz etmek, dizide yer alan tasavvufi temsil ve karakterlerin grsel anlatımla nasıl kurgulandığını incelemektir. Tasavvuf önderlerinden olan Muslihuddin Mustafa (şeyh Vefa)'nın hayatından, nasıl bir yaşam sürdürdüğünden yola çıkarak, kendi mânevî yaşantımızı nasıl ve ne ölçüde geliştirebileceğimize fikir oluşturup, mânevî ynden olgunlaşmamıza katkı sağlamaktır. Ayrıca gerek İslâm'a hizmet edebilme konusunda olsun gerekse toplumsal barış ve huzur içerisinde yaşayabilmek için sûfilerin deneyimlerine bakıp kendimize örnek oluşturarak güzel bir yön çizebilmektedir.

Araştırmanın nemi ve Gerekçesi

Günümüzde televizyon dizileri yalnızca eğlence amaçlı programlar değil, tarihsel, kültürel ve toplumsal geçmişimizin nasıl olduğuna dâir öğretiler sunarak insanlara aktarım konusunda önemli rol oynamaktadır. Çalışmamız, dizideki karakterleri temsil eden kişilerin tarihî gerçekliklerine uygunluğunu analiz ederek, tasavvufi şahsiyetlerin, izleyen kişilerin zihninde nasıl bir iz ve kimlik algısı oluşturabildiğini inceleyecektir.

Dizi, tasavvufi ve ahlâki alanda mânevî yolculuğu izleyiciye aktarırken hangi tasavvufi kavramların nasıl bir şekilde aktarıldığı üzerinde durarak, kurgudan ziyade modern izleyicinin içsel dünyasına aralanan kapıları gösterir. Bu bağlamda tezimizin önemi, geleneksel mânevî değerlerimizin bir televizyon dizisinde nasıl yorumlanıp temsil edildiğidir. Grsel medya yoluyla popüler kültürdeki tasavvuf anlayışının grsel temsillerinin grsel dil ile nasıl anlatıldığını ortaya koyar.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Mutasavvıfın gerçek hayatı ile dizide anlatılanlar yer yer karşılaştırılma yapılmış, dizi içerisindeki karakterler ve görseller öznel bakış açısı ile değerlendirilmiştir. Tezimizde dizinin yayınlanmış olan otuz bölümü çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MUSLİHUDDİN MUSTAFA (ŞEYH VEFA)'NIN HAYATI VE ZEYİNİYYE TARİKATI

Çalışmanın bu bölümünde Muslihuddin Mustafa'nın (Şeyh Vefâ) dünyaya gelişinden vefatına kadar olan hayatını kısa bir şekilde alıp, Osmanlı döneminde önemli bir etkiye sahip olan Zeyniyye Tarikatı'ndan kısaca bahsedilecektir.

1.1. MUSLİHUDDİN MUSTAFA (ŞEYH VEFA)'NIN HAYATI

Tasavvufî şahsiyetler yüzyıllar boyunca halkın huzurunda her zaman yol gösterici olup, toplumsal yönlendirmede güzel hizmetlere öncü olmuştur. Bu çerçevede Osmanlı Devleti Dönemi'nde İstanbul'un fetih süreci sonrası kurulan yeni başkentte mânevî otoritelere ihtiyaç duyulmuştur. Muslihuddin Mustafa (Şeyh Vefâ), bu süreç boyunca gerek dini gerekse kültürel yapının şekil alıp yeniden inşa edilmesinde önemli rol oynamış ve katkı sağlamıştır.

1.1.1. Doğumu ve Ailesi

Muslihuddin Mustafa'nın (Şeyh Vefâ) (öl. 896/1491) doğum tarihinin ne zaman olduğuna dâir bir bilgi kaynakların hiçbirinde bulunmamaktadır. Genel olarak bakıldığında doğum yerinin Konya olduğu konusunda ortak görüş vardır. Avni Erdemir, yürüttüğü tahminler neticesinde Şeyh Vefa'nın 15. yüzyılın başlarında doğmuş olabileceği düşüncesindedir.¹ Tam ismine gelinecek olursa kaynaklara göre farklılıklar göstermektedir. Lami'î Çelebi'ye göre tam adı “el-Fakir Mustafa b. Ahmed b. Sadri Konevi”dir.² Sefîne-i Evliyâ'da, “Şeyh Muslihuddin el-Hac Mustafa Vefa” diye geçmektedir.³ Mustafa Kara, kitabında “Muslihuddin Mustafa b. Ahmed el-Konevi” olarak almıştır.⁴ Vakfettiği kitaplarına bastığı mühürden de anlaşılacağı üzere, kendisi ise genellikle “Vefa” mahlasını kullanmıştır.⁵ Genelleyerek bakıldığında “İbn Vefâ”, “Vefâzâde”, “Şeyh Vefa”, “Vefâ Konevi”, “Ebu'l Vefâ”, “Muslihuddin Vefa” gibi isimlerle anıldığı görülmektedir.

Baba adının Yahya olarak geçtiği kaynaklar olsa da Abdulkadir Erdoğan bu ismin dedesine ait olduğunu söylemiştir.⁶ Baba ismi Sefîne-i Evliyâ'da Ahmed es-Sadrî olarak

¹ Avni Erdemir, “Muslihu'd-Din Mustafa İbn Vefa”, *Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Özel* (2007), 146.

² Abdurrahman Câmî, *Nefehâtü'l-üins Min Hadarâti'l-Kuds*, ed. Süleyman Uludağ - Mustafa Kara, çev. Lâmi'î Çelebi (İstanbul: Marifet Yayınları, 1997), 683.

³ Osmanzâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, ed. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz (İstanbul: Kitabevi, 2006), 1/328.

⁴ Mustafa Kara, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2020), 381.

⁵ Abdulkadir Erdoğan, *Fatih Devri İstanbul'unda Bir Bilge Bir Bilgin: Şeyh Ebul Vefa ve Hızır Bey*, ed. Mustafa Kirenci (İstanbul: Fatih Belediyesi Kültür Yayınları, 2022), 50.

⁶ Erdoğan, *Fatih Devri İstanbul'unda Bir Bilge Bir Bilgin: Şeyh Ebul Vefa ve Hızır Bey*, 52.

geçmektedir.⁷ Erdemir ise, baba adını Şemseddin Ahmed, dede adını Hacı Yahya es-Sadrî olarak belirtmiştir.⁸ Mecdî, Şeyhin İbn Vefâ diye anılma sebebinin anne adının Vefâ oluşundan kaynaklı olduğu görüşündedir.⁹

Şeyh Vefâ'nın evlenip, çocuk sahibi olduğu bilinmektedir. Fakat eşinin ve çocuklarının kim olduğuna dâir kesin bilgiye henüz ulaşılamamıştır. Bilinen bir şey var ki, Şeyh Vefâ Hac yolculuğu yapmak üzere iken yanında bir kadın bulunuyordu. Ama bu kadının eşi mi, kız kardeşi mi yoksa kızı mı olduğu bilinmemektedir. Abdulkadir Erdoğan bu kişinin, kuvvetli muhtemel kızı olduğu görüşündedir.¹⁰ Ayrıca Avni Erdemir, Şeyh Vefâ'nın bir kızı, iki oğlu, biri erkek biri de kız olmak üzere iki de kardeşi olduğu görüşündedir.¹¹

1.1.2. Eğitimi, İlmi ve Tasavvufa İntisâbı

Öğrenimini ilk olarak Konya'da almaya başlayan Şeyh Vefâ, makam olarak da yüksek mertebeye ulaşmıştır. O dönemde Konya şehri Karamanoğulları idaresinde bulunmaktaydı. Karamanoğlu İbrahim Bey, Şeyh Vefâ için camii yaptırmıştır.¹² Şeyh Vefâ, zâhirî ilimlerde kendisini oldukça geliştirmiş, fen ve astronomi alanına vâkıf, mûsikî konusuna ilgili ve ayrıca vefk yazan bir âlimdir.¹³ Türkçe, Arapça ve Farsça dillerinde şiirleri vardır.¹⁴ Buradan da anlaşılıyor ki Şeyh Vefâ pek çok lîsânâ hâkimiyeti olan bir âlimdir.

İlköğreniminin ardından Edirne'deki Debbağlar mahallesinde ikâmet eden,¹⁵ Debbağlar İmamı adıyla bilinen meşhur Şeyh Muslihuddin Halife'nin yanına giderek tasavvufa intisâb etmiştir. Daha sonra Muslihuddin Halife'nin işaretleri ve yönlendirmesi ile Şeyh Abdullatif Kudsi'nin yanına vararak onun hizmetine nâil olmuştur. Böylece tarikata girerek, icâzet almıştır.¹⁶ İcazetini alan Şeyh Vefâ memleketi Konya'ya giderek burada isteyenlere bilgi ve tecrübelerini aktarmaya, dersler vermeye başlamıştır.¹⁷

1.1.3. Hac Yolculuğu

Tarihinin ne zaman olduğuna dâir bir bilgi edinilemeyen bir vakit, Şeyh Vefâ Hac vazifesi niyeti ile yanında bir bayan (kız kardeşi, kızı veya eşi olabilir) ve müridleriyle

⁷ Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 1/328.

⁸ Erdemir, "Muslihu'd-Din Mustafa İbn Vefâ", 145.

⁹ Mecdî Mehmet Efendi, *Hadâ'iku's-Şakâ'ik Mecdî'nin Şakâ'ik Tercümesi*, ed. Bilal Alpaydın vd. (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2022), 1/679.

¹⁰ Erdoğan, *Fatih Devri İstanbul'unda Bir Bilge Bir Bilgin: Şeyh Ebul Vefa ve Hızır Bey*, 53-54.

¹¹ Erdemir, "Muslihu'd-Din Mustafa İbn Vefâ", 150.

¹² Erdoğan, *Fatih Devri İstanbul'unda Bir Bilge Bir Bilgin: Şeyh Ebul Vefa ve Hızır Bey*, 54.

¹³ Reşat Öngören, *Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003), 132.

¹⁴ Câmî, *Nefehâtü'l-üns Min Hadarâti'l-Kuds*, 685.

¹⁵ Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 1/328.

¹⁶ Mecdî Mehmet Efendi, *Hadâ'iku's-Şakâ'ik Mecdî'nin Şakâ'ik Tercümesi*, 1/679-680.

¹⁷ Mustafa Kara, "Dersaadet'teki İlk Konyalı: Şeyh Vefâ", *Dârülmülk Konya Dergisi* 1 (2022), 61.

yolculuğa çıkmıştır. Konya'dan Antalya'ya giderek oradan bir gemiye binmiş, yolculuğa başlamıştır. Bu yolculukta içerisinde bulundukları gemi, korsanlar tarafından kaçırılarak Rodos Adası'na götürülmüştür. Yanındakilerle birlikte Ada'da esir düşen Şeyh Vefâ, Karamanoğlu İbrahim Bey tarafından fidyeleri ödenerek kurtarılmıştır.¹⁸

1.1.4. İstanbul'a Gelişi ve Dönemin Sosyal Durumu

Abdulkadir Erdoğan'a göre, Şeyh Vefâ, Karamanoğlu İbrahim Bey'in kendisi için cami ve yardımlar yapmış olmasına rağmen, bunları göz ardı ederek Konya'yı terk edip İstanbul'a gitmesi pek mümkün görünmeyen bir durumdur. Bu nedenle Şeyh Vefâ'nın İstanbul'a gidişinin İbrahim Bey'in vefatından, yani 868/1463-64 yılından sonra olması muhtemeldir.¹⁹ Avni Erdemir ise Şeyh Vefâ'nın İstanbul'a önceki gidiş nedeninin araları bozuk olan İbrahim Bey ile Sultan Fatih'in aralarını düzeltmek için olduğu, kalıcı olarak gidişinin ise İbrahim Bey'in vefatından sonra olduğu görüşündedir.²⁰ Yine Erdoğan'a göre Şeyh Vefâ, Hicaz dönüşü deniz yolu vasıtasıyla İstanbul'a uğradığı zaman, İbrahim Bey'in vefat haberini alınca Konya'ya dönmeyerek ömrünün sonuna kadar İstanbul'da ikâmet etmiştir.²¹ Şeyh Vefâ'yı İstanbul'a Şeyh Kudsi'nin gönderdiğini iddia eden kaynaklara karşılık ise Reşat Öngören, Şeyh Kudsi'nin İstanbul'un Fethi'nden önce vefât ettiğini söyleyerek bu iddianın yanlış olduğu görüşündedir.²² Nezihe Araz, Şeyh Vefâ'nın Hac dönüşü Konya'ya gittiğini, İstanbul'un fethinde ise İstanbul'a giderek fethin büyük ordusuna mânevî destekte bulunduğunu belirtmiştir.²³ Hüseyin Vassaf ise, Şeyh Vefâ'nın korsanların elinden kurtulduktan sonra İstanbul'a gelerek irşâd ile ilgilendiğini söylemiştir.²⁴

Şeyh Vefâ'nın İstanbul'a gitmiş olduğu dönemde Osmanlı Padişahı Fatih Sultan Mehmet idi.²⁵ İstanbul'un fethedilmesiyle birlikte Osmanlı Devleti'nin kazanmış olduğu zafer yalnızca askeri anlamda kalmamış, sosyal ve kültürel yapı olarak da yeniden şekillenerek imparatorluğa başkentlik yapacak bir şehir hazırlığına girişilmiştir. Fatih, zaferle kazanılmış olan bu şehri, dini, ilmi ve kültürel bir merkeze dönüştürmeyi amaçlayarak hazırlıklara başlamıştır. Tüm İslâm âleminin en önemli merkezi olması amacıyla, gerek Osmanlı sınırı

¹⁸ Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 1/329.

¹⁹ Erdoğan, *Fatih Devri İstanbul'unda Bir Bilge Bir Bilgin: Şeyh Ebul Vefa ve Hızır Bey*, 55.

²⁰ Erdemir, "Muslihu'd-Din Mustafa İbn Vefa", 147.

²¹ Erdoğan, *Fatih Devri İstanbul'unda Bir Bilge Bir Bilgin: Şeyh Ebul Vefa ve Hızır Bey*, 56.

²² Öngören, *Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler*, 136-137.

²³ Nezihe Araz, *Anadolu Evliyalari* (İstanbul: Atlas Kitabevi, 1984), 296.

²⁴ Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 1/329.

²⁵ Erdoğan, *Fatih Devri İstanbul'unda Bir Bilge Bir Bilgin: Şeyh Ebul Vefa ve Hızır Bey*, 55.

içerisinden gerekse sınırlar dışında kalan İslâm ülkelerinden ileri gelir pek çok ilim adamı ve âlim kimseler İstanbul'a çağrılıp getirtilerek yeniden inşa süreci şekil almaya başlamıştır.²⁶

Fatih Sultan Mehmet, ilim ve sanatın gelişmesine çok önem veren bir padişah olması hasebiyle, âlim insanlara çok hürmet eder, kıymetli bulur ve her dâim onların engin bilgilerinden istifade ederdi. İlmin, kültürün yayılması konusunda kaynaklık eden okul kurumuna önem verirdi. Bu sebeple fethin ardından, sekiz adet kiliseyi camiye çevirtmiş, papazlara ait odalar medreseye dönüştürülmüştür. Ardından, şehre getirtilen önemli âlimler, bu medreselerde dersler vermeye başlamışlardır. Fatih, kendi adına da medrese yaptırmış, böylelikle İstanbul'da ilk Türk üniversitesini de kurmuştu.²⁷

Sûfilerle de arasının çok iyi olduğu bilinen Sultan Mehmet, faaliyetler yapmaları için çok sayıda Şeyhe beratlar verir, diğer halkın ödediği birtakım vergileri onlardan almazdı. Nazik bir dille kabul edilmediği zamanlar olsa da Sûfiler adına cami, tekke, zaviye, hamam yaptırırdı. Sûfiler devlet erkânı karşısında büyük itibar görürdü. Devlet yöneticileri, karşılıklarına çıkan birtakım sorunlarda tarikat şeyhlerinin yanına giderek onlarla fikir alışverişi yapar, mânevî destek isterlerdi. Sûfiler, seferlerde olsun, fetihlerde olsun her dâim mânevî destekleriyle gönüllere dokunurlardı.²⁸ Sultan Fatih'in vefatından sonra cenaze namazını da önemli ve etkin sûfilerden olan Şeyh Vefâ kıldırmıştır.²⁹ Nezihe Araz'ın belirttiğine göre Şeyh Vefâ namaz sonrası tabutu omuzlayarak götürülmesine yardımcı olmuştur.³⁰

Sultan Fatih zamanında yaşamış olan ve bu dönemde İstanbul'a gelen önemli sûfilerden biri de Şeyh Vefâ'dır. Hüseyin Vassaf'a göre, Şeyh Vefâ bu dönemde Padişahla görüşmüş hatta ondan dua istemiştir.³¹ Padişah'ın tasavvuf ehli insanlara önem verdiğini ve hürmet gösterdiğini buradan da anlaşılabilmektedir. Buna karşılık kaynakların çoğunda Şeyh'in Padişah ile hiç görüşmediği yönünde bilgiler karşımıza çıkmaktadır.

Şekâik'de belirtildiğine göre Sultan Fatih'in de oğlu İkinci Bayezid'in de Şeyh Vefâ'ya görüşme talebinde bulunmalarına rağmen Şeyh'in görüşmeyi kabul etmemiştir.³² Abdulkadir Erdoğan da Şeyh Vefâ'nın ne Sultan Fatih ile ne de oğlu Bayezid ile hiç görüşmediğini

²⁶ Mustafa Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi: Resimli- Haritalı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010), 1/592.

²⁷ Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi: Resimli- Haritalı*, 1/592.

²⁸ Reşat Öngören, "Osmanlı'da Sûfilerin Farklı Toplum Kesimleri ile İlişki Tarzları", *Tasavvuf Kitabı*, ed. Cemil Çiftçi, Kitabevi 214 (İstanbul: Kitabevi, 2003), 195-196-197.

²⁹ Yavuz Bahadıroğlu, *Resimli Osmanlı Tarihi* (İstanbul: Nesil, 2011), 115.

³⁰ Araz, *Anadolu Evliyaları*, 300.

³¹ Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 1/329.

³² Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *Eş-Şakâ'îku'n-Nu'mâniyye Fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye, Osmanlı Âlimleri*, ed. Derya Örs - Muhammed Hekimoğlu (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019), 388.

belirtmiş³³ olsa da buna karşılık yine de, babasının cenaze namazında kendisi de bulunmasına rağmen, cenaze namazını kıldırın Şeyh Vefâ'yı görmüş olmamasına ihtimal vermemektedir.³⁴ Mecdî'ye göre, Sultan İkinci Bayezid, Şeyh Vefâ vefat ettikten sonra cenazesine katılarak sağlığında hiç yüzünü görmediği için yüzüne bakmak istemiştir. Orada bulunan kişilerin bunun doğru olmadığını belirtmelerine rağmen onları dinlememiş, yüzüne bakmıştır.³⁵

1.1.5. Camii, Külliye ve Kütüphanesi

15. Yüzyılın sonlarına doğru İstanbul'da Şeyh Vefâ'nın ismi verilen Vefâ semtinde Şeyh Vefâ adına Sultan Fatih tarafından yaptırılan külliye'nin inşâsı ilk olarak camii ve çifte hamam olarak başlatılmıştır. II. Bayezid zamanında ise genişletilen külliye'ye hankâh, medrese, imaret, kütüphane, türbe ve çeşme gibi bölümler eklenmiştir.³⁶ Yapı, yalnızca tasavvuf alanında olmamakla birlikte, adeta bir ilim merkezi olmuş, sosyal faaliyetler alanında da işlev görmüştür. Yani tekke olarak kullanımının yanı sıra medrese olarak da kullanılmıştır.³⁷ Osmanlı Dönemi'ndeki medrese, tekke ve camii'nin bir arada işlev görecektir şekilde inşâ edilen külliye'nin öncü örneklerindendir.³⁸ Vefâ Câmii İstanbul'daki pek çok âlim insanın muvaffâkiyetlerini alabilmeleri için yapılan sınavlara ev sahipliği yapması hasebiyle de önem arz etmektedir.³⁹ Hüseyin Vassaf, bu caminin İstanbul'daki Şehzade Camii dolaylarında bulunan Ayateodori ismindeki bir kilisenin camiye dönüştürülerek yapıldığı iddialarını doğru bulmayarak, fetihten sonra kiliseden dönüştürülmüş olan caminin depremde yıkıldığı ve camiinin yeniden inşâ edilerek yapıldığını kaydeder. Yine Vassaf'a göre, ikinci kez yapılan cami tekrar yeni bir depremle harap olunca tekrar yapılmak istense de yapılamamıştır. Şuan hücreleri de dâhil olmak üzere harap bir halde olan⁴⁰ külliye'den geriye harabe kalıntıları kalmıştır. Ayrıca Şeyh Vefâ Zeyniyye tarikatından olmasına rağmen haziresinde bu tarikata dâir bir mezar taşı bulunmamaktadır.⁴¹

Doğanay, câmii önünde çilehâne diye düşünülen bir hücre olduğunu ve incelemeler sonucu bu hücrenin yedi penceresi bulunduğunu belirtmiş, çok pencereli bir yerin de çilehâne olamayacağı kanaatine varmıştır.⁴² Erdoğan ise, hücreden bahsederken câmii mihrabından

³³ Erdoğan, *Fatih Devri İstanbul'unda Bir Bilge Bir Bilgin: Şeyh Ebul Vefa ve Hızır Bey*, 57.

³⁴ Erdoğan, *Fatih Devri İstanbul'unda Bir Bilge Bir Bilgin: Şeyh Ebul Vefa ve Hızır Bey*, 58.

³⁵ Mecdî Mehmet Efendi, *Hadâ'iku's-Şakâ'ik Mecdî'nin Şakâ'ik Tercümesi*, 1/681.

³⁶ Aziz Doğanay, "Şeyh Vefâ Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/72.

³⁷ Doğanay, "Şeyh Vefâ Külliyesi", 39/73.

³⁸ Reşat Öngören, *Osmanlılarda Tasavvuf*, ed. Bayram Ali Çetinkaya - Ahmet Hamdi Furat (Beyoğlu, İstanbul: İnsan Yayınları, 2015), 8. Cilt/64.

³⁹ Erdoğan, *Fatih Devri İstanbul'unda Bir Bilge Bir Bilgin: Şeyh Ebul Vefa ve Hızır Bey*, 75.

⁴⁰ Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 1/332.

⁴¹ Doğanay, "Şeyh Vefâ Külliyesi", 39/73.

⁴² Doğanay, "Şeyh Vefâ Külliyesi", 39/73.

girildiğini ve ufak bir penceresi olduğunu söylemiştir.⁴³ Baha Tanman, bu halvethânenin İstanbul'da tarihi en eski olarak belirlenen halvethâne örneği olduğunu, cami içerisindeki tevhidhânede yer aldığını, mihrap içerisinden erişim sağlandığını ve doğuyla batı duvarında olmak üzere iki minik penceresinin varlığından bahsetmiştir.⁴⁴

Külliyede yer alan kütüphaneye gelinecek olursa; İsmail Erünsal'ın makalesinde belirttiğine göre, İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri kütüphanenin kayıt tarihini Eylül 1513 olarak göstermekte fakat kaydın vakfiyesi İkinci Bayezid döneminde düzenlendiği için ne zaman kurulduğu bilinmemektedir. Vakfiyede zaviyede bulunan 381 adet kitabı Şeyh Vefâ'nın vakfettiği ve bunların pek çok ilme dâir eserler olduğu belirtilmiştir. Kitaplar, okuyucusunun üç tabakaya ayrılmış olan sınıflara göre belirli şartlar koşularak ödünç verilebiliyordu. Kitaplar zamanla dağılmış, günümüze ulaşabildikleri bilinmemektedir.⁴⁵

Yine İsmail Erünsal'ın makalesine eklemiş olduğu ve tercümesini ettiği belgeye göre Sultan Fatih, Şeyh Vefâ için ismi ile anılan mahallede yaptırmış olduğu cami yakınındaki bir arazinin mülkünü de Şeyh'e devretmiştir. İçerisinde binalar, harap şeklindeki evler, ağaçlar bulunan bu arazinin boş olan kısımlarına da daha sonra binalar, evler yaptırılıp, harabe olan evler tamir ettirilmiş ve kendi tarikatından olan ihtiyaç sahibi kişilerin oturmaları, camide beş vakit namazın cemaat halinde kılınması Şeyh Vefâ tarafından şart kılınmıştır. Aynı şekilde yine bu sınır içerisindeki, hamam, fırın, bahçe, oda ve dükkânlardan gelen gelirlerin zaviyenin mutfağında pişirilen yemeklerin giderleri için harcanmasını istemiştir. Sultan Fatih'in Şeyh Vefâ'ya devrettiği mülkler arasında Balluca Mezraa'sı ve Çorlu'nun Kepelim Köyü vardır.⁴⁶

1.1.6. Tasavvufî Kişiliği, Yaşantısı ve Etkisi

Şeyh Vefâ, yaşamış olduğu dönemde yüksek mâneviyatı ile tanınıp bilinen bir şahsiyettir. Yöneldiği ve talep ettiği tüm işlerde Allah'ın (cc.) hikmeti ile niyet ve gayesine ulaşabilmiştir. Bereketsizliğin oluştuğu bir zaman Mısır'da da bulunan Şeyh Vefâ'nın, halkın kendisine rica etmesiyle Allah'a (cc.) yönelerek duâ ettiği, duası kabul olunarak tekrardan bereketin hâsıl olduğu rivayeti vardır. Bunun sonucunda yine rivayete göre hem halkın hoşnutluğunu, sevgi ve ilgisini kazanmış, hem de Mısır hükümdarı tarafından ziyaret

⁴³ Erdoğan, *Fatih Devri İstanbul'unda Bir Bilge Bir Bilgin: Şeyh Ebul Vefa ve Hızır Bey*, 76.

⁴⁴ M. Baha Tanman, "Halvethâne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/391.

⁴⁵ İsmail E. Erünsal, "Şeyh Vefâ Kütüphanesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/74.

⁴⁶ İsmail E. Erünsal, "Şeyh Vefâ ve Vakıfları Hakkında Yeni Bir Belge", *İslam Araştırmaları Dergisi* 1 (01 Temmuz 1997), 56-57.

edilmiştir.⁴⁷ Burada görülmektedir ki Şeyh Vefâ'nın mânevî otoritesi sadece Anadolu içerisinde değil, İslâm dünyası açısından mühim olan farklı noktalarda da bilinerek takdir görmüştür.

Dışarıdan bakınca heybetli ve vakarlı bir görüntüsü olmakla birlikte sohbetinde bulunduğu kişilere karşı gayet sevecen, yumuşak bir karakteri olup, onlara hikmetli ve latif sözlerle muamele ettiği belirtilen Şeyh Vefâ, ömrünün son yıllarında ise insanlardan uzak kalarak kendisini uzlete vermiş, dışarıya nadiren çıkmıştır.⁴⁸

İnzivaya çekilmiş bir şekilde, yalnız yaşamayı seven bir zât olan Şeyh Vefâ, belirli zamanlar dışında kendisiyle görüşmek isteyen kişileri hücrelerine kabul etmemiştir.⁴⁹ Öyle ki şehrin önde gelen kişileri, padişahlar dâhi olsa ve kapısında yoğun bir kalabalık oluşturulsa bile eğer vakti gelmediyse kesinlikle çıkıp görüşme taleplerini kabul etmemiştir. Dünya'ya fazlaca meyletmemiş insanlar ile alâkadar olmamış, genellikle fakir insanlarla sohbetinde bulunmuştur.⁵⁰ Görüşme taleplerini kabul etmeme sebebi kanaatimizce, halvetten ve ibadetlerinden uzak kalmamak içindir.

Gerek zâhir ilimlerde gerekse bâtın ilimde oldukça mâhir, marifetli ve kâmil bir kişi olan Şeyh Vefâ, Fıkıh ilmi konusunda da oldukça bilgilidir. Cuma günleri mânâsı açık, anlaşılır bir dil ve az ama öz kelimelerle hutbe okurdu. Devlette yükselme konusuna meyletmeyerek Allah'dan başka şeylerle meşgul olmayı terk etmiştir.⁵¹ Etrafındaki hiç kimsede kusur aramayan, hoşgörü sahibi olan ve affedici özellikleriyle bilinen bir şahsiyettir.⁵²

Lamiî'nin Şeyh Vefâ için söylediğine göre, farz namazları genellikle cemaate imamlık yaparak vaktin çıkmasına yakın kılan Şeyh Vefâ'ya bunun sebebi sorulduğu zaman, "Kâmil insanların namazı bu şekilde olur." diye karşılık vermiştir. Bu cevap zahiri olarak kendini üstün görme açısından söylendiği zannedilse de sözün özünde mecâzi bir anlam vardır. Bu konuda Lamiî'nin Ahmed Emir Buhari'den işiterek aktardığı rivayete göre, bu cevap halkın anlayış düzeyine göredir. Müridlerin söylemine göre asıl olan cevap şudur ki; "Biz kul olarak işaret bekleriz, emir ve işaret ne zaman gelirse bu ilâhi çağrıya o zaman icabet ederiz." Esas gerçek budur. Şeyh'in hayatı boyunca hep bu istikamet ve çizgide kaldığı da bu cevabı doğrulayan davranıştır.⁵³ Bu konuya tarafımızca açıklık getirmek gerekirse, Kur'an-ı Kerim'de buyurulmuş olan: "*Şüphesiz ki namaz, müminler üzerine vakitleri belli olarak yazılmış bir ödevdir.*"⁵⁴

⁴⁷ Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 1/329.

⁴⁸ Câmî, *Nefehâtü'l-üns Min Hadarâti'l-Kuds*, 683.

⁴⁹ Araz, *Anadolu Evliyalari*, 296.

⁵⁰ Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *Eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye Fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye, Osmanlı Âlimleri*, 388.

⁵¹ Mecdî Mehmet Efendi, *Hadâ'iku's-Şakâ'ik Mecdî'nin Şakâ'ik Tercümesi*, 1/680.

⁵² Araz, *Anadolu Evliyalari*, 301.

⁵³ Câmî, *Nefehâtü'l-üns Min Hadarâti'l-Kuds*, 683.

⁵⁴ *Kur'an Yolu* (Erişim 07 Ekim 2025), en-Nisâ 4/103.

Âyetinden de anlaşılacak üzere namaz, İslâm'ın temel şartlarından ve belirlenmiş vakitlerinde kılmak farzdır. Vakti gelmemiş olan namazı kılmak caiz değilken, özürsüz olmak kaydıyla, kılınması gereken vakitlerde kılmamak günah olarak kabul edilmektedir.⁵⁵ Yine namazın vaktinde kılınması ile ilgili âyet-i kerimede şöyle buyurulmuştur: “*Namazları ve orta namazı aksatmadan kılın, huşû içinde Allah'ın huzurunda durun.*”⁵⁶ Nitekim Hz. Peygamber'e “*Âmellerin hangisi Allah'a daha sevgilidir?*” diye sorulduğu zaman, “*Vaktinde kılınan namazdır.*”⁵⁷ buyurmuştur. Yine, Hz. Peygamber “*Namazın ilk vakitte kılınması Allah'ın razı olmasını gerektirir, son vaktinde kılmak ise affedilmeye sebeptir.*”⁵⁸ diye buyurmuştur.

Hanefî Mezhebinden olduğu bilinen Şeyh Vefâ, sesli olarak kılınan namazlarda besmeleyi de açıktan sesli bir şekilde okur, yine farz namazlarda secdeden kıyama kalkacağı zaman biraz oturur yani “celse-i istirahat” ederdi. Bu meseleden dolayı kendi mezhebine aykırı bir davranış sergileyen Şeyh'i gören âlimler bu durumu hoş karşılamayarak tepki gösterirler. Farklı mezheplerin karıştırılmasının uygun olmadığını izah etmek için dönemin ulemaları bir araya gelerek⁵⁹ dönemin Şeyhülislamı olan Molla Gürânî ile birlikte itiraza başvururlar.⁶⁰ Sinan Paşa, bu itirazlara, “Memleketimizin İmam-ı Azâm'a tâbi olan büyük Şeyhine suizan etmeyin. Şeyh Vefâ içtihat derecesine çıkmış olan bir âlimdir. Riyazetindeki kuvvetle zahiri ilme göre değil Hakk'ı görerek, bu iki fıkhi konuda kendi içtihadının gereğini uygulamıştır.” diyerek karşılık verir.⁶¹ Yani burada görülmektedir ki, Şeyh Vefâ görünürde bilinen fıkhi içtihat dışında, kalbine ilhâm olunan mânevî ilim ile amel etmiştir. Bu konuya dair fıkhi görüşlere göre, Hanefî ve Hanbelî mezheplerine göre sesli namazlarda bile besmele gizli okunmalıdır. Şâfiî mezhebindekiler ise besmeleyi Fatiha Sûresi'den bir âyet olarak gördükleri için, sesli namazlarda cehri olarak okurlar.⁶²

Rivayete göre Molla Gürânî bu hadise sonrasında Şeyh Vefâ'ya ayrı bir sevgi besler. Şeyh Vefâ'nın kendisine neden ziyarette bulunmadığı sorularına karşılık, Onun eli öpülesi, ziyaret edilesi mübarek bir şahsiyet olduğunu, kendisinin ise saltanat sahibi kişilerle fazlaca görüştüğü için ziyaretine gelmiyor olabileceği cevabını verir.⁶³

⁵⁵ Lütfi Şentürk - Seyfettin Yazıcı, *İslâm İlmihali* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), 1/118.

⁵⁶ *Kur'an Yolu*, Bakara 2/238.

⁵⁷ Ebû Abdillâh Muhammed İbn İsmâîl el-Buhârî, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, çev. Mehmed Sofuoğlu (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1987), 2/601-602, “Mevâkîti's-Sâlat”, 5.

⁵⁸ Abdullah Parlıyan (ed.), *Sünen-i Tirmizî Tercemesi* (Konya: Konya Kitapçılık, 2004), 1/49.

⁵⁹ Mecdî Mehmet Efendi, *Hadâ'iku's-Şakâ'ik Mecdî'nin Şakâ'ik Tercümesi*, 1/682.

⁶⁰ Erdoğan, *Fatih Devri İstanbul'unda Bir Bilge Bir Bilgin: Şeyh Ebul Vefa ve Hızır Bey*, 59.

⁶¹ Sinan Paşa, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, ed. Emine Gürsoy-Naskali (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987), 152-153.

⁶² Münir Yaşar Kaya, “Besmelenin Ayet Olması ile İlgili Tartışmalar ve Fıkhi Hükümlere Etkisi”, *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 5/2 (15 Aralık 2022), 313-314.

⁶³ Araz, *Anadolu Evliyalari*, 297.

Sultan İkinci Bayezid kızının nikâhını Şeyh Vefâ'nın kıyması talebinde bulunmuş, kırk bin dirhem de ücret göndermiştir. Fakat Şeyh Vefâ bu isteği yerine getiremeyeceğini söyleyerek, yerine hem fakir hem de mübarek bir zât olan Muhyiddin Kocâvî'yi önermiştir. Böylece nikâh Muhyiddin Kocâvî (ks.) tarafından kıyılmıştır.⁶⁴

İbn Arabî'nin Firavun için “temiz olarak öldü” söylemine karşın, Şeyh Vefâ'ya bu konu hakkındaki düşüncesi sorulur. O da “*Keşke bu konuda benim hakkımda da bu şekilde şahitlik yapan iki mü'min olsaydı*” diyerek cevap vermiştir.⁶⁵ Bu konuda diyebiliriz ki zahiri manada Firavun'un yapmış olduğu zalimlikler göz önüne alındığında bu cevap bize doğru gibi gelmese de, içsel olarak bakıldığında bunu dile getiren kişilerin doğru ve yanlış kavramlarını eleştirirken ruhsal olgunlukta olmaları ve kendi eksikliklerini gözden geçirmeleri gerekir. İbn Arâbî'nin, Firavun'un imanı hakkındaki düşüncesine gelinecek olursa, ona göre Firavun iman ettiğini söylediği zaman öleceğine tam anlamıyla kanaat getirmemişti. Bu yüzden de can çekişen bir insanın öleceğini bilmesinden dolayı son anda ettiği iman ile Firavun'un imanı arasında fark olduğunu söylemiştir. Bu sebeple Firavun'un iman ile öldüğü düşüncesindedir.⁶⁶

Yine bir gün Hallâc-ı Mansur'un “*Ene'l-Hakk*” söylemi hakkındaki düşüncesi sorulduğunda Şey Vefâ “*Bâtıl olduğunu mu söylesin?*” cevabını vermiştir.⁶⁷ Bu ifade zahiri olarak benlik algısı oluştursa da derin bilgi sahibi olan mürşit tarafından hakiki söyleminin doğruluğuna ulaşılabilir. Ulemalar arasında tartışma ve eleştirilere yol açan bu konuda Hallac-ı Mansur'un esas düşüncesi şu şekildedir. Hallâc, Allah Teâlâ'nın ezeliyeti ve ebediliği karşısında benliğinin yok olduğunu ve Allah'tan gayri hiçbir şey göremez, duyamaz ve konuşamaz olduğunu söylemiştir. Ayrıca yapıp yapamayacağı şeylerin sınırının Allah Teâlâ'nın (cc.) varlığına bağlı olduğu düşüncesindedir.⁶⁸

Tasavvuf yoluna girmeden önce zâhirî ilimlerde kendisini oldukça ilerletmiş, güçlü bir şekilde zihinden hesap yapan, yüksek zekâ ve hafıza sahibi olan Şeyh Vefâ, gökbilimleri konusunda da oldukça mâhir bir âlimdi. O dönemde İstanbul'da yaşayan Hristiyanlar, kendileri için önem arz eden Paskalya Günü'nün hangi güne denk geldiğini hesaplayamadıkları bir yıl, çareyi üstün bilgisinden emin oldukları Şeyh Vefâ'nın kapısına gitmekte aradılar. Şeyh, hesaplarına göre bugünün, “Mart ayına denk gelen ârâbî ayın on beşini takip eden Çarşamba'dan sonraki Pazar gününe denk gelmekte olduğunu” söyler.⁶⁹ Bu durumda

⁶⁴ Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *Eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye Fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye, Osmanlı Âlimleri*, 390.

⁶⁵ Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 1/329.

⁶⁶ İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: Kalcı Yayınları, 2016), 231.

⁶⁷ Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 1/329.

⁶⁸ Hallac-ı Mansur, *Tavasîn “Enel Hak”*, çev. Yaşar Günenç (İstanbul: Yaba Yayınları, 2002), 68-69.

⁶⁹ Araz, *Anadolu Evliyalari*, 298.

görebiliyoruz ki, Şeyh Vefâ, dinleri farklı bile olsa ayırım yapmadan, kapısına gelen insanların sorunlarına çare olmuştur.

Medrese mensuplarının “*dad*” harfinin telaffuz farklılığından dolayı okunuşu ile ilgili fikir ayrılığına düşüp, kavga ettikleri bir gün Şeyh Vefâ’ya giderek bu konudaki fikri sorulmuş. Şeyh Vefâ ise, bu harfi, iki şekilde de telaffuz etmiş ve onlara, “dövüşerek günaha girmektense, harfi farklı telaffuz etmek daha hayırlıdır” demiştir.⁷⁰

Doğanın canlanıp daha da güzelleştiği bir bahar gününde Şeyh Vefâ’ya cami avlusuna çıkarak bu güzellikleri izlemesini rica eden kişilere karşı Şeyh, şu cevabı vermiştir: “Oraya varmak için şu an benim kuvvet ve kudretim yoktur. Fakat bir gece sabrederseniz, bu gece Allah’ın (c.c) izniyle her zamankinden bir lokma daha fazla yiyerek avluya çıkmak için kudret bulayım.”⁷¹

Şeyh Muhyiddin Kocâvî’nin (ks.) ziyaret amacıyla İstanbul’a geldiği bir dönemde, Şeyh Vefâ aralarında Şeyh Velîyüddin’in de bulunduğu müridlerini Şeyh Kocâvî’yi ziyarete göndermiştir. Yanına varan müridler, eli her öpüldüğünde elini hemen yıkama gibi bir alışkanlığı olan Şeyh Kocâvî’nin elini öpmüşlerdir. Sıra Şeyh Velîyüddin’e geldiğinde Şeyh Kocâvî elini yıkamamıştır. Şeyh Vefâ’nın yanına vardıklarında bu davranışın kendisini oldukça mutlu ettiğini ve gururlandırdığını söyleyen Şeyh Velîyüddin’e Şeyh Vefâ “*Elini kesmesi gerekirken ne diye yıkasın*” diye karşılık vermiştir. Şeyh Velîyüddin (ks.), tasavvuf kapısının kendisine bu sözle birlikte açıldığını söylemiştir.⁷²

Yine menkıbelerden birine göre, yanında bulunanlar bir gün Şeyh Vefâ’ya şehre oldukça ağır olan bir taşı kaldırabilen bir adamın geldiğini söylediklerinde, Şeyh onlara dönerek, “*Ağır bir taşı taşıyabilmek, abdest almak amacıyla taşınan bir ibrik dolusu suyu taşımaktan daha zor değildir.*” demiştir.⁷³ Zahiri olarak maddi bir ağırlığı taşımak zor gibi görünse de, dünyevî bir uğraş olduğu için nefse çok da ağır gelmeyecektir. Fakat nefsin isteklerini bertaraf ederek mânevî bir yöneliş için hazırlanmak, yani abdest almak amacıyla bir ibrik dolusu suyu taşıyabilmek küçük bir uğraşı olarak görünse de mânevi açıdan kişiye bir hayli ağır gelebilir.

⁷⁰ Erdoğan, *Fatih Devri İstanbul’unda Bir Bilge Bir Bilgin: Şeyh Ebul Vefa ve Hızır Bey*, 61.

⁷¹ Mecdî Mehmet Efendi, *Hadâ’iku’ş-Şakâ’ik Mecdî’nin Şakâ’ik Tercümesi*, 1/684-685.

⁷² Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *Eş-Şakâ’iku’n-Nu’mâniyye Fî Ulemâi’d-Devleti’l-Osmâniyye, Osmanlı Âlimleri*, 392.

⁷³ Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *Eş-Şakâ’iku’n-Nu’mâniyye Fî Ulemâi’d-Devleti’l-Osmâniyye, Osmanlı Âlimleri*, 392.

1.1.7. Eserleri

“*Risâle-i Manzumât-ı Şeyh Vefâ*” adlı eseri, Konularına göre farklı bölümlere ayrılarak başlık verilen şiirlerden meydana gelmektedir.⁷⁴ Beyitler, Türkçe, Arapça ve Farsça dilleri ile yazılmıştır.⁷⁵

“*Makam-ı Sülûk*” adlı eseri, Türkçe olup, 396 beyitten oluşan manzum biçimde yazılmıştır. Tasavvufi ve ahlâki öğretiler şiir şeklinde anlatılmıştır.⁷⁶

“*Şâz-ı İrfân*” adlı eseri, Türkçe manzume ve rubailerden oluşmaktadır.⁷⁷ Abdulkadir Erdoğan bu eserin Makam-ı Sülûk adlı eser ile birlikte Fatih Kütüphanesi’nde aynı cilt içerisinde bulunduğunu söylemektedir.⁷⁸

“*Evrâd-ı Vefa*” adlı eseri, Abdulkadir Erdoğan’ın aktardığına göre Şeyh Vefa’nın doğrudan doğruya kendisi yazmamış, görevlendirilen kişilere not ettirmiştir. Bir kısmı Arapça, bir kısmı Türkçe olan eser 556 sahifeden oluşmakta, kenarları yaldızlı, harekeli bir şekilde nesih yazısıyla yazılmış ve kaydı Fatih Kütüphanesi’nde bulunmaktadır.⁷⁹ F. Okan Atasoy ise tezinin giriş kısmında, bu eserin 11 yapraktan oluştuğunu, içerisinde dua, zikir ve salavatlar yer aldığını belirtmektedir.⁸⁰

“*Ruznâme*” adlı eserinin pek çok nüshası olduğunu belirten Reşat Öngören, eserin İstanbul enlem ve boylamlarına göre düzenlenmiş cetvellerden oluştuğunu söylemektedir.⁸¹

“*Melhame*” adlı eseri, insan davranışlarını gezegen ve yıldızların durumuna göre inceleyen bir eserdir.⁸² Eser hakkında Faysal Okan Atasoy’un yüksek lisans tezi bulunmaktadır.⁸³

Şeyh Vefâ’nın ayrıca “*Yedi Yıldızın Ahkâmı*” ve “*Risâle fi’r-rub’i’l-müceyyeb*” adlı eserleri de bulunmaktadır.⁸⁴

⁷⁴ Reşat Öngören, “Muslihuddin Mustafa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/270.

⁷⁵ Öngören, *Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler*, 133.

⁷⁶ Erdoğan, *Fatih Devri İstanbul’unda Bir Bilge Bir Bilgin: Şeyh Ebul Vefa ve Hızır Bey*, 63.

⁷⁷ Öngören, *Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler*, 134.

⁷⁸ Erdoğan, *Fatih Devri İstanbul’unda Bir Bilge Bir Bilgin: Şeyh Ebul Vefa ve Hızır Bey*, 64.

⁷⁹ Erdoğan, *Fatih Devri İstanbul’unda Bir Bilge Bir Bilgin: Şeyh Ebul Vefa ve Hızır Bey*, 64-65.

⁸⁰ Faysal Okan Atasoy, *Melhame-i Şeyh Vefâ* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2001).

⁸¹ Öngören, “Muslihuddin Mustafa”, 31/270.

⁸² Öngören, “Muslihuddin Mustafa”, 31/270.

⁸³ Atasoy, *Melhame-i Şeyh Vefâ*.

⁸⁴ Öngören, “Muslihuddin Mustafa”, 31/270.

1.1.8. Şeyhi Abdullatif Kudsî

Tam ismi “Şeyh Abdüllatîf bin Abdurrahman bin Ahmed bin Ali bin Gânîm el-Makdisî el-Ensârî” dir.⁸⁵ 786/1384 yılında Kudüs’te dünyaya gelmiştir. İbn Benâne ve İbn Ganim adıyla bilinen tanınmış bir ailenin çocuğudur.⁸⁶ Makdisî veya Kudsî diye anılan⁸⁷ zât’ın bu isimle anılması Kudüs’lü olmasından ötürüdür.⁸⁸ Zahiri ilimler konusunda tahsilini tamamladıktan sonra, Şeyh Abdulaziz’e intisâb eylemiş, hizmetlerinde bulunmuştur.⁸⁹ Şeyh Abdulaziz’den icazet almış ve irşât görevine tabi olmuştur.⁹⁰

Hac vazifesi için yola çıkmış olan Şeyh Zeynüddin Hâfî, ziyaret amacıyla Kudüs şehrine de uğradığı bir zaman, Abdullatif Kudsî Hazretleri, Şeyh’i evine götürerek misafir edip, ağırlamıştır. Hoş sohbetleri karşısında etkilenererek kendisine güzel bir bağ kurup, Zeynüddin Hâfî ile birlikte kendisi de Hac yolculuğuna eşlik etmek istemiştir. Fakat Şeyh Hâfî, Abdullatif Kudsî’nin annesinin rahatsızlığından dolayı hizmete ihtiyacı olması hasebiyle buna müsaade etmemiş, bu isteğinin Allah’ın (cc.) izni ile Hac dönüşünde maksud olabileceğini belirtmiştir.⁹¹

Hac vazifesinden dönerken tekrar Kudüs’e gelen Zeynüddin Hâfî (ks.), Abdullatif Kudsî ile birlikte Horasan’a gitmiştir. Abdullatif Kudsî, Horasan’da Zeynüddin Hâfî’nin isteği üzerine halvete girerek riyazette bulunmuştur. Sonrasında yine şeyhinin talebiyle Câm şehrine gitmiş, orada kırk gün boyunca Ahmed Nâmîkî el-Câmî adındaki Şeyh’in kabristanı başında halvete girmiştir. Bu süreç boyunca birtakım haller yaşamış ve yaşadığı bu ahvali mektup vasıtasıyla Şeyh’ine ulaştırmıştır. Daha sonra Zeynüddin Hâfî bir icazetnâme hazırlayarak Abdullatif Kudsî’ye göndermiştir.⁹² Öngören’in belirttiğine göre; Kudsî, Şeyh’inden “*Lâ ilâhe illallah*” zikriyle tarikat hırkası giydirebilme iznine nâil olmuştur.⁹³

Almış olduğu icazet sonrası pek çok seyahatte bulunan Şeyh Kudsî, Şeyh’inin isteği üzerine önce kendi memleketi olan Kudüs’e dönmüş, daha sonra Anadolu’ya geçerek Edirne’ye kadar gitmiştir. Sonra tekrar Kudüs’e oradan da Kahire’ye giderek oraya yerleşmiştir. Oradan Şam’a giderek kısa bir ikametten sonra tekrar Anadolu’ya geçmiştir. Konya’ya yerleşen Şeyh

⁸⁵ Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *Eş-Şakâ’îku’n-Nu’mâniyye Fî Ulemâi’d-Devleti’l-Osmâniyye, Osmanlı Âlimleri*, 122.

⁸⁶ Kara, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*, 372.

⁸⁷ Abdurrezzak Tek, “Zeyniyye Kültürünün Bursa’daki Mirası”, *Uluslararası Bursa Tasavvuf Kültürü Sempozyumu 4*, ed. Mehmed Temelli (Bursa: Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı, 2005), 382.

⁸⁸ Öngören, *Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler*, 76.

⁸⁹ Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 1/322.

⁹⁰ Kara, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*, 371.

⁹¹ Câmî, *Nefehâtü’l-üns Min Hadarâti’l-Kuds*, 674.

⁹² Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *Eş-Şakâ’îku’n-Nu’mâniyye Fî Ulemâi’d-Devleti’l-Osmâniyye, Osmanlı Âlimleri*, 124.

⁹³ Reşat Öngören, “Zeyniyye”, *Türkiye’de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, İlmî Araştırmalar Dizisi 69 (İstanbul: İSAM Yayınları, 2015), 868.

Kudsî, Sadrettin Konevi zaviyesinde irşâd faaliyeti ve eser telifinde bulunmuş, mürid yetiştirmiştir. Daha sonra ilâhi bir emirle Bursa'ya giderek oraya yerleşmiş, ömrünün sonuna değin orada ikamet etmiştir.⁹⁴

Abdullatif Kudsî'ye ayrıca, Molla Fenârî (öl. 834/1430)⁹⁵, Şeyh Muslihuddîn (öl. ?)⁹⁶, Ferelü Şeyh Sinan (öl. 890/1485)⁹⁷, Musannifek (öl. 875/1470-71)⁹⁸, Tacettin İbrahim Karamânî (öl.872/1467)⁹⁹, Pîrî Halife (öl.864/1460)¹⁰⁰ ve Âşıkpaşazâde (öl. 908/1502)¹⁰¹ gibi önemli şahsiyetler intisâb etmişlerdir.

Zeyniyye, Ehli Sünnet sınırlarının özenle korunduğu bir tarikattır. Günümüze ulaşmamış olsa da Anadolu'ya Zeyniyye tarikatını getiren kişi Abdullatif Kudsî'dir. Kudsî, hem zahiri hem batını bilgi yönüyle pek çok derviş ve âlim insanı kendisine bağlamış, devletin temelinde fikri ve dini yapı oluşturmaya katkı sağlamıştır. Şeriata uygun olmayan ters gördüğü şeylerle mücadele yoluna gitmiştir. Kendisinden sonra, yetiştirmiş olduğu sûfilere biri olan Tacettin İbrahim Karamânî postnişin olmuştur.¹⁰²

“*Kitâbü't-Tuhfe fî Beyâni'l-Makâmât ve'l-Merâtîb*” isimli eseri bulunmaktadır. 856/1452 yılında Bursa'da vefat etmiştir. Zeyniyye zaviyesi yanında defnedilmiştir.¹⁰³ Türbe içerisinde olan kabrinin bulunduğu Bursa'nın Zeyniler muhiti, ismini bu tarikatten almıştır.¹⁰⁴

1.1.9. Kendisine İntisâb Eden Şahsiyetler

Şeyh Vefâ, yüksek mânevîyâtı ve bilgisi ile pek çok insana rehber olmuş, gönüllerine dokunarak hakîkate ulaştırmış bir âlimdir. Kendisine hayranlık duyan ve bunu eserlerine dahi konu edinen önemli şahsiyetler vardır. Bunlar arasında Sinan Paşa, Sinoplu Safayi, Bursalı Ahmet Paşa'yı örnek verebiliriz.¹⁰⁵ Balıkesirli Zâtî ve Bursalı Hocazâde de kendisine intisâb eden önemli şahsiyetlerdendir.¹⁰⁶ Şimdi, irşad faaliyetleri ve örnek yaşam tarzı ile kendisinden feyz alarak intisâb yoluna giden bazı şahsiyetlerden kısaca bahsedeceğiz.

⁹⁴ Tek, “Zeyniyye Kültürünün Bursa'daki Mirası”, 383.

⁹⁵ Kara, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*, 379.

⁹⁶ Mecdî Mehmet Efendi, *Hadâ'iku's-Şakâ'ik Mecdî'nin Şakâ'ik Tercümesi*, 1/382.

⁹⁷ Mecdî Mehmet Efendi, *Hadâ'iku's-Şakâ'ik Mecdî'nin Şakâ'ik Tercümesi*, 1/697.

⁹⁸ Öngören, *Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler*, 93.

⁹⁹ Öngören, *Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler*, 95.

¹⁰⁰ Öngören, *Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler*, 118.

¹⁰¹ Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 1/323.

¹⁰² Mustafa Kara, “Abdüllatif El-Kudsî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/257.

¹⁰³ Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *Eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye Fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye, Osmanlı Âlimleri*, 126.

¹⁰⁴ Kara, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*, 373.

¹⁰⁵ Kara, “Dersaadet'teki İlk Konyalı: Şeyh Vefâ”, 63.

¹⁰⁶ Kara, “Dersaadet'teki İlk Konyalı: Şeyh Vefâ”, 62.

1.1.9.1. Sinan Paşa (öl. 891/1486)

Esas adı Yusuf olan Sinâneddin, ilk İstanbul kadısı olan Hızır Bey'in oğludur. Annesi ise Molla Yegân'ın kızıdır. Üstün zekâsı ile bilinen Sinan Paşa, gerek anne gerekse baba tarafından bilinen ünlü âlimlerle akrabalık bağı olduğundan, âlim ve bilgin kişiler arasında küçük yaşlardan itibaren çok iyi bir eğitim alarak yetişmiştir.¹⁰⁷

Kendisine Edirne'de müderrislik görevi verilmiştir. Hatta Sultan Fatih, Sinan Paşa'yı kendisine hoca olarak da görevlendirmiştir. Halk ve devlet erkânı arasında Hoca Paşa nâmı ile anılmaya başlamıştır.¹⁰⁸ Henüz genç yaşlarda olmasına rağmen Sahn Müderrisi olmuş daha sonra veziriâzam görevine getirilmiştir. Öğrencisi Molla Lütî'yi de saray kütüphanesinde hâfız-ı kütüp görevine getirtmiştir.¹⁰⁹

Matematik ilminde namı olan Ali Kuşçu'ya öğrencisi Molla Lütî'yi göndererek matematik eğitimi aldırması, daha sonra da öğrencisinden kendisi öğrenmiştir. Bir ara Sultan Fatih tarafından hapsolünmüş, ulemâların bu duruma isyanı ile çıkarılmıştır. Daha sonra Padişah tarafından müderris ve kadılık göreviyle Sivrihisar'a gönderilmiştir. Öğrencisi Molla Lütî de İstanbul'daki görevini bırakarak Sinan Paşa'nın yanına gitmiştir.¹¹⁰

Sultan Fatih'in vefatından sonra Edirne'de müderrislik görevi yapmıştır. 891/1486 yılında vefat etmiştir. Uzunçarşılı, kabrinin Eyüp veya Gelibolu'da olduğuna dair iki kayıttan bahsetmiştir.¹¹¹ Şekâik'te ise Edirne'de vefat ettiği kaydı vardır.¹¹²

Pek çok önemli ilim adamı ve âlim şahsiyetlere icazet vermiş, ilim meclislerinde hoş sohbetlerde bulunmuştur. Kendisi de Şeyh Vefa Tekke'sinin müridlerindendir.¹¹³ Şeyh Vefâ'ya karşı özel bir bağ ve yakınlığı vardı. Öyle ki Maarifnâme adlı eserinde Şeyh Vefâ karşıtı kişileri eleştirmiş,¹¹⁴ Tezkiretül Evliyâ adlı eserinde Şeyh Vefâ'yı savunucu cümleler,¹¹⁵ Tazarrunâme eserinde ise Şeyh Vefâ'ya övgülerde bulunmuştur.¹¹⁶

¹⁰⁷ Sinan Paşa, *Tazarru'nâme Yakarişlar Kitabı*, ed. Mertol Tulum (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014), 13-14.

¹⁰⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988), 2/601.

¹⁰⁹ Sinan Paşa, *Tazarru'nâme Yakarişlar Kitabı*, 15.

¹¹⁰ Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi: Resimli- Haritalı*, 1/593.

¹¹¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2/601.

¹¹² Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *Eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye Fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye, Osmanlı Âlimleri*, 296.

¹¹³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2/602.

¹¹⁴ Sinan Paşa, *Tazarru'nâme Yakarişlar Kitabı*, 18.

¹¹⁵ Sinan Paşa, *Tazarru'nâme Yakarişlar Kitabı*, 19.

¹¹⁶ Sinan Paşa, *Tazarru'nâme Yakarişlar Kitabı*, 816.

1.1.9.2. Molla Lutfi (öl. 900/1495)

Önemli ve ünlü Osmanlı âlimlerinden olan Lütfullah et-Tokâdî, Molla Lutfi İsmi ile bilinip anılmaktadır. İlmî tahsilini Sinan Paşa'dan almış, matematik ilimlerini Ali Kuşçu'dan öğrenmiştir.¹¹⁷ Hocası Sinan Paşa'nın kendisini Hafız-ı Kütüp olarak görevlendirmesi sayesinde ulaşılması güç olan eserleri okuyup inceleyerek ilmi bilgisini artırarak çağdaşlarına göre üstünlük kazanmıştır. Edirne'de ve İstanbul sahn medresesinde müderrislik görevi yapmıştır.¹¹⁸

Şekâik'te belirtildiğine göre, binek hayvana sahip olan Molla Lutfi, günlük alışkanlık olarak bineğiyle birlikte medreseye gider, bineğinin ihtiyaçlarını karşılar, ikindiye kadar ders verir daha sonra tekrar bineğine binerek Şeyh Vefâ Zaviyesi'ne gider, akşam namazına kadar Buhârî okutur sonra evine geçerdi.¹¹⁹

Genç yaşta âlimliğe yükselmiş, mizahi yönü gelişmiş, ilmi fikirlerini çekinmeden ifade eden bir karaktere sahiptir.¹²⁰ Yüksek ilmî bilgisi sayesinde önemli eserler oluşturmıştır.¹²¹ Başarısını ve bilgisini hazmedemeyen âlimler tarafından dinsizlikle suçlanmıştır. Kurulan mahkemede her ne kadar kendisini savunacak sözler söylese de Hatibzâde İbrahim tarafından verilen hüküm ile idam edilmiştir.¹²²

1.1.9.3. Zenbilli Ali Efendi (öl. 932/1526)

Tam adı Şekâik'te "Alâeddin Ali b. Ahmed b. Mehmed el-Cemâlî Efendi" diye geçmektedir.¹²³ Babası Ahmed Çelebi'dir. Osmanlı ilk dönem meşhur âlimlerinden olan Cemâleddin Aksarâyî ise babasının dedesidir. Büyük dedesinin adından dolayı Cemâlî nisbesini almıştır.¹²⁴

İlköğrenimini Hamza el-Karamânî'den aldıktan sonra, İstanbul'a giderek eğitimini Molla Hüsrev'den almaya devam etmiştir. Molla Hüsrev bir müddet sonra kendisini Bursa'da bulunan Sultaniye Medresesi'nde hocalık yapan Hüsamzâde Muslihuddin Efendi'ye yönlendirerek eğitimine onunla devam etmesini uygun görmüştür. Onun yanında iyi bir eğitim

¹¹⁷ Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *Eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye Fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye, Osmanlı Âlimleri*, 448.

¹¹⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2/602.

¹¹⁹ Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *Eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye Fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye, Osmanlı Âlimleri*, 452.

¹²⁰ Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi: Resimli- Haritalı*, 1/595.

¹²¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2/603.

¹²² Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi: Resimli- Haritalı*, 1/598.

¹²³ Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *Eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye Fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye, Osmanlı Âlimleri*, 458.

¹²⁴ Yusuf Küçükdağ, "Zenbilli Ali Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/247.

olarak medresede kendisine yardımcı müderris olarak eğitim vermeye başlamıştır. Aynı zamanda Muslihuddin Efendi'nin kızı ile izdivaç etmiş ve bu evlilikten çocukları olmuştur. Daha sonra kendisine Sultan Fatih tarafından Edirne'de bulunan Haceriye Medrese'sinde görev verilerek maaş bağlanmıştır.¹²⁵

O sıralarda vezirlik görevi yapan Karamânî Mehmed Paşa, Sinan Paşa'ya karşı düşmanlık beslediği için, Sinan Paşa ile arası gayet iyi olan Ali Cemâli'ye kin beslemeye başlamış ve görev yaptığı medreseden farklı bir medreseye görevlendirmiş, hatta maaşını azaltmıştır. Bundan dolayı rahatsızlık duyan Ali Cemâli, müderrislikten ayrılarak tasavvufa yönelmiş, Sinan Paşa'nın da bağlı olduğu Şeyh Vefâ'ya intisâb ederek hizmetine girmiştir.¹²⁶

Sultan Fatih'in vefatından sonra, Karamânî Mehmet Paşa'nın yeniçeriler tarafından öldürülmesi üzerine Ali Cemâli, kendisi istememesine rağmen Padişah'ın isteğiyle tekrar müderrisliğe dönmüştür. Bir ara Hac vazifesi için Hicaz'a gitmiş, Hicaz dönüşü dönemin Padişahı tarafından müftülük (şeyhülislam) görevine getirilmiştir. Bu görevi ömrünün sonuna dek üç padişah dönemine denk gelen yirmi dört yıl boyunca devam ettirmiştir.¹²⁷

Fetva görevini icra eden Ali Cemâli, fetva talebinde bulunan insanlara cevabını en kısa zamanda ulaştırabilmek adına, fetvalarını kâğıda yazar, bir zenbil içerisine bırakarak evinin üst katından aşağı sarkıttırdı. Aynı şekilde fetva isteyen insanlarda sorularını kâğıda yazarak zenbili sallar, Ali Cemâli Efendi'ye ulaştırırdı.¹²⁸ Buradaki amaç vakit kaybetmeden, kimseyi bekletmeden taleplerini karşılamaktır. Bu sebepten dolayı halk arasında ismi Zenbilli Ali Efendi diye anılmaya başlamış ve Zenbilli mahlası ile ünlenmiştir.¹²⁹

Pek çok ilim dalında bilgi ve otoriteye sahip olan Zenbilli Ali Efendi, insanlara yardım etmeyi seven ve fetva isteyen kişilere kısa sürede cevaplayıp işlerini kolaylaştıran âlim bir insandır. İlmî meselelerde gerekirse Padişahlara bile karşı çıkarak taviz vermeyen bir karaktere sahiptir. Padişahların iltifâtına nâil olmuş bir ilim adamıdır. Hayırsever bir insan olup, pek çok cami, okul ve mescid yaptırmıştır. Fıkıh ve fetva alanında eserleri vardır. 932/1526 yılında vefat etmiş olup, kabri Zeyrek'te yaptırmış olduğu mektebin bahçesindedir.¹³⁰

¹²⁵ Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *Eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye Fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, Osmanlı Âlimleri, 458.

¹²⁶ Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *Eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye Fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, Osmanlı Âlimleri, 458.

¹²⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2/607.

¹²⁸ Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *Eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye Fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, Osmanlı Âlimleri, 462.

¹²⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2/608.

¹³⁰ Küçükdağ, "Zenbilli Ali Efendi", 44/248-249.

1.1.10. Vefatı

896/1491 yılının Ramazan ayının birinci pazartesi günü terki dünya eyleyip, Hakk'a kavuşmuştur.¹³¹ Vefat tarihini düşüren kişinin "ila rahmeti Rabbih" cümlesinden, vefatını işaret ettiği anlaşılmaktadır.¹³² Mübarek kabri kendi adıyla anılan vefa semtindeki camii şerif haziresindedir.¹³³

1.2. ZEYİNİYYE TARİKATI

Zeyniyye tarikatı, 15. yüzyılın başlarında Sühreverdiyye tarikatının bir alt şubesi olmak üzere Herat'ta ortaya çıkmıştır. Tarikatın pîri, zamanın önemli ve bilinen şeyhlerinden olan Zeynüddin Hâfî'dir. Tarikat kısa bir süre zarfında gerek Şeyh Zeynüddin Hâfî'nin eserleri, gerek yetiştirmiş olduğu güçlü halifeleri aracılığıyla üç kıtaya birden yayılarak yaygınlaşmıştır. Tarikatın Anadolu ve Rumeli'de yayılmasında daha çok etkili olan ve önderlik eden kişi ise Şeyh Abdullatif Kudsî ile halifeleridir.¹³⁴

Zeyniyye tarikatı usûl ve adap olarak tarikatın pîri olan Zeyneddin Hâfî'nin eserlerine dayanır. Aynı zamanda Sühreverdiyye'nin bir şubesi olarak da bildiğimiz üzere, tarikatın temel prensip ve adaplarına Şehabettin Sühreverdi'nin eserleri de kaynaklık etmiştir. Ayrıca Zeyneddin Hâfî'nin halifesi olan ve tarikatın yaygınlaşmasında büyük etkisi bulunan Abdullatif Kudsî'nin önceki hocalarından edindiği bazı görüşler de tarikatın esaslarını oluşturmaktadır.¹³⁵

Tarikat, ehl-i sünnetin temel kural ve sınırlarını özenle koruyup, ehl-i sünnet dışında kalan düşüncelere yönelmemiştir.¹³⁶ Şeriat kurallarına bağlı olmakla birlikte tarikat yolunu da benimseyen Zeynilik, şeriat ve tarikatı birbirini tamamlayan iki anlayış olarak görür, ikisini ayrılmaz bir bütün olarak uygular.¹³⁷

Allah Teâlâ'ya (cc) ulaştıran mânevî yolculuktaki en önemli rehber öncelikle Kur'ân-ı Kerim ve Allah Resûlü'nün (sav) hal, fiil ve sözlerini izleyip, peşinden gitmektir.¹³⁸ Ayrıca tüm tarikatlarda görüldüğü üzere tarikat yoluna girmeye gönül vermiş olan bir mürid, öncelikle mânevî yolculuğuna bir şeyhin gözetiminde başlaması gerekir.

¹³¹ Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 1/332.

¹³² Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *Eş-Şakâ'îku'n-Nu'mâniyye Fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye, Osmanlı Âlimleri*, 392.

¹³³ Câmî, *Nefehâtü'l-üns Min Hadarâti'l-Kuds*, 684.

¹³⁴ Tek, "Zeyniyye Kültürünün Bursa'daki Mirası", 381.

¹³⁵ Öngören, "Zeyniyye", 2015, 905-906.

¹³⁶ Kara, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*, 385.

¹³⁷ Hacı Ahmed Efendi, *Sergüzeşt ve Ravzatü't-Tevhîd*, ed. Mertol Tulum (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014), 67.

¹³⁸ Zeynüddin el-Hâfî, *el-Vesâya'l-Kudsiyye* (Murad Buhari: Süleymaniye Kütüphanesi, İslam dini ve İslam ilimleri, 297.7 / Tasavvuf ve tarikatlar, 1-44 yk., 15 st.), 25.b

Zeynilerden olan Sinan Paşa'ya göre, bir sâlik mânevî yolculuk için bilgili bir kılavuza yani mürşide ihtiyaç duyar. Rehber olmadan yola çıkan kişi yanlış yola sapar, yani Hakk'a gönülden sadakat ile bağlı bir mürşidi olmadan mânevî yolculuğa çıkan sâlik, nefsine uyararak gafil olup, hakikati bulamayabilmektedir.¹³⁹

Zeyniyye tarikatında zikir oturarak, “cehri” bir şekilde yani sesli olarak yapılır.¹⁴⁰ Zikir olarak devran zikri uygulanır ve zikir esnasında cezbeye kapılarak semâ gerçekleşir.¹⁴¹ Zeyniyye zikrinde Kelime-i Tevhid “Lâ ilahe illallah”, “Hû” ve “Hakk” sözleri kullanılır.¹⁴²

Zeyniyye'nin 16. yy itibariyle etkisini yitirmeye başladığını belirten Öngören, bu etkinin yitirme sebeplerinden biri olarak tarikatın, yüksek mertebeye sahip olan Şeyhler çıkaramamasından kaynaklı olduğu düşüncesindedir. Zira tarikat kuruluş dönemlerinde tüm ilimlere vâkıf olan şeyhler, ulemâ sınıfından insanlar ve yönetici kesimden önemli kişiler tarafından temsil ediliyordu. Öngören ayrıca öne çıkan bazı tarikatların, Zeyniyye tarikatını geri plana düşürdükleri görüşündedir.¹⁴³ Yine Öngören, tarikatın etkisini yitirmesine, seyr-u sülûk için temel şartlardan olan dünyevilikten uzak kalmanın esas alınma, evlenmek için seyr-u sülûğun tamamlanması gerektiği, tarikata girme konusunda engel olan eşe boşanma tavsiye edilmesi gibi prensiplerin sebep olabilme ihtimalini belirtmiştir. Nitekim tarikat, 18.yy ortaları itibariyle ömrünü yitirmiştir.¹⁴⁴

¹³⁹ Sinan Paşa, *Tazarru'nâme Yakarışlar Kitabı*, 169-170.

¹⁴⁰ Öngören, *Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler*, 178-179.

¹⁴¹ Hacı Ahmed Efendi, *Sergüzeşt ve Ravzatü't-Tevhid*, 97.

¹⁴² Hacı Ahmed Efendi, *Sergüzeşt ve Ravzatü't-Tevhid*, 61.

¹⁴³ Reşat Öngören, “Zeyniyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/370.

¹⁴⁴ Öngören, “Zeyniyye”, 2015, 919.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TRT VEFA SULTAN DİZİSİ VE TASAVVUFİ YÖNDEN ANALİZİ

Vefa Sultan adlı dizi, Osmanlı devrinin İstanbul'un fethi sonrası bu kadim şehri İslâmbol eyleme sürecinde toplumun mânevî atmosferini ekranlara taşımaktadır. Dizi, tarihte yaşanmış birtakım hadiseleri tarihsel gerçekliklerle birebir değil de kısmen benzerlik gösterip dramatik bir şekilde, tasavvufi öğeleri karakterler üzerinden izleyiciye yansıtmaktadır.

Dizi, Ramazan ayına özel olarak hazırlanmış ve ilk sezonuyla 2025 yılının Ramazan ayında yayınlanmaya başlamıştır. Dizinin ikinci sezon çekimleri de başlamış olup, henüz televizyon ekranlarında yayınlanmamıştır. Biz bu çalışmamızda dizinin yalnızca otuz bölümden oluşan birinci sezonunu ele alacağız.

2.1. DİZİNİN GENEL YAPISI

Dizinin Adı: Vefa Sultan

Yayın Tarihi: 2025 (Birinci Sezonu)

Tür: Tarihi Kurgu

Dil: Türkçe

Ülke: Türkiye

Tv Kanalı: TRT 1

Yönetmenler: Gürsel Ateş, Ahmet Toklu

Yapımcı: Eyüp Gökhan Özekin, Halis Cahit Kurutlu, Berk Özekin

Proje Tasarım: Eyüp Gökhan Özekin

Yapım: Miray Yapım

Genel Koordinatör: Muhammet Erkam Bülbül

Uygulayıcı Yapımcı: Aykut Kabadayı

Görüntü Yönetmenleri: İlker Emon, Yunus Tunç

Genel Sanat Yönetmenleri: Doğan Özcan, Mert Yürür

Senaryo: Ozan Bodur

Senaryo Ekibi: Ali Ozan Salkım, Recep Çavdar, Hakan Boz, Mustafa Erimez

Yardımcı Yönetmenler: İsmail Kavrakoğlu, Serpil Onuk Tunç

Yapım Koordinatörü: Rafail Sultan
Post Süpervizörü: Mustafa Türkmen
Kurgu Yönetmeni: Hasan Kıvanç İlgüner
Müzik: Can Atilla
Kurgu: Serkan Şentürk
Post Prodüksiyon Sorumlusu: Uğur Kaya, Mehmet Kemer
Final Mix: Çağrı Ayyıldız
Trt Proje Sorumlusu: Abdullah Aydemir
Cast Direktörü: Esra Akkoyunlu
Danışman: Abdullah Akın
Makyaj Tasarım: Sultan Sabire Karagöz
Kurumsal İletişim Müdürü: Mustafa Akçadaşoğlu
Saç Tasarım: Muharrem Parlak
Colorist: Sabri Hasdal
Jenerik ve Görsel Efektler: Özgür Çakır
Sanat Yönetmeni: Tekin Coğdur
Işık Şefi: İsmail Öztürk
Set Amirleri: Adem Gülgün, Ercan Taşçı
Kostüm Tasarım: İrfan Bilgin, Tuğba Bulut

2.1.1. Oyuncu ve Karakterler

Vefa Sultan: İsmail Ege Şaşmaz
Şeyh Kudsî: Alper Türedi
Celaleddin: Derda Yasir Yenal
Yanık Selman: Ömer Turan
Yareli: Mücahit Koçak
Karamani: Mert Karabulut
Deliormanlı: Erkan Meriç

Belinay: Merve Üçer
Molla Gürani: Dursun Ali Erzincanlı
Mecsup Malik: Levent Sülün
Zinnur Efendi: Suat Sungur
Sinan Paşa: İlker Okumuş
Kambur Dimitri: Emre Özcan
Müderris Kamil: Cemal Gönen
Rum Hekim Leon: İsmail Volkan Ceylan
Vasili: Asir Gündoğdu
Ayşe: Turana Hüseyinli
Molla Lütü: Mehmet Emin Kadıhan
Ferraş Hamit: Musab Doğan
Derviş Ahmet: Safa Tabur
Kazancı Dede: Latif Akgedik
Hristos: Ali Buhara Mete
Zembilli: Ferhan Vural
Hattat Kasım: Murat Yeşil
Asım Efendi: Alper Düzen
Zehra Hatun: Merve Nur Bengi
Mahkûm Andreas: Muhammet Vefa Ünal
Sofia: Merve Pekar Akay
Derviş Ali: Mustafa Halezeroğlu

2.1.2. Dizinin Konusu

Dizi, İstanbul'un fethiyle birlikte Osmanlı Devleti'nin mânevî sultanlarından olan Muslihuddin Mustafa'nın (Şeyh Vefâ) hayatı ile birlikte mânevî olarak gönülleri fethedişini, dönemin sosyal, kültürel yapısını konu ediniyor. Dizi, yaşadığı dönemin önde gelen ve ünlü ilim adamı ve ser müderris olan Muslihuddin Mustafa'nın içsel dönüşümü ile mâneviyâta yönelişini, bu mânevî yolculuğunda (seyr-u sülûk) yaşadığı değişim ve süreçleri, halk nezdinde

edindiği yeri gözler önüne seriyor. Bununla beraber fetih sonrası yeniden şekillenecek olan İstanbul'un ilimle yoğrulup, İslâm beldesi haline getiriliş sürecini, bu süreçte yaşanan aşama ve güçlükleri betimliyor.

2.1.3. Dizinin Olay Örgüsü, Gerçekliğe Uygunluğu ve Tasavvufi Yorum

Öncelikle belirtmek gerekirse dizi Şeyh Vefa'nın hayatından kesitler aktarmaya çalışsa da pek çok detayı kurmaca sahnelerden ibarettir.

Dizi, farklı bir perspektif sunarak olay örgüsünün sonunda gerçekleşecek olan senaryonun, dizinin ilk bölümünün başlangıcında gösterilerek bir ön merak uyandırmıştır. Dizi, birinci bölümünde öncelikle Fatih Sultan Mehmet Han'ın fethedilen Konstantiniyye'yi İslâm beldesi haline getirmek ve burada Müslümanları iskân etmek için yapmış olduğu gayretler neticesinde bir türlü ikna edemezken sonunda ikna olup, şehre gelmeye başladıklarını öğrenir. Nasıl ikna olduklarını sorduğunda övgüyle bahsedilen Vefa Sultan'ın büyük etkisi olduğu cevabını alır ve derhal kendisi ile görüşmek istediğini, davet edilmesini söyler. Molla Gürani ise “Şeyhin postu ile Hakan'ın tahtı ayrı olmalı” düşüncesinden dolayı Şeyh'in gelmeyeceğini söyleyince Padişah kendisi gitmek ister. Hazırlıklar yapılır, eskiden Sferaki denilen sonradan ise mü'minler tarafından isminin “Vefa” olarak değiştirilen mahallede bulunan Vefa Sultan'ın dergâhı kapısına varılır, görüşme talebinde bulunulur. Fakat Şeyh, münasip olmayacağını düşündüğünden dolayı görüşmeyi reddeder ve kapılar kapanır. Padişah ise bunu hoş karşılar ve nice imparatorluklar, kaleler fetheden, çağlar açıp kapayan Padişah ile görüşmeyi reddeden Şeyh Hazretlerinin kim olduğunu öğrenmek istediğini belirtir ve hikâye başa döner. Yani Muslihuddin Mustafa'nın hayatından kesitler için, müderrislik yaptığı döneme geçilir.¹⁴⁵

Gerçekte hayatı incelendiğinde, bazı kaynaklarda Şeyh Vefa'nın Fatih Sultan Mehmet ile görüşmüş olduğu belirtilse de çoğu kaynağa göre görüşmemiş olduğu kanaati çalışmamızın ilk bölümünde belirtilmişti.¹⁴⁶ Nezihe Araz'ın rivayetine göre ise, Sultan Fatih, Şeyh Vefa'ya ayrı bir ilgi göstermesine rağmen aynı karşılığı alamamıştır. Şeyhin makamına üç defa gitmiş olmasına rağmen tekke kapısını kilitli olarak bulmuş, kendisiyle görüşememiştir. Dervişlerinden biri Şeyh'e bunun nedenini sorduğunda; aslında ikisinin de birbirlerine ihtiyacı ve meyli olduğunu, görüştüklerinde birbirlerini bırakamayacaklarını söyler. İkisinin de kendilerine göre üzerlerinde ağır sorumlulukları vardır ve görevlerini aksatmadan yerine getirebilmek için, kalben Sultan Fatih ile görüşmek dilesse de görevi için Padişah'ı darıltmadan bu görüşmeyi reddeder. Padişahın, bu davranışı kırılmadan hoşgörü ile karşıladığını ve ona

¹⁴⁵ Ateş Gürsel, Toklu Ahmet, “Vefa Sultan 1. Bölüm - TRT1”, haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu (Erişim 24 Ağustos 2025), (1:52-11:40 dk.).

¹⁴⁶ bk. Sayfa 6 ve 7.

duyduğu saygıyı ise Şeyh adına yaptırmış olduğu mebânilerden anlaşılmaktadır.¹⁴⁷ Ayrıca Şeyh Vefa'nın dergâhı gerçekte de İstanbul'un Vefa Semti'nde, eski adı ile Sferaki'dedir.¹⁴⁸

Diziye göre, Muslihuddin Mustafa, Bursa Sultaniye Medresesi'nde eğitim veren, genç yaşına rağmen zekâsı ve yüksek ilmi ile bilinen, özellikle gökbilimleri konusunda kendisini oldukça geliştirmiş, şöhreti pek çok diyara yayılmış bir müderristir. Öyle ki Karaman Beyi İbrahim kendisini davet ederek, medrese kurup başına geçmesi teklifinde bulunduğu halde Muslihuddin Mustafa bu teklifi reddederek gitmez. Reddetme sebebi olarak ise Karaman'ın kendisine yeterli olmadığını, ilmine yaraşır bir kütüphanesi bile olmadığını.¹⁴⁹ Dizide Muslihuddin Mustafa'nın kendine olan kibrinden dolayı Karaman Beyi'ni reddettiği gösterilmiş fakat gerçekte durum böyle değildir.¹⁵⁰ Ayrıca Öngören'e göre Şeyh Vefa icazetini aldıktan sonra irşâdına önce Konya'da başlamış, hatta Karamanoğlu İbrahim Bey faaliyetleri için Şeyh Vefa'ya hankah ile cami yaptırmıştır.¹⁵¹

Muslihuddin, ilmi ve engin bilgisinin yanında büyük bir kibir içerisindedir. Aynı zamanda zihninde de hakikat arayışına girer. Aradığını bir kitapta bulacağını düşündüğünden kitaba ulaşmak için kervan yanına giderken arabası çamura batmış olan İtriyaçı (Zinnur Efendi) ve kızıyla karşılaşır, onlara yardımcı olur. Bu arayışta karşılaştığı, âmâ olan yaşlı İtriyaçı'nın sözleri ise belli etmese de hakikat arayışında iyice kalbine dokunur, çamura batar yine de kibrinden tevazu göstermez. Arkadaşı Müderris Kamil, hakikatı bulma arayışında kendisine yardımcı olacağını düşündüğü Şeyh Abdullatif Kudsî ve Zeyniyye Dergâhını önerir fakat Muslihuddin Mustafa bunu küçümseyerek reddeder. Medresenin başında bulunan mütevellî heyetin kararı ile ser müderris (medresenin en yetkin, en yüksek rütbeli müderrisi) rütbesine çıkarılır ve ser müderris hırkası kendisine giydirilir. Engin bilgisi ile yapmış olduğu ince hesaplar ile Güneş tutulması olacağını öngörerek, kendinden çok emin bir şekilde o günün tarihini söyler. Fakat Şeyh Kudsî'nin Kûsuf Namazı için cemaatle toplandığını duyunca oracığa gider, yanıldıklarını, tutulmanın saatine daha vakit olduğunu söyler fakat kendisi yanılır.¹⁵²

Güneş tutulur ve kendileri de Şeyh Kudsî'nin imamlığında hazırda bekleyen cemaate eşlik ederek namaza dururlar. Namaz sonunda hüznlenen Muslihuddin, Şeyh Kudsî'ye bilemedim diyerek acziyetini belirtir. Yapmış olduğu çalışmaların yalnızca zahiri ilimle değil, bâtinî ilme de ihtiyacı olduğunu fark eder. Şeyh ise “*Hakikati usturlabda değil kendinde ara.*” diye telkinde bulunur. Yapmış olduğu yanlış hesaplamaları ile yanılması üzerine, Sultaniye

¹⁴⁷ Araz, *Anadolu Evliyalari*, 299-300.

¹⁴⁸ Erdoğan, *Fatih Devri İstanbul'unda Bir Bilge Bir Bilgin: Şeyh Ebul Vefa ve Hızır Bey*, 41.

¹⁴⁹ “Vefa Sultan 1. Bölüm - TRT1”, (17:45-18:20 dk.).

¹⁵⁰ bk. Sayfa 5.

¹⁵¹ Öngören, “Zeyniyye”, 2015, 895.

¹⁵² “Vefa Sultan 1. Bölüm - TRT1”, (11:43-1:09:44 dk.).

Medresesi'nin itibarını zedelediğini düşünen mütevellî heyeti toplanır, içlerinden biri Muslihuddîn'e verdikleri ser müderrislik ünvânını geri almayı teklif eder fakat diğerleri bu kararı hoş karşılamaz ve reddeder. Ders vermeye devam eden Muslihuddin, öğrencilerinin yapmış olduğu muziplikle alay konusu olur ve öfkelenerek sınıfı terk eder. Issız bir ormana giderek nerede hata yaptığını düşünmeye başlar. Arkadaşı Müderris Kâmil yanına gelir, has arkadaşlığının vazifesi olarak öğüt verici muhabbeti ile gerçeklerle yüzleşmesine vesile olur. Muslihuddin medreseye geri gelir, herkesi bir araya toplar ve kısa bir konuşmanın ardından müderrisliği bıraktığını duyurur.¹⁵³

Tasavvufî açıdan bakıldığında, Muslihuddin zahiri ilimler ile hemhal olarak, hakikati bu şekilde bulabileceğini düşünüp, batını ilmi küçümsese de özünde hakikata batın ilimle ulaşabileceğini farkına varır. Yine de ilminden kaynaklanan kibrinden dolayı benlik duygusundan tam anlamıyla sıyrılmaz. Çünkü makam kaftanını çıkarmak nefesine ağır gelen bir duygudur. Ama yine de Allah Teâlâ'nın (cc.) takdiri ve arkadaşının da nasihatıyla nefsiyle yüzleşme yoluna gider ve makamını terk etme kararı alır. Nefsini frenleyerek kaftanını, başarılarını, nâmını bertaraf eder, halkın kınamasını dahi göz ardı ederek veda eder, hakikate doğru yönelir. (Kibir konusu çalışmanın ilerleyen kısmında ayrı bir başlık altında ele alınmıştır.)

Müderris Mustafa, medrese meclisine yaptığı veda konuşmasında; *“yıllarını gök bilimleri için harcıyıp, ilimle uğraştığını, bilgilerini anlatıp vakfettiğini, kendi başarıları sayesinde medresenin nâmının duyulduğunu fakat tek hatasında dışlandığını”* söyler. Bugüne kadar verdiği emeklerinin karşılığında kendisinin değil medresenin itibarının düşünüldüğünü ve makamında gözü olanların onun düşmesini iple çektiğini fark eder. Sırtından hırkasını, mânevî olarak ise nefsinin çıkararak medreseyi terk eder. Talebe olarak medreseye geldiğinde üzerinde olan çantasıyla gelip şuan aynı şekilde terk ettiğini kendi kendine düşünürken öğrencileri peşinden giderek dönmesi için ikna etmeye çalışırlar. Fakat onlara *“Bilmediğim şeyleri öğrenme yolunda ömür boyu süreceğim sefere çıktım diye düşünün, geçmişe süngü çekin.”* der ve helalleşir. Mustafa'nın Sultaniye Medresesi'ndeki yerine, zaten makamında gözü olan Müderris Dilâver geçirilir. Dergâha gitmeyi kafasına koyan Mustafa, eli boş gitmemek için güzel koku almak ister ve çarşıda ıtriyat dükkânına girer. Burada daha önce kitap almaya yetişmeye çalıştığı zaman karşılaştığı Zinnur Efendi ve kızı Belinay'ı görür çünkü dükkân kendilerindir. Zinnur Efendi ile kısa bir muhabbet ederler ve sözlerinden anlaşılır ki Muslihuddin Mustafa, her ne kadar her şeyi bıraktığını söylese de kibri hâlâ onunla birlikte dir.

¹⁵³ Ateş Gürsel, Toklu Ahmet, “Vefa Sultan 2. Bölüm - TRT1”, haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu (Erişim 02 Eylül 2025), (1:50-52:40 dk.).

Yolda karşılaştığı Meczûb'u aklını yitirmiş olmasından dolayı dikkate almaz ama bilmez ki onun söyledikleri tam da kendi ruhunun ihtiyacı olan şeylerdir. Akşam olur ve Mustafa dergâha varır. O sıra Şeyh ve dervişler sohbet meclisindedirler. Konu aşk, muhabbet, vefa ve sefadır. Mustafa içeri girmez ve sohbet bitene kadar avluda bekler. Sohbet bitiminde herkes çıkar ve Şeyh Mustafa'yı hoş bir şekilde buyur eder. Affını dileyen Mustafa'ya, hatasının kendisini bilmemesi olduğunu söyler. Getirdiği koku ve kitaplardan oluşan hediyeleri Şeyh'e takdim eder. Hatasını gördüğünü, hakikate varmak amacıyla eşiklerine geldiğini söyler. Fakat Şeyh, misafirimiz olabilirsin ama hatasını bulup, sırrını çözene kadar vefasızları dervişliğe kabul edemeyeceklerini söyler.¹⁵⁴

Tasavvufî yönden bakıldığında, kendi usturlabı ile hata yaptığını önceden hakir gördüğü Şeyh Kudsi'nin yanında öğrenen Mustafa'nın, hatasının bir nevi yüzüne vurulduğu yere giderek hakiki arayışını burada bulacağını düşünmesi, nefsine hayır dediği evrenin başladığı anlamına gelmektedir. Çünkü gururunu hiçe saymak mânevî yolculukta ilerleme göstergesidir.¹⁵⁵ Eski makamını bırakması, ilimleri bırakması manasına gelmemektedir. Burada artık yöneleceği ilim, kalp ilmidir. Dizide Şeyh'in yanına gitmeden önce sahafa uğrayan Muslihuddin Mustafa'nın Sahaf ile arasında geçen konuşmada tasavvuf ilmine değiniliyor. Burada izleyiciye tasavvuf ilminin ne olduğu bilgisi kısaca belirtilmiş oluyor. Tasavvuf'un kitaplardan öğrenmekten ziyade hâl ilmi olduğuna vurgu yapılıyor. Ayrıca bu konuşma ile tasavvufa dâir üç klasik eser de tanıtılmış oluyor.¹⁵⁶ Tasavvuftan hâl ilmi olarak bahsettik ama bu insanın kendini ilimden uzak tutması manasına gelmiyor. Aksine kişi her dâim çaba gösterip, kendisini geliştirip, yeni bilgiler öğrenmelidir.¹⁵⁷ Nitekim bu konuya dizide de açıklık getirilmiş. Şeyh Kudsi'nin yanında kitaplara gözü ilişen Mustafa oradaki gökbilimlerine dâir kitabı görünce şaşırır. Şeyh ise hadis-i şeriften örnek vererek ilim öğrenmenin herkese farz olduğunu, buna şaşırmaması gerektiğini, bu kitapları farzı eda edebilmek için okuduklarını söyler. “*Sen şahsın için mi okuyorsun?*”¹⁵⁸ diye ekleyerek nefis muhasebesi yapmasına zemin hazırlar.

Şeyh, Muslihuddin Mustafa'nın eline bir su kırbası verir ve gönderir. Çarşıda gezinirken, Zinnur Efendi'nin kendisine uzattığı bir elma ile yolda karşılaştığı meczûb aklına gelir ve Şeyh'in söylediği vefasızlığı ona yaptığını hatırlar. Meczûb'un yanına varır. Bir ağaç dibinde uyuyan Meczûb'u uyandırır ve ona önceki karşılaşmalarında ettiği vefasızlıktan ötürü

¹⁵⁴ Ateş Gürsel, Toklu Ahmet, “Vefa Sultan 3. Bölüm - TRT1”, haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu (Erişim 19 Eylül 2025), (1:44-1:00:50 dk.).

¹⁵⁵ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb Fi Muameleti'l-Mahbub ve Vafu Tariki'l-Mürîd ilâ Makâmi't-Tevhid*, çev. Yakup Çiçek - Dilaver Selvi (İstanbul: Semerkand Basım Yayın Dağıtım, 2004), 2/469.

¹⁵⁶ “Vefa Sultan 3. Bölüm - TRT1”, (29:10-31:57 dk.).

¹⁵⁷ İmam Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, çev. Ahmet Serdaroğlu (İstanbul: Bedir Yayınevi, 2002), 1/38-39.

¹⁵⁸ “Vefa Sultan 3. Bölüm - TRT1”, (58:20-59:10 dk.).

af diler, dergâha götürmek ister. Fakat meczûb onu soruları ile bir nevi imtihana tâbi eder. Mustafa, keskin zekâsı ile sorulara ince düşünceli hazırcevaplar verir. Bu durum meczubun hoşuna gider ve yola düşerler. Yolda meczûb önden, Mustafa peşinden giderken bazen yorulur, bazen düşer, bazen söylenir. Meczûb ise ona sabrı tavsiye eder. Dergâh'a varınca Şeyh, Mustafa'ya henüz kendisini müriden saymadığını söyler. Meczûb'u getirmiş olsa da imtihanı henüz bitmemiştir. Şeyh, bir tâlibin dergâha kabul edilebilmesi için mânevî kirlere temizlenip arınması, sabrı öğrenip teslimiyetini göstermesi gerekli olduğunu, şimdilik gözetim altına aldıklarını fakat olgunlaşıp olgunlaşmayacağını zamanla görececeklerini belirtir. Böylece kıyafetlerini değiştirip derviş kıyafeti giymesini söyler ve Mustafa dergâhta bir odaya yerleşir. Yerleştiği oda, daha önceki hayatında olmadığı kadar sade ve konfordan uzaktır fakat buraya alışmak zorundadır. Sabah olduğunda Şeyh'in, anlattığı ve söylediklerini kitaba dönüştürmek için yazıya dökebilecek bir mürid seçeceğini öğrenir ve bu işin tam kendine uygun bir vazife olduğunu düşünür. Yazmada kullanacağı malzemeleri tedarik etmek amacıyla çarşıya çıkar. Orada tellalın Sultaniye medresesi için müderris arandığı ilanını duyar fakat artık seçtiği yoldan dönemeyeceğini düşünür. Molla Dilâver ile karşılaşır, ser müderris kaftanını onun üzerinde görür. Molla Dilâver, Mustafa'yı küçümseyici laflar eder. Fakat Mustafa ona önemli olanın giymiş olduğu kaftanın hakkını vermek olduğunu belirtir ve ayrılırlar. Aradığı malzemeleri bulamayınca yine Zinnur Efendinin dükkânına gider, ona sorar. Yine aceleci davrandığı için kendisini uyan Zinnur Efendi, hâlâ kibrin kuyusunda olduğunu gördüğünden, çıkmış olduğu bu yolda ilerleyemeyeceğini düşündüğünü söyler. Buna bozulan Mustafa, malzemeleri alır ve dergâha döner. Tevhidhânedeki toplaşmış oturan dervişler, bir taraftan da Mustafa'nın ilmi ve okuyup yazmada mâhir olduğu konusunda kendini övdüğünü, Şeyhin kesin kendisini seçeceğini düşündüğünü dinlerler. O esnada Şeyh Mustafa'yı yanına çağırır. Ertesi gün kendisine görevini söyleyeceğini der ama Mustafa sabredemez, şimdi söylemesini ister. Şeyh, öyle ise dervişleri sohbet için yanına çağırma kararını söyler. Sohbetinde, dünyalık ilmi terk etmemek gerektiğini fakat kişinin kalbini karartarak Rabb'inden uzak kılacak şekilde büyütmemek gerektiğini, kalbin tek sahibinin Allah Teâlâ (cc.) olduğunu vurgular ve ustasına işaret ederek görevini verir.¹⁵⁹

Tasavvufî açıdan bakıldığında, Mustafa'nın hakikat peşinde koşarken, bir meczûb peşinde koştuğunu söylenmesi, onun hâlâ Meczûb'u hakir görmesinin işaretidir. Fakat meczûb zahirde deli gibi görünse de bâtında üstün bir kişiliktir. Mustafa, kendi bâtını da temizlenip dergâha girebilmesi için bâtını temiz olan meczubun imtihandan geçmesi gerekir.

¹⁵⁹ Ateş Gürsel, Toklu Ahmet, "Vefa Sultan 4. Bölüm - TRT1", haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu (Erişim 20 Eylül 2025), (1:45-59:56 dk.).

Çarşıda karşılaştığı Molla Dilâver örnek verilecek olunursa o, üzerindeki makam kaftanıyla gayet görkemli dursa da kalbinde taşıdığı kötü düşünceler onu alçaltıyor. Zahiren yüksek ama bu yükseklik onu riya çukuruna düşürmüş. Hakiki makam dışta değil içte, Allah katında olmalıdır.¹⁶⁰ Nitekim Şeyh Kudsi'nin Mustafa'ya verdiği nasihate bakıldığında, insan egosundan, dünyevi bağlarından sıyrılırken bu başta ruhuna acı verir, zor gelir ama sonunda vuslata ulaşır. Tıpkı dikenli bir kaktüs içerisinden sıyrılıp çıkan bir böceğin boya vermesiyle asırlarca silinmeyecek yazılar yazılmasına vesile olduğu gibi.¹⁶¹ Nefsi ile savaşıp müridinin rehberliğinde çilelere sabrederek sorumluluk yüklenen bir mürid de nefsinden arınarak hakikate ulaşabilir.¹⁶²

Muslihuddin Mustafa'nın eline deri temizlemede kullanılan metal alet verilir ve yeni görev yeri olan tabakhaneye götürülür. Zor bir işle imtihanına devam edeceğini gören Mustafa, ilk başta kendisine fazlaca ağır gelen kokuya dayanamaz fakat pes etmez. Seyr-u sülûğuna devam etmek zorundadır ve öyle de yapar. Oldukça pis ve zahmetli olan bu işte bazen burnunu tıkar, bazen gözünü yumar ama hakkıyla yapmaya gayret eder. Acele ile işini bitirmek ister ama bu iş sabır ve emek isteyen bir zanaattır ve vakti gelmeden tamamlanmaz. Mustafa ara ara pes etme noktasına gelir ama kendini teskin ederek işini kolay kılmak adına İtriyatçı'nın dükkânına gider. Kötü kokuyu bastırmak için güzel kokular alır. Zinnur Efendi, aralarında geçen kısa bir konuşma ile Mustafa'nın hâlâ kibir içerisinde olduğunu açıkça söyler fakat Mustafa bunu kesinlikle kabul etmez. Peşinden giderek daha önce aradığı kitabı Mustafa'ya veren Belinay, belki aradığını bu kitapta bulursun diyerek ona hakikat arayışında bir nebze olsun yardımcı olmak ister. İşinin başına dönen Mustafa almış olduğu güzel kokuları sürünerek ağır kokuyu bir nebze olsun götürüp, işini daha rahat yapmaya çalışır. Molla Celaleddin'in, yaptığı işte hata olduğunu söyleyerek Mustafa'yı ağır bir dille uyarır. Bu durum onu hüzne düşürür. Dergâha varınca Selman ile muhabbet ederler. Selman'ın sabrı tavsiye etmesine karşın Mustafa yine okuduğu ilmi öne çıkararak kibrini konuşturur. Şeyhin talimatı ile verilen göreve devam etmesi gerektiğini öğrenir ve sebat edeceğine karar kılar.¹⁶³

Tasavvufi açıdan bakıldığında derinin işlevsel hale gelebilmesi için aşamalardan geçmesi gerektiği gibi insanoğlunun da olgunlaşabilmek için zorluklardan geçip, nefsinin terbiye edebilmesi gerekir. Kişinin nefsi en büyük düşmanıdır ve nefsinin bilmesi, nefis terbiyesi

¹⁶⁰ İmâm-ı Gazâlî, *İslâm Ahlâkı*, çev. Âkif Nuri (İstanbul: Sinan Yayınevi, 1996), 246-247-248.

¹⁶¹ “Vefa Sultan 4. Bölüm - TRT1”, (55:15-55:50 dk.).

¹⁶² Abdülkerim Kuşeyri, *Tasavvuf İlmine Dâir Kuşeyri Risâlesi*, ed. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2019), 484-485.

¹⁶³ Ateş Gürsel, Toklu Ahmet, “Vefa Sultan 5. Bölüm - TRT1”, haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu (Erişim 21 Eylül 2025), (1:45-52:28 dk.).

sayesinde mümkündür.¹⁶⁴ Bir mürid kendisine verilen tüm görevleri sabırla yerine getirip rıza gösterdikçe, içsel dönüşümü de ona göre şekillenip olgunlaşır. Mürid, yolunda sabırla ilerlediği sürece mâneviyatında derinleşir.¹⁶⁵ Kişi aradığı cevaplara her zaman sorduğu sorularla ulaşamaz. Bazen kalbin hissiyatına da yön vermek gerek.¹⁶⁶

Muslihuddin Mustafa'nın gerçek hayatı incelendiğinde zaman seyr-u sülûk aşamaları hakkında bir bilgiye rastlanmamaktadır. Fakat Şeyh Kudsi'nin yanına gitmeden önce Edirne'de Debbağlar İmamı diye bilinen bir Şeyh'ten eğitim aldığı bilinmektedir.¹⁶⁷ Dizide seyirciye gösterilen nefsin terbiye etme sürecindeki Mustafa'nın bu sürece tabakhane denen yerde çalışarak başladığı senaryolar, bize Debbağlar İmamı diye bilinen Şeyh Muslihuddîn'den esinlenerek yazılmış olabilme ihtimalini düşündürmektedir.

Belinay'dan aldığı kitabı okurken uyuyakalan Mustafa, sabah olunca Selman Derviş tarafından uyandırılır ve kötü koku ile olan imtihanını geçebilmek ümidi ile tabakhaneye gider. Deriyi düzleştirmeye çalışan Mustafa işini düzgün yapamadığı ve bu yüzden de vakıf malı olan bu deriye zarar verdiği için ustasından uyarı alır. Allah'ın izni ile işini daha düzgün yapmaya gayret edeceğine söz verir. İşinin gereği çıktığı yolda karşılaştığı küçük çocuktan bile nasihat işiten Mustafa, artık bu kişilere hak vermeye başlar ve yine İtriyatçı'nın yanına gider. Fakat bu kez koku almaya değil, Belinay'a verdiği kitap için teşekkür etmeye. Akşam dergâhta Şeyh'in sohbeti vardır fakat Mustafa sohbete katılmayarak dinlenmeyi tercih eder ve uykuya daldığında bir rüya görür. Karamânî'nin gelişi ile uyanır, Şeyh kendisini çağırmıştır. Yanına vardığında seyr-u sülûk yolunda nefs-i emmare merhalesinden geçtiğini, kelime-i tevhid zikrini eda etmesini ve aynı işine devam etmesini söyler. Mustafa, sabaha kadar uyuyamaz, dergâha layık olup olmadığını sorgular. Karamânî'ni kalbin temizse buraya layıksındır sözü ile teskin olur ve tabakhanedeki işinin başına gider. İşini daha bir samimiyetle yapmaya başlayan Mustafa, aynı zamanda içinden kelime-i tevhid zikri yapar ve dilinden hiç düşürmez. Mustafa dergâha vardığında Yareli ile ettiği hasbihalde, ömrünü gök bilimlerini anlamaya harcadığını ama göğü döndüren hakikatin aşk olduğunu ancak idrak ettiğini söyler. Tevhidhâne'ye geçerler ve Şeyh'in yönlendirmesi ile toplu zikre katılırlar. Sabah olduğunda, Şeyh çıkacağı yolculukta kendisine arkadaşlık etmesi için Mustafa'yı seçer. Mustafa hazırlığını yapar ve Şeyh ile birlikte yola düşerler.¹⁶⁸

¹⁶⁴ Kâsım b. Mahmûd Karahisârî, *İrşâdü'l-Mürîd İle'l-Murâd Mirsâdü'l-İbâd Tercümesi*, ed. A. Azmi Bilgin - Fakirullah Yıldız (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2020), 188.

¹⁶⁵ İmam Gazâlî, *Kimyâ-yı Saâdet*, ed. Alettin Sağlam (İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2020), 624-625.

¹⁶⁶ Atâullahî İskenderani - Saffet Yetkin, *el-Hikem-ül-Atâiyye* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963), 40.

¹⁶⁷ bk. Sayfa 4.

¹⁶⁸ Ateş Gürsel, Toklu Ahmet, "Vefa Sultan 6. Bölüm - TRT1", haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu (Erişim 21 Eylül 2025), (1:45-1:03:20 dk.).

Tasavvufî açıdan bakıldığında, Mustafa artık zâhirde deri işiyle uğraşsa da dilinde zikir, kalbinde Allah (cc.) vardır. Bu durum onun seyr-u sülûk yolunda ilerleme kat ettiğinin göstergesidir. Zinnur Efendi'nin sohbetinde anlattığı Simurg efsanesinde, Simurg'u arayan kuşlar nasıl ki aynada bulunan kendi suretlerini buluyorsa, kişinin içsel arayışında ulaşacağı nokta da kendini bilmektir.¹⁶⁹ Yine içsel anlamda olgunlaşabilmek için kişinin teslimiyeti ve kendi imtihanı çerçevesinde sabretmesi çok önemlidir. Kişi, kendi üzerine vazife olan sorumluluklarını Allah Teâlâ'ya hizmet etmek ve yakınlaşmak amacıyla yerine getirmelidir. Asıl hedef benlik mücadelesini yenerek, Allah'ın rızasına ulaşmak olmalıdır.¹⁷⁰

Şeyh Kudsî önde, Muslihuddîn Mustafa arkada yolculuklarına devam ederken, Mustafa'nın ne soruları biter ne de konuşması. Dinlenmeye koyulduklarında Şeyh'inin suskunluğu, kendisinin ise ihtiyaçlarının bitmeyişi nefis muhasebesi yapmasına vesile olur. Kalkar, yaralı bir tavşan yakalar. Amacı açlığını gidermektir. Tavşanı Şeyh'e getirdiğinde Şeyh tavşanın yarasını tedavi eder ve salıverir. Duruma şaşırان Mustafa'ya, elde etmek için ter bile akıtmadığı bu canın kendisine hak olmadığını söyleyerek heybesinden çıkardığı meyveyi uzatır. Sabırlı, teslimiyet sahibi olmasını, kalbini bozmaması gerektiğini ve niyetini yoklamasını nasihat eder. Zihnini meşgul eden sualinin cevabına yaklaşabilmesinin nasip işi olduğunu, yol bitene kadar hiç konuşmamasını, zikre devam etmesini tembihler. Bir hana varırlar. Oturup birer kâse çorba içmeye başladıklarına handan içeriye giren birkaç zabıta, cezasını vermek için hırsızlık yaptığı iddia edilen dilsiz bir kişiyi aradıklarını söyler, orada bulunanları sıra ile kontrol ederler. Şeyhinin konuşmama talimatında olan Mustafa'yı dilsiz zannederek alır, zindana atarlar. Zindanda uykusunda bir rüya görür ve içeriye getirilen esas hırsızın sesiyle uyanır, suçsuzluğu anlaşılınca salıverilir. Yine Şeyh'inin ardına düşerek varacakları yere giderler. Şeyh artık konuşmaya başlayabileceğini ama zikrine devam etmesini tembihler. Şeyh, daha önce buraya geldiğinde heybesine giren karıncayı vatanına getirmek için bu yolculuğa çıktıklarını söyler. Bu yolculukta Mustafa bu imtihandan da geçerek bir merhale daha kat etmiş olur ve dergâha dönerler. Mustafa az bir dinlenmeden sonra tabakhanedeki işine geri döner. İşini daha bir huşû ve intizam içerisinde yapmaya koyulur. Fakat burnu, kötü kokuya hâlâ alışamamıştır.¹⁷¹

Tasavvufî olarak yorumlamak gerekirse, Mustafa'nın Şeyh ile çıktığı yolculuk aslında mânevî yolculuğun sembolüdür. Bu yol çile ve sabır barındıran zahmetli bir yoldur. Bu sıkıntılı süreci atlatmak için kişiye yârenlik eden kılavuzun yani mürşidin tecrübeleri ve kâmil bir insan

¹⁶⁹ Feridüddin Attar, *Kuşdili Mantıku't-tayr*, çev. Yaşar Keçeci (İstanbul: Kırkambar Yayınları, 1998), 347-348.

¹⁷⁰ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, çev. M. Faruk Meyan (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1999), 751.

¹⁷¹ Ateş Gürsel, Toklu Ahmet, "Vefa Sultan 7. Bölüm - TRT1", haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu (Erişim 22 Eylül 2025), (1:50-58:06 dk.).

olması çok önemlidir.¹⁷² Zorlukları aşan her adımla, kişi yolun sonundaki mükâfata yavaş yavaş yaklaşmış olur. Yolda Mustafa'nın sürekli konuşması, acıkması, yorulması, hırsızlıkla suçlanması da nefsinin terbiye edebilmesinde meşakkatlerdir. Sükût edip, kalbini zikirle kaplayarak kendini Allah Teâlâ'ya (cc.) teslim etmesi, imtihanlara karşı sabrın sonunda selâmete çıkacağını görmesine vesiledir. Eğer dil susup da kalp konuşmaya başlamışsa yolun Allah'a gittiği anlaşılmış demektir.¹⁷³ Kişinin yapacağı işlerde niyet çok önemlidir. Kalp ve niyet doğruysa, başlanan işin sonu da hayra çıkar.¹⁷⁴

Gördüğü bir rüya ile uykusundan uyanan Mustafa, pencereden dışarı baktığında duyduğu kuş ve rüzgâr seslerinde, zikir yaptıklarını ilâhi bir duygu ile hisseder. Avluya indiğinde yine ilâhi bir hikmetle Kazancı Dede'nin yardım isteğine karşın bir gün önce taşıyamadığı erzak yüklü sandığı, tek seferde kolayca kaldırıp mutfağa kadar götürür. Yolda işine giderken yine etrafında bulunan mahlûkatın (kuş, ağaç, rüzgâr vb.) zikrettiklerini duyar ve onlara eşlik eder. Tabakhâneye vardığında Kelime-i Tevhîd zikri ile işini yapmaya başlar ve artık kötü kokuların yerini gül bahçesi kokusu alır. İş bitince dergâha dönen Mustafa, mutfakta yemek saatine yetişir. Düşmek üzere olan sıcak çorba kazanını eliyle tutar ama eli yanmaz. Kimseye bahsetmese de bu durumlar karşısında kendisinde olan mânevî değişimleri fark eder ve içten içe mutlu olur. Boş vakitlerinde ormanlık alana giderek oturur, gözlerini yumarak mahlukâtın yaptığı zikri dinler, kendisi de eşlik eder. Bu durumdan huşû ve huzur bulur. Yanına gelen Meczûb'a sen de bu sesleri işitiyor musun diye sorunca, Meczûb: “*Sen bu duyduklarını kendinden mi sanırsın?*” diyerek ona uyarıda bulunur. Dergâha döndüğünde bahçedeki Şeyh ve Karamânî'nin yanına gider. Kış mevsimi olmasına rağmen yuvalarından çıkmış, ağaç üzerinde gezinen karıncalara çözüm aradıklarını görünce, eğilir karıncalara yuvalarına dönmeleri gerektiğini söyler. Karıncalar yuvalarına geri gidince, marifeti kendinde zanneden Mustafa Şeyh'ine dönerek onları yuvasına yolladım der. Şeyh ise bu sözünden dolayı Mustafa'yı ikaz niteliğinde îmâ ile karşılık verir. “*Onlara söyle de bir daha vakti dışında gelmesinler olur mu Mustafa!*”¹⁷⁵

Tasavvuf açısından bakıldığında, Mustafa Allah'ın hikmetiyle belirli bir mertebeye geldiği için bazı olağan dışı haller sergilemeye başlıyor. Bu durum nefis basamaklarında bir kademe daha ilerlediğinin göstergesidir.¹⁷⁶ Fakat dizi sonunda karıncalarla olan sahnede,

¹⁷² Mâhir İz, *Tasavvuf Mâhiyeti, Büyüklüğü ve Tarikatler*, ed. M. Ertuğrul Düzdâğ (İstanbul: Rahle Yayınevi, 1969), 248.

¹⁷³ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, 641.

¹⁷⁴ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb Fi Muameleti'l-Mahbub ve Vafsu Tarîkı'l-Mürîd ilâ Makâmî't-Tevhîd*, çev. Dilaver Selvi - Ali Kaya (İstanbul: Semerkand Basım Yayın Dağıtım, 2004), 4/39.

¹⁷⁵ Ateş Gürsel, Toklu Ahmet, “Vefa Sultan 8. Bölüm - TRT1”, haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu (Erişim 23 Eylül 2025), (1:45-52:20 dk.).

¹⁷⁶ Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dâir Kuşeyrî Risâlesi*, 433.

marifeti kendisinde görüyor. Bu durumda anlaşılıyor ki Mustafa, içerisinde bulunduğu kibirten kırıntılar taşımakta.¹⁷⁷ Bu duruma Şeyh'in ikaz etmesi hakîkati görmesine vesile olacaktır.

Dergâhta yemek vakti geldiğinden dervişlere yemek hazırlayan Kazancı Dede, servis yapabilmek için yemek dolu kazanı taşımada Mustafa'dan yardım ister. Daha önce eli yanmadığından dolayı, Kazancı Dedenin verdiği tutacağı almaz ve çıplak eliyle sıcak kazanı tuttuğunda bu kez eli yanar. Kazancı, besmelesiz işe başlarsan böyle olur diye uyarır. Meczûb da aynı şekilde tepki verir. “*Allah diyenin gönlü, demeyenin dışı yanar*” diye nasihatte bulunur. Mustafa odasına çıktığında, pencereye baktığında artık kuşların zikrini de duymadığını fark eder ve nerede hata ettiğini tefekkür etmeye başlar. Şeyhinin karıncalar konusundaki uyarısı aklına gelir. Bahçeye indiğinde karıncaların ağaca geri döndüğünü görür. Yanan elini Şeyhi pansuman yaparken, bir taraftan da yanıldığını anladığını söyler. Şeyh, “aldandığı şeyin nefis olduğunu, daha önce yaşadığı hallerin eşik olduğunu, nefsini yenmesi gerektiğini, bunu da nefesine fani bir insan olduğunu hatırlatarak yapabileceğini” tembihler ve ardından ona yeni görev olarak gassallığı verir. Karamânî ve Mustafa gasil hizmetinde kullanabilmek için çarşıdan malzeme almaya giderler. Mustafa, kendi yerine ser müderrislik makamına getirilen Molla Dilâver ile karşılaşır. Dilâver, incitici sözleri ile Mustafa'yı ve dervişliği hakir görüp küçümsese de Mustafa ona tevazu ile yaklaşır, hoşgörü ile ayrılır. Gasilhâneye gittiklerinde teneşirde hazır olan mevta üzerinden cenaze yıkamayı tek tek tarif eden Karamânî, son olarak Şeyh'in de yardımıyla kefenleme işini yapar. Bu arada Şeyh ölümle ilgili gerçekleri anlatır, nasihat eder ve Mustafa'ya yeni vazifesini devreder. Makam aşkıyla bilinen Molla Dilâver bir hastalığa yakalanır ve vefat eder. Mustafa'ya yeni görevinde getirilen ilk mevta ise Ser Müderris Dilâver olmuştur.¹⁷⁸

Diziye göre Mustafa, Şeyhinden aldığı nasihatler doğrultusunda nefsi ile bir kez daha yüzleşerek, onu terbiye etmesi gerektiğini anlar. Yapılan zikirlerin sadece dilden değil gönülden yapıldığında tesir ettiği gerçeğini görür. Müridlere verilen fiziki görevler, kalplerindeki kötü duyguların onarılıp, nefsinin arzularını kırabilmesine olanak sağlar.¹⁷⁹ Gassallık, bu görevler içinde en çetinleri olarak sayılabilir. Çünkü kişi, ölümün soğuk yüzüyle tanıştığı anda dünya hayatının geçiciliğine canlı olarak şahid olmuş olur. Bu şahitlik, kişiye verilebilecek en güzel nasihatlerden biridir. Ölüm bilinciyle yaşayan insan, ahiret hayatına daha çok yönelerek dünyaya duyduğu sevgi ve hırsı kendisini uzaklaştırma yoluna gider.¹⁸⁰ Dizide verilen

¹⁷⁷ Feridüddin Attar, *Tezkiretü'l-Evliya*, ed. Süleyman Uludağ (Bursa: İlim ve Kültür Yayınları, 1984), 334-335.

¹⁷⁸ Ateş Gürsel, Toklu Ahmet, “Vefa Sultan 9. Bölüm - TRT1”, haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu (Erişim 24 Eylül 2025), (1:47-54:17 dk.).

¹⁷⁹ Ali b. Osman Cüllâbî Hucvirî, *Hakikat Bilgisi Keşfu'l-Mahcûb*, ed. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014), 114-115.

¹⁸⁰ Süleyman Uludağ, *Hayata Süfi Gözüyle Bakmak* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015), 515-516.

örnekte olduğu gibi, makam sevdasıyla hırs ve ihtiras içerisinde yaşayan, sonuçta istediği dünyalık makama ulaşan Dilâver de, hepsini dünyada bırakıp ahirete göçtü. Yanında ne makam hırkasını götürebildi ne de kavuğunu.

Gasil ve kefenleme işini bitiren Mustafa, Dilâver'in hırsının boş ve anlamsızlığına vurgu yapan arkadaşlarına, ölenin ruh değil beden olduğunu söyler. Kılınan cenaze namazının ardından, cenaze defnedilir. Defin işi yapılırken Mustafa, hayali bir şekilde meyyit üzerinde kendi suretini görür. Kabir tahtalarını yerleştirirken, kendi meyyitini hayal eder ve ölümün gerçekliğiyle bir kez daha yüzleşmiş olur. Mustafa'yı ziyaret için gasilhâneye gelen Şeyh, ona dünya hayatının geçici olduğunu anlatarak ölümden ne öğrendiğini sorar. Şeyh'in daha önce de kendisine anlattığı gibi insana hayatta sesli ve sessiz olmak üzere iki nasihatçi olduğunu, sesli olanın Kur'an-ı Kerim, sessiz olanın ise ölüm olduğunu söyler. Bu görevde daha önce beraber vakit geçirip makam sevdasına buğz ettiği adamın soğuk yüzüyle karşılaşp kendi elleriyle toprağa verince bir kez daha anlamıştır ki dünya hayatı geçici bir süreçtir. Dünya nimetlerine ne kadar düşkün olup, alıştığın konfordan başkasıyla rahat edemeyeceğini düşünse de herkes bir gün o soğuk toprağa dönecektir. Ölümün tek gerçek olduğunu anlayan Mustafa'nın böylece buradaki vazifesi de tamamlanarak bir aşamadan daha geçmiş olur. Şeyhle birlikte dergâha dönerler. Dergâhta çilehâneyi merak edip içerisine bakan Mustafa'yı gören Karamâni, yanına giderek çilehâneyi tanıtır. Şeyh ile muhabbet eden Zinnur Efendi'ye ikram götüren Mustafa, Zinnur Efendi'nin kızına talip çıktığını duyar ve kendini kötü hisseder. Atlarla ilgilenen Yâreli'nin yanına gider ve onunla aynı duygulara sahip olduğunu söyleyerek hislerini sorar. Yareli, "içine düştüğün bu bilinmezin cevabını yalnızca yüreğinde bulabilirsin" diye cevap verir. Daha sonra Şeyh'in sohbetine iştirak ederler. Kafası Belinay'a takılan Mustafa odasına çıkar fakat Karamâni gelir, dervişlerin toplanıp aşağıda kendisini beklediklerini söyler. Durumdan bi haber olan Mustafa aşağı iniğinde, Şeyh kendisi için çilehanede halvete girme vakti geldiğini söyler. Çilehânede riyazeti, mukarabe ile mücahede yapması gerektiğini, zikrini yaparken dil ile söylerken zihninin de buna şahitlik etmesini tembihler. Mustafa çilehânedeki içeri girer ve kapı kapanır.¹⁸¹

Tasavvufi açıdan yorumlanacak olursa, ölüm ile başlanan sahne ile izleyiciye ölümün gerçekliği ve dünya hayatının geçiciliği anlatılmıştır. Ölüm herkes için kaçınılmaz bir sondur ve tek gerçek Allah Teâlâ (cc.)'dir.¹⁸² Mustafa kendisini mezarda hayal ederken, ölümden önce ölüm gerçeğini tadararak insanın faniliğini derinden hisseder. Aslında burada gösterilmek

¹⁸¹ Ateş Gürsel, Toklu Ahmet, "Vefa Sultan 10. Bölüm - TRT1", haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu (Erişim 25 Eylül 2025), (1:45-1:00:50 dk.).

¹⁸² Uludağ, *Hayata Süfi Gözüyle Bakmak*, 514.

istenen, Mustafa'nın nefsinin ölümüdür. Dünya'nın geçiciliğini kavramak isteyen bir derviş, işe öncelikle nefsini törpüleyerek başlamalıdır. Arada bir beşeri aşka yönlense de, bunun ilâhi aşkın önüne geçmesine engel olur. Salik, çileye girerek Allah'a yakınlaşır ve nefsinin isteklerine dur demeyi öğrenir.¹⁸³

Çilehâneye giren Mustafa öncelikle namaz kılar. Sonra oturup tefekkür eder ve zikre başlar. Zikri hem dilinde hem gönlündedir artık. Allah Teâlâ ile baş başadır. Mustafa için artık vakit nefsiyle yüzleşme ve hesaplaşma zamanıdır. Geçmişini sorgular, ânını sorgular, nefsinin vesveselerine direnmeye çalışır. Bu süreçte nefsiyle olan mücadelesi çok çetin geçen Mustafa, yeri gelir ağlar, yeri gelir korkar, yeri gelir pişman olur. Kendisini vazgeçirmeye çalışan nefsine yenilmez, dik durur ve yolundan dönmez. O esnada uykuya dalar ve rüyasında bu yoldan dönerse olabilecekleri görmeye başlar: “Rüyasında öncelikle nefsinin sözünü dinleyerek çilehânedan çıkar, Şeyh'inin yanına gider, artık bu dergâhta kalamayacağını, buranın kendisine göre bir yer olmadığını söyler, dervişleri azarlayarak ve hakir görerek dergâhı terk eder. Ormanlık yolda giderken ağaçlara, bitkilere zarar verir, kızıp bağırır, meczubun kalbini kırar. Daha sonra İtriyaçı'nın dükkânına varır. Kimseyi bulamayınca karşılaştığı Debbağ, Belinay'ın nişanından dolayı evde olduklarını söyler. Debbağ'ı da azarladıktan sonra Belinay'ın evine gider. Onunla görüşür. Belinay, başkasıyla nişanlandığını söyleyince oradan da ayrılır. Sultaniye Medresesine gider. Geri döndüğünü söyler ve oradan da red cevabı alır. Ser Müderrisliğe başka birini almışlardır ve bu kişi de Belinay'ın nişanlandığı kişidir. İyice sinirlenen Mustafa o kızgınlıkla yeni müderrisi iterek aşağı düşürür, adam oracıkta vefat eder. Yine nefsinin yönlendirmesi ile kaçmaya başlar. Onu yakalamak için peşine kelpleriyle birlikte askerler düşer, artık kaçacak çaresi olmadığında Şeyh imdadına yetişir, arkasında belirir ve Mustafa'yı kurtarır.” Uykusundan uyanan Mustafa hüngür hüngür ağlamaya başlar. Artık O, bir basamak daha çıkmış, bir mertebeye daha ulaşmıştır. O sıra Şeyh, kapıyı açar ve çilehanedeki vaktinin dolduğunu söyler.¹⁸⁴

Mustafa'nın çilehâneye girerken oldukça ürkek ve müşkül görünmesi, artık onun nefsiyle mücadele etmesine hazır olduğunun göstergesidir. Nefsini arındırmak ve bâtını olarak dönüşüm yapabilmek için girdiği bu süreç, onun için meşakkatli geçer. Kendi kendine konuşması ve karanlık suretinin belirmesi nefsidir ve nefsiyle konuşmaktadır. Nefsi ona bulunduğu küçücük karanlık odaya mı layıksın diye telkinde bulunur. Konumunu küçük gösterir ve savaşılmaya başlar. Zahiri ilimle bâtını ilim arasında kalmıştır ve birini tercih etmek

¹⁸³ Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Sünnete Göre Tasavvuf (İslâmda Rûhî Hayat)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1989), 422.

¹⁸⁴ Ateş Gürsel, Toklu Ahmet, “Vefa Sultan 11. Bölüm - TRT1”, haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu (Erişim 25 Eylül 2025), (1:43-53:26 dk.).

zorundadır. Fakat nefesine ilmi terk etmediğini bilakis aşk ile kıymetlendirdiğini söyler. Dünyevi aşka yönlendirir, nasip kavramını hiçe sayar. Dünyevilik ve kıskançlık uğruna makam olan hayata yönlendirir, kendi istediği koltuğa geçen kişinin ölümüne sebep olarak nefsinin verdiği helâka uğrar. Âyet-i kerimede geçtiği gibi: “Allah’ın mesajını görmezden gelen kimseye bir şeytan tahsis ederiz; artık bu onun arkadaşısıdır.”¹⁸⁵ Burada görülmektedir ki Allah zikrinden uzaklaşan, nefsinden kopamayan, şeytana uyan kişi felaketlere sürükleniyor. Uykusundan uyanışını mânevî bir uyanış olarak yorumlanabilir. Kişinin nefis muhasebesinden sonra kendini silkeleyişi ve yeni ruh haline uyanışı. İnsan kendi hayatına yön vermesi bakımından kendi tercihlerini yapabilecek niteliktedir. Önemli olan yaptığı tercihlerde nefsin söylediklerine göre değil de hakikat doğrultusunda hareket edebilmektir.¹⁸⁶

Artık bir mertebeye daha ulaşan Mustafa’ya mertebesinin gereği olarak Şeyh’i tarafından yeni hırka ve takkesi giydirilir. Şeyh Kudsî, Mustafa’ya verdiği nasihatler esnasında rahatsızlanır, Mustafa telaşlanınca ona; “*Sen artık uyandığına göre bana istirahat vaktidir.*” der ve baygınlık geçirir. Mustafa ağlayarak diğer dervişlere seslenir ve yardım ister. Şeyhi yatağına yatırır, hekim çağırırlar. Başka bir isteği var mı diye sorduklarında kendisi istirahatte iken dergâhın düzeninin bozulmaması için tüm sorumluluğu Mustafa’ya verir. Karamânî bu durumu toplanan dervişlere bildirir. Mustafa kendisine verilen görevi mütevâzilikle yerine getirmeye başlar. Hasta yatağında yatan Şeyh Kudsî, Zinnur Efendiyi yanına çağırır. Önce dergâhın sorumluluğunu ve kendi görevini Mustafa’ya emanet ettiğini sonra da kızı Belinay ile evlendirmenin münasip olacağını söyler. Bu konuda tereddüt eden Zinnur Efendi, böyle önemli bir konuda detaylıca düşünmek gerektiğini söyler. Şeyh Kudsî ise Mustafa’ya vekil olduğunu belirten konuşma yaparak isterse bir de Mustafa ile görüşmesini tavsiye eder. Mustafa’nın yanına gelen Celâleddin, Şeyh iyileşene kadar dervişlere kendisinin sohbet etme vazifesi teklifinde bulunur. Fakat Mustafa, vekâleten de olsa Şeyh’inin sözünün dışında kalan böyle bir isteği kabul edemeyeceğini söyleyerek reddeder. Zinnur Efendi Şeyh’in de yönlendirmesi ile Mustafa’nın yanına gelerek, ona birtakım sualler sormaya başlar. Amacı, hakiki manada olgunlaşıp olgunlaşmadığını görebilmektir. Sorduğu soruların cevabını, dilediği şekilde alınca kalbi mutmain olur. Mustafa Şeyh’inin yanına gider hasbihal ederler. Şeyh, Mustafa’ya ömrünün sayılı olduğunu söyler ve verdiği hikmetle Rabbine sarılmasını öğütler.¹⁸⁷

¹⁸⁵ Kur’an Yolu, Zuhurf 43/36.

¹⁸⁶ Karahisârî, *İrşâdü’l-Mürîd İle’l-Murâd Mirsâdü’l-İbâd Tercümesi*, 188.

¹⁸⁷ Ateş Gürsel, Toklu Ahmet, “Vefa Sultan 12. Bölüm - TRT1”, haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu (Erişim 26 Eylül 2025), (1:44-57:15 dk.).

Mustafa'nın çilehâneye girdikten sonra kendisinde olan değişimler, kalp gözünün¹⁸⁸ açılmasından kaynaklıdır. Artık nefsinin farkına varıp gaflet uykusundan uyanmış, Hakikati görmeye başlamıştır. Gönlünün perdelerini hakikatten gayrı olan her şeye kapatmıştır. Bu aşama onun haline de sirayet etmiştir. Dizide bu sirayet izleyiciye aktarma konusunda Mustafa'nın duruşu, konuşması, dinginliği ile gayet başarılı olarak sunulmuştur. Nefsinin arzularını, meylettiği şeyleri, başkaldırmalarını bilen insan, kendini de yani sınırını, kusurunu tanıyıp bilen insandır. Bu durumda insan kendi kimliğini daha doğru bir şekilde bilmiş olur. Böylece kadere olan inancı, Hakk'a olan teslimiyeti ve tevekkülü daha çok kuvvetlenir.¹⁸⁹

Mustafa, Şeyh'inden aldığı görevin hakkını vermeye çalışır ve nefsine yenilmemeye gayret eder. Oturduğu Post'a makam olarak değil, hakkını vermesi gereken bir vazife olarak bakar. Hacca gitmeye niyetlenmiş bir tacir hayır dualarını almak için dergâha gelir. Mustafa sorduğu suallerle hacca gitmeye hazır olup olmadığını yoklar. Tacir, kesesinin dolu, kazancının helal olduğunu, üzerinde kul hakkı olmadığını söylese de Mustafa, hacca gitmenin kendisine münasip olmadığını, kalbini bir kez daha yoklaması gerektiğini tavsiye eder. Yine aynı niyetle gelmiş ama maddiyattan bir önceki gibi bahsetmeyen, önceliği Allah rızasını gözetmek olan başka bir tacire ise haccın münasip olduğunu söyler. Niyet aynıdır fakat kalp temizliği tevazu ve üslûbundan anlaşılmaktadır. Durumun nedenini merak eden Karamânî Şeyh'ine sorduğunda Şeyh, bu suali Mustafa'nın kendisine sorması gerektiğini söyler. Eline bir kâğıt verir ve çarşıya giderek kâğıtta yazılanları almasını ister. Karamânî, malzemeleri almaya gittiğinde görür ki haccın münasip görüldüğü tacir, işini hakkıyla ve dürüstlükla yapmaktadır. Mustafa'nın yanına vardığında durumdan bahseder. Mustafa, Hasan Basri Hazretleri ile ilgili verdiği bir örnekten yola çıkarak, gelen tacirlerin hallerinden bahseder. Birisi kesesine güvenerek yola niyetlenmişken diğerinin Allah rızasını gözetmekte olduğunu söyler. Böylece Karamânî bir kez daha Mustafa'nın verdiği kararlarla mutmain olur. Ayşe'nin içki belasına düşmüş olan eşini tövbe etmeye ikna eden Derviş Selman, adamı alır Mustafa'nın yanına getirir. Mustafa, tövbe etmeye niyetlenmiş olan bu kişiye Şeyh'inden öğrenmiş olduğu gibi tövbe etmenin inceliklerini öğretir. Daha sonra adam gidince oturdukları postları toparlayan Mustafa, Şeyh postuna bakarak ona karşı zaafı olmadığını söyler. Zinnur Efendi, kızına akşama görücüler geleceği için evi toparlamasını söyler. Kızı, morali bozuk bir şekilde tamam der. Fakat kim olduklarını bilmiyordur. Belinay, misafirler gelince karşısında Şeyh Kudsî, Mustafa ve dervişleri görünce şaşkınlığını gizleyemez. Mustafa'nın bir yolda, Belinay'ın ise imtihanında olduğunu ve sabrın sonunda selamete çıkacaklarını söyleyen Şeyh, Allah'ın emri Peygamber'in kavli ile Belinay'ı

¹⁸⁸ “el-Basîre”, Abdürrezzak Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: İz Yayıncılık, 2015), 110.

¹⁸⁹ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, 715.

Mustafa'ya ister. Zinnur Efendi münasip görür. Mustafa'nın artık Leyla'yı da Mevlâ'yı da sevmeyi öğrenmiş olduğunu söyleyerek izdivaçlarını kabul eder. O esnada kapı çalar, kapıyı Yârelî açar, bir çocuk gelir ve Ayşe'nin vefat ettiğini haber verir. Yârelî kendini kaybeder.¹⁹⁰

Tasavvufî açıdan bakıldığında, Mustafa konuştuğu tacirlerin zahirlerini değil de batınlarını yani kalplerinde olan hazırlıklarını görerek karar veriyor. Maddî yeterliliği olan tacirin niyetinin tam olmadığı görülüyor. Niyette önemli olan gönlün hâlisliğidir.¹⁹¹ Burada vurgu yapılan şey yapılan amellerde niyetin önemidir. Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in dediği gibi “*Ameller ancak niyetlere göredir.*”¹⁹² Sarhoşlukla alakalı sahneler bakıldığında, gerçek sarhoşluğun yalnızca alkol ile olmadığı, makam, dünya, ün gibi konulara fazla istek besleyen kişilerin de mânevî anlamda sarhoşluk içerisinde olduğuna kanaat getirilmektedir.¹⁹³ Nitekim insanoğlu, tövbe ettiği sürece tüm günahlarından arınabilir. Dizide Allah Teâlâ'ya tövbe etmenin zamanı ve yeri olmadığına dikkat çekilmiştir. Samimi bir niyetle tövbe eden bir insanın tövbesini Allah Teâlâ (cc.) geri çevirmez. Kişi ne kadar günahkâr olursa olsun, arınmak için tövbe eden hiç kimseye Allah katında kapılar kapanmaz.¹⁹⁴ Zararın neresinden dönülürse kârdır sözüne istinaden Selman Karakteri'nin de geçmişte alkolik ve günahkâr bir insanken, Şeyh Kudsî'nin yardımı ile tekkeye dönüşü ve dönüşümü buna örnek olarak gösterilebilmektedir. Mustafa'nın, ayıplanacak olan şeyin günahkâra değil günaha olmadır sözü ile tekkenin kucaklayıcı bir yapı oluşuna, ayrıca kişinin, nasibinde ne varsa, kaderinde ne yazılmış ise vakti geldiğinde onu yaşayacağı konusuna vurgu yapılır.

Dervişler, Şeyh'leri ile birlikte cenaze evinden çıkar, dergâha giderken Celâleddin ve yanındaki cemaat ile karşılaşır. Cemaatten olan Molla Şirin ismindeki özünde kötü niyetleri olan adam, Şeyh Kudsî'ye ne zamandır kendisini ziyaret etmeyi arzuladığını söyler ve övgüler yağdırır. Celâleddin'in bilgisi ve ilmini över, bu özelliklerini Şeyh'inden aldığını söyler. Şeyh, “*Celâleddin'de ne varsa kendindendir.*” diyerek bu söylemi kabul etmez. Şeyh ve dervişleri dergâha dönerler ve Şeyh, kader konusunda sohbet vermeye başlar ve senaryo İstanbul'a, Sultan Fatih'in sarayına çevrilir. Sinan Paşa ve Molla Gürani, yeni fethedilen şehrin İslâm ile yoğrulması için çağırdıkları Türkler'i, buraya gelip yerleşmeye bir türlü ikna edemediklerini konuşurlar. Sinan Paşa, buna bir çare bulmaları gerektiğini söyler. Molla Gürani ise bunun normal olduğunu, Anadolu'nun cennet köşelerinden gelip de Bizans'ın köhne bir hale getirdiği

¹⁹⁰ Ateş Gürsel, Toklu Ahmet, “Vefa Sultan 13. bölüm - TRT1”, haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu (Erişim 26 Eylül 2025), (1:45-1:04:03 dk.).

¹⁹¹ el-Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb Fi Muameleti'l-Mahbub ve Vasfu Tarîkı'l-Mürîd ilâ Makâmî't-Tevhid*, 2004, 4/54.

¹⁹² Ebû Abdillâh Muhammed İbn İsmâîl el-Buhârî, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, çev. Mehmed Sofuoğlu (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1987), 1/143, “Vahy”, 1.

¹⁹³ Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*, ed. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016), 190-191.

¹⁹⁴ İmam Gazâlî, *Kimyâ-yı Saâdet*, 603-604.

şehirde duramamalarının gayet normal olduğunu söyler. Bu duruma acil çare bulmak isteyen Sinan Paşa bir fikir ileri sürerek “*Bu şehirde artık kılıç sahiplerinin işi bittiğine göre sıra gönül insanlarının görevine gelmiştir*” der. Ona göre bu şehirde; hem tarikat ehli, hem şeriata bağlı, hem devlet işlerine ilgisi olmayan bir gönül adamına ihtiyaç vardır. Senaryo yine Bursa’ya, Zeyni Dergâhı’na döner. Şeyh Kudsî’nin yanına varan bir adam, dergâhlarından olup kendilerine memurluk için başvuran bir kişinin nasıl biri olduğunu sormaya gelir. Şeyh ise, ben onu bilmem, kalbine de bakmadım der. Ayrıca “Bizim makam uğruna kimseye kefaletimiz, vazife için ise kimseden isteğimiz olmaz. Biz yüzümüzü makama döndürmeyiz.” der. Celâleddin Şeyh’in yanına gelir ve “*Sizi mahcûb etme amacım yoktu, insanlara sohbet ederken sizin öğrettiklerinizden gayrısını da anlatmadım, benimle gururlanacağınızı düşündüm, hata ettiysem affınıza sığınırım.*” der. Şeyh ise; “*İlim sarf edilerek çoğalır, fakat inancın tamsa, nefsin hâkimsen, aklın kalbinle birse, gittiğin yol doğru ise, şöhet ve ün uğruna bunu tercih etmiyorsan biz sana dur diyemeyiz.*” der. Kendinden emin olduğunu söyleyen Celâleddin, Şeyhin söylediklerinden memnun olarak başka bir sorun olmadığını söyler, müsaade alır ve gider. Şeyh’in ne demek istediğini değil de kendi duymak istediklerini anlamıştır. Şeyh “*Biz gidene dur, kalana git demeyiz*” der. Mustafa bu duruma engel olmak ister, Celâleddin ile konuşmaya gider. Dervişin hırkasının vefa olduğunu, benlik duygusundan çıkmasını, tatlı dile güzel söze kanmamasını söylese de Celâleddin geri dönmez, nefsinin peşinden gider. Şeyh, Karamânî’ye sürünün en yaşlı koyununu kurban edip, dergâha asmasını, başından ayrılmamasını söyler. Karamânî koyunu dergâha asar başında beklemeye başlar. Ertesi gün artık dergâhı kötü koku sarar, dervişler söylenmeye başlarlar. Şeyh gelir, dervişleri koyunun başına toplar, bu kokunun hakikat olduğunu, bundan kaçmamaları gerektiğini, her koyunun kendi bacağından asılmasına rağmen neticesinin herkesi etkilediğini, yolunu şaşırmış dervişin de buna benzediğini, zamanla bu huyunun etrafındakilere de sirayet edebileceğini, bu koyunu da buna örnek olarak ibret almaları için burada beklettirdiğini söyler. Daha sonra hayvanı oradan indirerek hastalık yaymaması için gömmelerini ister. Senaryo İstanbul’a döner. Molla Gürânî Sinan Paşa’ya, şehirdeki diğer mahalleler neyse de Sferâki’de iskân ettirmenin zor olduğunu söyler. Sinan Paşa çözüm için, Bursa’da veli bir zât olduğunu, onu çağırımlarını teklif eder fakat Molla Gürânî biraz daha beklemelerinin uygun olacağını söyler. Senaryo tekrar Bursa’ya döner.¹⁹⁵

Dizinin bu bölümünde görülmektedir ki Şeyh’in, rehberliğini ehil bir şekilde örneklerle yaptığı halde bundan feyz alamayıp gözlerini perdeleyen mürid için artık yapacak bir şey

¹⁹⁵ Ateş Gürsel, Toklu Ahmet, “Vefa Sultan 14. Bölüm - TRT1”, haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu (Erişim 27 Eylül 2025), (1:45-58:00 dk.).

kalmaz. Bilginin paylaşılması, ilmin zekâtını vermek açısından önemli ve yapılması gereken bir eylemdir. Fakat insan bunu yaparken Allah'ın rızasını gözetmek yerine nefsi arzularının peşine düşüp, övgü almak ve şöhret kazanmak amacı için uğraşıyorsa bu çaba yalnızca dünyalıktan ibaret kalır.¹⁹⁶ Şeyh'in koyun örneğine gösterilmiştir ki tasavvufta bilgi yalnızca anlatımlardan ibaret değildir. Hâl ilmi ile yani yaşayarak ve örneklendirilerek verilen bilgiler daha etkili ve kalıcıdır. İnsan eğitmek, karşındaki insana fayda sağlayıp onu yetiştirmek amacıyla yapılır. Egolarından kurtulamayan insanın ne kendine ne de bir başkasına faydası olmaz. Bu durum ilimin amel ile yoğrularak işlev yapması gerektiği düşüncesine uyuşmaz. Eğer ki cemaat içerisinde kendilerine sohbet veren insanın kalbinde bir hastalık varsa, bu hastalık tüm cemaate yayılır. Ayrıca unutulmamalıdır ki bir müridin sorumluluğu yalnızca kendisi için değil, tüm toplum için olmalıdır.¹⁹⁷

Mustafa'yı karşısına alan Şeyh, nasihat vermeye başlar. Dergâha giren kişinin ölü ve diri olmak üzere iki şekilde çıkabildiğini söyler. Ölüden kastı nefsin ölümüdür. Mustafa için ise evlilik sürecine girdiği için ayrılık vakti geldiğini, evliliğin hayırlı bir iş olduğunu, evlilikte esas niyetin, birlikte kalp huzurunu yakalayarak kulluk vazifesine koşmak olduğunu anlatır. Ayrıca, kadınların Allah'ın emaneti olduğunu, yuvada vefa, rıza, sevgi ve sabır kavramlarının mutluluğun sırrı olduğuna vurgu yapar. Evlilikten esas maksadın Peygamberimiz (s.a.v)'in hadis-i şerifine istinaden, hayırlı nesiller yetiştirmek olduğunu belirtir. Sonra Mustafa'ya çıkmış olacağı bu yolculukta mutluluklar diler. Mustafa bir taraftan, Belinay diğer taraftan düğün için çeyiz hazırlıkları yaparlar. Daha sonra şahitler huzurunda Şeyh Kudsî tarafından nikâhları kıyılır ve senaryo üç ay sonrasına ilerler. Sabah ezanı ile birlikte abdest alan dervişler, Şeyh Kudsî'nin imamlığında namazlarını eda ederler. Namaz sonrası tesbihat yapılır, aşr-ı şerif okunur. O esnada Sinan Paşa'nın görevlendirmiş olduğu ulaklar gelir ve Şeyh Kudsî'ye bir pusula uzatırlar. Pusulayı okuyan Şeyh, Bursa ve çevresinde bulunan Zeyniyye büyülerine haber verip, dergâha toplaması için Karamâni'yi görevlendirir. Senaryo tekrar İstanbul'a çevrilir. Çarşıda dolaşan Molla Gürâni ve Sinan Paşa, eşyalarını toparlamış göç etmeye koyulan halka neden gittiklerini sorar. Bu uğursuz şehirde artık kalamayacaklarını söyleyince nedenini sorar. Geldikleri şehrin cennet gibi olduğunu, bu şehrin köhne haline alışamadıklarını söylerler. Ayrıca her ne kadar ezanlar okunsa da, mânevî yönden kendilerine feyz verecek birinin olmadığını söyler ve giderler. Molla Gürâni, bu sorun karşısında Bursa'da bulunan velî zâta ulak gönderme zamanı geldiğini söyleyince Sinan Paşa, ulakları gönderdiğini ve Bursa'ya ulaşmış olacaklarını söyler ve sahne yine Zeynî Dergâhı'na döner. Şeyh Kudsî, dergâhta

¹⁹⁶ İmam Gazâlî, *Kimyâ-yı Saâdet*, 405-406.

¹⁹⁷ Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dâir Kuşeyrî Risâlesi*, 484-485.

toplanan tüm Bursa ulularını gelen pusuladan haberdar eder. Fethedilen şehre Müslüman mührü vurmanın zor olduğunu, gelen Müslüman halkın geri döndüklerini anlatır. Şehri İslâmbol eylemek için kendilerine çetin bir görev düştüğünü, kendi yaşlılığından dolayı bu görevi üstlenemeyeceğini söyler. Bu görevi dergâhtaki dervişlerden birine vermeleri gerektiğini söyleyerek bu kişinin kim olabileceğini sorar. Mustafa ve Karamânî'den birini seçmelerini teklif eder. Ulular, seçimi Şeyh Kudî'ye bırakırlar. Şeyh ise kendilerine sormak gerektiğini düşünerek ikisini de yanına çağırır. Konuyu anlatır ve Mustafa'ya Karamânî'nin, Karamânî'ye de Mustafa'nın bu işi yapıp yapamayacağı hakkındaki düşüncesini sorar. İkisi de birbirlerini överek hakkıyla yapabileceğini söylerler. Bu durumda Şeyh bir soru sorar ve doğru cevabı verene irşâd görevini vereceğini söyler. “Bu kapı ne kapısıdır?” sorusunu sorar ve cevabı düşünmeleri için kendi içlerine çekilmelerini söyler. Ağızlarına demirden lokma alırlar, ikisi de kimseyle konuşmadan oradan ayrılırlar. Şeyh Kudî ve diğer dervişler ise toplanarak zikir yapmaya başlarlar.¹⁹⁸

Dizide dergâha giren dervişin buradan ya ölü ya da diri çıkabilir sözüyle söylenmek istenen, kişi ya geldiği dergâhta olgunlaşıp pişer öyle çıkar, ya da kendisine hiçbir şey ekleyemez, hakikatten nasiplenemez öyle çıkar. Buradaki ölümden kasıt nefsin, benliğin öldürülmesi ve hakikat yolunun bulunmasıdır.¹⁹⁹ Hakikate ulaşmanın öncelikli yolu ise muhabbetten yani sevgiden geçer.²⁰⁰ Evlilik konusunda kurulan yuvanın dünyeviliğin yanı sıra ruhların bir araya gelerek yürünen yolda birbirlerine destekçi olmaları ve birbirlerini tamamlamaları açısından önemine vurgu yapılmıştır. Ayrıca evlilik süreci içerisinde, Allah Teâlâ'nın (cc.) emaneti olması hasebiyle, erkeğin hanımına karşı şefkat ve merhametle muamele etmesine, sorumluluk sahibi olması gerektiğine değinilmiştir. İstanbul'a iskân konusuna gelinecek olursa, burada fethin yalnızca kılıçla, kalkanla kazanılarak bitmediğine, mânevî olarak da yoğrulduğu zaman tamamlanabileceğine vurgu yapılmıştır. Yani İslâmiyette yalnızca beldenin değil, içerisinde yaşayan insanların gönüllerinin de fethedilmesi gerekmektedir. Bunu gerçekleştirebilmek için ise, işini hakkıyla yapabilecek, teslimiyeti kuvvetli, işinin ehli gönül insanlarına ihtiyaç duyulur.²⁰¹ Dizi de bu irşâd vazifesini yapabilmek için seçilen kişileri ince bir süzgeçten geçirerek seçmeye gayret ettikleri gösterilmiş. Bu da bu işin ehemmiyetini ve önemini gözler önüne sermektedir.

¹⁹⁸ Ateş Gürsel, Toklu Ahmet, “Vefa Sultan 15. Bölüm - TRT1”, haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu (Erişim 28 Eylül 2025), (1:45-51:04 dk.).

¹⁹⁹ İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, 448-449.

²⁰⁰ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb Fi Muameleti'l-Mahbub ve Vafu Tarîkı'l-Mürîd ilâ Makâmî't-Tevhid*, çev. Dilaver Selvi - Yakup Çiçek (İstanbul: Semerkand Basım Yayın Dağıtım, 2003).

²⁰¹ Ebû Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma' - İslâm Tasavvufu*, çev. Hasan Kâmil Yılmaz (İstanbul: Altınoluk Yayınları, 1996), 455-456.

Vakit dolar, Mustafa ve Karamâni tevhidhânedede toplanmış olan Şeyh ve dervişlerin yanına gelirler. Mustafa, yanında meczûb kisvesine bürünmüş Yâreli de vardır. Karamâni, ağzındaki demir lokmayı çıkarır ve besmeleyle cevabına başlar. O, bu kapıyı ağaca benzeterek durmak kapısı olarak betimler. Bu kapıyı hakikate varmak için vasıta ve vesile olarak görür. Cevap sırası Mustafa'ya gelir ve ağzındaki demir lokmayı çıkarır, besmele ile söze başlar. Dönüp Yâreli'ye bakarak, bu kapının yaralı gönüllere merhem olan vefa kapısı olduğunu söyler. Ulular istişare ederler ve Şeyh Kudsî, öncelikle Mustafa'ya vefanın sultanı olmuş olduğunu söyleyerek kendisine “Vefa Sultan” mahlasını verir. İstanbul'u İslâmbol eyleme yolunda irşâd vazifesinin Mustafa'ya verildiğini, Karamâni'ye ise Zeyni Dergâhı'nın post vekâletliğini verdiklerini yani kendisinden sonra yerine Karamâni'nin geçeceğini açıklar. Herkes ayağa kalkar, Şeyh tekbirler eşliğinde Mustafa'ya şeyhlik tâc ve hırkası giydirir. Daha sonra Şeyh Kudsî, Mustafa ile baş başa kalarak kendisine bu yolda yapması gereken bazı talimat ve nasihatler verir. İstanbul'a önce Mustafa'nın Selman'ı da yanına alarak gitmesini, Belinay'ı ise orada düzenlerini kurduktan sonra yanına almasını, çıktığı bu yolun bir ömür boyunca süreceğini tembihler. Ayrıca yola çıkmadan önce yapması gereken bir vazife daha olduğunu söyler. Sultan Vefa, Şeyh'in ne demek istediğini anlamıştır, bu vazife benim için en çetindir der ve gözleri yaşarır ve sahne gasilhâneye döner. Şeyh Kudsî, vefat etmiştir. Sultan Vefa, usûlüne uygun bir şekilde Şeyh Kudsî'yi yıkar ve kefenler. Dergâhta kılınan cenaze namazının ardından dergâhın haziresine defnedilir. Hazırlığını yapan Vefa, hüznü ve gözyaşlarıyla dergâhtan ayrılır. Evine vardığında, oradaki hazırlığının da ardından önce kayınpederi Zinnur Efendi'yle, sonra eşi Belinay Hatun'la vedalaşır. Daha sonra tüm dervişlerle de vedalaşarak yanına Derviş Selman'ı alır, kendilerine koruma vazifesi yapan birkaç Osmanlı askeriyile birlikte yola düşerler. Yolculuk esnasında dinlenmek için durduklarında, düşman askerleri etraflarını sarar. Üzerimizdeki derviş hırkasından dolayı yumruğumuz yok değildir diyerek kendilerini savunmaya başlarlar fakat yine de düşmana esir alınırlar.²⁰²

Dizide Karamâni, dergâh kapısını, şeriat tohumu ile büyüyen tarikat ağacına, meyvesini ise hakikate benzetmiştir. Bu benzetimde Allah'ın varlığına ulaşabilmek için dinin belirlemiş olduğu kuralların yanında tarikatın mânevî disiplinin önemine vurgu yapıyor.²⁰³ Mustafa'nın “vefa kapısı” benzetimi ise, ahde duymuş olduğu vefayı²⁰⁴, kendisine bu yolda önderlik eden bu kapıya olan sadakatini gösteriyor. Bu cevabı, bizzat yaşayan bir kişiliğe sahip olduğundan dolayı kendisine mahlas olarak kalıyor. Kendisine irşâd görevinin verilmesi ise artık kendi

²⁰² Ateş Gürsel, Toklu Ahmet, “Vefa Sultan 16. Bölüm - TRT1”, haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu (Erişim 29 Eylül 2025), (1:45-52:57 dk.).

²⁰³ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1994), 315.

²⁰⁴ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 2004), 695.

yolunu bulup bu yolda hizmete tabi tutulacak olgunluğa ulaşmasından kaynaklıdır. İyi bir rehberin eğitimiyle pişmiş, rehberlik vazifesi yapabilecek donanıma ulaşmıştır. Şeyh'in "ateş yakarak Konstantiniyye'ye attık" deyimi de Vefâ'nın bu görevde insanları aydınlatabilecek seviyeye geldiğinin işaretidir. Şeyh'in ölümü, aslında vuslat²⁰⁵ göstergesidir. Selman Karakteri'nin hiç itiraz etmeden Vefa'ya yarenlik etmesi de onun ahde vefasını ve teslimiyetini gözler önüne sermektedir.

Dizinin bu bölümünde bulunan gerçeğe benzerlik sahnesine gelinecek olursa; Şeyh Kudsî'nin vefatından sonra Zeyniyye Tekkesi'nin postnişinliğine Tâceddin İbrahim Karamâni isimli bir zâtın geçtiği bilgisine ulaşılmaktadır.²⁰⁶ Aslen Manavgatlı olan Karamâni, Eğirdir'de gördüğü eğitim sırasında Konya'ya gelen Abdullatif Kudsî'nin yanına giderek ziyaret eder ve bir süreliğinde hizmetinde bulunur. Daha sonra Abdullatif Kudsî'nin isteğiyle Eğirdir'e dönmeyerek Şeyh Kudsî ile birlikte Bursa'ya giderek, seyr-u sülûkunu tamamlamış, vefatından sonra da postnişin olmuştur.²⁰⁷ Dizide temsili olarak gösterildiği üzere Şeyh Vefa'nın icazetini Şeyh Kudsî'den alması da gerçekte de icazetini Şeyh Abdullatif Kudsî'den alması yönüyle gerçeklik içeriyor.²⁰⁸

Şeyh Vefa ve Derviş Selman baygınlıktan uyandıklarında kendilerini bir korsan gemisinde elleri kolları bağlı bir vaziyette bulurlar. Korsan askerleri tarafından elleri çözülerek gemide çalışıp, iş yapmaya zorlanırlar. Osmanlı Devleti'nin kendilerini kurtaracağından emin bir şekilde Allah'a sığınarak söyleneni yaparlar. Senaryo İstanbul'a döner. Meseleyi öğrenen Sinan Paşa ve Molla Gürâni tedbirsiz davrandıklarını düşünerek bir çözüm bulmaya çalışırlar. Dervişlerin yola çıktığından kimsenin haberi olmadığını, kendi içlerinden birinin bu bilgiyi sızdırdığı düşüncesine varırlar. İstanbul'un fethini hazmedemeyen bir grup insan, Hekim Leon diye bilinen bir doktor başkanlığında Sferaki'nin kalbi dedikleri bir mahzende toplantı yaparlar. Amaçları, Roma İmparatorluğu'nu tekrar Konstantiniyye'ye döndürmeye çalışmaktır. Türk Şeyh'leri diye bahsettikleri Şeyh Vefa ve Derviş Selman'ı da bu kişiler kaçırıp, Rodos adasına göndermişlerdir. Senaryo gemiye döner. Şeyh Vefa ve Selman diğer esirlerle birlikte geminin temizlik, bakım, onarım gibi işlerini yapmaya başlarlar. Rodos Adası'na vardıklarında ise Selman'ı başka tarafa ayırır, Şeyh Vefa'yı zindana atarlar. Senaryo tekrar İstanbul'a döner. Rahatsızlığından dolayı tedavi amacıyla Rum Hekim Leon'u yanına çağıran Molla Gürâni, ona yaşadığı Sferâki Mahallesi'nin yeni durumunu sorar. Sferâki'de bozgunculuk olmadığını fakat Bursa'da olduğunu, bir Şeyh'in kaçırıldığını duyduklarını söyler. Gizli ajanlık yapan Leon'un

²⁰⁵ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1991).

²⁰⁶ bk. Sayfa 15.

²⁰⁷ Öngören, *Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler*, 95.

²⁰⁸ bk. Sayfa 4.

amacı bilgi öğrenmektir. Senaryo Rodos Adası'na döner. Zindanda bulunan farklı inançtan olan diğer esirler, bu Müslüman'ları burada istemiyoruz diyerek bağırıp çağırmaya başlarlar. Şeyh Vefa ise inanışlarımızın farklı olması bizi aynı zindanda tutmaya engel olamıyorsa demek ki aynı yolun yolcusuyuz diyerek nahifliğini korur. Ayrı bir hücreye alınan Selman ise çeşitli işkencelere maruz bırakılır. Selman için en çetin işkence ise dervişliğe geçmeden önce imtihan olduğu ateştir. Ama O, tüm işkencelere rağmen dilinden zikrini düşürmez. Şeyh Vefa ise kendisini istememekte ve hakir görmekte ısrar eden diğer mahkûmlara Hz. Musa ve Hızır'ın yolculuğu diye bir kıssadan öğüt niteliğinde örnek vererek yumuşak tavrını sürdürür. Vaktini ibadetlerle geçiren Şeyh Vefa, Selman yanına gelene dek hiçbir şekilde ne dağıtılan yemekleri alır ne de bir şey yer. Bu durumu seyreyleyen mahkûm Andreas, Şeyh'in arkadaşına olan vefasına hayran kalır. Deli Ormanlı isimli bir mahkûm ise orada kaldıkları her gün için zindan demirine bir çizik atar. Selman'ın yanına getirileceğini hissettiği gün Şeyh Vefa dağıtılan yemekten iki kişilik alır. Tam da hissettiği gibi Selman o gün yanına getirilir. Arka planda Andreas isimli mahkûm, bir mahkûm görevlisine para vererek Selman'ın çıkarılmasını ister. Amacı, Şeyh'in vefa uğruna günlerce aç kaldığı adamın yani Selman'ın kim olduğunu görmektir. Selman ve Şeyh, bir araya gelince ağlaşırlar, kucaklaşırlar, halleşirler ve yemek yemeye başlarlar. Andreas ve diğer mahkûmlar bu kadar gün aç kalmanın sebebinin bir dosta vefa olduğunu görürler. Hava almak için dışarı çıkarılan mahkûmlar arasında hasta, yaralı ve yaşlı bir adam vardır. Şeyh Vefa ona yardım eder, yarasını tedavi eder. Zindan içerisinde Selman ile yaptıkları muhabbetlerini dinleyen mahkûmlar farklı inançtan olsalar da, içten içe kendilerinde tesir etmektedir. Anlattığı ve öğrettiği şeylerin geneli Âyet-i Kerime'ler ve Hz. Muhammed'in (s.a.v) sözlerinden oluşmaktadır. Bu durumu bir tehdit olarak gören zindan görevlileri Hıristiyan inanışlı Üstâd diye hitâb ettikleri, üstleri konumunda olan adama bildiriler. Selman, zindandaki işkencenin etkisinden çıkamayınca, Şeyh Vefa ona İbrahim (a.s.)'ın ateşle imtihanını örnek göstererek ateşten değil, Allah Teâlâ'dan (cc.) korkması gerektiğini telkin eder. Üstâd, görevlileri göndererek Şeyh Vefa'yı yanına çağırır.²⁰⁹

Dizinin bu bölümünde tasavvufun vefa, teslimiyet, sabır ve tevekkülle ilgili temaları çokça karşımıza çıkıyor. Bu temalar çalışmanın ilerleyen kısmında detaylıca ele alınmıştır. Allah yolunda irşâd vazifesi için çıkılan yolda başlarına gelen şer ne olursa olsun sonunun hayra çıkacağına ümit ederek isyana kalkışmamaları Allah Teâlâ'ya (cc.) teslimiyetin bir göstergesidir. Nereye gittiğini, nelerle karşılaşabileceğini kestiremeyen bir insanın yapması

²⁰⁹ Ateş Gürsel, Toklu Ahmet, "Vefa Sultan 17. Bölüm - TRT1", haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu (Erişim 29 Eylül 2025), (1:45-1:01:08 dk.).

gereken en güzel davranış, sabır ve tevekkül içerisinde Allah Teâlâ'ya sığınmasıdır.²¹⁰ Hızır (a.s.) ve Musa (a.s.) ile ilgili anlatılan kıssadan da yola çıkarak, insan karşısına çıkan zorluklar karşısında sadece zâhiri boyuta odaklanmaktansa bu işin hikmetinin ne olabileceğine odaklanmalıdır. Bu durumda kalbine de sükûnet vermiş olur. Yapılan zikirler nefsin verdiği vesveseleri susturmak için en güzel yöntemdir. Aynı zamanda yapılan zulümler en derin yaralarla yapılsa bile zikir ve teslimiyet buna karşı en güzel zırhtır. Aynı zamanda insanın nefis terbiyesi yapmasına vesiledir.²¹¹ Kapalı zindanlar ardında bile olsa tebliğ görevine devam edilmesi, karanlıklarda bile olsa ilimle aydınlanmanın önemine bir kez daha vurgu yapıyor. Burada yanında yürüdüğü yoldaşın tecrübesi, rehberlik eden insanın teskin edişi ve mânevî desteği de büyük önem arz etmektedir.²¹²

Şeyh Vefa'nın gerçek hayatı incelendiğinde bu çalışmanın birinci bölümünde Şeyh Vefa'nın bindiği geminin korsanlar tarafından kaçırılarak Rodos adasına götürüldüğüne değinilmişti. Fakat dizide gösterildiği gibi İstanbul'a giderken karadan değil, Hac yolculuğuna çıktığı esnada bindiği gemi kaçırılmaktadır. Yanında bulunan kişinin ise bir bayan olduğu belirtilmişti.²¹³ Dizi de ise yanında yol arkadaşı Selman olarak gösterilmektedir. Kaçırılıp Rodos Adası'na götürülme konusu gerçek hayatı ile benzerlik gösterse de, senaryo gereği sebep, kişi ve olaylar izleyiciye farklı şekilde sunulmuştur.²¹⁴

Üstâd diye hitâb edilen adam, yanına getirilen Şeyh Vefa'yı tehdit ederek anlattığı şeylerin kalenin otuz yıllık düzenini bozabileceğini, bu yüzden susmasını söyler. Şeyh Vefa ise adama bildiği yoldan şaşmayacağını, yıllarca buraya getirilen esirlerin deniz yolundan getirdikleri halde kendilerinin neden kara yolu ile getirildiğini sorar. Üstâd ise bu soruya cevap veremeyeceğini fakat zeki bir kişi olduğunu gözlemlediği Şeyh Vefa ile sohbet etmek istediğini dile getirir. Vefa bunu kabul eder fakat zindandaki kişilerin kendisini yanlış anlamasına mahal vermemek için onların yanında olmak şartıyla. Senaryo İstanbul'a döner. Leon iş başındadır. Halka ait hayvanları zehirlemekte, şer odaklarını yaymaktadır. İskân amacıyla gelen Türkleri göçe zorlamak için çeşitli olaylar düzenler. Yardımcılarına, insanlara sadece malları ile değil, evlatları ile de çeşitli sıkıntılar oluşturmaları için görevlendirir. Şeyh Vefa'nın Rodos'a esir düştüğünü öğrenen Sinan Paşa, kendisini kurtarmak ve kâfir üzerine korku salmak için adaya yetkili bir görevli göndermeleri gerektiğini söyler. Senaryo Rodos'a döner. Vefa Sultan'ın

²¹⁰ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb Fi Muameleti'l-Mahbub ve Vasfu Tarîkı'l-Mürîd ilâ Makâmî't-Tevhid*, çev. Dilaver Selvi (İstanbul: Semerkand Basım Yayın Dağıtım, 2004), 3/27.

²¹¹ Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*, 170-171-172.

²¹² Abdülkahir Sühreverdî, *Dervişliğin Adabı*, ed. Dilaver Güner, çev. Hamide Ulupınar (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2010), 56.

²¹³ bk. Sayfa 5.

²¹⁴ “Vefa Sultan 17. Bölüm - TRT1”.

Selman ile yaptığı konuşmaları can kulağı ile dinleyen diğer esirler, tüm dikkatlerini onlara yoğunlaştırırlar. Esirler günlerce boş bir şekilde vakit geçirirken, Şeyh Vefa ve Selman ibadet etmeye, zikirler çekmeye devam ederler. Kendilerini gözlemleyen esirlerden biri, hem oğlunun yanına getirilmesine vesile olduğu için hem de zindan da olsa bile aydınlıkta gibi davrandığı için Şeyh Vefa'ya olan hayranlığını gizleyemez. Ona, “*Seni bu hale sürükleyen şeyden bende istiyorum.*” diyerek Müslüman olmak istediğini söyler. Şeyh Vefa adama kelime-i şهادet getirterek Müslüman olmasına vesile olur. Ozwol olan ismini de Osman olarak değiştirir. Yanlarına gelen Üstâd, şeyh Vefa'ya Hristiyanların imanını çalmakla suçlar. Şeyh Vefa ise ona Asr Suresi'ni okuyarak Hakikat'ı anlatır. Karşılıklı yapmış oldukları tartışma sonucu Üstâd söyleyecek cevap bulamaz ve oradan ayrılır. Senaryo İstanbul'a döner. İstanbul sokaklarında başına buyruk bir şekilde vaaz veren bir molla olduğu haberini alan Molla Gürânî ve Sinan Paşa, derhal araya giderler. Bu molla, Molla Şirin'in Hekim Leon'a tüm bilgilerini vererek övgüyle bahsettiği Molla Celâleddin'dir. Senaryo zindana döner. Şeyh Vefa'nın bilgisi karşısında cevapsız kalan Üstâd sinirlenir ve zindandaki çocuğun yanına getirilmesini ister. Yanına geldiğinde çocuğa Şeyh Vefa'ya olan bakışlarını fark ettiğini söyler. Çocukta babasını tesiri altına alarak Müslüman'lığa geçirdiği gerekçeleriyle Vefa'dan nefret ettiğini söyler. Üstâd çocuğa babasıyla birlikte özgürlüklerini geri verme vaadiyle bir hançer uzatır ve Şeyh Vefa'yı öldürmesini ister. Çocuk kabul eder, zindana geri döner. Senaryo İstanbul'a döner. Molla Şirin, Molla Celâleddin'e ikramda bulunur. Molla Celâleddin, avama yapmış olduğu vaazların üst makamlara ulaşıp ulaşmadığı derdindedir. Molla Şirin'in amacı ise onu gizli emellerine alet etmektir. Senaryo adaya döner, mahkûmlar hava almak için dışarıya çıkarılmıştır. Şeyh Vefa, aralarında bulunan hasta ihtiyara yardım etmek için eğildiğinde çocuk hançeri çıkarır ve Vefâ'yı öldürmeye teşebbüs ettiği anda Deli Ormanlı engel olur ve kurtarır.²¹⁵

Dizide, İslâmiyet'e yönelerek Müslüman olmak isteyen bir kişiye irşâd vazifesi olarak Müslüman olmasına vesile olunuyor. Burada görüldüğü üzere kişi irşâd faaliyeti amacı ile gidilen yolda kaçırılıp, zindana da atılsa Allah Teâlâ (cc.)'nın izniyle davasına devam ediyor. Yer, mekân, zaman fark etmeksizin, gönlünde Allah aşkı olan bir insan her yerde Allah'a yönelir ve yönlendirir.²¹⁶ Şeyh Vefa sabırlı, şefkatli ve yanındaki insanları teskin etme çabasında olan, asla pes etmeyen özellikleriyle gösterilmiştir. Ayrıca ilimle yoğrulmuş, donanımlı bilgi birikimi sayesinde karşısına çıkan kâfir insanın laflarına kanmayacak kadar zeki, hatta ona doğru şekilde tebliğ yapabilecek kabiliyetle kendini yetiştirmiştir.²¹⁷ Seyirci

²¹⁵ Ateş Gürsel, Toklu Ahmet, “Vefa Sultan 18. Bölüm - TRT1”, haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu (Erişim 30 Eylül 2025), (1:45-57:12 dk.).

²¹⁶ Bekir Topaloğlu, “İrşad”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 22/454.

²¹⁷ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 116-119.

burada hakiki bir şeyhte olması gerektiği gibi Şeyh Vefa'nın işinin ehli bir rehber olduğunu gözlemleyebilir. Dizide irşâd vazifesini yaparken kelime-i şهادet ile öncelikle kişiye verilen tevhid inancı ve peygamber Hz. Muhammed'in (s.a.v) Allah'tan gelen vahiylerle elçilik etmesine inanıp, şahitlik etmeye başlanıyor. Dizinin bu bölümünde yapılacak eylemlerdeki niyetin Allah rızası için olmasının önemine²¹⁸ çokça vurgu yapılıyor. Özellikle zindan sahnelerinde Allah'tan gelen her türlü zorluğa sabrederek rıza gösterme konusu işleniyor.²¹⁹

Oğlunun yaptığı hata karşısında af dileyen Osman'a karşı Şeyh Vefa, “*Can bizim değil ki affetmeyelim.*” diyerek Allah Teâlâ'nın (cc.) merhametinin çok olduğunu söyler. Deli Ormanlı ise nerede olursa olsunlar Devletin gölgesinin üzerlerinde olduğunu söyler. Çocuğun durdurulmasıyla sinirlenen Üstâd, kendi suçu olduğunu gizleyerek mahkûmlara bağırıp çağırmaya başlar ve mahkûmlardan bazılarını inşaat işlerinde çalıştırılmak üzere dışarı aldırır. Senaryo İstanbul'a döner. Molla Gürâni, Şeyh Vefa'yı kurtarmak için gönderdikleri çokça akıncı ve levendlerden, aldıkları sıkı tedbirlerden bahseden Sinan Paşa'ya bu kadar masrafa gerek olmadığını söyler. Fakat Sinan Paşa, az bile yaptıklarını, bunun Konstantiniyye'nin geleceği ve selâhiyeti için çok önemli olduğunu söyler. Senaryo zindana döner. Andreas adlı mahkûm, Şeyh Vefa'ya arkadaşlarının gitmesine rağmen nasıl böyle rahat oturabildiğini, içtiği suyun neden hiç tükenmediğini sorar. Şeyh Vefa, bunu geçmişte tanıdığı meczûb bir dostundan öğrendiğini, sırrının ise vefa olduğunu söyler. Üstâd, yanındaki görevliyi çağırır ve Şeyh Vefa'yı öldürmesini ister. Senaryo İstanbul'a döner. Hekim Leon ve beraberindekiler mahsende toplanarak hain planlarına yenilerini eklemekle meşguldürler. Senaryo adaya döner. Kendisini uyku tutmayan bir mahkûm, zikir halinde olan Şeyh Vefa'ya döner ve bunu uyku tutsun diye mi yaptığını sorar. Şeyh Vefa uyanmak için olduğunu der. Adam kendi dualarının kabul olmadığı düşüncesiyle Vefa'dan kendisine de dua etmesini isteyince, Vefa dualarına devam etmesini, elbet kabul olunacağını söyler ve kurtarılmaları için dua etmeye başlar. Zikrine devam ettiği esnada görevliler gelir ve Şeyh Vefa'yı hücreye götürürler. Kendisini öldürmekle görevlendirilen şövalye yanına gelir, hançerini çıkarır. Şeyh Vefa son bir istek olarak adamın üzerindeki altın kesesini ister. Adam nasılsa seni öldürünce yine benim olacak düşüncesiyle keseyi verir. O esnada diğer şövalyeler gelir, üzerinde tek bir altın olması halinde onu öldüreceklerini söyleyerek üzerini arar fakat bulamayınca geri dönerler. Keseyi geri veren Şeyh Vefa, biz ölmedik ama inşallah sen dirilirsin diyerek zindana geri götürülmesini ister. Daha önce Şeyh Vefa'yı öldürmeye teşebbüs eden Osman'ın oğlu da babası gibi Müslüman olmak ister ve Şeyh ona kelime-i şهادet getirir, her işine besmele ile başlaması gerektiğini anlatır.

²¹⁸ el-Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb Fi Muameleti'l-Mahbub ve Vasfu Tariki'l-Mürîd ilâ Makâmi't-Tevhid*, 2004, 4/39.

²¹⁹ Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*, 168.

Karamanoğulları'ndan bir elçi yanında bir sandık dolusu altın ile adaya gelir. Karamanoğlu İbrahim Bey'in talimatı ile Şeyh Vefa ve yoldaşlarını almaya geldiklerini söyler. Şeyh Vefa, düşüncelere dalan Andreas'a halini sorduğunda, memleketi Konstantiniyye'yi özlediğini söyler. Şeyh, "Seni buradan çıkarırsam bir süre bana hizmet eder misin?" diye sorar. Andreas, ümitsiz bir şekilde gülümser ve söz verir. Şövalyeler gelir, Şeyh Vefa'yı ve beraberindekileri Üstâd ve gelen Elçi'nin yanına götürürler. Sözünü tutmayan Üstâd şövalyelere kılıçlarını çıkarmalarını söylediği anda gözetmenler ufukta Osmanlı sancaklarının geldiğini görürler. Gelen elçiler, Fatih Sultan Mehmed Hân'ın buyruğu ile geldiklerini söyler. Üstâd, burada onun sözü geçmez deyince, Elçi kamçısıyla elini keser, kan akıtır ve uğruna kan dökülen topraklar bizindir diyerek artık kendi toprakları olabileceğini, Şeyh Vefa'yı alıp gideceklerini söyler. Üstâd yine itiraz etse de daha fazla elçiye karşı gelemmez. Şeyh Vefa "Devletimiz var olsun." der ve beraberindekilerle birlikte kurtarılarak İstanbul'a götürülür.²²⁰

Dizide zindan sahnelerinde sabretmenin, beklemenin zorluğu gösterilmiş. Bu zorluğun kolayla dönüştürülmesi ise Allah'a olan teslimiyetle sağlandığı²²¹ anlatılmaya çalışılmıştır. Teslimiyet halindeki Şeyh Vefa karakterinin yaptığı zikir ve ibadetleri ile hem sürecin kolay kılınması, hem de yanındaki insanlara yol gösterici bir rehberlikle yoldaş olduğu gösterilmiştir. Allah rızası ile yapılan her şeyin feraha ulaştırdığı, yardıma muhtaç insanlara yardım etmenin güzelliğine değinilmiştir. Hata yapan insana, doğruluk ve güzellikle karşılık verildiğinde o insanın elbet doğru yola ulaşacağına örnek verilmiştir. Ölümün kıyasına gelindiği halde, zerre korku ve ürperti hissedilmeyen sahnede Allah'a olan teslimiyetin kuvvetine vurgu yapılmıştır. Ayrıca karşılıklarına çıkan örnek insan sayesinde Müslümanlığa geçiş yapan insanların bu süreçte yaşadıkları süreçler gözler önüne serilmiştir. Şeyh Vefa'nın topluma adanmış özelliği ile yalnızca kendi nefsini düşünen bir birey olmadığı, Allah yolunda topluma adanmışlığı ve sorumluluk üstlendiği vurgulanmıştır.

Şeyh Vefa'nın gerçek hayatı incelendiği zaman kendisini Ada'dan Karamanoğlu İbrahim Bey'in fidye ödeyerek kurtardığı karşımıza çıkmaktadır.²²² Fakat dizide Karamanoğlu İbrahim Bey'in bir sandık dolusu altın gönderdiği halde Şeyh Vefa'nın kendisine verilmediği, Şeyh Vefa'nın Osmanlı Akıncıları tarafından teslim alındığı sahnelenmiştir.²²³ Bu yönüyle sahnelenen senaryo gerçeği yansıtmamaktadır.

²²⁰ Ateş Gürsel, Toklu Ahmet, "Vefa Sultan 19. Bölüm - TRT1", haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu (Erişim 30 Eylül 2025), (1:43-1:00:18 dk.).

²²¹ Süleyman Uludağ, "Tevekkül", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/3-4.

²²² bk. Sayfa 5.

²²³ "Vefa Sultan 19. Bölüm - TRT1".

İstanbul'a vardıklarında Selman, Şeyh Vefa'ya dün zindandayken bugün konakta olduklarını söyler. Şeyh Vefa ise Allah'la bir olduktan sonra mekânın neresi olduğunun önemli olmadığını söyler. Sinan Paşa ve Molla Gürâni ile tanıştıklarında, yaşlı bir şeyh geleceğini hayal ettiklerinden dolayı, Şeyh Vefa'yı görünce şaşırırlar. Şehrin haritasını açarak, dergâhı kuracakları yeri belirlemeye çalışırlar. Sinan Paşa Eyüp Sementi'ni önerir fakat Şeyh Vefa Sferâki'nin uygun olacağını söyler. Sinan Paşa bu bölgenin sıkıntılı ve zor bir yer olduğunu söylese de Şeyh Vefa "İstanbul'un fethi daha zor değil miydi?" diyerek, kendisi de zoru seçer. Amacı gönüllerin fethedilmesidir. Dergâh'ı kuracakları yeri belirlerler. Sinan Paşa bu süreçte kendilerini bir konakta ağırlayacaklarını söyler fakat Şeyh Vefa kabul etmez. Dergâh'ın yapımına bizzat eşlik edeceklerini söyler. Sinan Paşa itiraz etmez, Deli Ormanlı adlı askeri Sferâki'ye subaşı olarak görevlendirir. Diğer taraftan Hekim Leon ve beraberindekiler hain planlarına devam ederek, bu duruma engel olmanın yollarını düşünürler. Dergâhın Sferâki'ye kurulmasını özellikle hazmedemezler. Çünkü o bölgenin genelinde Hristiyan aileler iskân etmektedir. Beraberlerinde Andreas ve Deli Ormanlı ile birlikte dergâh'ı kuracakları araziye gelen Şeyh Vefa ve Selman, karşılarında Yâreli ve Hamit'i görünce çok sevinirler. Kucaklaşıp, hasret giderirler. Burayı nereden bulduklarını sorunca, "*Abdâlana mâlum olurmuş.*" diyen Hamit, Yâreli'nin getirdiğini söyler. Şeyh Vefa'nın ayakları dibinde siyah bir kedi belirir, kucağına alır ve sever. Bursa'daki derviş arkadaşlarından birkaç tanesi daha gelir, besmele, dua ve zikirlerle dergâh'ın temellerini atmaya başlarlar. Mahallede iskân eden Tire Türkmenleri'nin Beyi Âsım Efendi, eşini, çocuklarını ve yakınındakileri alarak yardıma gelirler. Şeyh Vefa'ya dönerek Şeyh Efendi nerededir diye sorar. Kendisi olduğunu öğrenince şaşkınlığını ifade ederek bu kadar genç bir Şeyh beklemediğini söyler. El birliği ile çalışmalara devam ederler. Çalışmalara yardım eden Andreas, etraftaki insanların kendini kınaması üzerine artık çalışamayacağını söyler ve gider. Andreas'ın geldiği haberini alan annesi oğluna kavuşmak için Şeyh Vefa'ya oğlunun nerede olduğunu sorar. Şeyh Vefa orada bulunan kediyi gösterir ve kediyi takip ettiğinde oğlunu bulabileceğini söyler. Kendisiyle dalga geçtiğini düşünen kadın dediğini yapar ve gerçekten oğlu karşısına çıkar. Akşam olunca yarenleriyle birlikte konaklayacakları hana giderler. Orada bulunan insanlar topluca kendilerini istemediklerini söyleyerek seslerini yükseltmeye başlarlar. Şeyh Vefa sakinliğini korur, eline kâsesini alır, "*İnsan bilmediğine düşmandır, belki tanışırsak fikriniz değişebilir.*" der ve müsaade isteyerek herhangi bir masaya oturur. Anlattıklarıyla orada bulunan insanlara tesir eder ve hoşnut eder. İçlerinde itiraz edip orayı terk edenler de vardır. Andreas'a nasıl kurtulduğunu soran annesi, Şeyh Vefa'nın yardımıyla olduğunu, bu yüzden onlara dergâhın yapımında yardım edeceğini duyar. Annesi, şehirlerini ellerinden aldıklarını düşündüğü bu adamlara yardım etmesini doğru bulmaz fakat oğlu sözünü tutması gerektiğini söyler. İnşaat için malzemeleri bitince, işlerine

engel olmak için hiçbir dükkân yeni malzeme satmaz. Şeyh Vefa, gönülleri fethetmenin kolay olmayacağını söyleyerek dervişlerle birlikte kolları sıvar, ormandan kendi malzemelerini yapmaya giderler. Dergâhlarına olan hürmetlerinden dolayı seçtikleri her malzemenin düzgün olmasına özen gösterirler. Pes etmediklerini duyan Leon, yanındakilerle Şeyh Vefa'nın yanına gider, malzeme yardımında bulunabileceklerini söyler. Fakat Şeyh reddeder ve nihayetinde azim ve gayretleriyle inşaatını bitirerek yeni dergâhlarını kurarlar. Bu durumu hazmedemeyen Leon, beraberindekilerle bir gece vakti dergâhı ateşe verir ve yakar.²²⁴

Dizide Şeyh'in kendisine teklif edilen konakta kalmaması dünyevi konfora meyil vermediğini gösterir. Nefsin arzularını yok etmiş, kendisine vazife edindiği göreve sınıksız sarılmıştır. Dergâh inşasında bizzat çalışması, yanındaki insanlara hem mânevî destek sağlamak hem de etrafındaki toplumun yeniden inşasına zemin hazırlamak açısından önemli bir davranıştır.²²⁵ Ayrıca dizide, bir dergâhı oluşturabilmek için illa maddi bir yapının olması gerekmediği, şariat, tarikat, hakikat ve marifet kavramlarının bir arada harmanlanarak yeşerdiği her yerin birer dergâh olabileceğine vurgu yapılır. Maddi eksiklikler yaşanmasına rağmen pes etmeyen, yeni yöntemler bularak yola devam edilen sahneler, tasavvufta sabır ve sebatın göstergesidir. Şeyh'in dergâh yapmak için seçtikleri zorlu konumun, gözünü korkutmaması onun Allah Teâlâ'ya (cc.) olan kuvvetli teslimiyetinin göstergesidir. Güzel kokulu güllerin dikenli otlar arasında yetiştiği söylemesi ise her zorluğun ardından güzellikler geleceğine olan inancıdır. Şeyh karakterinin kendilerine karşı düşmanlık besleyen insanlara bile tatlı sözle muamele etmesi onların dönüşümüne zemin hazırlayan bir davranıştır. Minicik bir kediye bile hürmet edip, sevgi göstermek, yaratılanı Yaratan'dan ötürü sevmenin²²⁶ sembolik anlatımıdır. Herkesin kendi yapabileceği ölçüde çalışıp çabalaması fiziksel bir faaliyet olarak görünse de birliğin, beraberliğin, dayanışmanın göstergesidir.

Gerçek hayatı incelendiğinde, Şeyh Vefa'nın dünyevi varlıklara yüz çevirmiş bir zât olduğu daha önce de belirtilmişti.²²⁷ Bu yönüyle dizide tanıtılan Şeyh Vefa benzerlik göstermektedir. Tekke'nin yapımını gösteren sahnelere gelirse, dizide dergâh inşasında Şeyh Vefa'nın bizzat kendi katılımıyla yapıldığı görülmektedir.²²⁸ Fakat aslında olan Vefa semtindeki dergâhı Şeyh Vefa adına Sultan Fatih'in yaptırdığıdır. İnşâ aşamasında kendisin de çalışıp yardım ettiğine dâir bir bilgiye ulaşılmamıştır.²²⁹ Dizide gösterilen Andreas ve annesinin

²²⁴ Ateş Gürsel, Toklu Ahmet, "Vefa Sultan 20. Bölüm - TRT1", haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu (Erişim 30 Eylül 2025), (1:25-55:15 dk.).

²²⁵ Şihâbüddin Sühreverdî, *Gerçek Tasavvuf (Avârifü'l - Meârif)*, çev. Dilâver Selvi (İstanbul: Semerkand Basım Yayın Dağıtım, 2010), 113-114.

²²⁶ Abdülbaki Gölpınarlı (ed.), *Yunus Emre Hayatı Sanatı Şiirleri* (İstanbul: Varlık Yayınevi, 1975), 9.

²²⁷ bk. Sayfa 9.

²²⁸ "Vefa Sultan 20. Bölüm - TRT1".

²²⁹ bk. Sayfa 7.

kavuşma sahnesi, Abdulkadir Erdoğan'ın kitabında belirttiği bir hikâye ile benzerlik göstermektedir. Fakat kişiler, anlatılan zaman ve neden birbiriyle uyuşmamakta olup, dizide anlatılan yalnızca bir kurgudan ibarettir. Abdulkadir Erdoğan bu mesele, kitabında şu şekilde yer vermiştir. “Şeyh Vefa'nın halvethanesinde oturduğu bir gün yanına yakınlarda oturan bir kadın gelir ve Malta'da esir olan oğlunu kurtarmasını rica eder. Şeyh Vefa bu durum için duâ edebileceğini söylese de kadın dua değil illa da oğlunu istediğini söyler. Bunun üzerine Şeyh Vefa yanındaki kara bir kediye bakarak, “*Diyelim de oğlunu şu kedi kurtarsın.*” demiş. Oğlu, Malta Adası'nda yaşayan Hristiyan bir kişinin esiri olarak mutfak çalışanıymış. Pişirmek için temizlediği bir balığı alıp kaçan siyah bir kedinin peşinden koşmuş. Kedinin girdiğini gördüğü evin kapısını çalmış ve kapıyı açan kişinin annesi olduğunu, o evin de Vefa'da bulunan kendi evleri olduğunu anlamış. Hasret giderdikten sonra Şeyh Vefa'nın yanına varmışlar. Kara kedi onun yanında bulunuyormuş. Bu hadiseden sonra ana oğul ömürlerinin sonuna dek Şeyh Vefa'nın yanında kalarak hizmetinde bulunmuşlar.”²³⁰ Dizinin ilerleyen bölümlerinde Andreas ve ailesini Müslüman olduğu senaryolar karşımıza çıkmaktadır. Senaryo yazılırken, meselde karşımıza çıkan ömürlerinin sonuna dek Vefâ'ya hizmet ettikleri bilgisinden esinlenmiş olabileceği kanısına varabilmektedir.

Sabah olunca yangının bıraktığı enkazla baş başa kalan Şeyh Vefa ve dervişler moralsiz bir şekilde düşünceye koyulurlar. Âsım Efendi, bu kadar kötülük karşısında geri dönmekten başka çare kalmadığını söyler. Fakat Şeyh Vefa, “*Başımıza ne tür bir kötülük gelirse gelsin, umutlarımızı yakmamalıyız. Hz. Peygamber'in (s.a.v) Taif'te kendisini taşıyan insanlara karşı sevgi ve merhametle yaklaşarak, kararlılığını sürdürmesini örnek gösterir. Geri dönmeyeceğiz, nefretle yakılan dergâhımızı sevgimizle onaracağız.*” der. O anda herkes bir işin ucundan tutarak, onarıma başlar. Şeyh Vefa'nın Rodos'a kaçırılması ile dergâhın yanması arasında bir bağlantı olabileceği şüphesine düşen Sinan Paşa, bu sorunun çözümü için derhal vazifeye atılır ve Deli Ormanlı'yı görevlendirir. El birliği ile tamir edilen Zeyniyye Dergâhı eski haline getirilir. Yaklaşan Ramazan ayını bir arada geçirebilmek için erkenden yola düşen Belinay Hatun kucağında kızı ve sandıklar dolusu kitaplarıyla birlikte yeni yuvasına gelir. Şeyh Vefa daha yeni gördüğü kızını kucağına alır, sever, hasret giderir ve bir kez daha şükreder. Ramazan ayının ilk gecesi olması hasebiyle Şeyh Vefa eşinden müsaade isteyerek ilk sahurunu dervişlerle beraber dua, zikir ve sohbet eşliğinde yapar. Planları yine ters giden Leon, gelecek olan bayramlarını zehir etmek için yeni kötülükler peşine düşer. Molla Celâleddin'i Şeyh Vefa'ya karşı kışkırtması için Molla Şirin'e haber gönderir. Şeyh Vefâ, Bursa'dan kitapları düzenleyip istiflemesi için Hamit Derviş'i görevlendirir. Amacı, bir sahaf dükkânı açarak bu kitapları oraya

²³⁰ Erdoğan, *Fatih Devri İstanbul'unda Bir Bilge Bir Bilgin: Şeyh Ebul Vefa ve Hızır Bey*, 94.

taşımak ve dergâhın giderlerini buradan gelecek olan gelirle karşılamaktır. Derviş Selman’a ise yedikleri yemeği paylaşmak adına mahalleliye dağıtılmak üzere her gün bir kazan yemek pişirilmesi görevini verir. Kitapları tasnif etmeyle uğraşan Şeyh, Sahn-ı Seman Medresesi’ne görevlendirilen arkadaşı Molla Kâmil’in kendisini ziyarete gelişi ile mutlu olur, hasret giderir ve birlikte kitapları düzenlerler. Kendisini Şeyh Vefa’ya hâlâ borçlu hissedenden Andreas bir kese dolusu altın getirerek; “*Çalıştığım hizmetleri düştükten sonra kalan borcumu ödemek isterim, onurlu bir Hristiyan borçlu kalmamalıdır.*” der. Bu söze karşılık Şeyh Vefa; “*Artık bizim senden alacak borcumuz yok ama senin bizden alacak çok şeyin var.*” der. Andreas’ın bıraktığı altınlarla eski ve dağınık bir kitap dükkânına giderek burayı satın almak istediğini söyler. Dükkânın sahibi artık burada çalışmaya gücü yetmeyen yaşlı bir Hristiyan’dır. Bu kadar altının değerinin fazla olduğunu söyleyen ihtiyar adam, dükkânın haricinde kendisine âit olan bir arsasını da vereceğini söyler. Ayrıca hayırsız bir torunu olduğunu ve onu içerisinde bulunduğu yanlışlardan geri döndürmesi şartını koşar. Şeyh kabul ederek kendisi de adama ara sıra dergâha uğramasını şart koşar. Molla Kâmil öğrencisi Ali’yi alarak sahaf dükkânını düzenleyen Şeyh’in yanına götürmek ister. Ali, ilimden anlamayan bir Şeyh’in yanında ben ne yapacağım diye söylenir. Tanıştıklarında, Ali’de geçmişte kendinde olan vasıfları gören Şeyh, ona bilmediklerinden bahsetmesini nasihat eder. Molla Celâleddin, kazanları kaynatıp halka yemek ikramında bulunan dervişlerin yanına gelerek, irşâd için geldikleri şehirde Hristiyan’lara hizmet etmelerini eleştirir, gaflette olduklarını söyler. Halkın içerisinde incitici laflarına devam ettiği an Şeyh Vefâ gelir ve “*Derviş hırkasını çıkardığın an vicdanını da mı bıraktın?*” der.²³¹

Dizide, dergâhın yanması ile her şeyi sil baştan yapmak zorunda kalan dervişlerin sabır ve sebatlarına dikkat çekilmiştir. Bu durum, kendini Allah yoluna adanmış bir Müslüman’ın hiçbir zorluk karşısında pes etmeyip, sabırla yoğrulup yoluna daha emin adımlarla ilerlemesinin gerekliliğini gösterir. Ayrıca dünyalık maddi varlıkları kaybetmenin bir sınavdan ibaret olduğu, bu tür sınavların kişinin teslimiyetine mâni olmaması gerektiği vurgulanmaktadır. Başa gelen musibetler karşısında panikleyerek kedere kapılmak yerine, başa gelene rıza göstererek tevekkül kanadına sığınmanın güzelliğine değinilmiştir.²³² Ayrıca Şeyh karakterinin kötüye kötüyle karşılık verme yerine yeni çözümler bulma çabası, tasavvufî ahlâktaki güzelliğin göstergesidir. Hristiyan, Müslüman ayrımı yapmadan yanlarına gelen herkesle yemeklerini paylaşmaları, yardımlaşmanın önemini ve insana insan olduğu için yapılan insanlık vazifesini, güzel ahlâkı gösterir.²³³ Dizide Belinay Hatun karakterinin eşine “*İlk karşılaştığımız günü*

²³¹ Ateş Gürsel, Toklu Ahmet, “Vefa Sultan 21. Bölüm - TRT1”, haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu (Erişim 01 Ekim 2025), (1:45-54:05 dk.).

²³² el-Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb Fi Muameleti'l-Mahbub ve Vasfu Tariki'l-Mürîd ilâ Makâmi't-Tevhid*, 2004, 3/188.

²³³ İmam Gazâlî, *Kimyâ-yı Saâdet*, 573.

hatırlıyor musun?” diye sorduğu sahnede, eşinin onu tanıdığı günden örnekle hiç unutmadığını belirtmek için verdiği cevabında “*Baba Bey düştü*”²³⁴ diyerek serzenişte bulunması, aralarındaki muhabbet bağının ilk günkü gibi sağlam olduğunun kanıtıdır. Burada uzun süreli ayrılıklar yaşansa da eşe sâdık kalmanın güzelliği, mutlu bir yuvanın olmazsa olmazı sevgi, saygı ve vefa gibi erdemler izleyiciye sunularak örnek evlilik modellemesi yapılmıştır.

Gerçek hayatı incelendiğinde Şeyh Vefa’nın evlenip çocuk sahibi olduğuyla birlikte, çocuklarının kim olduğu konusunda bir bilgi olmadığı fakat hac yolculuğunda yanında bulunan kişinin kızı olabileceği kanısına değinmiştik.²³⁵ Dizide gösterildiği üzere bir kız bebeğinin oluşu bu bilgiye göre gerçekliği yansıtmaktadır. Ayrıca dizide Şeyh Vefâ’nın sandıklar dolusu kitabı oluşu ve sahaf kuruşu, gerçek hayatındaki Zeyniyye Tekke’si içerisinde bulunan kütüphane ve bu kitapların vakfa bağışlanması²³⁶ bilgisinden yola çıkarak kurgulanmış olabilme ihtimalini düşündürür.

Şeyh Vefâ’yı bozgunculuk yapmakla suçlayan Celâleddin, Hristiyan’larla alışveriş ettiğini söyleyerek halkı ona karşı kışkırtmaya çalışır. Şeyh Vefâ ciddiyeti ile namuslu bir tüccarla alışveriş etmenin, masum bir Hristiyan’a çorba dağıtmanın bir sakıncası olmadığını söyler. “*Allah, din konusunda sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlarla iyi ilişkiler içinde olmanızı ve onlara adaletli davranmanızı yasaklamaz.*”²³⁷ Meâlindeki âyeti ve Hz. Peygamber’in (s.a.v) hicrete çıktığında müşrik bir adamı kendisine kılavuz edindiğini örnek göstererek kendisinin de dürüst bir Hristiyan’dan dükkân satın almasının bir sakıncası olmadığını ifade ederek ona, biz Kur’an ve sünnete uymuşken, sen öfken haricinde neye yaslanırsın diye sorar. Celâleddin, Şeyh’in sözleri karşısında sessiz kalarak oradan uzaklaşır. Şeyh sahaf dükkânına giderken, orada bekleyen Ali ile karşılaşır. Ali, Vefâ’ya anlamayacağını ima ederek bir fıkıh kitabı aradığını söyler. Vefa ise diğer fıkıh kitaplarının adını da söyleyerek Ali’yi şaşırtır ve içeri davet eder. Şeyh’in dükkânı satın aldığı ihtiyarın torunu Arion gelerek, kendisine sorulmadığından sitem ve tehdit eder, tekrar geleceği zaman için haraç ister. Ayrıca çıkarken bir kitap çalar. Şeyh ise gençle tanışarak sakın tavrı ile muamele eder. Arion’un bu tavrını hoş karşılamayan ve şaşırان Ali, Şeyh’e işin sonucunda gerçekleşecek olan hakikati görmek istediğini söyler. Şeyh, kendisine bir zembil (sepet) uzatır, ormandan bazı bitkileri tefekkür içerisinde toplayarak getirmesini ister. Hristiyan bir kıza sevdalanan Asım Bey’in oğlu Âkif, Şeyh’in yanına giderek derdine çare bulmasını ister. Şeyh, dermansız dert olmadığını söyleyerek genci teskin eder. Düşmanlık duygusunun zirvesine çıkan Leon, Türk’leri Asya’nın

²³⁴ “Vefa Sultan 21. Bölüm - TRT1”, (21:15-21:27 dk.).

²³⁵ bk. Sayfa 4.

²³⁶ bk. Sayfa 8.

²³⁷ *Kur’an Yolu*, Mümtebine 60/8.

bozkırlarına geri döndürmenin hayalini kurarken yeni bir plan yapar. Zeyni Dergâhı'nın günlük olarak kaydattığı çorbanın kazanına zehir attırır. Kendi dinlerinden olanların çorbadan içmemesi için de Hristiyan'lara özel bir yemek daveti düzenler. Amacı yiyen insanların zehirlenmesinden sonra Vefâ'nın itibarının sarsılması ve insanların Vefâ'ya karşı kıskırtılmasıdır. Böylece Şeyh Vefâ'nın gönülleri fethederek İslâmiyet'i yaymasına engel olacaklarını düşünürler. Topladığı zehirli bitkileri Şeyh'e getiren Ali, bu bitkileri ne yapacağını sorar. Şeyh her işin bir hikmetinin olduğunu, vakti gelince zehir sandığı otların şifaya dönüşeceğini söyler ve iftar yapmak için birlikte dergâha giderler. Ezanın okunmasıyla birlikte hurma ile oruçlarını açar, cemaat oluşturarak namaza dururlar. Daha sonra toplu yemekten yiyen mahallelinin yanına giderler. İftar etmeye kendileri de tam başlayacakken, yemeğini önceden yiyenler zehrin etkisiyle öksürmeye başlar.²³⁸

Dizide Şeyh Vefa karakteri'nin Celâleddin karakterine söylemiş olduğu “*Derviş hırkasını çıkarmakla vicdânını da mı çıkardın?*”²³⁹ sorusu, hırka ile birlikte mâneviyatını da kaybetmiş olduğunu, ilminin gösteriştan ileri gidemediğini ifade etmiş olur. Böylece dindarlığın zahiri ve batini yönleri sorgulanmış olur. Farklı dinden insanlarla yaptığı alışveriş ve yardımlarda niyetin önemine ve insanlık vazifesinin gerekliliklerine vurgu yapılır. Burada önemli olan samimiyet ve ihlastır.²⁴⁰ Şeyh'in toplumun gözünde küçük düşürülmeye çalışılması, onun istikrar ve gücünün büyüklüğünden ne kadar korku duyduklarını göstermiş olur. Dünyevi aşktan dolayı çare arayan kişiye, Allah'ın varlığı ve yardımından bahsedilerek, Allah Teâlâ'dan (cc.) gayrısının geçici olduğu²⁴¹ hatırlatılır. Topluca iftar yapma sahnelerinde, birliğe, beraberliğe, yardımlaşmaya verilen önem gösterilir. Ayrıca oruçlarını hurma ile açtıktan sonra önce namaz kılıp, sonra sofraya gitme sahnesinde, oruç tutmanın nefsi terbiye amacını, ibadetlere verilen önceliği uygulama yolu ile anlatır.

Gerçek hayatına bakıldığında Zenbilli Ali Efendi, Şeyh Vefâ'ya intisâb etmiş kişiler arasında karşımıza çıkmaktadır. Fetva verecek derecede medrese eğitimi almış, kendisini pek çok ilim alanında yetiştirmiş bir âlimdir. Bu yönüyle dizide gösterilen Ali karakteri benzerlik içermektedir. Dizide daha öğrenci iken Şeyh Vefâ ile tanıştığı gösterilen Ali, gerçek hayatta müderris olarak görev yaptıktan sonra Şeyh Vefâ'ya intisâb ettiği bilgisine ulaşılmaktadır.²⁴² Ayrıca dizide gösterilen dükkân satın alma sahnesinde verilen paranın çokluğu karşısında yaşlı adamın Şeyh'e bir tane de tarla verdiği kurgulanmış. Bu sahne, Sultan Fatih'in Şeyh Vefa için

²³⁸ Ateş Gürsel, Toklu Ahmet, “Vefa Sultan 22. Bölüm - TRT1”, haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu (Erişim 01 Ekim 2025), (1:45-56:57 dk.).

²³⁹ “Vefa Sultan 22. Bölüm - TRT1”, (2:16-2:24 dk.).

²⁴⁰ el-Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb Fi Muameleti'l-Mahbub ve Vasfu Tarîkı'l-Mürîd ilâ Makâmi't-Tevhid*, 2004, 4/60.

²⁴¹ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, 518.

²⁴² bk. Sayfa 18.

devretmiş olduğu mülkler arasında bulunan araziler olduğu bilgisinden esinlenerek kurgulanmış olabilir.²⁴³

Çorbayı içen insanların rahatsızlandığını gören Subaşı (Deli Ormanlı) durumu Şeyh Vefa'ya sorar. Şeyh, durumu anlamaya çalışırken bir bitki ile çorbayı test eder ve içerisine zehir katıldığını anlar. Deli Ormanlı'ya bunu yapan kişinin işten anlayan bir hekim olabileceğini söyler. Daha sonra, önceden Ali'ye toplatmış olduğu bitkileri alır ve şifalı bir karışım hazırlayarak zehirlenen insanlara dağıtır. Zehri Leon'un yaptığından şüphelenen Subaşı yanına gider ve sorar. O da Şeyhülislam'ın hekimi olan biri böyle bir şey yapar mı diyerek kendini savunur ve zehirlenenlere ilaç yapmakta olduğunu söyler. Dağıtılan karışımla şifa bulan insanlar, teşekkür etmek amacıyla dergâha gelerek Şeyh'in sohbetine katılırlar. Aralarında Müslüman olmayanlar da vardır. Sohbet konusu, çorbaya zehir katanların da yaptığı gibi fitnedir. Belinay Hatun, eşi Şeyh Vefâ'ya çocuklarını hakkıyla yetiştirebilme konusunda kaygı duyduğunu söyler. Şeyh ise, bu konuda bir çocuğa doğru yolun hâl ile öğretilbileceği, anlatılanlardan çok gördüklerini yaşayabileceğini, bu sebeple de Kur'ân ve Sünnet'e uygun âdap üzere yaşayarak örnek olmaları gerektiğini söyler. Buna, küçük bile olsa kızıyla birlikte sadaka taşına sadaka bırakarak başlamalarına ricada bulunur. Tevhidhâneye geldiğinde Yâreli'nin "*Kaybettim, Yusuf'u kaybettim...*" gibi kelimeler diyerek söylendiğini görür, yine bir sırrı anlatmaya çalıştığını düşünür. Leon ve yandaşları yine plan peşindedir ve şimdiki hedefleri Âsım'ın oğlu Sofia'nın kızı Katlin'e sevdalanan Âkif'e tuzak kurmaktır. Şeyh, Selman'la birlikte sahafa giderken mahallenin çeşmesinin tıkanmış olduğunu görür ve Selman'a Subaşı'dan gerekli malzemeleri alarak tamir etmesini söyler. Sahafa geldiğinde Ali ile muhabbet ederken Arion gelir ve Şeyh'den Allah'ın varlığını isbât etmesini ister. Şeyh hayvanattan aynı bitkiyi yediklerine rağmen farklı özellikler ortaya çıkaran dut yaprağı örneğini verir. Bunun üzerine Arion, Şeyh'ten bir mucize göstermesini ister. Şeyh ise örnekler vererek kâinatta gördüğü her şeyin birer mucize olduğunu söyler. Anlattıklarını dikkatle dinleyen Arion, yine de ikna olmadığını, yine geleceğini söyler ve gider. Molla Celâleddin, Medresede etrafında oturan kişilere çorba meselesinden bahsederek onlara dergâh ehlini kötülemeye başlar. Orada bulunan Müderris Kâmil, bu sözlere itiraz ederek Celâleddin'in iftira attığını, ilim meclisinde kendisinin dedikoduları dinlemek istemediğini söyler. Sözlerine ısrarla devam eden Celâleddin söyledikleriyle orada bulunan kişileri tesiri altına almaya çalışır. Orada bulunan Molla Lutfi ve Hattat Kâsım, söylenenler karşısında nasıl bir kişi olduğunu bizzat görmek için Şeyh'in yanına gider ve tanışırlar. Muhabbetleriyle Şeyh hakkında iyi izlenimler edinerek geri dönerler. Sofia'nın kızı, Leon'un eşinin dolduruşuyla ormanlık alanda sürüyü otlatan Âkif'in

²⁴³ bk. Sayfa 8.

yanına gelir, ona yalan sözler söyleyerek tuzağa düşürür ve beraberindekilerle birlikte bayılıp kuyuya atarlar.²⁴⁴

Dizide gösterilen çorba kaynatma, çeşme tamir etme gibi faaliyetlerle Allah rızasını kazanmak amacıyla yapılan hizmetlere örnek verilir. Bu hizmetle kul, samimiyeti ile nefsinı kırarak kalbini yüceltip amelinde ihlas edinmiş olur.²⁴⁵ Ortalığa fitne tohumu serpiştiren olay, yapan kişilerin mânevî hastalığa sahip olduklarının göstergesi olmakla birlikte, olaydan etkilenen kişileri de mânevî bir imtihana tabi tutar. Bu imtihanla samimiyetleri, sadakat ve teslimiyetleri ortaya çıkmış olur. Yaptığı iyilik ve çalışmaların beğeni kazanılmasını arzulayan insan gizli bir şekilde riya içerisine düşmüş olur.²⁴⁶ Bu durumda kişi, amellerini yaparken amacının ne olduğu konusunda kendisini sorgulamalıdır. Dizide Âkif karakterinin gördüğü rüya sonrası ölümden korkma maksadının sevdiğine kavuşamamak olduğunu söylemesi ile kendinde bulunan aşk halinin beşeri aşktan ibaret olduğunu gösterir. Belinay karakterinin sadaka taşına sadaka bırakması, taşta bırakılan yardımın kim tarafından yapıldığının bilinmemesi yardımlaşma esnasında riyadan kaçınmanın en güzel örneğini teşkil etmektedir. Celâleddin karakterinin yaptığı sobette Müderris Kâmil'in uyarı sahnesi, yapılan sohbetlerin bir âdâbı olduğuna ve hoş karşılanmayan sözlere sessiz kalmamak gerektiğine işaret eder.

Sultan Fatih'in Şeyh Vefâ adına yaptırdığı mebâniler arasında çeşme de olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Edindiğimiz bilgilere göre Vefa semtinde bulunan vefa meydanı yakınlarında iki çeşme bulunmaktadır. Doğanay'a göre bu çeşmelerden biri Şeyh Vefa adına yapılan çeşmedir.²⁴⁷ Dizide çeşme tamirinin yapıldığı sahnede mahallede bir çeşme bulunduğu gösterilmektedir. Bu çeşmenin gerçekte de mevcut olduğu bilinen çeşmeden uyarlanarak kurgulanmış olabileceği kanısına varılmaktadır.

Oğlunun ortalıktan kaybolmasıyla, Sofia'nın dükkânına varan Âsım Efendi, ailesi ve yakınları, bu konunun sorumlusu olarak Andreas'ı suçlarlar. Şeyh Vefa gelerek gerçek bilginiz olmadan kimseyi suçlayamazsınız der ve onları sakinleştirmeye çalışır. Ortada bir suç varsa bunu çözmek, Kadı'nın görevidir der. Gözlerini açtığında kendisini kuyuda bulan Âkif, Yareli'nin sesiyle irkilir, ondan yardım ister. Yareli, kuyuda olan Âkif'i kurtarmak yerine kendisi de kuyuya atlar. Âkif'e yiyecek verir ve “*bizi bulurlar, için rahat olsun*” gibi kelâmlarda bulunur. Celâleddin, yolda karşılaştığı Ali'yi durdurur ve önce ilminin büyüklüğünden dolayı ona övgü yağdırır sonra da bu ilmini dergâhta ziyan edeceklerini söyleyerek onlardan uzak

²⁴⁴ Ateş Gürsel, Toklu Ahmet, “Vefa Sultan 23. Bölüm - TRT1”, haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu (Erişim 02 Ekim 2025), (1:45-1:02:25 dk.).

²⁴⁵ el-Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb Fi Muameleti'l-Mahbub ve Vasfu Tarîkı'l-Mürîd ilâ Makâmi't-Tevhid*, 2004, 4/77.

²⁴⁶ İmam Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, çev. Ahmet Serdaroğlu (İstanbul: Bedir Yayınevi, 2002), 3/647.

²⁴⁷ Doğanay, “Şeyh Vefâ Külliyesi”, 39/72-73.

durmasını söyler. Medreseli öğrenciler sahaf dükkânında olan Şeyh'in yanına gelir. Ona, "Dad" harfinin okunuşuyla ilgili medresede tartışma çıktığını söyleyerek kendisinin bu konudaki fikrini sorarlar. Şeyh ise "*Dövüşüp sövüşerek günah işlemektense, herkesin kendi dilediği şekilde telaffuz etmesi daha evlâdır.*" diyerek, öfkenin tüm kötülüklerin başı olduğunu anlatır. Şeyh'in yanına gelen Selman, tamir ettiği çeşmenin yeniden kırılmış olduğunu söyleyince, Şeyh, "*O halde tekrar onar.*" der. Daha sonra zindana atılmış olan Andreas'ı ziyarete gider. Halini hatırlar, gerçeğin elbet ortaya çıkacağını söyler. Andreas "*Beni neden düşünüyorsun?*" deyince Şeyh Vefâ, Allah Teâlâ'nın onu düşündüğünü söyleyerek, Allah yoluna yönleneceğini îma eder. Oradan çeşme tamiri yapan Selman'ın yanına gider, kendilerini vazgeçirmek için kırdıklarını fakat yılmayacaklarını söyler ve yardım eder. Akşam iftar vakti gelince dervişler oruçlarını açar, namazlarını kılar, iftar eder ve zikre otururlar. Leon mahallelinin üzerinde oluşan kargaşayı beslemek için Molla Şirin'e Celâleddin'i kışkırtması için bir mektup gönderir. Celâleddin, Âsım Efendi'nin evine gelerek Şeyh Vefâ'nın zindandaki Andreas'ı ziyarete gittiğini söyler ve onları dolduruşa getirir. Şeyh Vefâ eşinin Sofia'nın yanına gidip, onu teselli etmesini, zulme zulümle karşılık verilmemesi gerektiğini, oğlunun suçsuzluğunun elbet ortaya çıkacağını söylemesini ister. Belinay Hatun eşinin dediklerini bizzat uygular. Sinan Paşa, siyasetle riyaseti birbirinden ayrı tuttuğunu bildiği için kıyafetini değiştirerek Şeyh Vefâ'nın dergâhına gelir. Şeyh buyur eder, oturması için post serer ve dervişleri de yanlarına çağırır. Sohbet etmeye başlar. Konu "Dad" harfinin telaffuzunun namazı bozup bozmayacağıdır. Ertesi gün Celâleddin'in sözleri kafasını karıştıran Ali, sahaftaki Şeyh'in yanına gider, akılla kalbin bir olup olmayacağını sorar. Şeyh ise ona kendi yazdığı bir şiiri uzatarak cevabını bu şekilde verir. Müderris Kâmil ve arkadaşları Molla Gürâni ile muhabbet ederken Şeyh Vefâ'nın eskiden kendini oldukça yetiştirmiş, Fars ve Arap dillerine hâkim bir Ser Müderris olduğundan bahsederler. Molla Gürâni şaşırır ve başarısının ilminin derinliğinden geldiğini şimdi anladığını vurgular. İşi olduğundan dolayı çıkması gereken Şeyh, sahafâ gelen Arion'a dükkânı emanet eder ve çıkar. O esnada Molla Lütî ve Hattat Kasım dükkâna gelirler. Molla Lütî sivri diliyle, Arion'a bakarak bu nasıl derviş kıyafeti diye sorgular. Arion'a bir kese altın verir, siparişlerini alır ve giderler.²⁴⁸

Tasavvufta bir imtihan yeri olarak görülen dünya hayatında yaşanan zulümler, iftiralar, baskılar karşısında insan sabır ve teslimiyetinin büyüklüğü ile bu sınavdan geçmeye nâil olur.²⁴⁹ Dizinin bu bölümünde kuyuda ve zindanda kalan kişiler, "ölümünden önce ölüm" haline tanık

²⁴⁸ Ateş Gürsel, Toklu Ahmet, "Vefa Sultan 24. Bölüm - TRT1", haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu (Erişim 02 Ekim 2025), (1:43-1:02:50 dk.).

²⁴⁹ Sühreverdî, *Dervişliğin Adabı*, 115.

olarak dünyadan yüz çevirmeye, nefsi terbiye edip, kalbi pisliklerden arındırmaya²⁵⁰ tefekkür fırsatı bulurlar. Andreas'a atılan iftira, suçsuz yere kuyuya atılan Âkif ve bunlardan ötürü çocukları için endişe yaşayan Sofia ve Fatma karakterleri bir imtihan içerisine atılmışlardır. Şeyh karakteri ise kendi vazifesi gereği bu kişilere hakiki adaletin zühûr edeceğini, sabrı ve sükûneti tavsiye etmekle yaşanılanların hikmet boyutunu ön plana çıkarmaktadır. Sadece dost değil düşmana da yardım ve nasihatlerde bulunulması, kişinin içerisinde bulunan merhamet duygusunun güzelliğinin açık örneğidir. Düşmana hizmet edeceğini bilse dahi kırık bir çeşmeyi defalarca onarmak, neye ve kime yapıldığından çok, Allah rızası için kendinden gayrısına fayda sağlamaya yönelik bir davranıştır.²⁵¹ Şeyh'in öğrencisine verdiği öğütlerle insanın kemâle erişebilmesi için bir taraftan aklıyla düşündüğünü diğer taraftan da kalbiyle hissetmesi gerekir. Gösterilen zikir sahneleri ile Allah'a yönelmeyi ve nefsin arındırılmasının fiili olarak göstergesidir.²⁵²

Dizinin bu bölümündeki gerçekliğe yakınlığa göre; "Dad" harfinin okunuşu ile ilgili mesele gerçek hayatını incelediğimizde de bizzat karşımıza çıkmaktadır.²⁵³ Bu konu, gerçek bilgisinden uyarlanarak sahnelenmiştir. Dizideki Şeyh Vefa'nın Medreseli Ali'ye cevap niteliğinde verdiği şiir, Gerçek hayatta Şeyh Vefa'nın bizzat kendi yazdığı şiirdir ve orijinali daha uzun olan şiirin dizide yalnızca iki ve dördüncü kıtalarına yer verilmiştir.

*"Bir şeyh-i kâmil ara
Niçün oldun avare
Hemân söz tut bî çâre
Dervîş olayım dirsən*

*Her yerde ayak basma
İhsândan elin kesme
Çok söze kulak asma
Dervîş olayım dirsən"*²⁵⁴

Dizide ayrıca kütüphaneye giden, sivri diliyle konu olan Molla Lütî, gerçek hayatında da kitaplarla yakın ilgisi olan, mizahi yönüyle bilinip, sözünü esirgemeyen kişiliğe sahip bir âlim olduğunu tezimizin ilk bölümünde belirtmiştik.²⁵⁵ Dizide ara ara seyirci karşısına çıkan Hattat Kâsım karakteri de gerçek hayattan kurgulanarak sahnelenmiştir. Nitekim hayatını incelediğimizde tam adı Kâsım b. Abdullah (öl.970/1563) olan Hattat'ın, Şeyh Vefâ'nın hizmetinde bulunduğu bilgisine ulaşıyoruz. Kendisi Sultan Fatih'in azad eylediği kölelerdendir.

²⁵⁰ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, 477.

²⁵¹ İmam Gazâlî, *Kimyâ-yı Saâdet*, 293-294.

²⁵² Karahisârî, *İrşâdü'l-Mürîd İle'l-Murâd Mirsâdü'l-İbâd Tercümesi*, 208.

²⁵³ bk. Sayfa 12.

²⁵⁴ Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 1/331.

²⁵⁵ bk. Sayfa 17.

Hat sanatını Şeyh Hamdullah'dan öğrenerek icazetini almıştır. İkinci Bayezid döneminde müderrislik görevi de yapmıştır.²⁵⁶

Sofia'nın kızı, Âkif'in yerini söyler ve Âkif, Yârelî ile birlikte kuyudan kurtarılarak dergâha gelir. Âkif o günden sonra dergâhta kalmaya karar kılar ve dervîş kisvesine bürünür. Âkif, kendisini kuyuya atanın Andreas olmadığını söyleyince, Andreas da zindan dan çıkarılır, ailesine kavuşur. Ertesi gün dervîşler dergâhta bulunan erzakları infak etmek için hazırlarlar. Mahallede yoksul olan aileleri tespit ederek, hazırladıkları erzakları onlara dağıtırlar. Sahafta eksik kitap olduğunu fark eden Ali, çalmış olduğundan şüphelenerek Arion'u suçlar. Arion kendi yapmadığını söylediği anda Şeyh gelir ve kitabın kendisinde olduğunu söyler. Arion geçmişî ile yargılandığı için kızar ve gider. Şeyh, Ali'ye dönerek kırdığı kalbi tamir etmesini ister. Selman, tekrar kırılan çeşmeyi bu kez Âkif ile birlikte tamir eder. Tamir esnasında muhabbet ederken Yârelî'nin hikâyesini anlatır. Mahallede Hıristiyan kesimden olan sözü geçer birkaç adam, Şeyh'in yanına gider, mahalle için yaptıkları hizmetlerden dolayı kendisine teşekkür ederler. Andreas Şeyh'e kendisini zindandan çıkarttığı için teşekkür eder. Şeyh, kendisine hazırlanmış olan ahiret nimetlerine karşın, esas zindanda olanın kendisi olduğunu, inkârcılığından dolayı kendisine hazırlanmış azaba karşı da Andreas'ın şuan cennette olduğunu söyler. Ardından Andreas'ı inkârcılıktan kurtarıp ahiretteki cennete birlikte gidebilmek istediğini söyler. Belinay, Sofia'nın yanına gider ve akşam düzenlenecek olan davete çağırır. Sofia'nın kızı, Âkif'in yanına gider ve yaptığı hatadan dolayı özür diler. Ali de aynı şekilde Arion'a gider, özür diler ve bir kitap hediye eder. Arion Şeyh'e olan saygısından dolayı hediyeyi kabul eder. Akşam olur, Şeyh Vefa Eşi ve Sofia'nın ailesi ile birlikte Âsım Efendi'nin evine giderler. Aralarında olan husumetin son bulması amacıyla Şeyh, kendilerine ikna edici konuşma yaparak ortamı yumuşatır. Ertesi gün Sofia'nın kızı Katlin, Belinay'ın yanına giderek İslâm'ı öğrenmek istediğini söyler. Şeyh Vefâ ise yanına kitapla gelen Arion'u hoş karşılayarak kendisine kitap ve altın verir, kendisine emanetçi yapar. Arion ağlayarak bugüne kadar kimsenin kendisine güvenmediğini, böyle güzel davranmadığını söyler ve Şeyh'e nasıl bu kadar iyi olabildiğini sorar. Şeyh ise, Müslümanlığın inceliğinden bahseder. Eşi Belinay da aynı şekilde Katlin'e anlatır ve böylece iki kişinin gönlü fethedilmiş olur.²⁵⁷

Dizideki iki karakterden birinin kuyuya diğerinin zindana atılması, çilehâneye girmiş gibi tefekkür etmelerine olanak sağladığı gösteriliyor. Burada kuyu ve zindan, çilehânenin temsili mekânı olmaktadır. İnsanın yalnızlıkla sınanması, gerçeği idrak edip

²⁵⁶ Mahmut Sami Kanbaş, "Osmanlı Dönemi'nde Köle Hattatlar", *Sanat ve İkonografi Dergisi* 3 (26 Eylül 2022), 46.

²⁵⁷ Ateş Gürsel, Toklu Ahmet, "Vefa Sultan 25. Bölüm - TRT1", haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu (Erişim 03 Ekim 2025), (1:45-1:01:45 dk.).

anlamlandırabilmesi için bir köprü görevi yapmaktadır.²⁵⁸ Dizi, Şeyh karakteriyle bir mürşidin toplum içerisindeki saygınlığı, toplumu doğruya yönlendirmesi, kişinin içsel dönüşümüne yardımcı olması gibi vasıflarını gözler önüne sermektedir. Toplumsal düzen oluşturabilmek için mürşidin saygınlığı ve güven vermesi çok önemlidir.²⁵⁹ Nitekim dizide de Şeyh'in bu yönleri açıkça işlenmiş ve toplum içerisinde mânevî disipliniyle oynadığı rol titizlikle sahnelenmiştir. Yapmış olduğu uygulamalar hem toplumsal barışa yönlendirmekte hem de içsel dönüşüme yön vererek tövbe etmeye yönlendirmektedir. Böylece gönüller fethedilip, Müslümanlığı tercih etmelerine öncülük etmektedir. Ayrıca dizide farklı dinlerden olan insanların aynı topluluk içerisinde yaşadığının gösterilmesi hoşgörüye örnek olarak açıklanabilmektedir.

Müslümanlığı seçen Arion, Arif ismini alır. Şeyh Vefâ, kendisine Müslümanlığın inceliklerini anlatırken kalp temizliği ve beden temizliği olmak üzere öncelikle temizlik konusundan başlar. Ayrıca her sûfinin bir mesleği olması gerektiğini söyleyerek Arif'e sahaf dükkânının başında kalmasını, artık mesleğinin bu olduğunu söyler. Selman ise Arif'i dergâh içerisinde bulunan kandil ve mumların bakımı ile görevlendirir. Şeyh Vefâ Âkif'i ise kendi söylediklerini kaleme dökmesi adına kâtiplikle görevlendirir. Âkif, okuma yazma bilmediğini söyleyince Şeyh, rahatlıkla öğrenebileceğinden emin olduğunu belirtir. Molla Şirin eline bir kâğıt alır, Celâleddin'e daha önce toplandıkları bir mecliste Şeyh Vefâ'yı Celâleddin'e karşı savunan kişilerin isimlerini yazmak için kim olduklarını sorar. Amacının dost ve düşmanı görmek olduğunu söylese de aslında Şeyh Vefâ'yı yalnız bırakmak için arkadaşlarının hakkından gelmektir. Celâleddin, Molla Lutfî, Müderris Kâmil ve Hattat Kâsım'ın isimlerini verir. Sultan Fatih, medrese hocalarını tebabet (tıp) ilmi hakkındaki kitabı bulmaları için görevlendirir. Mahalledeki gayrimüslimlerin teker teker Müslüman oluşunu hazmedemeyen Leon ve arkadaşları yeni tuzaklar bulma telaşına düşerler. Ailesinden gizli bir şekilde Kur'an-ı Kerim okumaya çalışan Katlin, abisine yakalanır ve Müslüman olduğunu söylemek zorunda kalır. O yıl Paskalya'nın tarihini hesaplayamayan kilise papazı Leon'un yanına gelerek kendisinden yardım ister. Leon, eline konuyla alakalı kitabı alır fakat günü O da netleştiremez. Böylece yanından ayrılırlar. Bu konuyu göğü ve yıldızları anlayan bir kişiye sormak gerektiğini söyleyen Papaz, gökbilimlerine dâir kuvvetli bilgisi olduğunu duydukları Şeyh Vefâ'ya gitmeyi teklif eder. Yanındakiler bir şeyhin yanına gitmeye kesinlikle itiraz ederler. Başka çareleri kalmayınca mecburen kalkıp Şeyh'in yanına giderler. Paskalya Bayramı'nı kutlamak için gününün pazara denk gelmesi gerektiği halde getiremediklerini, vakti tayin edebileceğini düşündüklerinden dolayı yanına geldiklerini söylerler. Şeyh, bir Müslüman'ın ilmini paylaşarak

²⁵⁸ Sühreverdî, *Gerçek Tasavvuf (Avârifü'l - Meârif)*, 266-267.

²⁵⁹ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 118-119.

doğruya çağırın kimse olduğunu söyler ve bir günlük süre ister. Akşam dergâhta sohbet meclisi toplanır. Sohbet konusu oruçtur. Sohbet bitiminden sonra, oruç tutan çocuklar için alınan oyuncaklar çocuklara dağıtılır. O gece Şeyh, saatlerce uğraşır ve Paskalya gününün vaktini tayin eder. Ertesi gün sonucu almaya gelen Papaz ve beraberindekilere bu günün “Mart ayına gelen Arabi ayının on beşinden sonraki ilk Pazar” olduğunu söyler. Medreselilerin de içerisinde bulunduğu ilim meclisi toplanmış, muhabbet ederken Celâleddin, konuyu Şeyh Vefâ’nın Paskalya gününü tayin etmesine getirir. Hiçbir Müslüman’ın böylesine batıl bir günü kutlamak için destek vermesinin doğru olmadığını söyler. Yanında bulunan Molla Lûtfi ise kendisine yardım için gelen kişileri boş çevirmemek adına böyle yapmış olacağını söylese de Celâleddin orada bulunanları kışkırtmaya devam eder. Müderris Kâmil de Şeyhi savunur ve Celâleddin onu da suçlar. Konu Sinan Paşa ve Molla Gürânî’ye çıkar. Molla Gürânî bu davranışı hoş karşılamaz ve Şeyh’in Hristiyanlarla iş birliği yaptığı gibi dedikoduların çıkmasından korkar. Sinan Paşa ise Şeyh Vefâ’dan gayet emin bir şekilde Şeyh’in böyle bir şey yapmasının sonucunun kesinlikle hayra çıkacağını savunur. Rüyasında Şeyh’in kendisine ok attığını gören Andreas yanına giderek benimle ne sıkıntın var diye sorar. Şeyh ise kalbini İslâm ile aydınlatmak istiyorum der ve ikna edici cümleler konuşur. İkna olan Andreas, İslâm’ı kabul eder ve Şeyh’in telkiniyle Kelime-i Şehadet getirerek Müslüman olur. İsmi de Ömer olarak değiştirir.²⁶⁰

Dizinin bu bölümünde Müslüman olan kişiye ilk olarak temizlik konusu öğretilmiştir. Bir Müslümanın maddi ve mânevî kirlilerden arınmasına verilen önemi, Hz. Peygamber’in (s.a.v) sözünden hareketle vurgulamaktadır. Dizide dervişlerin kendilerine verilen görevlere itiraz etmeden, büyük bir özen ve titizlikle yerine getirmeleri, Allah rızasına sınımsız sarılmalarını işlemektedir. Arif karakterinin Müslüman olmasıyla birlikte geçirdiği dönüşüm, aslında iç dünyasında olan hissiyatın ortaya çıkarılması ile zühûr etmiştir. Kendi geçmişini ve o anki davranış ve düşüncelerini gözden geçirerek kendisini tanımasına ve doğru yolun farkına ermesiyle başlayan bir süreçle nihayete ermiştir. Karakter önce kendi kusurlarını fark eder, sonra bunları kabul eder ve yeni kimliğine dönüşüm başlar. Sağlam bir niyetle Allah’a yönelen, bu yolda kendisine rehberlik eden kişinin öğütlerini kabul etmeye ve hizmete hazır olan kişiye mübtedi denir.²⁶¹ Katlin ve Andreas karakterleri de aynı şekilde kendi içlerinde olan boşluğu iç sesleri ile yüzleşerek yeni bir benlik oluşturma yoluna hakikate erişmişlerdir. Çevrelerindeki insanların tepkileriyle dini bir dönüşümün, oruç gibi alışkın olunmayan ibadetleri yapmanın, içsel mücadelelerin kazanılmasında zor süreçlerden geçmek gerektiği gösterilmiştir. Bu

²⁶⁰ Ateş Gürsel, Toklu Ahmet, “Vefa Sultan 26. Bölüm - TRT1”, haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu (Erişim 03 Ekim 2025), (1:43-1:01:06 dk.).

²⁶¹ Ebû Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma’ - İslâm Tasavvufu*, 334.

süreçlerde kendilerine öncülük eden Şeyh karakterinin etkisi de çok önemli rol oynamaktadır. Dizide Sultan Fatih'in medrese hocalarından istemiş olduğu önemli kitaplar, ilme ve bilime verdiği önemin açık göstergesi olarak sahnelenmiştir. Şeyh karakterinin farklı din mensuplarının sıkıntıya düştüklerinde müşküllerini gidermesi, din ayrımı yapmadan hikmet ve ilim konusunda birleştirici tavır sergilemenin örneği olarak gösterilmiştir. Fakat bu durumun, hoş karşılamayan kişilerce tepki ve çatışmaya yol açabileceği dikkat çekmektedir. Dizide ayrıca bu yardımla art niyetli kişiler tarafından Şeyh karakterinin itibarını zedelemeye yönelik çabalarına zemin oluşturulmasına neden olduğu sahnelenmiştir.

Şeyh Vefâ'nın gerçek hayatı incelendiğinde Paskalya gününün tayiniyle ilgili olan konunun gerçek hayatında da yaşandığı kaynaklarda karşımıza çıkmaktadır.²⁶²

Sahaftaki işlerinin başında olan Şeyh ve Arif muhabbet ederken Şeyh, her işin başının besmele ile olması gerektiğini söyler. Arif ise *“Acaba ben besmele ile başlamadığım için mi bugün müşterimiz yok?”* deyince Şeyh, *“Rızık sadece para ile değil, dost, ilim, ahlâk olarak da kişiyi bulabilir.”* der. O esnada arkadaşları içeri girer. Paskalya hesabı konusunda kendisini savunduğu için Müderris Kâmil'in sürgün edildiğini söylerler. Şeyh, Müderris Kâmil'i üzülmemesi konusunda güzel örneklerle teselli eder ve teslimiyetinin Allah Teâlâ'ya (cc.) olmasını tavsiye eder. Sinan Paşa, Hristiyan dostu olarak adı çıkan Şeyh'le konuşup işin aslını ve hikmetini öğrenmek üzere sahaf dükkânına gider. Şeyh bu işin hikmetinin çok olduğunu, Arif'i göstererek hikmetlerin birinin O olduğunu söyler. Yanlarındaki Subaşı Sinan Paşa'ya eğilerek *“Bu kişiyi tanıdığını, mahallenin Hristiyan'larından olduğunu, kisvesine bakılırsa Müslümanlığa geçtiğini”* söyler. O esnada Ömer içeri gelir. Subaşı *“Bu kişiyi de tanıdığını, Rodos'ta kader arkadaşı olan Hristiyanlardan olduğunu, kisvesinden onun da Müslüman olduğunun belli olduğunu”* söyler. Sinan Paşa gördükleri ve Şeyh'in kendisini güzel bir lisanla izahı karşısında işin aslını öğrenir, ikna olur ve oradan ayrılır. Ömer'in Müslüman olduğunu duyan annesi bunu kabul edemeyeceğini söyleyip ağlarken yanında bulunan kızı Katlin kendisinin de Müslüman olduğunu annesine itiraf eder ve başörtüsü takarak dışarı çıkar. Çarşıda Âkifle karşılaşır ve artık isminin Rabia olduğunu söyler. Şeyh Vefâ, kendilerine verilen ve verilecek olan tepkilerle nasıl başa çıkacaklarını soran Ömer ve Arif'e tatlı dille karşılık vermelerini, Musab b. Ümeyr'in Müslüman olduktan sonra yaşadığı zorlukları ve bu yolda sabır, gayret ve aşk gerektiğini anlatır. Şeyh yanına gelen Ali'ye yeni bir görev verir. İnsanların sormak istediklerini bir kâğıda yazarak elindeki zembile biriktirmesini, daha sonra soruları cevaplaması için kendisine getirmesini ister. Âkif, annesinin itirazlarından dolayı artık evine dönemeyen Rabia'yı alarak kendi evlerine getirir. Kız kardeşi ve annesi hoş karşılayarak

²⁶² bk. Sayfa 11 ve 12.

Rabia'yı misafir ederler. Yaptıkları hiçbir plan istedikleri gibi sonuçlanmayan Leon ve beraberindekiler, artık çözüm için kan akıtmaları gerektiğini düşünürler. Akşam sohbete başlayan Şeyh, kendilerine ne yapılırsa yapılsın Hak olarak bildikleri hiçbir yoldan dönmemeleri gerektiğini anlatır. Nitekim bu uğurda Hz. Peygamber'in (s.a.v) kararlılığını örnek almaları gerektiğini söyler. Zâti ismiyle bilinen şâir, sahafa gelerek Şeyh ile tanışır. Şeyh'e “*şiiire olan ilgisini bildiğini fakat yazdığı şiirlerin edebi değeri olmadığını*” söyler. Şeyh ise şiir yazmaktaki maksadının ilahi aşkla gönülleri süslemek olduğunu ve güzel şiir okuduğunu söyler. Şiir okumaya başlar, Zâti'nin hoşnutluğunu kazanır. Çorbalarının son günlerde bereketsizlendiğini gören Selman, durumu Şeyh'e anlatır. Şeyh çorbada nasibi olup da faydalanamayan birileri olabileceğini, bunu tespit etmeleri için Selman ve Arif'i görevlendirir. Arif'in aklına yaşlı dedesi gelir ve yanına giderler. Dedesi hastadır. Arif bundan böyle kendisiyle ilgileneceğini ve çorba getireceğini söyler. Ömer, annesini ziyarete giderken birkaç kişi yolunu keser ve kendisine saldırırlar. Onlarla mücadele eden Ömer, Leon'un yandaşı Vâsili tarafından sırtından bıçaklanır.²⁶³

Dizide her işin başlangıcının besmele ile yapılması ve Allah'ın takdiri gibi öğretiler, Allah Teâlâ'ya olan güvenle birlikte dünya hayatında yaşanan her türlü eylemde Allah'a (cc.) teslimiyeti göstermiş olur.²⁶⁴ Şeyh karakterinin, zâhirde gayrimüslimler ile işbirliği yaptığı görüntüsü olsa bile aslında bu vesilelerle Müslüman'lığa yönlendirip, İslâmiyet'i seçmelerine önderlik ettiği gerçeklerini gün yüzüne çıkarmaktadır. Dergâh tarafından paylaşılan çorbalar, bir arada yapılan iftarlar maddiyattan öte mânevî anlamda da paylaşmakla elde edilen berekete işaret etmektedir.²⁶⁵ Dizide insan ruhunun olgunlaşıp pişmesi için gerekli olan malzemenin dünyada yaşanan sıkıntı ve imtihanlar olduğu sıkça izleyici karşısına çıkmaktadır. Müslüman olan kişilerin derviş hırkası giydikten sonra eski çevresindeki insanların kınamasından çekinmemeleri, eski lüks ve rahat yaşamlarını terk etmeleri fedakârlığın ve riyazet konusunun güçlüğüne göstermektedir.²⁶⁶ Bu yolda can vermekten bile çekinmemek gerektiği gibi söylemler, bâkiliğin ancak Allah Teâlâ (cc.) yanında gerçekleşebileceği, bu yüzden de bedenlen olmasa bile nefsin öldürülmesine gönderme yapılmaktadır. Ayrıca bu durumda ailenin tatlı dil ile ikna edilmeye çalışılması istemi, kötülükle hiçbir yola varılamayacağını, yumuşak üslupla çözülemeyecek bir sorun olamayacağına, gönüllerin inşâsına vurgu yapılmaktadır. Sohbet meclisi ve yapılan zikirlerle tasavvufî eğitimin uygulamalı öğretileri gösterilmektedir. Başka yere sürgün edilen müderris karakteriyle dünya hayatının da bir gurbet yeri olduğu

²⁶³ Ateş Gürsel, Toklu Ahmet, “Vefa Sultan 27. Bölüm - TRT1”, haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu (Erişim 04 Ekim 2025), (1:43-53:35 dk.).

²⁶⁴ el-Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb Fi Muameleti'l-Mahbub ve Vasfu Tarîkı'l-Mürîd ilâ Makâmî't-Tevhid*, 2004, 3/50.

²⁶⁵ İmam Gazâlî, *Kimyâ-yı Saâdet*, 513.

²⁶⁶ Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dâir Kuşeyrî Risâlesi*, 314.

belirtilmektedir. Nitekim dizide sohbet sahnesinde değinilen “*İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlar bilmelidirler ki, biz güzel iş yapanların ecrini asla zâyî etmeyiz.*”²⁶⁷ âyet ile Allah Teâlâ’nın (cc.) kullarına vermiş olduğu müjdeden bahsedilmiştir.

Dizinin bu bölümünde Sinan Paşa, Şeyh Vefâ’nın dervişi olmadığını ama ilgi duyduğunu söyler.²⁶⁸ Fakat gerçek hayatını incelediğimizde Şeyh Vefâ müridlerinden olduğu bilgisine ulaşıyoruz. Ayrıca dizide gösterildiği gibi Şeyh Vefâ Dergâh’ına gidip gelerek sohbetlere katılması yönüyle gerçeklik içermektedir.²⁶⁹ Dizide gösterilen Zenbilli Ali karakterine Şeyh tarafından verilen görevde, halktan aldığı soruları zenbille koyarak cevaplandırması üzere Şeyh’e getirmesi istenir.²⁷⁰ Gerçek hayatını incelediğimiz de ise Devlet tarafından fetva görevi verilen Zenbilli Ali Efendi, halkın kendisine iletmek istediği fetvaları bir zenbille yukarı çekip, cevaplandırdıktan sonra yine kâğıtları zembille koyarak aşağı sarkıttığı bilgisine ulaşılmaktadır.²⁷¹ Dizide zembil konusuyla benzetim yapılmakta olsa bile gerçek haliyle yansıtılmamaktadır. Şâir Zâtî karakterine gelinecek olursa, dizide ünlü bir şâir olduğu gösterilmekte, kendisini tanımak amacıyla Şeyh’in yanına gelerek muhabbet ettiği sahnelenmektedir.²⁷² Dizinin ilerleyen bölümlerinde ise Şeyh’in sohbetlerine katıldığı sahneler karşımıza çıkmaktadır. Şeyh Vefâ’nın hayatını incelendiğinde Balıkesirli Zâtî isimli bir şahsın kendisine intisâb eden kişiler arasında olduğu görülmektedir.²⁷³ Zâtî’nin hayatına kısaca değinmek gerekirse, Balıkesir’de doğmuş olup, 16. Yüzyıl divan şâirlerindendir. Zâtî, esas adı olmayıp, mahlasıdır. İstanbul’a İkinci Bayezid döneminde gelmiş olup, hem ilim tahsil etmiş hem de devrin önemli şâir meclisleriyle şiir gelen Zâtî, bir taraftan tahsilini ilerletirken diğer taraftan da devrin önde gelen şâirlerinin bulunduğu meclislere katılmış, dikkatleri çekerek ün kazanmıştır. İstanbul’da açmış olduğu bir dükkânla geçimini sağlamış ve bu dükkân zaman içerisinde İstanbul’un ünlü şâirlerinin toplantı ve uğrak yeri olmuştur. Tasavvuf’a ilgisi olmasına rağmen bunu şiirlerine yansıtmamıştır. 953/1546 yılında vefat etmiştir.²⁷⁴

Hekimin gelmesini beklerken Şeyh Vefa, bıçaklanan Ömer’in yarasını “Ya Şâfi” zikri ile temizlemeye çalışır. Leon ve beraberindekiler, Ömer’in vefat ettiğini zannederek birbirlerini tebrik etseler de Leon hâlâ tedirgindir. Olay sonrası sinirlenen Subaşı, zabıtlara daha sıkı önlemler almalarını ve mahallede hançerle dolaşan kişileri gözlem altına almalarını tembihler.

²⁶⁷ *Kur’an Yolu*, Kehf 18/30.

²⁶⁸ “Vefa Sultan 27. Bölüm - TRT1”, (25:20 dk.).

²⁶⁹ bk. Sayfa 16.

²⁷⁰ “Vefa Sultan 27. Bölüm - TRT1”, (27:25 dk.).

²⁷¹ bk. Sayfa 18.

²⁷² “Vefa Sultan 27. Bölüm - TRT1”, (42:52 dk.).

²⁷³ bk. Sayfa 15.

²⁷⁴ Lütfi Alıcı, “Balıkesirli Zâtî’nin ‘Urmışdur’ Redifli Gazelinin Şerhi”, *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 14 (29 Şubat 2024), 29-30.

Hekim tedavisi sonrası Şeyh, bu işin sonucunda ne olacağını soran Selman'a dua etmeleri gerektiğini, kaderinde ne varsa onu yaşayacağını söyler. Sinan Paşa ve Molla Gürâni, kendi aralarında konuşurken Ramazan günü bir Müslüman'ı öldürmeye teşebbüs eden kişinin kim olduğunun bulunup, hesabının sorulması gerektiğini söylerler. Sofia oğlunun yaralandığını duyunca ağlayarak dergâha gelir ve Şeyh'i suçlar. Şeyh ise Ömer'in Allah'ın izni ile iyileşeceğini, iyileşene kadar kendilerine emanet olduğunu, telaşlanmaması gerektiğini, oğlu iyileşene kadar gözünün önünde olması için dilerse kendisini misafir edebileceklerini söyler. Sofia, bu teklifi kabul eder ve oğlunun başucunda bekler. Ömer'in ölmediği haberiyle sinirlenen Leon, yarım kalan işi tamamlamaya gittiğini söyler. Şeyh Vefâ dervişlere yaptığı sohbetinde Kadir Gecesi'nin yaklaştığını ve o geceyi nasıl geçirmeleri gerektiğini anlatır. Ardından bu geceyi beraberce geçirmek için tanıdıkları tüm kişileri dergâha çağırımlarını ister. Eşine de Sofia'yı iyi ağırlamaları için ricada bulunur. Hekim Leon, dergâha gelerek Ömer'in durumunu sorar ve tedavisine yardım için bir merhem getirdiğini söyler. Şeyh buna müsaade etmez ve nazik bir dille Leon'u gönderir. Subaşı dergâha gelir ve konuyla ilgili bilgi edinmek için Şeyh'e sorar. Şeyh, yaraya bakılırsa hançerin oluklu ve kısa olabileceğini tahmin ettiğini söyler. İnsanlar Kadir Gecesi'nin ihyası için hazırlık telaşına girerler. Sinan Paşa ve Molla Gürâni'de aynı şekilde, Ayasofya'ya giderken çocuklara, öksüzlere, ellerini boş çevirmek istemedikleri herkese dağıtmak için hediyelik malzeme, iftariyelik ve yiyecek hazırlığı yaparlar. Âsım Efendi ve ailesi de aynı şekilde dergâh için hazırlıklar yaparlar. Zembilini sorularla dolduran Ali, sahafa gelir. Şeyh Vefâ, Molla Lutfi, Hattat Kâsım ve Zâti de bir araya gelerek soruları bir bir cevaplandırmaya başlarlar. Cevaplandırırken bir taraftan da karşılıklı olarak sohbet ve bilgi paylaşımı yapmış olurlar. Akşam olur, Kadir Gecesi için dervişler hazırlık yaparlar. Dergâha yabancı bir adam gelir Şeyh'i görmek istediğini söyler. Selman, sohbetin başlayacağını söyleyerek isterse sohbe katılabileceğini söyler, adamı içeri buyur eder. Sohbet konusu o günün de anlamı olan Kadir Gecesi'dir. Oğlunun başında iyileşmesini bekleyen Sofia Şeyh'in tevhidhânedan gelen sesine kulak kabartır ve sohbetini dinlemeye başlar. Tam o esnada tövbe konusunu anlatmaktadır. Sofia, daha sonra etrafı inceleyerek kendi kendine, birer Hıristiyan olarak yetiştirdiği iki evladının din değiştirecek kadar burada ne bulmuş olabileceklerini sorgular. Orada bulduğu Kur'an-ı Kerim'i açar ve Hz. İsa'dan bahseden ayeti okur. Leon, artık yakalanmalarının an meselesi olduğunu düşünerek tedirgin olur ve yanındakilere, *"Eğer içimizden bir yakalanırsa diğerlerini ele vermesin."* diye tembihte bulunur. Bundan böyle daha sert hamleler yapmaları gerektiği için aralarından birini feda etmeleri gerektiğini söyler ve

Molla Şirin’e bir mesaj gönderir. Dervişler o geceyi ibadet ve dua ile ihya ederler. Şeyh Ömer’in yanına giderek dua eder, Ömer o esnada uyanır.²⁷⁵

Dizide Şeyh karakterinin, tedavisi bittikten sonra hasta olan kişi için Allah Teâlâ’yı (cc.) zikrederek dua ettiği sahne ile her şeyin yaratıcısı olan Allah’a yönelme ve şifayı verenin de yalnızca O olduğunu bilerek tevekkül etmeyi belirtmektedir.²⁷⁶ Kadir Gecesi için bir araya gelmesi, hediye ve yiyecekler dağıtılmasıyla ilgili sahneler, birlik ve beraberlik oluşturma, Allah yolunda hizmette bulunma ve cömertlik gibi erdemlere işaret etmektedir. Sofia’nın dergâhta misafir edilme sahnesinde gayrimüslim bile olsa müşkül durumda olan bir insana kucak açmanın güzelliği gösterilmektedir. Subaşı karakterinin görev ve görevlendirmeleri toplumsal huzur ve güvenliği sağlamayı temsili olarak göstermektedir. Aynı şekilde Şeyh karakterinin de gelebilecek olan fitnelere karşı öngörülü davranması ve korumacı yaklaşım sergilemesi, toplum ve birey güvenliliğine karşı duyarlı olmaya dikkat çekmektedir. Halkın bilmediği konular hakkında bir araya gelinerek sorulara cevap verme sahnesinde, insanları bilmedikleri konularda aydınlatma ile toplum yararı gözetilerek fayda sağlama açısından bilgi paylaşımının gerekliliği gösterilmektedir.²⁷⁷ Kadir Gecesi sohbet sahneleriyle, izleyiciye bu gecenin önemi hakkında güzel bilgilendirmeler yapılmaktadır. Ayrıca tövbe konusuna değinilerek Allah’a yönelen bir insanın kesinlikle geri çevrilmeyeceği vurgusu yapılmaktadır.

Şeyh Vefâ dergâha gelen yabancı adamı karşısına alır ve gelişindeki muradının ne olduğunu sorar. Adam, doğruyu aramaya ve bulmaya geldiğini söyler. Şeyh, üzerinde kul hakkı ve borcu olup olmadığını söyler. Adamın verdiği cevaplar karşısında kendisi ile tanıştığına hoşnut olduğunu söyler ve adamı yaren olarak kabul eder. Subaşı demircinin yanına giderek yakın zamanda kendisine oluklu bir hançer yaptıran kişi olup olmadığını sorar. Adam tedirgin şekilde olmadı dese de Subaşı inanmaz. Tehditle birlikte biraz ısrar edince adam bir isim verir. Şeyh yeni gelen derviş Ali Efendi’yi diğerleriyle tanıştırır. Akşama Şeyh Aleaddin Ali Rûmi ve dervişlerinin misafir olacağı için hazırlık yapmalarını ister. Subaşı, demircinin tarif ettiği kişiyi yakalar fakat Leon’un önceden yönlendirmesiyle demirci yanlış bir kişiyi tarif etmiştir. Leon’un yeni planı en baştaki kişiyi öldürtmektir. Ertesi günün bayram olması hasebiyle bayanlar harem dairesinde toplanarak hazırlıklar yaparlar. Sofia da yanlarına gelir ve Müslüman olmak istediğini söyler. Şeyh, Ali’nin getirdiği soruları cevaplarırken çalışmanın öneminden bahseder. Ömer biraz iyileşince ayaklaşı, kendisine de bir vazife verilmesini ister. Şeyh, Ömer’e vaktiyle kendisinden aldıkları parayla sadece dükkân değil bir de tarla aldıklarını

²⁷⁵ Ateş Gürsel, Toklu Ahmet, “Vefa Sultan 28. Bölüm - TRT1”, haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu (Erişim 04 Ekim 2025), (1:44-50:46 dk.).

²⁷⁶ Ebû Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lûma’- İslâm Tasavvufu*, 532-533.

²⁷⁷ İmam Gazâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2002, 1/41.

söyler ve o tarlayı işleme görevini verir. Dükkâna geçen Şeyh, Âkîf'i kendi yerine oturarak musiki konusunda bilgiler yazdırmaya başlar. Diğer arkadaşları da geldiğinde musiki ve devran hakkındaki düşüncelerini müzakere ederler. Şeyh, onları akşam yapılacak olan zikre davet eder. Leon, Molla Şirin'in yanına giderek Sultan Fatih'i öldürmeyi planladıklarını, bu sebepten de çok güvenilir bir adamını görevlendirmesini ister. Molla Şirin, denileni yapar. Akşam olur, misafirler gelir ve zikrullah başlar. Müslümanlığa geçen Sofîa yeni adıyla Nesibe de diğer bayanların yanına gelerek zikre katılır. Şeyh, zikrin bitiminde Hattat Kâsım'a bir çalgı aleti verir. Kâsım, çalgıyı ilahi eşliğinde çalar. Leon, kurmuş olduğu tuzağın çok büyük ve tehlikeli olduğunu söyleyen arkadaşlarına, her şeyi düşündüğünü söyler. Demirci, Leon'un verdiği altınlarla gitmeye hazırlanırken Hıristos gelir ve onu öldürür. Zikir bitiminde Şeyh'in yanına giden Subaşı, dost ve düşmanı ayırt edemediğini söyleyerek yardım ister. Şeyh ise bakış açısını değiştirmesini, en yakınındakine bile dikkat edip kalbi ile bakmasını tavsiye eder. Bayram sabahı büyük bir coşku ile dergâha gelen misafirleri karşılarlar. Şeyh, gelen kişilerin kalabalık oluşuna sevinince Âsım Efendi İstanbul'a olan göçlerin çoğaldığını söyler. Kalabalık bir cemaat oluşturulup bayram namazı kılınır. Celâleddin, Şeyh Vefâ'nın çalgılı zikir yaptığını duyunca şikâyet etmek için Molla Şirin'den bir meclis toplamasını ister. Durumdan haberdar edilen Molla Gürâni bir meclis kurulmasını emreder. Sultan Fatih, halk içerisine çıkmak isteyince Sinan Paşa, emniyeti için Subaşı'nı görevlendirir. Dervişler namaz sonrası sırayla bayramlaşırlar. Haremde ve avluda olmak üzere sofralar kurulur, yemekler yenir. Meclis toplanır ve Celâleddin, arife gecesi ayakta raks ederek devran yapmanın câiz olmadığını söyler. Mecliste bulunan diğer kişilerde ayrıca çalgıyla meşk etmelerini eleştirirler. Celâleddin yine söz alır ve Şeyh Vefâ'nın Şâfi olmadığı ve arkasında da Şâfi kimse olmadığı halde namazları kıldırırken Besmele'yi sesli olarak okuduğunu söyler. Meclisten bir başkası da Şeyh'in Firavun'un ölümü hakkındaki konuşmasını eleştirir. Bu sebeplerden dolayı Şeyh Vefâ'nın sorgulanmasını isterler. Mahalledeki Hıristiyan halk dergâh kapısına gelerek Şeyh'in bayramını tebrik eder, ona karşı güzel övgülerde bulunurlar. O esnada zâbitler gelir ve Molla Gürâni'nin Şeyh'i çağırdığını söyler, Şeyh'i götürürler. Molla Gürâni, meclise getirilen Şeyh'e şeriata aykırı söylemlerden ötürü soru sormak ister fakat Şeyh, soruyu dinlemeden açıklamalarına başlar. Şeriat olmadan tarikatın faydasız ve gerçeksiz bulduklarını, söylediklerini ve yaptıkları usulleri Kur'an ve Sünnet'e göre uyguladıklarını söyler. Daha sonra kendisi Molla Gürâni'ye sualler sorarak, aldığı cevapları izah eder. Raks ederken sarhoş kâfirlere benzetildiklerini fakat “*La ilâhe illallah*” zikriyle sarhoş olan mü'min bir kulun sarhoşluğunun aynı şeyler olmadığını, ikisinin birbiriyle karıştırılmaması gerektiğini belirtir. Ayrıca mezhep imamlarından üç tanesinin devran yapmanın helal olduğu konusunda onay verdiklerini, Ebu Hanîfe'nin bu konuda sesliğine karşın öğrencisi Yusuf'un devran helaldir diye fetva verdiğini söyler. Meşk

konusunda ise Hz. Peygamber'in (s.a.v) Medine'ye hicretinde zaman ensardan kimselerin kendisini def ve kasidelerle karşıladıklarından örnek vererek dervişin hicretinin de meşkle olduğunu ve vuslatının Allah Teâlâ (cc.) olduğunu söyler. Hallac-ı Mansur'un "*ene'l Hakk*" sözünü ise "*Ben batılm diyemezdi.*" diyerek, Hakk'tan ve Hakk'ı konuşanın yanında olduğunu söyler. İbn Arâbî'nin Firavun'un tertemiz ölüğünü söylemesi ile ilgili yorumunda ise "*Bir mü'min keşke kendi hakkımızda da böyle bir cümle kullansaydı.*" diyerek bu söylemde yanlış bir şey olmadığını vurgular. Molla Gürâni, meclise dönerek "*Şeyh'in söylemlerinde şeriat ve Sünnet'e aykırı bir şey bulunmadığını, Şeyh'e verilen Vefa Sultan ismini gerçek mânâda taşıdığını*" söyler. Sultan Fatih, dışarı çıkacağı esnada, Molla Şirin'in görevlendirdiği adam kendisini öldürmeye teşebbüs eder. O esnada Subaşı durumu fark eder ve el atıklığıyla engel olur.²⁷⁸

Dizide Şeyh Karakterinin, dergâha girmek isteyen kişiye sorduğu suallerde özellikle kul hakkına ve ibadetlerinde borcu olup olunmamasına dikkat çekilmiştir. Ayrıca dergâha girmek isteyeninin amacını sorması, niyetinin halis olup olmadığına kanaat getirmektir.²⁷⁹ Şeyh'in "*eşiğimiz*" diyerek bahsettiği dergâh olsa da mecâzi açıdan bakıldığında o eşik, sınır olarak kabul edilen mânevî bir sınav kapısıdır.²⁸⁰ O sınırdan geçebilip bu yola girebilmesi için öncelikli şartı olarak da geçmiş kusurlarından ve dünyaya olan bağından arınmasıdır. Subaşı karakterinin Demirci karakterine giderek sorgulaması, işine verdiği önemi göstermekle beraber, aklında kalan şüphelerin gerçeğine ulaşarak, gerçeği ortaya çıkarması açısından önem arz etmektedir. Demirci karakterinin yanlış isim vermesi ise kendi nefsi ve çıkarları uğruna masum bir insana iftira atabilecek kadar nefsinin kölesi olduğunu göstermektedir. Şeyh karakterinin Subaşı karakteri ile olan konuşmasında, ona verdiği nasihat ve öğütler bir şeyhin müridine verdiği eğitim ve öğretilerin doğrudan göstergesidir. Bir padişaha suikast girişiminde bulunmak, tasavvufi öğretilerle tamamen zıt bir eylemdir. Bayram günü yapılan gelenekler toplu yaşam alanının mânevî ilişkileri güçlendiren yönlerine dikkat çekmektedir. Birlik ve beraberliği, misafirperverliği gözler önüne sermektedir. Toplu zikir sahneleri ile sûfilerin pratiklerini, devran ve raks gibi eylemlerde ilâhi aşkın coşkusu gösterilmektedir. Ayrıca dizide musikiyi sakıncalı bulan kesime karşın, yapılış amacının nefsi terbiye etmek olduğu savunulmaktadır. Musikinin kalpleri yumuşatarak Allah'a (cc.) yakınlaştırdığı görüşünde olan sûfiler bulunmaktadır.²⁸¹ Molla Gürâni karakterinin meclis kurarak tartışma ortamı oluşturması, tasavvufi öğretilerin din ve şeriat açısından değerlendirme, sınırları tespit etme, yanlış

²⁷⁸ Ateş Gürsel, Toklu Ahmet, "Vefa Sultan 29. Bölüm - TRT1", haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu (Erişim 05 Ekim 2025), (11:45-1:21:10 dk.).

²⁷⁹ el-Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb Fi Muameleti'l-Mahbub ve Vasfu Tarîkı'l-Mürîd ilâ Makâmî't-Tevhid*, 2004, 4/39-40.

²⁸⁰ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 166-167.

²⁸¹ Ömer Yılmaz, *Tasavvuf Bize Ne Söyler?* (İstanbul: Sufi Kitap, Kültür Bakanlığı Yayıncılık, 2020), 336-337.

anlaşılmaya mahal verecek söylemleri engelleyip açığa çıkarma konusunda tasavvufun düzenleyici rolünü belirtir.²⁸² Dizide tartışma ortamı oluşturan kurgular, sûfi ve âlimler arasında gerçekleşen gerilimi sahneye uyarlamıştır.

Şeyh Vefâ'nın gerçek hayatına gelinecek olursa, Hallac-ı Mansur'un "Ene'l-Hakk" ifadesi ile ilgili açıklaması, "İbn Arabî'nin, Firavun'un ölümü konusundaki söylemi" ile ilgili yorumu, Besmeleyi cehri okuması gibi eylemleri gerçek yaşamından kurgulanarak sahnelenmiş konulardır.²⁸³

Sultan Fatih'i öldürmeye çalışan adam yakalanır ve zindana atılır. Sinan Paşa ve Subaşı sorguya çektiklerinde adam, kendisine bu görevi Molla Şirin'in verdiğini söyler. Sinan Paşa bu işin aslını öğrenmesi için Subaşı'nı görevlendirir. Ayrıca adamı engellediği için de kendisini tebrik eder. Subaşı ise Şeyh'in kendisine vermiş olduğu nasihatleri uyguladığı için, bu işi esas başaran kişinin Şeyh olduğunu, bu sebepten Sultan Fatih'in esas muhafızlığını Şeyh'in yaptığını söyler. Selman ve Hamit, artık yaptıkları çorbaların bereketinin ve gelen gidenin daha fazla olduğunu, dergâha gelen Müslümanların çoğaldığını, Hristiyanların da tanışmak için geldiklerini, bir zamanlar yüzlerine bakmayan mahalle esnafının artık kendilerini buyur ettiklerini söyler. Şeyh ise kendisine verilen görevin tamamlandığı gururu ile artık dergâh düzeninin sağlandığını söyler ve şükreder. Dervişlere ise bundan böyle görevlerini aşkla ve istikrarla sürdürmelerini tembihler. Sinan Paşa, olayları Molla Şirin'in tertip ettiğini Molla Gürâni'ye anlatır. Gürâni, Vefa Sultan'ın gerçek bir arif ve veli olduğuna kanaat getirir. Celâleddin, kaçma hazırlıkları yapan Molla Şirin'i durdurarak nedenini sorar. Molla Şirin, Celâleddin'e önünden çekilmesini söyleyince Celâleddin, bir tokat atar. O esnada Subaşı ve zâbitler gelir ve Şirin'i yakalarlar. Medrese Mollaları dükkâna geldiklerinde Şeyh'in öğrencilere dünyanın hareketleriyle ilgili ders anlattığını görürler. Molla Lütfi, mizahi bir şekilde ne yaptıklarını sorunca Şeyh, tefsir dersi yaptıklarını söyler. Molla Lütfi, tefsirle bağdaştıramayınca daha açık konuşmasını ister. Şeyh ise Kaf Suresi 6. âyeti okur ve bunun tefsirini yaptıklarını söyler. Yazdırmış olduğu kitabını tamamlar ve çoğaltılması için Âkif ile Ârif'e teslim eder. Zindana atılan Molla Şirin, subaşı, Sinan Paşa ve Molla Gürâni tarafından, iş birliği yaptığı kişilerin kim olduğunu anlatması için konuşturulmaya çalışılır. Şirin, sonunda Leon'un ismini itiraf eder. Sinan Paşa ve Molla Gürâni artık fark ederler ki Hristiyan Leon ve Molla Şirin'in ortaklaşa işbirliği yapmalarındaki maksat, devletin kalıcılığını ve sürekliliğini engellemektir. Bu oyunlarına engel olmasın diye de Şeyh'e düşmanlık etmişlerdir. Şeyh, dergâha geldiğinde eşine birtakım tembihlerde bulunduktan sonra uzlete çekilir. Hatasını

²⁸² Yılmaz, *Tasavvuf Bize Ne Söyler?*, 37.

²⁸³ bk. Sayfa 10-11.

anlayan Celâleddin Yareli ile karşılaşır. Yâreli ona tövbe etmesini ve dergâha varmasını söyler ve gider. Sinan Paşa, Sultan Fatih'in yanına giderek durum hakkındaki bilgilendirmeleri yapar. Sultan Sferâki'nin durumunu sorar. Sinan Paşa, farklı yerlerden gelenlerin artık burayı yurt edindiklerini, bu muhitte yaşayanların ise teker teker İslâm dinine geçtiklerini söyler. Böylece Müslüman'ların İstanbul'a iskân meselesinin bittiğini söyler ve dizinin ilk bölümünün başlangıcında gösterilen sahne tekrarlanır. Kısaca hatırlatmak gerekirse, görüşmek için Şeyh Vefâ'nın dergâhına gelen Sultan Fatih, münasip olmayacağı gerekçesi ile görüşmeden geri döner. Celâleddin'in ihbarı ile Leon ve işbirlikçileri Subaşı tarafından yakalanır. Celâleddin dergâhın kapısına gelir. Uzletten yeni çıkmış olan Şeyh, geliş sebebini sorar. Celâleddin sebebin hata olduğunu söyleyerek af diler. Şeyh ise hiç olmaya razı olup olmadığını sorunca Celâleddin razıyım Şeyh'im der. Şeyh, tıpkı zamanında Şeyh'inin kendisine yaptığı gibi henüz Şeyh'im demeye erkendir diyerek şimdilik dergâhta kalabileceğini söyler. Dervişler toplanır ve Şeyh sohbe başlar. Konu, Vefâ'dır. Dizinin sonunda Sultan Fatih ve Şeyh Vefâ, ağaçlık bir alanda muhabbet ederler. Sultan Fatih, şeyh Vefâ'ya insanları nasıl ikna ettiğini sorar. Şeyh ise "aşkla" diye cevap verir. Sultan Fatih, kendilerini dergâha neden kabul etmediklerini, bir kusur mu ettiklerini sorar. Şeyh, "*Biz duâ eriyiz siz ise gazâ erisiniz. Dergâh'ın sizi devlet vazifenizden alıkoymasından korktuğumuz için kabul etmedik*" der. Sultan Fatih, kendilerinden bir isteği olup olmadığını sorunca Şeyh, adaletle hükmetmelerini ister.²⁸⁴

Dizinin son bölümünde bir taraftan devlet ve siyaset konularına değinilirken, diğer taraftan aşk ve vefâ konuları ağırlıklı olmak üzere tasavvufî konulara yoğunluk verilmiştir. Mânevî yolculukta esas hedefin aşk olduğu, dünyevilikten uzak kalarak Allah Teâlâ'ya (cc.) yönelmenin, aşk ile gerçekleşebildiği²⁸⁵ vurgusu sıklıkla tekrar edilmiştir. Vefâ konusunun ise yalnızca insanlara karşı değil, Allah Teâlâ'ya (cc.) karşı olan ahde bağlı kalmayı,²⁸⁶ uzlet ve zikirlerle pekiştirerek gerçekleştiği vurgulanmaktadır. Çilehane sahnesinde hiçliğe, nefisten arınmaya ve dünyadan uzaklaşmaya işaret edilmektedir. Kişinin ibadetleri dışında kendisi hariç, hem millete hem de devlete karşı sorumluluklarıyla tasavvufun sosyal boyutuna dikkat çekmektedir. Makam ve şöhret duygularının birer mânevî hastalık olduğuna ve bunun tehlikelerine değinilmiştir. Ayrıca siyasi olarak fethedilen bir şehrin, gönülleri de fethetmesi gerekliliği işlenmiştir. Gönüllerin inşası için gerekli olan malzemenin güç değil, ihsan ve irfan olduğu, siyasi düzen için ruhi otoriteden de geçmek gerekebileceği anlatılmıştır.²⁸⁷ Gönül erleri ile savaş erlerinin kendi hizalarından çıkmadıklarında tüm fetihlerin başarıya ulaşacağı güzel

²⁸⁴ Ateş Gürsel, Toklu Ahmet, "Vefa Sultan 30. Bölüm - TRT1", haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu (Erişim 06 Ekim 2025), (1:43-1:08:20 dk.).

²⁸⁵ Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dâir Kuşeyrî Risâlesi*, 405-406.

²⁸⁶ el-Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb Fi Muameleti'l-Mahbub ve Vasfı Tarîkı'l-Mürîd ilâ Makâmî't-Tevhid*, 2004, 3/413.

²⁸⁷ Yılmaz, *Tasavvuf Bize Ne Söyler?*, 229-230.

bir şekilde işlenmiştir. Son olarak diziye ismini de veren vefanın hiç unutulmaması gereken bir erdem olduğu belirtilmiştir.

Çalışmada daha önce de belirtildiği üzere Şeyh Vefâ'nın Sultan Fatih ile hiç görüşmediği bilgilerine ulaşılsa da dizinin sonunda görüştükleri, hatta muhabbet ettikleri sahnesi yer almaktadır. Bu yönüyle gerçekliği içermemektedir.²⁸⁸

2.2. DİZİNİN TASAVVUFÎ TEMALARI

Dizide mânevî yolculuk sürecinde olan Muslihuddin Mustafa ve aynı zamanda etrafında bulunan pek çok şahsiyet, bu süreci aşama aşama kat etmektedir. Hepsi de kendi eksenlerinde bu aşamalardan ve mânevî süreçlerden geçmektedir. Birbirlerinden öğrenmeleri gereken pek çok tasavvufî öğretiler vardır. Aynı zamanda etraflarında kendisini mânevî olarak geliştirmiş ve pek çok aşamalardan geçmiş kişilerin tecrübeleri de onlara yol gösterici olmaktadır. Çalışmanın bu kısmında, dizide değinilen tasavvufî öge, kavram, sembol ve temsillerden bahsedilecektir.

2.2.1. Dizide Temsili İnsânî Öğeler

2.2.1.1. Şeyh, mürşid

Şeyh kelimesi sözlükte “yaşça ilerlemiş, olgunluğa erişmiş, ihtiyar” mânâsına gelirken,²⁸⁹ mürşit kelimesi ise “rehber, irşâd eden” anlamında kullanılır.²⁹⁰ Okulda bir öğretmenin görevi ne ise, dergâhta da bu görev şeyhe aittir.²⁹¹ Mürşid kelimesi şeyh kelimesi ile aynı işlevde kullanılmaktadır. Tasavvuf düşüncesinde ise, insanın Rabb'e ulaşabilmesi için kendisine mânevî rehberlik yapan, bu süreçte kişiyi eğiterek denetleyen ve yönlendiren kişidir. İnsan, nefsinin engellerini aşıp, mânevî yolculuğunu sürdürebilmek için bir şeyhe (mürşide) ihtiyaç duyar. Tarikatte mürşide bağlanmak temel şartlardan biri olarak görülmektedir.²⁹² Tasavvufî terbiyede bir birey, bir şeyhin önderliğinde Allah'ın rızasına nâil olabilmek için gerekli olan sâlih amelleri doğru bir şekilde kavrayıp anlayabilir. Mürşid, müridinin ruhsal durumunu ve kabiliyetini dikkate alarak onu en uygun mânevî olgunluğa yönlendirir. Müridin bu yolda kolayca ilerleyebilmesi için, mürşidin anlayış ve tecrübesi çok önemlidir. Mürşidin psikoloji ve basiretten iyi anlaması, eğitimini müridinin kabiliyetine, ihtiyaçlarına ve şahsi

²⁸⁸ bk. Sayfa 6 ve 7.

²⁸⁹ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab* (Kahire: Dâru'l-Meârif, 1709), 2373.

²⁹⁰ Ali İbn Muhammed es-Seyyid eş-Şerif Cürcânî, *Tarifat Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü*, çev. Arif Erkan (İstanbul: Bahar Yayınları, 1997), 231.

²⁹¹ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 116.

²⁹² Osman Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi* (İstanbul: Ataç Yayınları, 2011), 99.

özelliklerine göre uygulaması açısından verimliliği artırır.²⁹³ Mürşid, müridini Allah’u Teâlâ’ya (cc.) davet edip, O’nu sevdirmesi konusunda sorumlu olması yönüyle yüksek rütbe sahibidir.²⁹⁴

Dizide şeyh karakteri ile öncelikle izleyici karşısına çıkan şahsiyet Şeyh Kudsî’dir. Şeyh Kudsî karakteri, vakarlı duruşu, giyim kuşamı, sabrı, olgun, adaletli, bilgili ve mütevâzi görüntüsü ile izleyicinin şeyh-mürşid kavramını tasavvur edebilmesine olanak sağlamaktadır. Şeyh, hikmetli sözleriyle müridlerini yönlendirmesi, onları iyi tanıyarak her birine karakterine uygun şekilde rehberlik etmesi, uyarması, gerektiğinde yumuşak, gerektiğinde ciddi bir şekilde bilgisini sade bir dil ve sakinlikle aktarması yönünden öne çıkmaktadır.

Dizide Şeyh Kudsî mürşid kavramını, “*Talibin kalbini nefşani arzu ve dünyalık beklentilerden sıyrarak Hakk’a yönlendiren, bu süreçte egosunu kırıp nefsini köreltmek için bazen canını acıtan yöntemler kullanan kişidir.*” şeklinde açıklar. Ayrıca zayıf fidanın güçlü fidana aşılandığı gibi, talibin de kalbinin olgunlaşp lezzetli meyveler verebilmesi için sağlam bir mânevî köke bağlanması gerektiği şeklinde bir betimleme yapar.²⁹⁵ Bu açıklamalar, yukarıdaki paragrafta belirttiğimiz mürşid kavramı ile uygunluk gösterip, modern görsel anlatıma uygun bir şekilde temsil edilmiştir. Muslihuddin Mustafa’nın gerçek hayatı incelendiğinde de, şeyhlik mertebesine çıkarken icazetini aldığı kişi Şeyh Abdullatif Kudsî’dir.²⁹⁶ Bu durumda gerçeklikle bağlantısı uygunluk göstermektedir.

Dizide Molla Celaleddin’in öfkeli ve ruh halindeki gelgitleri gören Şeyh’in, şeyh-mürid ilişkisi kapsamında onu karşısına alarak nasihatte bulunduğu senaryo edilmiştir. Bu nasihatten yola çıkarak, kendisini gerçek mânâda yetiştirmiş bir şeyhin, müridini çok iyi tanıyarak kalp dünyasında neler hissettiğini sezebileceği görülmektedir. Şeyh’in anlatımına göre, bir şeyh müridinin yalnızca zâhirini görebilir, bâtını yani kalbi gören yalnızca Allah Teâlâ’dır. Şeyh elinde yonttuğu diviti göstererek, bunu gelecekteki insanlara fayda verebilmek için hikmetli sözlerini yazabilmek için yonttuğunu fakat içerisine bir kurt düştüğünü söyler. Burada ki temsil, insanın içerisine düşebilen ve onu içten içe kötülüğe sevk eden nefsidir. Bu kurdu divitten ayırmak için, canına zarar vermeksizin ateşe tutmalı ki ısıya dayanamayan kurt dışarı çıksın. Yani insanın kalbine doğruları alabilmesi için içerisine düşen kötü duyguları temizlemesi gerekir. Böylece Şeyh, Molla Celâleddin’i nefsini temizlemesi için tabakhaneye görevlendirir. Celâleddin de Şeyh’ine olan teslimiyetinin göstergesi olarak bunu kabul eder.²⁹⁷

²⁹³ İz, *Tasavvuf Mâhiyeti, Büyükleri ve Tarikatlar*, 248.

²⁹⁴ Sühreverdî, *Gerçek Tasavvuf (Avârifü’l - Meârif)*, 102.

²⁹⁵ “Vefa Sultan 2. Bölüm - TRT1”, (39:09-40:45 dk.).

²⁹⁶ bk. 4. sayfa

²⁹⁷ “Vefa Sultan 6. Bölüm - TRT1”, (8:10-10:25 dk.).

Dizide Şeyh'in önemine vurgu yapmak için Zinnur Efendi ve kızı Belinay arasında bir konuşma sahnesi vardır. Buna göre kişi, yürüdüğü yollarda karşına çıkan engelleri aşabilmek için bir kılavuza ihtiyaç duyar.²⁹⁸

Dizinin ilerleyen bölümlerinde, Şeyh Kudsi'den icazetlerini alarak şeyhlik mertebesine ulaşan Muslihuddin Mustafa (Şeyh Vefa) ve Karamâni karakterleri mürşid figürü ile izleyicinin karşısına çıkar.

Dizide Selman Karakteri, Şeyh Kudsi'nin rahatsızlanınca görevini Mustafa'ya devretmesi üzerine, “*Mürşidi Kamil o ki kendisinden iyisini yetiştire bile.*” sözüyle, iyi bir mürşidin, sadece öğrenci yetiştirmekle kalmayıp, kendisinden de yüksek mertebelere ulaşabilecek kişiler yetiştirebilen kişi olduğuna vurgu yapar.²⁹⁹ Bunu yapabilen bir mürşid, kendi konumunu değil, daha iyi ve donanımlı bireyler yetiştirerek bu kişilerin ileri seviyelere çıkabilmesini amaçlamaktadır.

2.2.1.2. Mürid, tâlib, sâlik, derviş

Sözlük anlamı “isteyen” anlamına gelen mürid kavramı,³⁰⁰ tasavvufi mânâda iradesini Rabb'ine ve şeyhine teslim eden kimse olarak kullanılır. Mürid ile mürşid, birbirlerine karşı derin bir sevgi ve itaatle saygı duymaları gerekmektedir. Müridin, mânevîyâtı ile ilgili hususları mürşidiyle müşavere etmesi, dünyalık işlerinde şeyhinden dua ve izin alması tarikatlarda hoş karşılanan davranışlardandır.³⁰¹ Hakikati arayan kimse olması hasebiyle mürid, kendisine rehberlik edecek olan mürşidi, çevresine olan davranışlarını, ilmini, ahlâkını görebilme adına, kendi iradesi ile seçebilme konusunda özgürdür. Karar kılınca, verdiği bu karardan sonra iradesini mürşidine teslim ederek, mânevî olgunlaşma yolundaki ilk adımını atmış olur.³⁰²

Seyr-u sülûk sürecinde olan kişiler, bulundukları konuma göre isimlendirilirler. Tarikata girmek isteyip de bu konuda muktedirliği belirlenmediğinden dolayı henüz kabul edilmemiş kişiler “talip”, kabul edilenler “mürid”, seyr-u sülûk sürecinde ilerleyenler “sâlik” olarak adlandırılırlar.³⁰³ Seyr-u sülûğünü tamamlayan sâlik ise “vâsıl” ismini alır ve artık o şeyhlik mertebesi alabilecek seviyeye çıkmış olur.³⁰⁴

Derviş kelimesine gelinecek olursa, bu kelime sözlük mânâsı itibari ile farklı coğrafyalara göre değişiklik göstermektedir. Genel olarak bakıldığında “ihtiyaç sahibi, fakir,

²⁹⁸ “Vefa Sultan 7. Bölüm - TRT1”, (5:40-6:00 dk.).

²⁹⁹ “Vefa Sultan 12. Bölüm - TRT1”, (39:34-39:40 dk.).

³⁰⁰ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, 499.

³⁰¹ Ebû Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma' - İslâm Tasavvufu*, 491.

³⁰² Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar* (Cağaloğlu, İstanbul: İletişim Yayınları, 1992), 29.

³⁰³ Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, 101.

³⁰⁴ Ebû Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma' - İslâm Tasavvufu*, 492.

dilenci, eşik” anlamlarına gelir. Tasavvufta ise, herhangi bir tarikata mensup olup, bir mürşide bağlanarak tasavvufi yaşantı süren kişilerdir.³⁰⁵ Tezkire’de dünya ve ahirete ilgisi olmayan ve değersiz gören kişi olarak bahsedilir.³⁰⁶

Tasavvuf yoluna girecek olan bir mürid öncelikle her konuda ehil bir şeyh seçmesi gerekir. Seçtiği şeyhten el alınca, mânevî olarak yol kat etmeye başlar. Öncelikle giyim kuşam, yeme-içme gibi zaruri ihtiyaçlarının helal bir yolla alınmasına dikkat etmelidir. Üzerine farz olan ibadetlerden yapmadıkları varsa onları kaza etmelidir. Varsa geçmişte yapmış olduğu kötü davranışlara tövbe etmeli ve kul haklarından helallik almalıdır. Nefsani arzularından arınmalıdır.³⁰⁷ Şeyhine karşı saygı, edep ve sükûtunu korumalı, anlattıklarını dikkatle dinleyip iznini alarak konuşmalı, yapacağı işlerde ona danışmalıdır.³⁰⁸ Bir mürid, dünyalık makam, mal, şöhret gibi duygulardan arınmış olmalıdır. Şeyhine karşı sadık kalıp, sırlarını şeyhden başkasına açmamalıdır.³⁰⁹

Dizide dervişlerin mertebelerine göre kıyafetleri de değişiklik göstermektedir. Örneğin mertebesi biraz daha yüksek olan dervişlerin takkelerinde yeşil bir sargı detayı oluşturulmuştur. Dervişler hayatın içerisinde aktif rol oynamışlardır ve dizide de bu tema öne çıkmaktadır. Derviş karakteri ile gösterilen her bir kişiye dergâhta ayrı görevler verildiği gözlemlenebiliyor. Dergâhın yönetim, düzen ve nizamından sorumlu olarak Celâleddin ve Karamânî karakterleri öne çıkar. Yareli karakterine tevhidhânenin temizlik görevi verilir.³¹⁰ Âşık lakabı ile anılan Yareli, kendisine verilen işi layığıyla yapmak için uğraşır, çabalar. Hamit ve Ahmet karakterleri tekkenin temizliği ve ışıklandırması, örneğin kandilleri yakıp söndürme göreviyle sorumludur. Kazancı Dede karakteri mutfakın baş sorumlusu olan derviştir ve yemekleri esasen o pişirir. Kazanlarla yemek pişirilir, pişirme aşamasında dervişler el birliği ile yardımcı olurlar. Dizide Yanık Selman karakteri ile sahneye çıkan derviş, tekkede yakacak için kullanılmakta olan odunları toplar, getirir ve keser. Öyle ki getirdiği tüm odunların eğrisi büğrüsü olmadan, en düzgün olanlarından seçmeye dikkat eder. Bu, işine ve tekkeye verdiği önem ve değeri gösterir. Dervişler, aslında dergâhta yaptıkları görevlerle beraber kalplerini arındırıp, olgunlaşma yolunda ilerlerler.

Dizide dervişler, tekke dışında ayrıca dericilik işiyle uğraşmaktadır. Kimi tabakhanede, kimi işlenmiş derilerin düzenlenmesi ve satımında olmak üzere hepsi el birliği ile

³⁰⁵ Tahsin Yazıcı, “Derviş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/188.

³⁰⁶ Attar, *Tezkiretü'l-Evliya*, 728.

³⁰⁷ Sühreverdî, *Dervişliğin Adabı*, 56-57.

³⁰⁸ Sühreverdî, *Gerçek Tasavvuf (Avârifü'l - Meârif)*, 521.

³⁰⁹ Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dâir Kuşeyrî Risâlesi*, 484-485.

³¹⁰ “Vefa Sultan 2. Bölüm - TRT1”, (33:18 dk.).

çalışmaktadır.³¹¹ Burada izleyiciye gösterilmek istenen, dervişlerin geçimlerini sağlayabilmek ve tekke giderlerini karşılamak amaçlı boş durmayıp, kazanç sağladıklarıdır.

Dizinin ilerleyen bölümlerinde Selman karakteri dergâhın düzen ve yönetimiyle, Ali karakteri fetvaları getirip götürmekle, Ârif karakteri sahafla ilgilenmekle, Ömer karakteri tarla ekip biçmekle, Âkif karakteri kâtiplik yapmakla görevlendirilmiştir.

Bir mürid, gelir konusunda kendisine gelebilecek her türlü cefaya rızâ göstermeli, sabretmeli, maddi kaygılar taşımamalı, alışveriş esnasında halk ile münakaşaya girmemeli, hiçbir kimseye üstünlük taslamamalıdır.³¹² Dizide tam anlamıyla müridliği seçen karakterler bu konuya örnek bir şekilde seyirci karşısına çıkmaktadır.

2.2.1.3. Ârif

Arapça bir terim olarak “ayırt ederek bilen, irfan sahibi” manasına gelen bu kelime,³¹³ Allah Teâlâ’yı (cc.) ilham ve müşahede ile hakiki yönüyle tanıyan, bilen kişi demektir.³¹⁴ Ârif insan, yapacağı işlerde olayın sonucunu düşünerek hareket eder ve edindiği tecrübelerle bilgiye ulaşır. Rabbini marifet ile tanır. Hakikati aklın yanında kalbiyle de bilir. İnsan olması hasebiyle yanılabildiği zamanlar da olabilir.³¹⁵ Ârif’in sahip olduğu bilgi birikimi “marifet” terimiyle adlandırılır. “Marifetullah” olarak kullanıldığı da vardır. Ârif’in Âlim kelimesi ile arasındaki fark ise deruni tecrübe ve sezgilerle kazanılmış olmasıdır.³¹⁶ Ârif insan Allah Teâlâ’ya (cc.) yakın olduğundan dolayı her an huşu içerisinde, sadakatinde samimi bir şekilde irade sahibidir.³¹⁷ Ârif, ilahi sırta teslim olduğu için vakti olmayan, her şeyin mevcudiyetini yokmuş gibi gören, bildiği ilmi yaşayan, değişken hâle sahip olduğu için içerisinde bulunduğu her vaktin uygunluğuna göre davranış gösteren, sürekli değişim hâlinde olan, bu sebepten de insanlar tarafından anlaşılamayan, tüm çabasını Allah Teâlâ (cc.) için harcayan kişidir.³¹⁸ Ârif insanlar Allah Teâlâ’yı (cc.) zikrederek gönülleri aydınlanmış, yaptıkları ibadetlerle bedenleri kuvvet bulmuş, sözleri şükürle donanmış kişilerdir. Allah’a olan yakınlıkları dolayısıyla sürekli ibadet halinde olarak O’nun rızasını kazanmaya çalışırlar. Allah Teâlâ’ya karşı olan sonsuz ihtiyaçları ve mânevî yoksullukları en büyük servetleridir. Bilgileriyle günahlarından haberdar olup, onları düzeltmeye çalışırlar. Rehberleri Hz. Muhammed (s.a.v)’dir.³¹⁹ Ârifler hakikatin yüksek

³¹¹ “Vefa Sultan 5. Bölüm - TRT1”.

³¹² Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dâir Kuşeyrî Risâlesi*, 488.

³¹³ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 2898.

³¹⁴ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 60.

³¹⁵ Kadir Özköse (ed.), *Tasavvuf El Kitabı* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 334-335.

³¹⁶ Süleyman Uludağ, “Ârif”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/361.

³¹⁷ Hucvirî, *Hakikat Bilgisi Keşfu’l-Mahcûb*, 167-168.

³¹⁸ Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta’arruf*, 219.

³¹⁹ İmam Gazâlî, *Âriflerin Yolu*, ed. Abdulhalık Duran (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2004), 53.

kademesine eriştikleri zaman, mânevî tecrübeleriyle akıl ve zihinlerinin anlayamayacağı boyuta geçerek “Vâhid-i Hakk’ı” görürler. Bu durum kişilere göre farklı şekilde zuhur eder. Onlar baktıklarına kalp gözü ile bakarlar.³²⁰

Dizide ârif insana örnek olarak gösterebilecek karakter Itriyaçı Zinnur Efendi’dir. Gözleri görmeyen bir kişi olarak tasvir edilmiş karakter, gönül gözü ile gören, ârif bir şahsiyettir. Dizide Belinay Hatun’un babası rolündeki bu karakter, verdiği anlamlı nasihatler ve sözleri ile öne çıkar.

Zinnur Efendi, Muslihuddin Mustafa ile olan diyalogunda “*Görsen ne olur?*”³²¹ diye bir cümle kurar. Bu sözyle anlatmak istediği şey kişinin beden gözü etrafındaki nesne ve varlıkları rahatça görebilir ama önemli olan gönül gözüyle görebilmektir. Kişi, gönlündeki gözüyle baktığı zaman her şeyi daha farklı pencereden ve mânevî bakış açısıyla görür ve her şey daha anlamlı, daha güzel görünür. Bakmakla görmek arasında çok fark vardır. Herkes bakar ama herkes göremez.³²²

Zinnur karakteri, gözleri görmemesine rağmen dükkânına gelen Mustafa karakterini tanıdığında Mustafa şaşırır. Zinnur Efendi ise, “*İnsanın gönlünde ve yüzünde olmak üzere iki gözü olduğunu fakat kendisini kokusundan tanıdığını*” söyler. Burada bahsettiği koku zâhiri olarak hissedilen koku değil de mâneviyâtındaki kirliliğin, kibrin kokusudur. Bunu hissedebilmek de ârif insanlara verilmiş bir özelliktir.³²³

2.2.1.4. Meczûb

Sözlükte “cezbolunmuş, çekilmiş” anlamlarına gelen meczûb kelimesi,³²⁴ sâlikten meczûb ve meczûbdan salık olmak üzere iki nevidir. Tasavvufi olarak seyr-u sülûktan geçerek cezbeye ulaşanlar sâlikten meczûbdur ve makbul görüleni budur.³²⁵ Meczûbdan salık ise Allah Teâlâ’nın (cc.) kudreti seyr-u sülûksuz bir şekilde kendisinde beliren kişidir. Yani salikin cezbeye ulaşırken geldiği son aşamaya, meczûb başlangıçta gelir. Öncelikle Hakk’ı gönül gözü ile görür, sonra da yeteneği ölçüsünde kendisinde bazı sırlar belirir ve kâinatın sırlarını müşahade etme başlar. Meczûba Hakk’ın kendisine çektiği âşık da denilir.³²⁶ Meczûblar akıl sağlıklarını yitirmekle birlikte gayb ile ilgili birtakım sırlara vakıftırlar. Her türlü millet arasında olabilirler. Birtakım meczûblar da vardır ki irşâd ehliyetleri yoktur. Onlar yalnızca akıl

³²⁰ Zafer Erginli (ed.), *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kalem Yayınevi, 2006), 117.

³²¹ “Vefa Sultan 1. Bölüm - TRT1”, (22:59 dk.).

³²² el-Mekkî, *Kûtu’l-Kulûb Fi Muameleti’l-Mahbub ve Vasfu Tarîkı’l-Mürîd ilâ Makâmî’t-Tevhid*, 2003, 1/477-478-479.

³²³ “Vefa Sultan 3. Bölüm - TRT1”, (19:30-22:33 dk.).

³²⁴ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 574.

³²⁵ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 420.

³²⁶ Ebû Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma’ - İslâm Tasavvufu*, 492.

sağlıklarını yitirmişlerdir ve şer'i yönden sorumlulukları da bulunmamaktadır.³²⁷ Kendilerinde velilere ait makam ve sıddıkların halleri bulunmasına rağmen, görünüş itibarı ile delilere benzerler. Gâib konusunda bazı değişik şeylerden haber verebilmek gibi özellikleri vardır. Mükellef tutulmayacak kadar akıllarını kaybetmiş olmalarına rağmen idrak güçleri yani aklî, insanî yönleri yok olmamıştır. İstedikleri zaman şer'i koşullara uymasalar da zikir ve ibadetlere yönelirler. Bu yönleriyle de delilerden ayrılırlar çünkü delilerin böyle bir amaç ve yönelişleri yoktur.³²⁸

Meczûb, fitrat olarak tertemiz yaratılır. Allah Teâlâ'nın (cc.) lütfuyla, ruhu zeki, zihni saf, akli büyük, huyu yumuşak, gönlü büyük ve iç dünyası mânevî afetlerden arınmıştır. Kendisine Allah tarafından sırasıyla hidayet, hayır konusunda başarı ve ilham verilir, kalbi alınarak kendi katında yüksek makama çıkarılır. Kalbi Allah Teâlâ'nın kontrolünde olacak şekilde tekrar dünyaya döndürülür. Daha sonra, nefis ve kalbi arasına sadra gelen ilahi lütfu nefsin zarar vermemesi için perde çekilir. Böylece hakikat, nefsi ağır ağır besler ve eğitir, meczûb Allah katında kendisi için hazırlanan mertebeye çıkar.³²⁹

Dizide meczûb figürü ile izleyici karşısına öncelikle Meczûp Mâlik karakteri çıkıyor. Görünüş itibarı ile üzerinde yamalı ve eski kıyafetler, elinde bir âsa, omzundan asılı bir su kırbası ile dolaşır. Boynuna, sakalına, sarığına ve âsâsına dolamış olduğu boncuklarla “deli” diye tabir edilebilecek bir şekli vardır. Fakat konuşmaya başladığında her bir cümlesinde ayrı bir hikmet, her sözünde bir incelik ve rûhen derinlik içeriyor. Akıl sağlığını yitirmiş gibi gözükse de mânevî bir derinliğe ulaşmış ve artık dünyadan tamamen elini eteğini çekmiştir. Gönül zenginliğinin tadına vardığı için, dünyadaki görüntüsü ve maddiyat onun için asla önemli değildir. Çünkü her anı rızkı veren ile beraberdir. Karşısına çıkan kişinin kalbini hisseder ve o doğrultuda muhâtab olur. Gerektiğinde yol gösterir, gerektiğinde yol verir gider. Ama anlayıp ders çıkaranlar için her dâim doğru yolu gösterir, nasihat verir. Bu vasıfları ile izleyiciye meczûb kavramı yukarıda da belirttiğimiz gibi gerçek mânâsıyla yansıtılıp, karakterize edilmiştir.

Meczûp Mâlik karakteri, vaktini genelde ormanlık alanda geçirir ve ağaçların bakımı ile ilgilenir. Ondaki hikmet de ağaçların dilinden anlamaktır. Âdeta onlarla konuşur ve dediklerini işitir. Ayrıca hikmet odur ya elindeki kırbası hep su doludur ve bitmek bilmeyen bu sudan hem kendisi içer, hem kuruyan ağaçlara, yeni dikilen fidanlara can suyu verir.

³²⁷ Dâvûd el-Kayserî, *Tasavvuf İlmine Giriş*, çev. Muhammed Bedirhan (İstanbul: Nefes Yayınları, 2013), 68.

³²⁸ İbn Haldun, *Mukaddime*, ed. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2007), 1/306-307.

³²⁹ Hakîm et-Tirmizî, *Hatmu'l-Evliya*, ed. Saliha Şişman (İstanbul: İnsan Yayınları, 2018), 197-198.

Dizide müridlik için dergâha gelen kişiler, Şeyhin kılavuzluğu ile Meczûb Mâlik karakterine yönlendirilir. Onun testine tâbii tutulurlar. Testten geçen diğer aşamalara geçiş yapabilir. Bunun sebebi görünüş itibarı ile pis olan bir kişinin kalbinin temizliğini görerek, kalp temizliğine tâbii tutulurlar. Testten geçen diğer aşamalara geçiş yapabilir. Bunun sebebi görünüş itibarı ile pis olan bir kişinin kalbinin temizliğini görerek, kalp temizliğine yönlendirmek olabilir.

Dizideki Meczûb kişiler dizide Bursa ormanlarının yeşillendirilmesinde aktif rol alan, elleri avuçları tohum dolu olup, gittikleri yeşil alanlara bunları eken kişiler olarak görevlendirilmiş. İşlerini layığıyla yapar, hem gelecek nesle fayda sağlar hem de kendi ahiretlerini kurtarırlar. Zâhırde abdâl, âvâre görünüşlü olsalar da batında yüksek mertebeye ulaşmışlardır.³³⁰

Mustafa'ya kız istemeye gittikleri evde Ayşe'nin vefat haberini alan Yâreli, ne yapacağını bilmez bir vaziyette kendinden geçer.³³¹ O kederle kendisini ormanlık alana atan Yâreli, nebâtatın zikirlerini işitmeye başlar.³³² Yâreli karakteri, ne yapacağını bilemez halde bir kuyunun başına gelir ve o esnada Meczûb Mâlik karakteri bir tas su uzatır, bu suyu içer ve kollarını açarak sema' yapmaya başlar. Meczûb Mâlik, elini uzatır, abdâlâna hoşgeldin der. Yâreli'nin elindeki mendili alarak bir oduna (âsâya) bağlar. Yâreli Karakteri artık aşk yolunda cezbe-i ilâhi ile Allah Teâlâ'nın (cc.) yanına çekmesiyle geri bırakılmamak üzere meczûbluğa geçiş yapmıştır.³³³

2.2.1.5. Mecnûn

Deli, divane, manasında kullanılan bu kelime³³⁴ tasavvufî manada ilahi aşk ile birlikte kendisini kaybederek aklını yitiren kişiler için kullanılır.³³⁵ Mecnûn, esasında deli olmayıp Leyla'ya duyduğu aşkdan ötürü kendisine Kays isimli bir şahsa verilen lakaptır. Mecnûn lakabı ile bilinen bu kişiye nispet edilen pek çok şiirler yazılmıştır.³³⁶ Rivayet odur ki Leyla ve Kays ismindeki kişiler birbirlerini severler fakat ailelerinin kabul etmeyişinden dolayı kavuşamazlar. Kays aşkının ızdırabından aklını yitirir.³³⁷ Yitirdiği aklının yerini vecd alır ve bu şekilde Rabb'ini bulur. Böylece sonsuz güzelliği Leyla'da görür ama aslında gördüğü ilahi güzelliğin

³³⁰ “Vefa Sultan 5. Bölüm - TRT1”, (45:47-47:10 dk.).

³³¹ “Vefa Sultan 13. bölüm - TRT1”, (1:02:19-1:03:24 dk.).

³³² “Vefa Sultan 14. Bölüm - TRT1”, (6:30-7:32 dk.).

³³³ “Vefa Sultan 14. Bölüm - TRT1”, (11:28-16:53 dk.).

³³⁴ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, 703.

³³⁵ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 321.

³³⁶ İsmail Durmuş, “Mecnûn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/277-278.

³³⁷ İsmail Durmuş, “Leylâ ve Mecnûn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/159.

tecellisi, kalbinin en derinindeki Allah (cc.)’dır.³³⁸ İnsanın aklını alarak şaşkınlığa götüren aşk ile kişi dağınık bir vaziyete bürünür. Şaşkınlık haliyle dağılan insan iradesini yitirecek kadar alt üst olur.³³⁹

Dizide mecnûn vasfı ile Yâreli karakteri ön plana çıkmaktadır. Çalışmada, âşık kavramının anlatıldığı kısımda Yâreli karakterinin Ayşe karakterine olan hissiyatından bahsedilmiştir. Âşık vasfı ile bildiğimiz Yareli karakteri, Ayşe karakteri ile yaptığı son görüşmesinde, Ayşe’nin kendisine verdiği mendile bakarak aşka ne kadar tutulmuş olduğunu hatırlayacağını söyler. Ayşe’nin sevgisindeki bahane olduğunu, sevgisinin çokluğundan dolayı artık kendisini de Ayşe’yi de bertaraf edip Hakiki aşkı bulduğunu düşünür. Yani Ayşe, onun için sevmeyi öğreneceği bir basamaktır ve artık kalbin Allah’ın mülkü olduğu gerçeğine varır.³⁴⁰ Ayşe karakterine karşı hissetmiş olduğu mecâzi aşkın hakîki aşka evrilme sürecine girmiştir. Yâreli o günden sonra artık aşkı onu mecnûna döndürmüştür. Ayşe’ye tamamen veda etmek amacıyla, evlenme sürecinde olan Ayşe’nin ihtiyaç duyduğu çeyiz hazırlığına yardım etmek için çok değer verdiği atını satar. Ayşe’nin mutluluğu için çok sevdiği atından vazgeçer. Bu gelirle Ayşe’ye ihtiyacı olan tüm çeyizini satın alır ve gizlice evine götürür. Bu durumda Yâreli karakteri ona olan mecâzi aşkını sonlandırmış olduğunu kanıtlamaya çalışır.³⁴¹ Nefsine dur diyerek, başkasının mutluluğu için en sevdiği şeylerden feragat edebilmek, nefsiyle ettiği mücadele sonucu nefsinden arınmayı temsil eder. İlâhi aşka kavuşabilmesi belki de başkasını mutlu edebilmesinden sonra zühur edecektir.

Yâreli karakteri yolda karşılaştığı sarhoş adama yaptığı uyarı sonunda adam, teşekkür amaçlı olarak ertesi gün olacak düğününe Yâreli’yi davet eder.³⁴² Burada sarhoş adam gâfil insanı temsil ediyor. Ertesi gün davete icabet eden Yâreli’yi çok güzel bir şekilde karşılar, özel ilgi gösterir, ikramlarda bulunur. Düğün yerine gelin getirilir. Yâreli, gelinin Ayşe olduğunu görünce hüzünlenir, acı çeker.³⁴³ Kanaatimizce bu düğün, mecâzi aşktan, ilâhi aşka geçişte son bir basamak vazifesi yapıyor. Bitkin bir halde dergâha dönen Yâreli, bu dünyanın âşıklar için çok kötü bir yer olduğunu söyler. Odasında kabuğuna çekilerek adeta yas tutmaya başlar. Duruma çok üzülen Selman karakteri Şeyh’e anlatır ve Şeyh Yâreli’ye ahırda atla ilgilenmesi için yeni görev verir. Bu at Yareli’nin çeyiz için sattığı, aslında çok sevip kıymet verdiği kendi

³³⁸ Annemarie Schimmel, *İslamın Mistik Boyutları*, çev. Ergun Kocabıyık (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2001), 419.

³³⁹ İbn Arabî, *İlâhî Aşk*, çev. Mahmut Kanık (İstanbul: İnsan Yayınları, 2005), 83-84.

³⁴⁰ “Vefa Sultan 6. Bölüm - TRT1”, (16:03-18:16 dk.).

³⁴¹ “Vefa Sultan 5. Bölüm - TRT1”.

³⁴² “Vefa Sultan 8. Bölüm - TRT1”, (33:05-33:15 dk.).

³⁴³ “Vefa Sultan 8. Bölüm - TRT1”, (46:00-48:53 dk.).

atıdır.³⁴⁴ Ara ara tefekküre dalan Yârelî, Leyla'yı Mevlâ'dan olduğu için sevdiğini dile getirir.³⁴⁵

2.2.2. Dizide Temsîli Maddî Öğeler

2.2.2.1. Tekke, dergâh, tevhidhâne

Sözlük mânâsı itibarıyla Fars dilinde “dayanak, yaslanacak yer” anlamında kullanılan tekke kelimesi³⁴⁶, tasavvufta tarikat mensubu olan kişilerin seyr-u sülûk süreçlerini, toplu ibadetlerini, tarikat faaliyetlerini yaptıkları mekâna verilen addır.³⁴⁷ Kendilerine yolu düşen kim olursa olsun din, dil, ırk ayrımı yapmadan hoşgörü ile karşılayan tekkeler ayrıca, ilim, sanat, güzel ahlâk gibi eğitimleri de içerisinde barındıran çok fonksiyonlu kurumlardır.³⁴⁸

“Kapı eşiği” mânâsında olup, diğer bir ismi de âsitâne olan dergâh ise, Osmanlı döneminde tarikat ya da tarikatların yan kollarının merkezî kuruluş yeri olan tekkelere denir. İçerisinde genellikle kurucularının kabirlerini de bulundurdıklarından “pir evi” gibi isimlerle de adlandırılırlar. Dergâhlara göre daha ufak kapsamlı olanları ise “zaviye” adını alır.³⁴⁹ Yine Farsça bir kelime olan “ev, mâbed, sofra” anlamlarına gelen “han” sözcüğüne “-gah” eki getirilerek “hangah” kelimesi de, dervişlerin ibadet, zikir, ayin gibi gerektiğinde ikamet ettikleri yerler için kullanılmıştır. İçerisinde mutfağı, abdesthanesi, hamamı, konaklama hücreleri, inzivaya çekilmek, toplu zikir, sohbet ve ibadet etmek amacıyla yapılmış bölümleri olan hangahlar bulunmaktadır. Bu kurumların yönetimi şeyh ya da şeyhin görevlendirmiş olduğu kişiler tarafından yapılır. İçerisinde üç günden daha uzun süreli ikamet eden dervişler ibadetleri haricinde farklı görevler icra ederek kurumun işleyişine yardımcı olurlar. Giderleri genellikle vakıf, halk tarafından yapılan bağış, yardım ve adaklar tarafından karşılanırken, bazen de etrafındaki varsa uygun yerlerde dervişlerin yetiştirdiği ürünler tarafından karşılanır.³⁵⁰

Tekkeler tarihte, halk ile iç içe, zaman zaman spor ve sanat gibi faaliyetler yapan, misafir ağırlayan, ruhen ve bedenen hasta olan kişilere tedavi hizmeti sunan, ahiler arası dayanışma elde ederek ticaretin gelişimine olanak sağlayan yerler olmuştur.³⁵¹ Mimari

³⁴⁴ “Vefa Sultan 9. Bölüm - TRT1”, (15:12-15:21 dk.).

³⁴⁵ “Vefa Sultan 12. Bölüm - TRT1”, (53:53-54:00 dk.).

³⁴⁶ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 646.

³⁴⁷ Özköse, *Tasavvuf El Kitabı*, 232.

³⁴⁸ Mustafa Kara, *Din, Hayat, Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015), 33-34.

³⁴⁹ Tanman, M. Baha, “Âsitâne”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/485-486.

³⁵⁰ Süleyman Uludağ, “Hankah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/42-43.

³⁵¹ Kara, *Din, Hayat, Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, 49-51.

özellikleri kuruldukları çevrenin iklimine, arazisinin büyüklüğüne ve maddi gelir durumuna göre değişkenlik göstermektedir.³⁵²

Dizide tekke temsili olarak izleyici karşısına öncelikle Bursa’da bulunan Zeynî dergâhının figürü çıkmaktadır. Avluya açılan büyükçe bir kapıdan giriş yapılan dergâh iki katlı olarak oluşturulmuş. Giriş katında tevhidhâne denilen bölüm, mutfak ve çilehâne denilen hücre göze çarpıyor. Yine içerisinde kabirler bulunan bir haziresi bulunmakta. Bu bahçede ara ara bitkilerle ilgilenilen sahneler oluşturulmuş. Bitki ve ağaçların yanı sıra tasavvufta sembol olarak nitelendirdiğimiz kuş, kaplumbağa gibi canlılar da izleyici karşısına çıkarılıyor. Üst katında ise genellikle dervişlerin barındığı odalar mevcut. Tevhidhâne mescid olarak kullanılmakta. Tarikat şeyhi genellikle bu bölümde vakit geçiriyor. Kendisi ile görüşmek isteyenleri burada karşılıyor. Sohbetler ve cemaatle kılınan namazlar burada eda ediliyor. Mutfakta yemekler pişiriliyor ve yine burada yeniliyor. Çilehâne denen hücrede uzlete çekiliyor. Görüntü itibari ile yukarıda anlatmaya çalıştığımız tekke figürü ile birebir örtüşen mekân oluşturulmuş.

Dizide derviş odası, gösteriş ve şatafattan uzak, sade bir şekilde dizayn edilerek izleyiciye sunulmuş. İçerisinde ufak bir pencere, yer yatağı, mini bir kitap rafı, kandil, namazlık, rahle, kilim ve şömine bulunmaktadır. Yani sadece kişinin temel ihtiyacını karşılayacak eşyalar konumlandırılmış.

2.2.2.2. Harem

Arapça’da “korunan, kutsal yer” mânâsına gelen harem,³⁵³ kadınların günlük yaşamlarında mahrem olmayan kişilerle karşılaşmayarak rahatça hareket edebilmelerini sağlamak amacıyla evlerinde oluşturulmuş bölümlerdir. Saray ve konaklarda da bulunmaktadır.³⁵⁴

Zâviyelerde de kadınlar için oluşturulmuş bölümler bulunur. Bu bölümler genellikle tekke şeyhinin eşi ve çocuklarının barınıp ikamet edeceği ev niteliğindedir.³⁵⁵ Bu bölüm içerisinde bir evde olması zorunlu ihtiyaçlar için olması gereken (mutfak, hamam gibi) mini kısımlar bulunur. Yemeklerin aktarılabilmesi için tekkede bulunan büyük mutfaktan haremdeki küçük mutfağa açılan dönen dolaplar bulunur. Tekkeye gelen bayanlar harem kısmında konuk

³⁵² Mustafa Kara, *Buhara Bursa Bosna Şehirler / Sufiler / Tekkeler* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018), 450.

³⁵³ İbn Manzur, *Lisânü’l-Arab*, 845.

³⁵⁴ Abdülkerim Özaydın - Nebi Bozkurt, “Harem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/132.

³⁵⁵ Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 1045.

olurlar. Sadece barınma amacı ile kullanılmayan bu bölümlerde tekkenin “mânevî annesi” olarak görülen şeyh eşleri sohbet, zikir gibi toplantıları burada icra ederler.³⁵⁶

Dizide Belinay Hatun karakteri yanına gelen bayanların, içerisinde bulundukları sıkıntılarını dinleyerek yol gösterici olmaya çalışmaktadır.³⁵⁷ Dizinin sohbet ve zikir sahnelerinde görüldüğü üzere, Şeyh’in sohbetlerini dinlemeye gelen kadınlar, harem dairesinin yanında, sohbet edilen tevhidhâne içerisinde olup, aralıkları bulunan bir paravanla ayrılmış bölmede toplanırlar.³⁵⁸ Yine dizide gösterildiği üzere kadınlar kendilerine ayrılmış bu bölmede zikirle de katılabilmektedirler.³⁵⁹

2.2.2.3. Mûsikî

Mûsikî, insanın akıl, duygu ve estetik görüşünün birleşerek seslerin belirli zaman, düzen, uyum ve ritim içerisinde kulağa hoş gelen şekliyle düzenlenmesi ile oluşturulan bir sanat dalıdır. Mûsikîyi tarihte birçok düşünürün farklı şekilde yorumlayıp başka yönlerine vurgu yaptığı görülse de ortak noktada hepsi öncelikle ses ve uyum olmak üzere bilimsel, sanatsal ve duygusal yönüne dikkat çekerek tanım yapmıştır.³⁶⁰

Tasavvuf tarihi boyunca mûsikî, sûfî, fakih ve muhaddisler arasında tartışıl原因mış meselelerden biridir. Mutasavvıflar arasındaki tartışma nedeni mûsikî’nin helal olup olmadığı konusundadır. Bu tartışmalar mûsikî’nin insanı Allah Teâlâ’ya (cc.) yakınlaştıırıp, kalbini tasfiye eden bir ibadet olup olmadığı ile alakalıdır.³⁶¹

Sûfiler ma’rifet yolunda nazar ve mûsikîyi eğitim aracı amacı ile kullanmışlardır. Çünkü onlara göre mûsikî, kulağın duyduğunu kalbe ulaştırma aracıdır.³⁶² Yine sûfiler mûsikî kelimesinin yerine genellikle sema’ sözcüğünü kullanmışlardır.³⁶³ Ebû Tâlib el-Mekkî’ye göre insan mûsikî dinlediği zaman eğer bu ona dünyayı hatırlatıp nefsi arzularını ortaya çıkarıyorsa haram, Allah’ı hatırlatıyorsa zikir değerindedir. Kısacası kişinin kalbindeki saklı duyguları ortaya çıkarma hususunda bir ayna vazifesi yapar ve musikinin hükmü de insanın iç dünyasına göre belirlenir.³⁶⁴ Hücviri’ye göre de semanın etkisi, kişinin niyet ve doğasına bağlı olması

³⁵⁶ M. Baha Tanman, “Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları / Tekkeler”, *Osmanlı toplumunda tasavvuf ve sufiler: kaynaklar-doktrin-ayin ve erkan-tarikatlar edebiyat-mimari-güzel sanatlar-modernizm*, ed. Ahmet Yaşar Ocak, XXX. 3 (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 369-370.

³⁵⁷ “Vefa Sultan 22. Bölüm - TRT1”, (30:48-32:10 dk.).

³⁵⁸ “Vefa Sultan 23. Bölüm - TRT1”, (18:45 dk.).

³⁵⁹ “Vefa Sultan 29. Bölüm - TRT1”, (42:10 dk.).

³⁶⁰ Nuri Özcan - Yalçın Çetinkaya, “Mûsikî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/257.

³⁶¹ Süleyman Uludağ, *İslâm Açısından Mûsikî ve Sema*’ (İstanbul: Marifet Yayınları, 1999), 217-218.

³⁶² Ebû Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lûma’ - İslâm Tasavvufu*, 454.

³⁶³ Uludağ, *İslâm Açısından Mûsikî ve Sema*’, 228.

³⁶⁴ el-Mekkî, *Kûtu’l-Kulûb Fi Muameleti’l-Mahbub ve Vasfu Tarîkı’l-Mürîd ilâ Makâmî’t-Tevhid*, 2004, 3/260.

hasebiyle faydalı da olabilir zararlı da. Bazısı sözün manasına, bazısı da yalnızca sese odaklanır. Eğer kişinin iç dünyası doğruysa, sema onu Hakk’a götürür; bozuksa, sema’ onu da bozar.³⁶⁵ Gazâlî’ye göre mûsikî insanın kalbinde olan gizli duygularına tesir ederek harekete geçirir. Yani mûsikî dinleyen bir insan içinde aşk varsa ibadete dönüştürür, nefsi arzular varsa günaha götürür. Bu sebepten dolayı hükmü, dinleyeninin niyetine göre değişir.³⁶⁶ Mesnevi’nin ilk beyitlerinde insan ruhunun asli vatanından ayrılış sembolü olarak ney metaforuna dikkat çeken Mevlânâ, mûsikîyi Allah Teâlâ’ya (cc.) dönüşte vasıta olarak görür.³⁶⁷ Nitekim Mevlevilikte, tarikat zikri mûsikî ile yapılmakta olup, zikrin ismine sema’ denmektedir. Sesli zikir yapan farklı tarikatlarda vardır ve toplandıkları meclislerde besteli ilahiler okunmaktadır.³⁶⁸ Bu nedenle mûsikîyi tasavvufun ayrılmaz bir parçası olarak görebilmek mümkündür.

Diziye gelinecek olursa, Muslihuddin Mustafa’nın en bunalmış ve sıkıntılı anında eline müzik aleti alıp, çaldığını görülmektedir.³⁶⁹ Yine başka bir sahnede Mustafa boş bir anında dergâhtaki odasına çekilmiş, kemânî çalmaktadır.³⁷⁰ Bu davranışıyla onun, ruhunu böylece dinlendirip, sükûnet bulup, kalbini tasfiye edip, biraz olsun sıkıntılardan uzaklaştırdığının göstergesi olarak seyirciye aktarılmaya çalışılmıştır. Gerçek hayatı incelendiğinde de detaylı bilgi edinilmese de Muslihuddin Mustafa (Şeyh Vefâ)’nın mûsikîye ilgisinin olduğu daha önce de belirtilmişti.³⁷¹

Dizide Şeyh karakteri, kendisine kâtiplik görevi verdiği Âkîf karakterine musiki ile ilgili olarak şu cümleleri yazdırır. “*Mûsikî, nefsi kirlerinden arındırmak için en etkili araçtır. Bu araç, tesiriyle akla ve gönle hitap eder. Bu nedenle şiiri, nazmı ve mûsikîyi nefis terbiyesi için kullanmak halkı Hakk’a davet etmek demektir.*” Şeyh dizide bu konuyla ilgili yazıyı yazdırmadaki amacının, zâhirini görüp eleştirmeye kalkışan kişilerin, gerçek maksadı görmelerini istemesidir.³⁷² Ayrıca dizide Şeyh karakteri Allah Teâlâ’yı (cc.) anarken devran ve mûsikînin câiz olduğunu söylemektedir.³⁷³

Dizinin arka fonunda verilen ses efektleri ve müzikler, biz izleyiciler üzerinde mânevî huzur, içsel arayış ve teslimiyet duygusuna kapılabilmesi konusunda ayrı bir etki oluşturmaktadır. Dizide her karakterin sahnesinde farklı müzik uyarlanarak, karakter ve

³⁶⁵ Hucvirî, *Hakikat Bilgisi Keşfu'l-Mahcûb*, 458.

³⁶⁶ İmam Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, çev. Ahmet Serdaroğlu (İstanbul: Bedir Yayınevi, 2002), 2/689-690.

³⁶⁷ Mevlâna, *Mesnevi*, ed. Abdülbaki Gölpınarlı, çev. Veled İzbudak (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1995), 1/1-2.

³⁶⁸ Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 57.

³⁶⁹ “Vefa Sultan 1. Bölüm - TRT1”, (35:30 dk.).

³⁷⁰ “Vefa Sultan 15. Bölüm - TRT1”, (31:50 dk.).

³⁷¹ bk. 4. sayfa

³⁷² “Vefa Sultan 29. Bölüm - TRT1”, (29:10-31:00 dk.).

³⁷³ “Vefa Sultan 29. Bölüm - TRT1”, (34:15 dk.).

konulara has hissiyat vermesi sağlanmıştır. Ayrıca karakterlerin mânevî dönüşümlerine göre de müzikleri farklılaştırılmıştır. Özellikle başta ney olmak üzere tasavvufu simgeleyen enstrümanlar ile oluşturulan müzikler ve ara ara fonda söylenen zikir sözcükleri izleyiciye gayet başarılı bir şekilde tesir etmektedir. Dizinin mûsikî unsurlarının, izleyiciler üzerinde manevî hissiyat ve içsel dönüşüm oluşturmaya olanak sağladığını sosyal medya üzerinden yapılan olumlu yorumlardan görülebilmektedir.³⁷⁴

2.2.2.4. Hırka ve tâc

Kıyafet âdâbına göre sûfiler, giydikleri elbisenin külfetsiz olmasına dikkat etmelidirler. Onlar için vücudu örten kıyafetin sıcak ve soğuktan koruması yeterlidir. Elbiselerinin tek çeşit ve temiz olması yeterlidir. Şöhret duygusuna kapılacak elbise tercih etmeyip, cübbe giyme konusuna (şeyhler hariç) yakın bakmamalıdır.³⁷⁵ Tarikatların oluşmasıyla, tarikat mensupları hırka, tac gibi kıyafetleri kendilerine özel olacak şekilde oluşturmuşlardır. Bu duruma önem göstermeyip hoş karşılamayan mutasavvıflar da bulunmaktadır.³⁷⁶

Derviş kıyafeti olan hırka, “bez” mânâsına gelmektedir. Kolları bol, yakasız ve önü açık olurlar.³⁷⁷ Mürid hırkası teberrek ve irade olmak üzere ikiye ayrılır. Müridliğe yeni adım atan kişilerin giydiği teberrek, şeyh tarafından giydirilen ise irade hırkasıdır. İrade hırkasını giymiş olan mürid, kendisini mânevî olarak şeyhe teslim etmiş demektir.³⁷⁸ Mürid, hırkanın edeplerine uyacağına dâir mürşidine söz vermelidir.³⁷⁹ Hırka giyen mürid, nefsini körelterek kendisini dünyevilikten uzaklaştırır, ömrünün geri kalanını Allah Teâlâ’ya (cc.) hizmete adanır. Giydiği hırkaya lâîk olabilmek için çaba gösterirler.³⁸⁰ Tarikatlara dâir başka bir kıyafet de tâcdır. Genellikle yünden yapılmış olup, başa giyilen bir nesnedir. Tâc da hırka gibi tekbirlenme adı verilen tören eşliğinde şeyh tarafından giydirilir. Her tarikatın tâcı kendine has olmak üzere farklılıklar içerir.³⁸¹ Tâcların başa geçirilen yerine lenger, üst tarafına ise kubbe denir. Tâclarına kendilerine has isimler veren tarikatlar da bulunmaktadır.³⁸²

Dizinin ilk bölümünde hırka figürü ser müderrislik hırkası olarak seyirci karşısına çıkmaktadır. Burada görülen hırka makam, mertebe hırkasıdır. Sultaniye Medresesi’nde görev yapan Mustafa karakteri, yapmış olduğu başarılı çalışmalarıyla görevinde yükselmiş, bunun

³⁷⁴ “Vefa Sultan Dizi Müzikleri”, *YouTube* (Erişim 12 Eylül 2025).

³⁷⁵ Sühreverdî, *Dervişliğin Adabı*, 85-86.

³⁷⁶ Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 57.

³⁷⁷ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 270.

³⁷⁸ Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 370.

³⁷⁹ Sühreverdî, *Gerçek Tasavvuf (Avârifü'l - Meârif)*, 122.

³⁸⁰ Hucvirî, *Hakikat Bilgisi Keşfu'l-Mahcûb*, 115.

³⁸¹ Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, 150-151.

³⁸² Özköse, *Tasavvuf El Kitabı*, 236-237.

göstergesi olarak kendisine hırka giydirilmiştir. Şeyh Kudsî karakteri, cübbe ve elbiselerle hakikate varılamayacağını söylemekle, insanın dış kıyafetinin zâhiri ve geçici olduğunu, hakikate varmak için önemli olanın kalp ve niyet olduğunu vurgulamaktadır.³⁸³ Meczûb Mâlik karakteri, kişinin üzerinde bulunan kaftanı, meyletmeden taşımak gerektiğini belirtir.³⁸⁴ Çünkü ona meyleden insan nefsinin kölesi olmuş demektir. Dizide görüldüğü üzere Şeyh Kudsî karakteri uzlete girerken hırka ve tâcını çıkarıp öyle girmekte, uzletten çıkınca tekrar giymektedir. Hırka ve tâcı giymeden önce öper, sonra giyer.³⁸⁵ Bu ona gösterdiği saygının işaretidir.

Dizide belirli aşamalardan geçen mürid, ulaşmış olduğu mertebeye göre kıyafetinin şeyh tarafından dua edilerek değiştirildiği sahnelenmiştir.³⁸⁶ Şeyhlik mertebesine ulaşan müride ise tâc ve hırka giydirmeye merasimi yapılır. Tüm dervişler bir araya toplanır. Tekbirler eşliğinde müridin başındaki şeyhin bir önceki taktığı başlık çıkarılarak yeni tâc yine şeyh tarafından takılır. Bu işlemi yaparken Şeyh tâcı önce kendisi üç kere öper, daha sonra aynı şekilde müridine uygular. Tâcın giydirilmesinden sonra aynı şekilde hırka da giydirilir. Daha sonra Şeyh dua eder ve müride kendisini irşâd için mezun kıldığını söyler. Mürid, ellerini çapraz şekilde göğsüne götürerek kabul ettiğini belirtir. Orada bulunanlar da aynı şekli uygular ve topluca salavat getirilir, dua edilir.³⁸⁷

Dizinin son bölümlerine doğru yine kıyafet giydirmeye merasimi sahnelenmiştir. Dervişlik için dergâhta kalmak isteyen kişiye Şeyh tarafından derviş çeyizi adı altında kıyafet giydirilir. Ardından şeyh dua eder. Başlangıç aşamasındaki bu kıyafet yün başlık ve kolsuz üst giysiden ibarettir.³⁸⁸

2.2.2.5. Tesbih

Zikir çekerken kullanmak amacıyla boncuk, taş, maden, ağaç, fosil, zeytin ve hurma çekirdeği gibi materyallerin ip üzerine dizilmesiyle oluşturulan gereçtir. Müslümanlar tesbihi genellikle namaz sonrası yapılan tesbihatlarda kullanmak amacıyla taneleri her otuz üç adet arasına bir nişane bırakmak üzere doksan dokuz adede tamamlayıp imame denen kısmı ile birleştirerek oluştururlar. Farklı ebat ve sayılarda oluşturulan tesbihler de bulunmaktadır.³⁸⁹

³⁸³ “Vefa Sultan 1. Bölüm - TRT1”, (53:29-56:05 dk.).

³⁸⁴ “Vefa Sultan 4. Bölüm - TRT1”, (43:57 dk.).

³⁸⁵ “Vefa Sultan 10. Bölüm - TRT1”, (57:26 dk.).

³⁸⁶ “Vefa Sultan 12. Bölüm - TRT1”, (5:09-8:40 dk.).

³⁸⁷ “Vefa Sultan 16. Bölüm - TRT1”, (10:48-13:15 dk.).

³⁸⁸ “Vefa Sultan 25. Bölüm - TRT1”, (13:20-14:40 dk.).

³⁸⁹ Nebi Bozkurt, “Tesbih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/529-530.

“Sebh” kökünden gelen tesbih kelimesi, Allah Teâlâ’yı (cc.) tüm noksan sıfatlardan tenzih etmek mânâsındaki “Sübhanallah” kelimesi ile aynı anlamdadır. Zikir ve duâ yapmak anlamlarında da kullanılır. Yapılan bu zikirler yalnızca dilden değil, kalben de Allah’dan gayrısını düşünmeyerek olmalıdır. Kur’an-ı Kerim ve Hadislerde pek çok yerde tesbih kavramı geçmektedir. Ashâb ve Asr-ı Saadet döneminde yapılan zikirlerin tesbih tanelerindense parmaklarla yapılması daha hoş karşılanmıştır.³⁹⁰

Dizide Şeyh karakteri, Âşık karakterine tesbih uzatarak, her anımızı duyup işiten Cenâb-ı Hakk’ı zikretmenin güzelliğini ifade eder.³⁹¹ Yine dizide özellikle Şeyh, Karamânî ve Yârelî karakterlerinin ellerinde tesbih bulunan sahneler ara ara izleyici karşısına çıkmaktadır. Örneğin dizinin üçüncü bölümünde Şeyh Karakterinin uzunca bir tesbih ile zikrettiği sahnelenmiştir.³⁹² Ayrıca namaz sonrası yapılan tesbihatlarda da tesbih kullanıldığı görülmektedir.³⁹³

2.2.2.6. Post

Ev ve tekkelerde üzerine oturmak için hayvan derisinden yapılmış minderlerdir. Tekkelerde tarikat pirlерinin mâkâmı mânâsında da kullanılır. Tekke de pîri temsilen posta şeyh oturur ve postnişin olarak adlandırılır. Ayrıca tekkelerde sembolik amaçlarla kullanılan postlar bulunmakta olup, kullanım alanlarına göre farklı renklerde oluşturulur. Postlardan oluşturulan seccâdeler de bulunmaktadır.³⁹⁴

Dizinin ilk bölümlerinde posta oturan kişi Şeyh Kudsî karakteri iken, sonraki bölümlerde Şeyh Vefa izleyici karşısına çıkmaktadır. Şeyh karakterlerinin oturduğu post kırmızı renkte olup, ziyarete gelen kişilere oturması için beyaz post serilen sahneler yer verilmiştir.

Dizide postla ilgili çekilen sahnede Mustafa karakteri, Şeyh’inin postuna bakarak kendi nefsini makam sevdasına kapılmama konusunda engellemeye çalışmaktadır.³⁹⁵ Ayrıca posta, yani makama meylinin olmadığını ile getirmektedir.³⁹⁶

³⁹⁰ Metin Yurdağur, “Tesbih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/527-528.

³⁹¹ “Vefa Sultan 1. Bölüm - TRT1”, (1:02:30 dk.).

³⁹² “Vefa Sultan 3. Bölüm - TRT1”, (55:05 dk.).

³⁹³ “Vefa Sultan 15. Bölüm - TRT1”, (17:55 dk.).

³⁹⁴ Sâfi Arpağuş, “Post”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/332.

³⁹⁵ “Vefa Sultan 13. bölüm - TRT1”, (2:19-3:19 dk.).

³⁹⁶ “Vefa Sultan 13. bölüm - TRT1”, (50:56 dk.).

2.2.2.7. Müttekâ

Sözlükte “destek, âsâ, değnek” mânâlarına gelen müttekâ,³⁹⁷ tasavvufta çilahâneye giren dervişlerin, zikir yaptıkları esnada uyuya kalmamaları amacıyla başlarını dayamak için kullandıkları âsâdır.³⁹⁸ Baş kısmının dayandığı yer genellikle hilal şeklinde yapılmakla beraber, iki kollu olup yatay şeklinde olanlar da mevcuttur. Hem işlevsel olarak hem de kırk gün halvette kalmasından dolayı Hz. Mûsâ'nın âsasına benzerliğinden dolayı aralarında bağlantı kurulmuştur.³⁹⁹

Dizide çilehâneye giren Mustafa'ya kullanması amacıyla Şeyh tarafından müttekâ verilmektedir.⁴⁰⁰ Çilehânedeki çekilen sahnelerde müttekânın kullanımı da izleyici karşısına çıkmaktadır.

2.2.3. Dizide Temsîli Mânevî Öğeler

2.2.3.1. Kibir

“Büyükleme” mânâsına gelen kibir, kişinin başka insanları beğenmeyip kendisini üstün görmesidir. Bu kişiler “kibirli” olarak vasıflandırılır.⁴⁰¹ Gazâlî'ye göre kibir, kişinin batını olarak nefsinin, zâhiri olarak ise iç duygularının ahlâkını oluşturur ki bu da hareketlerinde zuhur eder.⁴⁰² Kibirlenen kişi, kendisinde bazı sıfatların üstün olduğu kanaatindedir. Bunlar ya ilim ve amelinin üstünlüğü ya da dünyevî konulardaki (mal, soy, güzellik, kuvvet, asalet) üstünlük düşüncesidir.⁴⁰³ Başkalarını hor gören kişi, üstün olma gayesinden dolayı kimseden bir şey öğrenmeye açık değildir. Bir tartışmaya girse, karşısındakini reddeder, anlamaya çalışmaz, sinirlenir ve gerçekleri duymaz.⁴⁰⁴ Huy olarak kibir, hoş karşılanmayan ve çirkin görülen davranışlardır. Mânevî hastalık olarak da görülen bu huyu ıslah etmeye çalışmak kişinin kendi üzerine düşen bir vazifedir.⁴⁰⁵ Kibir duygusu kişilerin dünyalık, dinî ve mânevî olmak üzere farklı özelliklerine göre zuhur eder. Kişinin bencil olmasıyla birlikte nefsini terbiye edememesi, nefsi ile gururlanması kibir duygusunu yoğunlaştırır. Geçici heveslerden ibaret olan bu duyguyu terbiye ederek frenlemek gerekir.⁴⁰⁶ Nitekim bu hastalıktan kurtulamayan kişi,

³⁹⁷ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, 4904.

³⁹⁸ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 359.

³⁹⁹ Elif Ceylan Erol, “Tasavvufta Nefis-Ejder Sembolizmi Çerçevesinde Hz. Musa'nın Asasının Halvette Kullanılan Derviş Çeyizlerine Etkisi”, *Palmet Dergisi* 7 (29 Mart 2025), 22-23.

⁴⁰⁰ “Vefa Sultan 10. Bölüm - TRT1”, (1:00:00 dk.).

⁴⁰¹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 376.

⁴⁰² İmam Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, 2002, 3/378.

⁴⁰³ İmam Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, 2002, 3/748.

⁴⁰⁴ İmam Gazâlî, *Kimyâ-yı Saâdet*, 561.

⁴⁰⁵ Hucvirî, *Hakikat Bilgisi Keşfu'l-Mahcûb*, 260.

⁴⁰⁶ Uludağ, *Hayata Süfi Gözüyle Bakmak*, 480.

H. Peygamber'in “*Kalbinde zerre miktarı kibir olan kimse cennete giremeyecektir.*” sözüne binaen, kendisini felakete götürmüş olur.⁴⁰⁷

Dizide Şeyh Kudsî, sohbetinde kibri anlatırken, Allah Teâlâ'nın (cc.) kibirli kalbi sevmediği, kibrin ikiyüzlülük ve gaflet olduğu, kendini beğenmişlikten ziyade başka insanları küçümsemek olduğuna değinir. Kendi haricindekileri hor görüp, dışlayan kişi kibre kapılmıştır ki bu kibir insanın kalbini ele geçirerek oraya yerleşmek ister. Hâlbuki gönül, Allah Teâlâ'nın (cc.) zuhur ettiği yerdir. Kibir gibi bir marazın olduğu yerde de bu düşünülemez. Bu durumda kalbi temizlemek için hakiki aşka ihtiyaç vardır. İlâhi aşka sahip olan kişi, mânevî olarak da her şeye sahiptir. Fakat kişi bundan mahrumsa, hiçbir şeye sahip değildir. Her şey anlamsız ve boş gelir. Aşk uğrunda şifa bulmak isteyen, kendi nefsinin tanıyarak kusurlarını görmeli ve Aşk'a yönelmelidir.⁴⁰⁸ Şeyhin anlattıklarına bakıldığında izleyiciyi, insanın bencillikten uzak durup, etrafındaki insanları da hakir görmekten uzak durmaya yöneltmektedir. Daha sonra ise kibirten uzaklaşabilmeye çözüm sunmaktadır. Şeyhin, kibir kavramını müridlerine beyan ettiğini izleyen izleyicinin de bu öğüt ve nasihatlerden feyz alabildiği düşünülebilir. Nitekim tasavvufi perspektiften bakıldığında her cümle ve sözünde ders çıkarılabilecek nasihatler barındırmaktadır.

Dizinin ilk bölümlerinde kibir kavramını Muslihuddin Mustafa üzerinden fazlaca görebiliyoruz. Engin bilgisine, yüksek kademesine oldukça güvenip, insanları beğenmez tavırlar içerisine girişi kibrinden ötürüdür.

Medresede kürsüye çıkmış, tayin ettiği güneş tutulması zamanını anlatırken, Şeyh Kudsî'nin daha önce bir tarih verdiğini öğrendiğinde “*Ne zamandan beri ilim tekkelerden öğrenilir oldu?*”⁴⁰⁹ diyerek tekkeyi küçümsediğini ve kibirlendiği görülmektedir.

Mustafa'nın ıssız bir yerde tefekkür ederken yanına gelen arkadaşıyla diyalogunda “*Sizin bildiğiniz kadar bizim unutmışluğumuz var.*”⁴¹⁰ sözlerini sarf etmesi kibrinin alametidir.

Dizide, içerisinde bulunduğu mertebeyi kendisine yakıştırmayan Molla Celâleddin, Meczûb'dan aldığı nasihate de öfkelenerek kendini hatasız görür de Meczûb'u hâkir görür ve sende izzet-i nefis yok mu diyerek azarlar. Nefsim olmadığından izzeti de yok diye karşılık veren Meczûb kırılarak kalkar gider. Burada görülür ki kibri benliğini sarmış olan Celâleddin, kendini o kadar yüksekte görür ki uyarı ve nasihatlere gözü kör olmuş, başkalarını incitmekten

⁴⁰⁷ İmâm-ı Gazâlî, *İslâm Ahlâkı*, 196.

⁴⁰⁸ “Vefa Sultan 1. Bölüm - TRT1”, (36:08-39:55 dk.).

⁴⁰⁹ “Vefa Sultan 1. Bölüm - TRT1”, (1:06:26 dk.).

⁴¹⁰ “Vefa Sultan 2. Bölüm - TRT1”, (34:25 dk.).

çekinmeyecek hâle gelmiştir. Aslında kibrinden sıyrılmak için yapması gereken tek şey nefsinin arzularına dur diyebilmektir.⁴¹¹

2.2.3.2. Hakikat

Anlamı “gerçek” olan bu kelime, tasavvufta Allah Teâlâ’ya (cc.) ulaşılan yoldaki mertebelerden biridir. Kendi iradesini terk ederek Allah’ın iradesine bağlanmış olanlara hakikat ehli denir.⁴¹² Yüce Allah’ın her şeye Mâlik olduğunu bilerek Allah Teâlâ’yı (cc.) görebilmek hakikattir.⁴¹³ Hakikat İslâm kültüründe varlığın amacı, bütünü ve özü olarak anlamlandırılır.⁴¹⁴ Bu kavram, görünenin ötesinde derin anlamlara ve ilahi sırlara vakıf olup, sözlerle anlatmaktan ziyade yaşanan hallerle daha iyi tarif edilebilir. Kişinin benliğinden sıyrılarak Rabb’e yakınlaşmasıdır. Tasavvufta tüm gerçeklerin kaynağı olan Yüce Allah’ın zâtı ve birliği “Hakîkatü’l-hakâik” kavramı ile ifade edilir. Kısacası Allah Teâlâ (cc.) için olan, yapılan her şeydir.⁴¹⁵ Lumâ’da belirtildiğine göre sûfî düşünürlerin hakikat hakkındaki söylemlerini ortak paydada toplayacak olursak, hakikat yalnızca Allah’a yönelmek ve O’na yakın olmak, nefsi yani dünyevi zevkleri terk eylemek, ilim ve teslimiyettir.⁴¹⁶

Hakikat kavramı, dizide ana karakter olan Vefa Sultan’ın hakikat arayışı üzerinden işlenmektedir. Vefa Sultan, dünyevi olarak maddi imkânlarla sahip olmasına karşın içsel anlamda boşlukta olduğunu hissederek bu boşluğu doldurmak amacıyla mânevî bir arayış içerisine girer.

Dizide Şeyh Kudsî, kendisine hakikatin ne olduğunu soran müridine, yaşarak anlayabilmesi için temsili yollardan örnek verir. Hakikate ulaşmak için arkana bakmadan zorluk ve meşakkatlerden adım adım geçmek gerektiğini vurgular.⁴¹⁷

Dizide hakikat kavramı, Şeyh tarafından, talibin kalbinin dünyadan alınıp Allah Teâlâ’ya (cc.) bağlaması olarak anlatılır.⁴¹⁸ Eline kalemini alan Şeyh Kudsî, hakikate dâir düşüncelerini yazmaya başlar. Yazdıkları yorumlanacak olunursa, özünde Hakikat ile beraber olan insanoğlu dünya hayatına başlayınca Allah ile arasında bir perde açılır. Allah’ı yeniden bulup, O’na aynı şekilde dönebilmek için çaba göstermesi gerekir. Bu çabada nefsin kurduğu

⁴¹¹ “Vefa Sultan 7. Bölüm - TRT1”, (29:20-32:15 dk.).

⁴¹² Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 243.

⁴¹³ Kuşeyrî, *Tasavvufun İlkeleri*, çev. Tahsin Yazıcı (İstanbul: Tercüman Gazetesi, 1978), 1/162.

⁴¹⁴ Mustafa Çağrı, “Hakikat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/177.

⁴¹⁵ Mehmet Demirci, “Hakikat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/178-179.

⁴¹⁶ Ebû Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma’ - İslâm Tasavvufu*, 219-220.

⁴¹⁷ “Vefa Sultan 1. Bölüm - TRT1”, (55:20-57:48 dk.).

⁴¹⁸ “Vefa Sultan 2. Bölüm - TRT1”, (41:09-41:16 dk.).

oyunla kimi insan elindeki imkânları görmez olmayanlara odaklanır, kederlenir. Kimi, tevekkülünden yüz çevirir de habire gelecek endişesi taşır, geçmişten çıkamaz. Kimi, mecâzî aşka kapılarak hakiki aşka vesile kılar. Kimi, edindiği ilmi ile övünerek tevazudan uzaklaşır. Gerçek hakikata gelinecek olursa, nefsin bitmek bilmeyen istekleri ile mücadele ederek, bu doyumsuzluğu nihayete erdirmektir. Kişi, kendisini belaya sürükleyen şeyin nefsi olduğunu bilirse ve ona dur demeyi başarır ise işte o zaman hakikate ulaşmış olur.⁴¹⁹

2.2.3.3. Tervâzu

Alçakgönüllülük mânâsına gelen tervâzu, Arapçada vaz' kökünden türemiştir.⁴²⁰ Kişinin kendi değer ve kademesini yüksek görmemesi anlamında kullanılır. Kibir kelimesinin zıttıdır.⁴²¹ Tervazu, az olanla övünmek, güç durumdaki insanların işlerini hafifletmek ve insanlara yumuşak huyla muamele etmektir.⁴²² Din, dil, ırk ayırımı yapmadan tüm insanlara aynı muamelede bulunup, kendini yüksek görmemek tervazuun gereğidir. İnsan, fitratı gereği nefsiyle ve şeytanla sürekli cebelleşir ve kendisini üstün görme potansiyeline sahiptir. Tervazu sahibi insan, karşısındaki kendi akran ve emsallerini de üstün görebilendir.⁴²³ Kişi, Hakikat karşısında (Hakk için), dinin delilleri karşısında ve kendi iradesinde alçakgönüllü olmalıdır. Rabb'ine karşı olan saygısından dolayı, dünyalık şeylerden uzaklaşmak için insanlardan uzak duruyor, ihtiyacı olduğu halde kimseye boyun eğmiyor, zengin olduğu halde kimseye zorluk verip bunaltmıyorsa gerçek anlamda tervazu sahibidir.⁴²⁴ Evinin işini kendi eliyle görmek,⁴²⁵ göze çarpmayan mütevâzi kıyafetler giymek,⁴²⁶ zengin-fakir, büyük-küçük, hür-köle, beyaz-siyah ayırımı yapmadan herkese selam vermek⁴²⁷ tervazuun getirmiş olduğu örnek davranışlardır.

Dizide tervâzuya örnek olarak Şeyh Kudsî'nin müridi ile yaptığı sohbette mecâzî bir betimleme ile anlattığını görebiliyoruz. Şeyh, insanın gönlüne rahmet ulaşabilmesi için başını eğmesi gerektiğini söylüyor. Tıpkı yağmurun her ne kadar yüksekte yağsa da alçakta olan yerlere daha fazla nüfuz edip fayda verdiği gibi. Dağın zirvesi ihtişamlı görünse de nice nebatat alçakta olan ovadan yetişir. Aynı şekilde ağacın meyvesiz dalları da yüksekte durur ama

⁴¹⁹ "Vefa Sultan 5. Bölüm - TRT1", (50:12-52:26 dk.).

⁴²⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 4858.

⁴²¹ Mustafa Çağrı, "Tervazu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/583.

⁴²² Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*, 161.

⁴²³ Uludağ, *Hayata Sûfi Gözüyle Bakmak*, 470-471.

⁴²⁴ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, 164-165.

⁴²⁵ İmam Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, 2002, 3/762.

⁴²⁶ İmam Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, 2002, 3/764.

⁴²⁷ İmam Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, 2002, 3/765.

meyvesi aşağı eğik olan dalındadır.⁴²⁸ Burada gördüğümüz üzere kişi, alçakgönüllü olup, başını eğerek ve hiçliğini bilirse Allah Teâlâ (cc.) katında yücelir, rahmete ulaşır.

2.2.3.4. Aşk

Arapça “ışık” sözcüğünden alınan aşk kelimesi “aşırı sevgi, sarmaşık” anlamına gelir.⁴²⁹ Girdiği gönlü, hatta kişinin tüm bedenini tıpkı bir sarmaşık gibi sarar. Gerek Allah Teâlâ (cc.) ile kul arasında, gerekse beşeri iki insan arasında olsun her halükarda kulu Hakk’a ulaştıran yoldur. Tıpkı çöllerde dolaşan Mecnun’u Mevlâ’sına kavuşturduğu gibi.⁴³⁰

Mutasavvıflar, Allah Teâlâ’yı (cc.) çokça sevip, O’ndan gayrı her şeyden geçmeyi “Hakîki Aşk”, meşru hudutlar dâhilinde olmak kaydıyla beşeri sureti sevmeyi ise “Mecâzi Aşk” olarak tanımlarlar. Hakîki Aşka ulaştıran basamak olması şartıyla Mecâzi Aşk da hoş karşılayarak, câiz görmüşlerdir.⁴³¹ Bazı sûfilere göre Allah aşkı, insanın Allah’ın zatını idrak edemeyecek düzeyde olduğundan ve gözle görülemediği için tasavvur edilemeyeceğinden ötürü câiz görülmemiştir.⁴³² Allah Teâlâ’yı (cc.) tanıyıp bilmek hakiki aşk ile gerçekleşir. Hakiki aşka varan kişi yaratıcı sevdiğinden dolayı tüm kâinatı, yaratılan her şeyi sever, muhabbet duyar.⁴³³ Allah sevgisi, Allah Teâlâ (cc.) için nefsin isteklerinden, tüm dünya nimetlerinden vazgeçerek ve yapılan ibadetlerle ruhu güçlendirerek kalbe yerleşir. Bolca zikir yapmak, Allah dostları ile hemhal olmak, Allah’ın emir ve yasaklarına uymak, Allah’ın ihsanını ve verdiği nimetleri düşünmek, dua etmek Allah’ın sevgisini artıran ve O’na eriştiren eylemlerdir.⁴³⁴

Mevlânâ’ya göre âşıklık gönül hastalığıdır. Aşk yaratıcının sırlarının usturlabı olarak betimleyerek, aşığın âkibeti için bir kılavuz niteliğinde görür. Ona göre aşk kelimelerle anlatılamaz.⁴³⁵

Şeyh Kudsî karakteri sohbetinde “*Aşkın şifasının yine aşk olduğunu*” söyler.⁴³⁶ Burada mecâzi aşkın hakiki aşka götürdüğü vurgulanıyor ve anlatımına devam ediyor. “*Aşkın üç derecesi vardır. Muhabbet, sevda, dert.*”⁴³⁷ Rabb’ine yönelen kul eğer O’nun lütfunu görebilirse O’nu tanıyıp sever, memnun olur, bu muhabbettir, aşkın başlangıcı olan sevgi ve

⁴²⁸ “Vefa Sultan 2. Bölüm - TRT1”, (28:59-30:33 dk.).

⁴²⁹ İbn Manzur, *Lisânü’l-Arab*, 2958.

⁴³⁰ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 203.

⁴³¹ Hasan Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 210.

⁴³² Hucvirî, *Hakikat Bilgisi Keşfu’l-Mahcûb*, 373.

⁴³³ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 65.

⁴³⁴ Ebû Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma’ - İslâm Tasavvufu*, 523.

⁴³⁵ Mevlâna, *Mesnevî*, 1/9.

⁴³⁶ “Vefa Sultan 1. Bölüm - TRT1”, (39:47 dk.).

⁴³⁷ “Vefa Sultan 1. Bölüm - TRT1”, (40:35 dk.).

ilgidir. Fakat göremezse üzülr, hasret çeker ki bu sevdadır, aşkın derinleşmesi ve tutkudur. Gerçek olan aşk ise Rabb'ini görse de, görmese de koşulsuz olarak mahsunlaştırır, yakar ve benliği yok eder.

Mustafa karakteri, Zinnur Efendi ile konuşma sahnesinde aşkı tanımlarken, tüm ilimlerin başı olduğunu ve tüm mevcudatı bilmenin aşk ile başlayıp, olgunlaşarak anlam kazandığını, öncesi, sonrası, dibi ve sınırının olmadığını söyler.⁴³⁸

Yine Şeyh Kudsî aşkı tarif ederken, kula Allah tarafından verilen en büyük nimet olduğunu, olağan dışı haller göstermektense istikamet üzere olmanın daha makbul olduğunu ve aşkın dışında kalan her şeyin önemsiz olduğunu vurgular.⁴³⁹ Allah Teâlâ'nın ihsanı olan aşkı gösterişsiz ve hâl üzere yaşamak daha evladır. Varlığın özü olan aşktan gayrisi ise detay ve geçici şeylerden ibarettir. Dizi de Yâreli karakteri âşık rolü ile karşımıza çıkıyor. Yâreli öncelikle Ayşe isimli bir kişiye âşık oluyor ama karşılık göremiyor. Hastalanıp da dermanını Şeyh Kudsî'nin nasihatlerinde bulunca, beşeri aşkı ilahi aşka dönüşme sürecine giriyor. Yâreli konuşmak için Ayşe'nin karşısına çıkar fakat Ayşe, konuşmasına müsaade etmeden gönlünde başka biri olduğunu ve yakında onunla izdivaç edeceğini, bir daha karşısına çıkmaması gerektiğini söyler.⁴⁴⁰ Babası, hüznünden rengi sararıp solan, baktığı her yerde hayalî Ayşe'yi gören, hekimleri dahi reddeden Yâreli'ye deva bulabilmesi niyeti ile Şeyh Kudsî'nin yanına götürür. Yâreli'yi karşısına alan Şeyh, derdini sorar ve Ayşe'nin kendisini sevmesini istediğini söyleyen Yâreli'ye bir tesbih uzatır ve sabaha kadar sevdiğinin adını zikretmesini söyler. Yâreli bu duruma şaşırınca Şeyh, “*Sabaha kadar bu acıyla Ayşe dersen o seni duymaz fakat Allah dersin kalbini dahi duyar.*” der. Durumun idrakine varan Yâreli, Şeyhin yanında kalma teklifini kabul eder ve o günden sonra tekkede derviş hayatı başlar.⁴⁴¹ Kendisine tevhidhâne temizliği görevi verilir. Alışveriş için çıktıkları çarşıda Ayşe ile karşılaşır fakat nefisine dur diyerek ona olan duygularını yenmeye çalışır. Nasibin insan iradesi dışında olan bir sır olduğunu fark ederek Rabb'den geleni kabul eder.⁴⁴²

2.2.3.5. Seyr-u sülûk ve nefis mertebeleri

Seyr-u Sülûk, tasavvufi olarak bir kişinin Allah Teâlâ'ya (cc.) yakınlaşmak için davranışlarında manevî açıdan yükselmesidir.⁴⁴³ Bu mânevî yükseliş için sâliğin çıkmış olduğu yolculuk, sûfiler tarafından dört çeşit olarak ele alınmıştır.

⁴³⁸ “Vefa Sultan 12. Bölüm - TRT1”, (47:50-48:40 dk.).

⁴³⁹ “Vefa Sultan 1. Bölüm - TRT1”, (43:12-43:27 dk.).

⁴⁴⁰ “Vefa Sultan 1. Bölüm - TRT1”, (26:13-26:38 dk.).

⁴⁴¹ “Vefa Sultan 1. Bölüm - TRT1”, (59:55-1:04:03 dk.).

⁴⁴² “Vefa Sultan 2. Bölüm - TRT1”, (42:41-44:10 dk.).

⁴⁴³ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, 304.

1. Seyr ilellah: Bu yolculuk, salığın kendi nefsinden ayrılarak Allah Teâlâ'ya (cc.) doğru yapmış olduğu seferdir.

2. Seyr Fillah: Saliğin ahlâkını Hakk'ın sıfatları ile güzelleştirerek ufku âlâya yükselmesidir.

3. Aynü'l-Cem': Sâlik bu aşamada Hakk ile bir olmuş yani ikilikten sıyrılmıştır ve veliliğin kemâline ulaşmıştır.

4. Seyr billah anillah: Salik bu aşamada Hakk'tan halka yönelir. Yani yolculuğunu tamamlayınca irşâda başlayabileceği aşamadır.⁴⁴⁴ Bu seferleri yapabilmek için sâliğin öncelikli ihtiyacı mürşit, daha sonra Allah Teâlâ'ya duyduğu aşk ve kuvvetli imandır. Bunları da hâl olarak uygulamaktır.⁴⁴⁵ Seyr-u sülûk'da olan bir sâlik nefisini boş uğraşlarından uzaklaştırmalı, meylettiği hevesleri terk etmeli yani tüm mânevî hastalıklardan temizlemelidir. Kişinin nefisini tanınması ve tezkiye edilmesi konusunda sûfiler nefsi nâtıkayı yedi merhale içerisinde ele alıp, mertebelere ayırmışlardır.⁴⁴⁶ Bu yedi mertebe şu şekildedir:

1. Nefs-i Emmare: “*Ben nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis, rabbimin acıyıp koruması dışında, daima kötülüğü emreder.*”⁴⁴⁷ Âyet-i kerimesinden de anlaşılacağı üzere insan nefsinin kötüye yönelmeye meyli vardır. Nefsin, şehvâni nefislerin emrine girerek ona itaat edecek davranışlar sergilemesine nefs-i emmare denir. Bu nefis, kirli, hayvanî ve şeytânî olarak görülmüştür. Sâlik, nefsinin bu yönünü yok edebilmek için yeme, içme ve uykuyu azaltmalıdır. Aynı zamanda her anında “*Lâ ilahe illallah*” zikrini tekrar etmelidir. Böylece kötü düşünce ve duygulardan arınmış olur.⁴⁴⁸

2. Nefs-i Levvame: “*Öyle değil, kendini kınayan nefse yemin ederim!*”⁴⁴⁹ Âyet'inden yola çıkarak söylenebilir ki, bu nefis pişmanlık duygusu barındıran nefistir. İsyankâr ve câhil ruhların nefsidir. Âsi olan sâlik, bu durumundan pişman olur. Bu nefisten kurtulmak için nefsin isteklerine muhalefet etmek gerekir.⁴⁵⁰ Ayrıca “Allah” ismini çokça zikretmelidir.

3. Nefs-i Mülheme: “*Nefse ve ona düzen verene; Ona kötü ve iyi olma yeteneklerini yerleştirene ki, Nefsini arındıran elbette kurtuluşa ermiştir.*”⁴⁵¹ Âyet'ine göre, bu mertebede

⁴⁴⁴ Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Sünnete Göre Tasavvuf (İslâmda Rûhî Hayat)*, 116.

⁴⁴⁵ Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, 123.

⁴⁴⁶ Özköse, *Tasavvuf El Kitabı*, 338-339.

⁴⁴⁷ *Kur'an Yolu*, Yûsuf 12/53.

⁴⁴⁸ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, 956-957.

⁴⁴⁹ *Kur'an Yolu*, Kıyâmet 75/2.

⁴⁵⁰ Karahisârî, *İrşâdü'l-Mürîd İle'l-Murâd Mirsâdü'l-İbâd Tercümesi*, 331.

⁴⁵¹ *Kur'an Yolu*, Şems 91/7,8,9.

kişi, ilham almaya mazhar olur. Kendisi için hayır ya da şer olan şeyleri ilhâm vasıtası ile ayırt edebilen nefistir. Sâlik, nefsin şehvânî isteklerine direnebilir. Bu mertebede zikir “Hû” dur.⁴⁵²

4. Nefs-i Mutmainne: “*Ey imanın huzuruna kavuşmuş insan!*”⁴⁵³ Âyet’inde işaret edildiği üzere bu mertebedeki nefis, şehvet ve kötülüklerden bile isteye sıyrılmıştır. Bununla birlikte kalp huzura erişerek mutmain olmuştur.⁴⁵⁴ Bu mertebede zikir “Hakk” lafzıdır.⁴⁵⁵

5. Nefs-i Râziyye: “*Sen O’ndan hoşnut, O da senden hoşnut olarak rabbine dön.*”⁴⁵⁶ Âyet-i kerimesine istinaden bu mertebede nefis, her hâline rızâ gösterir. Beşeri sıfatlar ortadan kalkmıştır. Ettiği duâlar geri çevrilmez. Zikrine “Hayy” ismi ile devam eder.⁴⁵⁷

6. Nefs-i Marziyye: Fecr Sûresi 28. âyette geçen “marziyye” kelimesi bu nefse işaret etmektedir. Bu mertebede kulun Rabb’inden razı, Rabb de kulundan razıdır. Rabb’inden başkasını düşünmez ve yarattığı her şeye güzellikle davranır, bakar ve hikmetini düşünürler. Kötü sıfatlardan arınmış bir şekilde Allah’a yakın olurlar. Bu aşamada yapılan zikir “Kayyum” ismidir.⁴⁵⁸

7. Nefs-i Kâmile: Nefis mertebelerinin en üstünü olan bu mertebe, akla ne kadar iyi sıfat geliyorsa hepsine vâkıftır, tüm davranışları güzeldir. İnsan-ı Kâmil noktası budur. Zikri “Kahhâr” ismidir.⁴⁵⁹

Dizide Şeyh Vefâ, insan-ı kâmilden bahsederken, “*Allah Teâlâ’ya (cc.) olan büyük aşkı ile talibin tüm duygularını, iradesini sıyrarak benliğini Allah’ın varlığında yok etmesidir.*” diye anlatır.⁴⁶⁰

Şeyh karakteri dizide nefsin batında yedişer adet olmak üzere başı, gözü, eli ve ayağı olduğundan bahseder. Hizmete bel bağlayan sâliğin bunların herbiri ile ayrı ayrı cihada girdiğini söyler. Zayıflayan nefse fırsat verildiğinde yine güçlenebileceğinden bahseder. Nefsin kişi karşısına en fazla geldiği anın zikir halindeyken olduğunu söyler.⁴⁶¹

Dizide Muslihuddin Mustafa Karakteri’nin seyr-u sülûğunda aştığı mertebeleri şu şekilde özetleyebiliriz: Mustafa, yaptığı hesaplamaların tutmaması üzerine, kendisine verilen ser müderrislik vazifesinin geri alınabileceği konuşulur. Bunun üzerine Mustafa, makam

⁴⁵² Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 237.

⁴⁵³ *Kur’an Yolu*, Fecr 89/27.

⁴⁵⁴ Öztürk, *Kur’an-ı Kerim ve Sünnete Göre Tasavvuf (İslâm’da Rûhî Hayat)*, 152-153.

⁴⁵⁵ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 321.

⁴⁵⁶ *Kur’an Yolu*, Fecr 89/28.

⁴⁵⁷ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, 1011-1012.

⁴⁵⁸ Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, 127.

⁴⁵⁹ Özköse, *Tasavvuf El Kitabı*, 356-357.

⁴⁶⁰ “Vefâ Sultan 28. Bölüm - TRT1”, (42:22-42:32 dk.).

⁴⁶¹ “Vefâ Sultan 11. Bölüm - TRT1”.

sevdasından vazgeçemediği için bunu kendisine yediremez. Yaptığı hatayı telafi edeceğine dâir konuşma yapar.⁴⁶² Burada görüldüğü üzere Mustafa karakteri nefs-i emmare basamağındadır. Makâmının elinden alınması ona ağır bir ceza olarak gelmektedir. Çünkü nefsinin emrine göre hareket etmektedir. Dergâha ilk gittiği zamanlarda da Mustafa aynı duygular içerisindeydi. Müderrisliği bırakmış olduğunu söylese de kibri, hep üstünlük vasfını kendisine telkin etmektedir. Meczûb tarafından imtihana tabi tutulur, sınanır fakat bu nefs-i emmare'yi yenmesine yeterli gelmez. Derviş kisvesine girse de temizlenip arınmak için, teslimiyeti için gayret, azim ve sabrı gereklidir. Ama Mustafa kendisine görev verilmesini beklerken hem sabırsızlıkta hem de görev için umduğu şeyi kendini beğenerek beklemekte ısrarcıdır.⁴⁶³ Kendisine verilen debbahlık görevini ilk aşamada beğenmez, kendisine layık görmez. Kokuya dayanamaz, görev kendisine ağır gelir. Saraylara layık iken pisliğe layık görüldüğünü düşünür.⁴⁶⁴

Dizide, aradığı hakikati bulma konusunda kararlı olan Mustafa kendisine ağır gelen debbahlığa devam eder. Yaptığı işi beceremez, ustasından azar işitir ama bu durum zoruna gitmemeye başlar. İşini düzgün yapmaya odaklanır, kokuyu bastırmaya çareler arar. Yolda karşılaştığı bir çocuktan da nasihat alınca kendini sorgulamaya başlar. Uyuduğunda rüya görür ve bu rüyadan sonra vazifesini “Lailâhe illallah” zikriyle ve daha özenle yapar. Gördüğü rüyasını Şeyhine anlatınca, Şeyh artık nefs-i emmare mertebesini geçtiğini, nefs-i levvame makamına eriştiğini söyler. Fakat debbahlık görevine ve aynı zikrine devam etmesi gerektiğini ekler. Yaptığı zikri, “La matlube illallah” anlamını tefekkür ederek devam etmesini ister.⁴⁶⁵ Şeyh ile çıktığı yolculukta niyetin halisliğini, susmayı, atıldığı zindanda sabretmeyi öğrenir. Zikrini kalbiyle de yapmaya devam eder. Diliyle zikrederken, aklıyla anlamına şahitlik etmeye başlar. Bu yolculuğun sonunda mânevî dönüşümü bir kat daha yükselir.⁴⁶⁶

Tabakhânedeki işine artık daha bir ihlas ve istekle devam eden Mustafa, artık kötü kokuları almamaya başlar. Hatta bu kokunun kendisine gül kokusu gibi geldiğini söyler. Bu, yaptığı işte nefsinin isteklerine direnişini gösterir. Mustafa bu aşamada ağır bir sandığı tek seferde taşıması, sıcak tencerede elinin yanmaması, karıncalarla konuşarak geri göndermesiyle olağan dışı haller sergilemeye başlar. Fakat bunları kendinden sanarak yanılr, kuruntuları devam etmektedir.⁴⁶⁷ Bu sebeptendir ki kendinde oluşan vasıflar ortadan kalkar ve aldandığını

⁴⁶² “Vefa Sultan 2. Bölüm - TRT1”, (7:30-12:02 dk.).

⁴⁶³ “Vefa Sultan 4. Bölüm - TRT1”.

⁴⁶⁴ “Vefa Sultan 5. Bölüm - TRT1”.

⁴⁶⁵ “Vefa Sultan 6. Bölüm - TRT1”.

⁴⁶⁶ “Vefa Sultan 7. Bölüm - TRT1”.

⁴⁶⁷ “Vefa Sultan 8. Bölüm - TRT1”.

fark eder. Artık başladığı işi zikirsiz yapmamayı öğrenir. Nefsine fâniliğini öğretmesi için Şeyh tarafından gasilhâne ile görevlendirilir. Bu görevde, her şeyin geçiciliğinin idrâkına varır.⁴⁶⁸

Dizide Şeyh'inin yönlendirmesiyle çeşitli merhalelerden geçen Mustafa, çilehâneye girer. Burada çokça tefekkür etme fırsatı bulur. Nefsini terbiye ederek arındırmış bir şekilde bambaşka bir halde dışarı çıkar.⁴⁶⁹ Mustafa böylece bir mertebe daha kat etmiştir. Artık nefsinin tanımakta, ona boyun eğmemektedir. İçsel savaşlarını yok etmiştir ve nihayetinde irşâd görevine nâil olur.⁴⁷⁰

2.2.3.6. Hased

Başka insanları “kıskançlık, çekememe” mânâsına gelen hased,⁴⁷¹ edilen kişinin elinde bulunan imkânların yok olmasını istemektir.⁴⁷² İlk olarak şeytan hased etmiş ve Âdem (a.s)’ı hâkir görmüştü. Bu bakımdan hased ile kişinin kalbi karararak şeytana yakınlaşır.⁴⁷³ Allah Teâlâ (cc.) Kur’an-ı Kerim’de “*Kıskandığı vakit kıskanç kişinin şerrinden Allah’a sığınırım.*”⁴⁷⁴ diye buyurmuştur. Âyet-i kerimede kullanılan kıskançlık kelimesi hased anlamındadır. Burada hased etmenin “şer” olduğu açıkça belirtilmiştir. Mevlânâ, hasetçi bir kişinin gözünü, başkalarının iyiliğini istemeyerek, hakikati görmemesi açısından kör olarak kabul etmiştir. Bunun iyileşmesi umutsuz olan, tedavi edilmesi gereken ruhi bir hastalık olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca, akla aykırı olan Güneşe haset eden kişi örneği vererek haset eden kişinin ebedî karanlık içerisinde olduğunu belirtmiştir.⁴⁷⁵

Bir insan kendi nefesine nasıl ki hased etmiyorsa, etrafındaki kişileri de kendi gibi görüp aynı muamelede bulunması gerekir. Hatta nefsinin gerileyerek kendinden çok etrafındaki insanların ihtiyacını karşılamaya öncelik vermelidir. Allah için sevmeli, hoş görmeli ve elindekini paylaşmayı bilmelidir.⁴⁷⁶

Dizide Molla Dilâver karakteri hased eden şahıs olarak izleyici karşısına çıkmaktadır. O, Mustafa’nın ser müderrislik makamına geçmesini istemeyerek her halinde onu eleştirir. Bulduğu her fırsatta onu kötülemeye çalışır.⁴⁷⁷ Çünkü Mustafa’nın olduğu makamda kendi

⁴⁶⁸ “Vefa Sultan 9. Bölüm - TRT1”.

⁴⁶⁹ “Vefa Sultan 11. Bölüm - TRT1”.

⁴⁷⁰ “Vefa Sultan 16. Bölüm - TRT1”.

⁴⁷¹ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, 868.

⁴⁷² Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 210.

⁴⁷³ İmam Gazâlî, *Kimyâ-yı Saâdet*, 460.

⁴⁷⁴ *Kur’an Yolu*, Felak 113/5.

⁴⁷⁵ Mevlâna, *Mesnevî*, ed. Abdülbaki Gölpınarlı, çev. Veled İzbudak (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1995), 2/86.

⁴⁷⁶ el-Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb Fi Muameleti'l-Mahbub ve Vafsu Tariki'l-Mürîd ilâ Makâmi't-Tevhid*, 2004, 4/334-335.

⁴⁷⁷ “Vefa Sultan 1. Bölüm - TRT1”.

gözü vardır. Onun iyiliğini istemez. Başarısızlığına sevinir. Alaycı tavırlarıyla başarısızlığını yüzüne vurur. Öğrencilerini devreye sokarak, onunla dalga geçmelerini ister.⁴⁷⁸

Yine Celâleddin karakteri de hased eden yönüyle izleyici karşısına çıkar. Şeyh'inin Mustafa'ya daha çok ilgi gösterdiğini zannederek söylenmeye başlar. Meczûb karakteri bu konuda kendisine uyarıda bulunur.⁴⁷⁹ Celâleddin, Mustafa yerine kendisinin seçilmemesine kibrinden kıskançlık gösterir yani hased eder.⁴⁸⁰

2.2.3.7. Kader

Kader, Allah Teâlâ'nın (cc.) ezelden ebede kadar olacak olan her şeyi önceden bilerek zamanı geldiğinde takdir etmesidir.⁴⁸¹ Sırrı kader ise, Allah Teâlâ'nın (cc.) yaratmış olduklarıyla ilgili hükümleri, içerisinde bulundukları özellik ve niteliklere göre bilmesi, takdir etmesidir. Bu sır, en üstün bilgilerden olup, marifet ehli tarafından bilinebilir.⁴⁸² Kader konusu, yalnızca Allah Teâlâ'ya âit bir sır olarak kabul edildiğinden, bu sırra vakıf olan kimselerce herkese açıklamalarda bulunulmamalıdır. Ayrıca insanlar bu konuda hataya düşmemek adına fazla sorgulamalar yapmayıp, tartışmalara girmemelidir.⁴⁸³

Dizide, Şeyh Kudsî, kaderi “*Her şeye hükmeden beşer üstü bir akış*” olarak anlatır. İnsanı güçlendirip yükseltebildiği gibi bazen de bitap düşürüp alçaltabileceğini ifade eder. Yani insanın çok iyi meziyet ve durumlardan çok kötü hallere gelebileceğini fakat her şekilde Allah Teâlâ'nın (cc.) verdiği rızâ göstermesi gerektiğini vurgular. Ayrıca şu ifadelere yer verir; Rabbinin ilmi karşısında acziyet içerisinde olan kul, bir imtihan içerisinde olduğundan kendisine gelen her şeye teslimiyet içerisinde yaklaşırsa, sonunda kendini bulacak olan lütufla ödüllendirilir. Fakat insan imtihanlara sabretmek yerine, elde etmek istediklerine zorla sahip olacağını düşünür. Bilmelidir ki başa gelecek olan şey nasipte varsa ve Allah Teâlâ (cc.) dilerse yaşanır.⁴⁸⁴

Şeyh Kudsî, yine kaderi anlatırken, “*Tüm oluşların Allah katında bir hikmeti olduğunu, kaderin Allah Teâlâ'nın (cc.) sırrı olduğunu, bunu kulların bilemeyeceğini, olacak olan şeylerin Allah'ın takdiriyle gerçekleştiğini, insanın kaderinde rızık ve ömrünün değişmeyeceğini, her insanın kaderinde kendi hâline has yazgısı olduğunu*” söyler.⁴⁸⁵

⁴⁷⁸ “Vefa Sultan 2. Bölüm - TRT1”.

⁴⁷⁹ “Vefa Sultan 4. Bölüm - TRT1”, (32:50-34:20 dk.).

⁴⁸⁰ “Vefa Sultan 7. Bölüm - TRT1”, (2:41-3:40 dk.).

⁴⁸¹ Yusuf Şevki Yavuz, “Kader”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/58.

⁴⁸² Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, 296-297.

⁴⁸³ el-Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb Fi Muameleti'l-Mahbub ve Vafu Tarîkı'l-Mürîd ilâ Makâmi't-Tevhid*, 2004.

⁴⁸⁴ “Vefa Sultan 2. Bölüm - TRT1”, (14:08-16:38 dk.).

⁴⁸⁵ “Vefa Sultan 14. Bölüm - TRT1”, (17:00-20:40 dk.).

Dizinin ilerleyen bölümlerinde ise Şeyh Vefâ kendisine sorulan “*Sonuçta kaderin dediği olacaksa insanlar neden ömürlerini çalışmakla geçirirler?*” sorusunu; “*Çalışmak da kaderin icabıdır, kişi hep çalışmaya devam etmelidir.*” diyerek cevaplandırır.⁴⁸⁶

2.2.3.8. Rıza

Rıza kelimesi sözlükte “hoşnut olma, razı olma, sızlanmama” anlamlarına gelir.⁴⁸⁷ Tasavvufi olarak ise kendisine nasib olan hükümler karşısında kalbin itiraz etmeden sükûnetle kalmasıdır.⁴⁸⁸ Herevî, rızayı üç derece olarak sınıflandırır. Birincisi Allah’tan râzı olarak gayrısına ibadet etmeyi çirkin gören âvâmın rızasıdır. İkincisi, Allah Teâlâ’nın (cc.) takdir ettiği her şeyden kulun râzı olmasıdır. Üçüncüsü ise Allah Teâlâ’nın (cc.) rızasını onaylayarak bu rızadan razı olmaktır.⁴⁸⁹ Serrâc ise rıza ehlini üç dereceye ayırır. Birincisi başa gelen hüküm ne türden olursa olsun hepsini eşit görenler.⁴⁹⁰ İkincisi “*Allah onlardan hoşnuttur, onlar da O’nun rızasını kazanmaktan ötürü mutludurlar.*”⁴⁹¹ âyetine istinaden kendi rızalarını görmeyerek Allah’ın rızasına öncelik verenler. Üçüncüsü ise, Allah Teâlâ’nın (cc.) kullarına olan rızasının kulun yapmış olduğu eylemlerden önce olması hasebiyle her ikisinin de ötesine geçmiş olanlar. Yani, Allah Teâlâ’nın (cc.) kuldun razı olup olmadığı, kulun fiilinden önce belirlenmiş olanlar.⁴⁹² Salih insan, Allah Teâlâ’nın (cc.) emir ve yasaklarına, Yarattığı tüm mahlûkata, toplumun her kesimine razı olup rıza göstermelidir.⁴⁹³ Bir insanın rıza gösterebilmesi için öncelikle etrafındaki her şeye sevgi ile bakıp hoşgörü ile yaklaşması gerekir. İnsanın sevgiyle bakmadığı hiçbir şeyden memnun ve razı olması mümkün değildir.

Dizinin pek çok sahnesinde Allah Teâlâ’dan (cc.) gelene râzı olmak gerektiği vurgulanmaktadır. Görüldüğü üzere dergâha gelen, İslâmiyet’i seçen kişiler kendi rıza ve istekleriyle bu yola girmeye talip olmaktadır. Gitmek isteyenlere de aynı şekilde müdahale edilmemektedir. Ayrıca, pek çok sahnede dervişlerin yaptığı işteki öncelikli amaçlarının Allah’ın rızasını gözetmek olması gerektiği ve buna göre hareket ettikleri gözlemlenmektedir.

⁴⁸⁶ “Vefâ Sultan 29. Bölüm - TRT1”, (22:57-23:50 dk.).

⁴⁸⁷ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 1663.

⁴⁸⁸ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 517.

⁴⁸⁹ Hâce Abdullah El-Ensârî El-Herevî, *Menâzilü’s-Sâirîn ‘İlelül-Makâmât*, çev. Abdurrezzak Tek (İstanbul: Nizamiye Akademi, 2019), 95.

⁴⁹⁰ Ebû Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma’- İslâm Tasavvufu*, 52.

⁴⁹¹ *Kur’an Yolu*, Mâide 5/119.

⁴⁹² Ebû Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma’- İslâm Tasavvufu*, 52.

⁴⁹³ Uludağ, *Hayata Süfi Gözüyle Bakmak*, 228-229.

2.2.3.9. Sabır

Sözlükte “dayanma, dayanıklılık” mânâsına gelen sabır,⁴⁹⁴ tasavvufta kişinin başına gelen her türlü bela ve derde karşı kimseye şikâyet etmemesi ve yalnızca Allah Teâlâ’dan inayet arz etmesidir.⁴⁹⁵ Sabır, nefsin isteklerine ket vurarak buna sebat göstermektir. Musibetlere karşı sabreden insan bu durumdan keder duymaz. Aksine, bu duruma rıza göstermesi karşısında sabrın, kendisine nimet olarak döneceğini bildiğinden sonuçta zafere ulaşır.⁴⁹⁶ Sabır, insanın karşısına çıkan bedensel zorluklarla engellere tahammül etmesi ve nefsin isteklerini durdurabilmesi olmak üzere iki türdür. Nefsin isteklerine sabretmek “ıffet”, zenginlik karşısında sabretmek “zabt-ı nefis”, savaştaki sabır “şecaat”, hiddeti yenme konusundaki sabır “hilm”, sır saklama konusundaki sabır “kitmân-ı sır”, geçimdeki sıkıntılara sabretmek “zühd”, geçim darlığına sabretmek ise “kanaat” olarak adlandırılır.⁴⁹⁷

Kur’an-ı Kerim’de “*Sabredenlere mükâfatları hesapsız verilecektir.*”⁴⁹⁸ âyeti ile sabredenlere karşı müjde verilmiştir. Gazali’ye göre sabır insana mahsus bir özelliktir ve dini açıdan fazilet sahibi olmanın göstergesidir. Tövbe eden insanın öncelikli işi sabır olmalıdır.⁴⁹⁹ Kalbin şeytani duygu ve isteklerden, dünyevi gösteriştan arındırılması, haddini aşan kişilere karşı gösterilen tahammül, kötü görülen işlerden kendini uzaklaştırabilmek sabrın çeşitlerindendir. Ayrıca ibadetler ve salih amellerde süreklilik de sabrın örneklerindendir.⁵⁰⁰

Dizide Meczûb Mâlik’in imtihanına tabi tutulan Mustafa, gittikleri yolda Meczûb’un hızla ilerlemesi karşısında çok yorulur ve yolun yanlış olduğunu, yolu uzattığını söyler. Meczûb ise kendisine yolu bilmediğini imâ eder. Buradaki yol hem zahiri hem de mecâzi anlamdadır. Gideceği yere erken varmak için erken yetismekten ziyade olgunlaşarak ilerlemek gerektiğini anlatmaya çalışır. Bunun için de sabretmenin gerekliliği ortaya çıkar.⁵⁰¹

Dizide, tabakhanede çalışmaya başlayan Mustafa bu zor ve meşakkatli işte sabretmesi gerektiğini bilir. Arada bir bulunduğu eski konuma kıyasen şuan olduğu konumu sorgulasa da, yine de pes etmeden işine sabırla devam eder. Çünkü bu yolda pişmesi gerekmektedir.⁵⁰²

⁴⁹⁴ İbn Manzur, *Lisânü’l-Arab*, 2391.

⁴⁹⁵ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 408.

⁴⁹⁶ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, 738.

⁴⁹⁷ Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 854-855.

⁴⁹⁸ *Kur’an Yolu*, Zümer 39/10.

⁴⁹⁹ İmam Gazâlî, *Kimyâ-yı Saâdet*, 624-625.

⁵⁰⁰ el-Mekkî, *Kûtu’l-Kulûb Fi Muameleti’l-Mahbub ve Vâsıfı Tarîkı’l-Mürîd ilâ Makâmî’t-Tevhid*, 2004, 2/247-248.

⁵⁰¹ “Vefa Sultan 4. Bölüm - TRT1”.

⁵⁰² “Vefa Sultan 5. Bölüm - TRT1”, (22:21-22:50 dk.).

Dizide Selman karakterinin söylediklerine bakarsak, dervişlik yolunda kabul görülmek, zamana yoğunlaşmakla değil, sabır göstermekle gerçekleşir.⁵⁰³

Ayrıca dizinin zindan sahnelerinde esirlerin, kendilerine yapılan her türlü kötü muameleye bir gün kurtarılacaklarına inanarak katlanmaları, Sferâki mahallesine geldikten sonra önlerine çıkan her türlü tuzak ve kötülüklere yılmadan mücadele etmeleri sabır konusunda en güzel örnek olarak izleyici karşısına çıkmaktadır.

2.2.3.10. Hiçlik

Kul, bu makamda kendi benliğinden sıyrılarak Allah Teâlâ'nın (cc.) irade ve kudretiyle var olduğunu bilmesidir. Bu durum fenâ ve bekâ kavramlarıyla bağdaştırılabilmektedir. Nitekim fenâ hâlinde kul, kendinden vazgeçerek yalnızca Hakk'ın varlığını görür. Bekâ da ise fenâ halinden sonra Allah'tan başka hiçbir şeyi görmemesidir. Hakk'dan gayri her şeyi yitiren kul, yalnızca Hakikat ile bâki olur.⁵⁰⁴ Kuşeyrî'ye göre bir kul şeriat açısından kötü görülen fiillerini terkettiği zaman bu fiillerden fâni olur ve davranışındaki samimiyeti ile bâki kalır.⁵⁰⁵ Kısacası beşeri sıfatlarından fâni olan kul, her şeyde Mevlâ'sını gördüğünden kendisini küçük ve alçak görür.⁵⁰⁶

Dizide Şeyhinin gözünde bir hiç olduğunu düşünen Kârâmânî'ye, Meczûb Mâlik bu makâmın en üstün makam olduğunu belirtir.⁵⁰⁷ Kârâmânî karakteri, benliğini o kadar yok saymıştır ki kendisinde olan yüksek mertebenin farkında bile değildir.

Dizide çilehânedenden çıkan Şeyh Vefâ, dünyada huzurlu olabilmek için kişinin “hiçlik” bilinciyle yaşaması gerektiğini vurgular.⁵⁰⁸

2.2.3.11. Samt

Sözlükte “sessizlik, susmak, sükût” anlamında kullanılan samt kelimesi,⁵⁰⁹ tasavvufta gerek duymadıkça konuşmamak yani sükût etmek, konuşma gereği duyulduğu zaman ise ihtiyacın yeteri kadar konuşmaktır.⁵¹⁰ Sükût etmeyi tercih etmekteki amaç, dilden gelebilecek afetlerden ötürü günaha girmekten sakınmaktır.⁵¹¹ Samt, sadece susmak değil, kalbin ve ruhun da susmasıdır. Mânâ olarak sükût kelimesinden gelir fakat sükût başka birinin sizi susturması,

⁵⁰³ “Vefa Sultan 5. Bölüm - TRT1”, (43:03-43:25 dk.).

⁵⁰⁴ Ebû Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma' - İslâm Tasavvufu*, 217-218.

⁵⁰⁵ Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dâir Kuşeyrî Risâlesi*, 161.

⁵⁰⁶ Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*, 205.

⁵⁰⁷ “Vefa Sultan 6. Bölüm - TRT1”, (50:19-50:40 dk.).

⁵⁰⁸ “Vefa Sultan 30. Bölüm - TRT1”, (55:28 dk.).

⁵⁰⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 2492.

⁵¹⁰ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*.

⁵¹¹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 542.

saht ise kişinin susacağı zamanı kendi iradesiyle kontrol etmesidir.⁵¹² Sûfilere göre konuşulacak sözler Hakk Teâlâ içinse konuşulmalı, aksi takdirde batıl olanın kişiyi musibete götürecekt tehlikesinden dolayı susmalıdır.⁵¹³ Cahil bir insanın yanında sükût etmekle o kişinin cahilliği ve edepsizliği def edilmiş olurken, âlim bir insanın yanındaki sükût o kişiden bilgiler edinip bilmediklerini öğrenme konusunda kişiye fayda sağlamaktadır.⁵¹⁴ İnsan diğer canlılardan susabilmesiyle ayrılır. Boş konuşmak kişide kalp katılığı, rızık darlığı, bedeni rahatsızlıklar oluşturur. Konuşurken sözlerin fazla olması, mânâsının eksik ve boş olmasından kaynaklanmaktadır. Kişi, Rabb'in vermiş olduğu hükümlere râzı geldiğinde ve Allah Teâlâ'ya yakın olmanın vermiş olduğu tesirden dolayı susmayı tercih eder.⁵¹⁵

Dizide Şeyh'i ile yolculuğa çıkan Mustafa sürekli konuşmaya ve sorular sormaya devam eder. Mustafa'dan yolculuktaki imtihanının bir aşaması olarak, Şeyh tarafından susması ve konuşmaması istenir. Mustafa Şeyh'i dinler ve başlarına gelen musibette dahi konuşmaz, zindana atılma pahasına sabırla sükûtuna devam eder. Bu süreçte tefekkür etme imkânı bulur, üzerindeki mânevî hastalıktan biraz daha kurtularak imtihanında bir aşama daha kat eder.⁵¹⁶

Dizide Şeyh Kudsi, Mustafa ve Karamâni'ye sorduğu soru karşısında cevapları için kendilerine düşünme süresi verir. Bu süre içerisinde hiç konuşmamalarını ve akıl, kalp ve ruhen olmak üzere bu suali düşünmelerini ister. Hiç kimseyle konuşmamak ve sadece suale odaklanabilmeleri için ağızlarına almaları için kendilerine demirden birer lokma verilir.⁵¹⁷ Süre dolunca her ikisi de cevapları vermek üzere Şeyh ve dervişlerin yanına gelir, ağızlarına aldıkları demir lokmaları çıkarırlar.⁵¹⁸ Demir lokmadaki amaç, sükûtun sürekliliğini korumaktır. Sükût etmek istemindeki maksat ise tefekkürü, tüm dikkati yoğunlaştırarak yapmaktır.

2.2.3.12. Rüya

Arapçada “görmek” anlamına gelmektedir.⁵¹⁹ Tasavvufta ilâhi, melekî ve şeytânî rüyalar olmak üzere üç çeşitte yorumlanır.⁵²⁰ Rüya, insanın uykudayken zihninde ortaya çıkan birtakım düşüncelerdir. Bazı tarikatlarda, görülen rüyalar mânevî yükselişte değerlendirme ve işaret olarak kabul görülmektedir.⁵²¹ İbn Haldun, rüyayı gayb âlemini idrâk etme aracı olarak tanımlar. Uykudaki kişinin idrâkı, akli ruh ile algılama hissi arasına hayali getirerek rüyayı

⁵¹² Ahmet Özkan, “Susmanın ve Konuşmanın Ölçüsü: Saht”, *EKEV Akademi Dergisi* 86 (2021), 58.

⁵¹³ Hucvirî, *Hakikat Bilgisi Keşfu'l-Mahcûb*.

⁵¹⁴ el-Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb Fi Muameleti'l-Mahbub ve Vafu Tariki'l-Mürid ilâ Makâmi't-Tevhid*, 2003, 1/389.

⁵¹⁵ Özkan, “Susmanın Ve Konuşmanın Ölçüsü: Saht”, 60-61.

⁵¹⁶ “Vefa Sultan 7. Bölüm - TRT1”.

⁵¹⁷ “Vefa Sultan 15. Bölüm - TRT1”, (41:18-41:52 dk.).

⁵¹⁸ “Vefa Sultan 16. Bölüm - TRT1”, (4:45-5:55 dk.).

⁵¹⁹ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, 1537.

⁵²⁰ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 525.

⁵²¹ Ebû Nasr Serrâc Tûsi, *el-Lüma' - İslâm Tasavvufu*, 548.

oluşturur. Rüyalar doğru çıkan sâliha rüyalar ve aslı olmayan karmaşık rüyalar olarak farklılık gösterebilmektedir.⁵²² Kuşeyri, rüyayı keramet olarak nitelendirir. İlâhi rüyalar açık olduğundan dolayı tabir edilmeye ihtiyaç duyulmaz. Melekî rüyalarda tabire ihtiyaç duyulurken, şeytânî rüyalar mânâsızdır. Rüyalar, gören kişinin şahsına yöneliktir. Yorumlanması için ehil olmayanlara anlatılması doğru değildir.⁵²³

Dizinin bazı bölümlerinde Mustafa'nın rüyalarına yer verilmiştir. Altıncı bölümdeki rüya sahnesi ile Mustafa'nın nefsinin bataklığından kurtularak yanması ve kendi küllerinden yeniden doğmasına işaret edilmiştir. Rüyada yanan bir ateş görür.⁵²⁴ Yedinci bölümde zindanda gördüğü rüya, seyr-u sülûk yolunda sükût ederek tâbi tutulduğu imtihandan başarılı olarak geçtiğine işarettir. Rüyada zindandaki meyve tabağından yediği meyve boğazına takılır, kara bir yılan görür, Şeyh elinden su içerek kurtulur.⁵²⁵ Sekizinci bölümdeki rüya sahnesinde Mustafa'nın nefsinden kaçarak Şeyh'inin dizinin dibinde hakikate ulaştığına işarettir. Rüyada kara bir kelpden kaçarken Şeyh'ine sığınır.⁵²⁶

Dizide gösterilen bir rüya sahnesinde Mustafa, bir cenaze ve etrafında ağlaşan bir topluluk ve âsâ görür. (Cenaze Ayşe'nin, âsâyı alan ise Mecnûn Yâreli'dir.)⁵²⁷ Gördüğü rüya ile ürperen Mustafa, Şeyh'ine anlatınca Şeyh, perdeler sana aralanmış olsa da hayır ve şerri ancak Allah Teâlâ (cc.) bilir diyerek bazı rüyaların Rabbâni, bazılarının ise şeytânî olabileceğini, kendisinin hep tedbirli ve hazır bulunması gerektiğini nasihat eder.⁵²⁸

Dizide Âkif karakteri rüyasında derin bir kuyuya düşmüş olduğunu görür.⁵²⁹ Şeyh'in yanına gidip rüyasını anlatır. Şeyh ise hayra yorarak, rüyaların çeşit çeşit olduğunu, bazılarının sâdik haberci rüyalar olduğunu söyler.⁵³⁰

2.2.3.13. Kalp

Arapça'da “çevirmek, bir şeyi alt üst etmek” mânâsına gelen kalp kelimesi,⁵³¹ tasavvufta insanın iç yüzü, Rabb'in insanda tecelli ettiği yer, ruh, akıl gibi anlamlara gelir.⁵³² Ayrıca iki mânâda kullanılan kalp kelimesinin birincisi, hayati bir organ olup, kanın taşıyıcısı olarak insan vücudunun sol tarafında bulunan kozalak şeklindeki et parçasıdır. Bu organ yalnızca insanlara

⁵²² İbn Haldun, *Mukaddime*, ed. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2009), 2/867.

⁵²³ Kuşeyri, *Tasavvuf İlmine Dâir Kuşeyri Risâlesi*, 465-467.

⁵²⁴ “Vefa Sultan 6. Bölüm - TRT1”, (28:40-32:05 dk.).

⁵²⁵ “Vefa Sultan 7. Bölüm - TRT1”, (32:38-36:50 dk.).

⁵²⁶ “Vefa Sultan 8. Bölüm - TRT1”, (1:45-5:28 dk.).

⁵²⁷ “Vefa Sultan 12. Bölüm - TRT1”, (52:00-52:25 dk.).

⁵²⁸ “Vefa Sultan 12. Bölüm - TRT1”, (55:17-56:08 dk.).

⁵²⁹ “Vefa Sultan 23. Bölüm - TRT1”, (27:32-28:48 dk.).

⁵³⁰ “Vefa Sultan 23. Bölüm - TRT1”, (31:15-31:35 dk.).

⁵³¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 3713.

⁵³² Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 341.

mahsus olmayıp, hayvanlarda da bulunmaktadır. Ölüm ile birlikte kalp durunca tüm duygular da kaybolur. İkincisi de insanın ruhi özelliğini barındıran hakîkatıdır.⁵³³ Tasavvufta seyr-u sülûk yolculuğu insanın ilahi merkezi olarak görülen “kalp” etrafında gerçekleşir.⁵³⁴ İnsanın kemâl sahibi olup üstün mertebelere ulaşabilmesi kalp vasıtası ile gerçekleşir. Kişinin Allah Teâlâ’yı bilmesi, O’na yönelmesi, O’ndan gayri her şeyden yüz çevirmesi kalple gerçekleştiği gibi, bela, isyan, şekâvet gibi kötülöklere yönelmesi de kalp ile gerçekleşir.⁵³⁵ Sûfî düşünürler kalbi aynaya benzetir, esas uyanıklığı ise gözden değil kalpten bilirler. Buna basiret açıklığı da denir ki kişi böylece Hakk’ı bularak O’ndan gayrisına ihtiyacı kalmaz. Kalp, kendisinde bulunan batını hislerle gayb âlemini idrâk ve müşahede etme yetisine sahiptir.⁵³⁶ Kalpte bulunan insani özellikler, kişiye ya takva ve iyiyi ilham eder ya da saptırarak kötölöğe sürükler. Kişi, kalbini tüm kötü düşüncelerden ilim ve iman kuvveti ile temizleyerek koruma altına alır.⁵³⁷

Dizide Şeyh Kudsi’nin sohbetine göre bir insanın kalbi, mâneviyâtının merkezidir. Kalp ancak ihlas, sevgi, takva, samimiyet, dostluk, istikamet, feraset, basiret, aşk ve vefa ile gönöl olur. İnancımız da idrâkımız da kalp ile gerçekleşir. İnsan uzuvlarının çift olarak yaratılmış olmasına rağmen, kalbi tektir. Diğer uzuvlarından birini kaybettiğinde işlev olarak diğer biri iş görür ama kalp durduğunda diğer uzuvların hiçbirisi çalışamaz. Beden ceset ismini alır.⁵³⁸ Burada anlatılmak istenen şu ki, insanın tek olan kalbinde yalnızca bir olan Allah Teâlâ (cc.) olmalıdır. Âyet-i kerimede de geçtiği gibi: “*Bilesiniz ki gönüller ancak Allah’ı zikrederek huzura kavuşur.*”⁵³⁹

Dizide Şeyh Vefa öğrencisiyle olan diyalogunda, kişinin yapacağı fiillerde ve vereceği kararlarda aklın yanında kalbini de dinlemesi gerektiğini söyler. Zira bazı konuların ilmi bilgi ve sözlerle anlatılmasındansa, hâl ile görülmesi daha tesirli ve efdâl olabilmektedir.⁵⁴⁰

2.2.3.14. Hırs, öfke, ihtiras

Sözlükte “bir şeyi aşırı şekilde istemek, tutku” anlamına gelen hırs kelimesi,⁵⁴¹ tasavvufta kişinin elde etmek isteği şeye ulaşabilmek için çaba göstermesi, hedefine varana kadar haram-helal, hak-hukuk düşünmeden tüm yolları mübah görmesi, tamahkâr olması

⁵³³ el-Kayserî, *Tasavvuf İlmine Giriş*, 124.

⁵³⁴ Mahmut Erol Kılıç, *Anadolu’nun Ruhu Tasavvuf, Felsefe, Siyaset Konuşmaları* (İstanbul: Sufi Kitap, 2011), 133.

⁵³⁵ İmam Gazâlî, *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn*, 2002, 3/7.

⁵³⁶ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, 560-561.

⁵³⁷ el-Mekkî, *Kûtu’l-Kulûb Fi Muameleti’l-Mahbub ve Vasfu Tarîkı’l-Mürîd ilâ Makâmî’t-Tevhid*, 2003, 1/458.

⁵³⁸ “Vefa Sultan 8. Bölüm - TRT1”, (26:45-31:40 dk.).

⁵³⁹ *Kur’an Yolu*, Ra’d 13/28.

⁵⁴⁰ “Vefa Sultan 22. Bölüm - TRT1”, (17:17-18:55 dk.).

⁵⁴¹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 835.

anlamlarında kullanılmaktadır.⁵⁴² Öfke kelimesi ise “gazap, kızgınlık” mânâlarında kullanılır.⁵⁴³ Hırs, dünyayı kazanmak adına nefsin doymazlığıdır. Gözünü hırs bürümüş bir insanın kanaat etmediği sürece hiçbir şeye hayrı dokunmaz.⁵⁴⁴ İhtiras sahibi insanın şuuru körleşerek aklına perde çekilip, basireti kaybolur. Hz. Peygamber (s.a.v), bu kişilerin toplumu felakete sürükleyebileceklerinden ötürü siyasi ve idari görevlere getirilmemesine özen göstermiştir.⁵⁴⁵

Öfke duygusu içerisinde olan bir kişi kalbinde hased, dünya ve kıskançlık gibi duyguları barındırdığından aslında nefsinin kölesidir. Her konuda kendini haklı görse de hakikati görememektedir. Allah Teâlâ’nın (cc.) nimet ve makam verdiği kimselere karşı duyduğu kıskançlıktan ötürü o kişileri yalanlama, büyük suçlarla itham edip zındıklık ile suçlama girişimlerine girebilecek bir ruh haline bürünür ki bu haliyle Allah’ın rızasına nâil olması imkânsızdır.⁵⁴⁶ Gâzâlî, öfkeli (gazap), kırıcı ve hiddetli kimselerin akıl ve faziletten yoksun olduklarını belirtmiştir.⁵⁴⁷

Başka insanlara zarar verecek kadar hırsla bürünmüş kişi hiçbir zaman hoş karşılanmamıştır. Çünkü bu hırs, kişinin kendi de dâhil tüm toplum düzenine ve değerlerine zarar vererek haksızlık ve zulümleri çoğaltır. Böylece toplum üzerinde yıkıcı etkiler meydana getirip öfkeye neden olur. İslâm dini açısından, bu tür zararların önüne geçebilmek adına kişinin nefsinin kontrol etmesi, ahlâki erdemlerde bulunması, toplum yararını gözetmesi çok önemlidir.⁵⁴⁸

Dizide Celâleddin karakteri, zahiren dergâha hizmet ediyormuş gibi gözükse de akli dünyalık yükseliştedir. Dergâhın başına geçirildiğinde, makama olan bağlılığı dergâhın zâhiri düzenine verdiği önemle kendisini gösteriyor. Eğer amacı gerçekten hizmet etmek olsaydı, zâhire değil bâtına odaklanır, öfkesine kapılmaz, kalp kırmaktan çekinirdi. Fakat O, kibrinin de kölesi olarak merhamet ve tevazudan uzak kalıp öfkenin, hırsın kölesi olmuştur.⁵⁴⁹

Hücvîrî’ye göre sûfiler ile bir arada olmak isteyenler dört zümreye ayrılır. Bunlardan dördüncüsü, tembellik, benlik duygusu, kendini baş olarak görme isteğinden dolayı zâhiri olarak sûfilerle bir arada yaşarlar. Böylece halk nezdinde itibar kazanacaklarını zannederler.

⁵⁴² Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 223.

⁵⁴³ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 228.

⁵⁴⁴ İmam Gazâlî, *İhyâu Ulûmi’-d-Dîn*, 2002, 3/538-539.

⁵⁴⁵ Uludağ, *Hayata Sûfi Gözüyle Bakmak*, 468-469.

⁵⁴⁶ et-Tirmizî, *Hatmu’l-Evliya*, 175.

⁵⁴⁷ İmam Gazâlî, *İhyâu Ulûmi’-d-Dîn*, 2002, 3/386.

⁵⁴⁸ Mustafa Çağrı, “Hırs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/384.

⁵⁴⁹ “Vefa Sultan 9. Bölüm - TRT1”.

Fakat içlerinde hiçbir tasavvufi erdem taşımazlar.⁵⁵⁰ Dizideki Celâleddin karakteri bu zümreye örnek olarak gösterilebilir.

Derviş Celâleddin karakteri, geçmişte edindiği dünyalık ilim ve zahiri bilgisini geliştirmiş bir medrese âlimidir. Yoluna dervişlik ile ilerlemeye başlasa da Şeyh'inin onca nasihat ve rehberliğine rağmen geçmişinden asla sıyrılamamış, kibrinden kurtulamamış bir karakterdir. Şeyh'in uyarılarına kırıılır, üzüdür fakat nasiplenemez. Karşısına çıkan ilk fırsatta nefsini yüceltme yoluna gider, ilmi ile insanlara karşı üstünlük vasfıyla yaklaşır. Nefsiyle mücadele etmek yerine iyice yanlışlara dalar. Belki kendisi bile bu durumun farkında olmasa da amacı habire birilerine kendini ispatlamak ve dünyalık yükseliştir. İnsanlara verdiği fıkıh bilgileriyle ilgi odağı olur da ilim aşkından çok iyice makam sevgisine kapılır.⁵⁵¹ Yine bir gün cami çıkışı kendisinden dini bilgi sohbeti isteyen kişiye hayır diyemez. Bu kişinin art niyetini anlayamayacak kadar üstünlük hırsına bürünmüştür.⁵⁵² Celâleddin'in nefsini okşadığından, bu teklifi geri çevirmez ve bir grup insana sohbet vermeye başlar. Daha sonra ise namazlarında kendilerine imamlık etme tekliflerini kabul eder.⁵⁵³ İnsanın fitri özelliği olan üstünlük vasfı ve beğenilme arzusu, önüne geçilmedikçe kişinin nefsinde daha güzel gelir ve hep bir üstüne sahip olmak ister. Burada yapılması gereken nefsin isteklerine ket vurarak riyaya düşmemektir.

Dizide Selman, toplum içerisinde eleştirilerine devam eden Celâleddin'e öfkelerini biraz dindirmesi gerektiği konusunda ikaz edince Celâleddin iyice öfkelenir. Daha sonra kendini aklamak için Selman'ın geçmiş hatalarını yüzüne vurur. Sahnelenen bu davranışıyla, öfkesine engel olamayan insanın daha büyük hatalara yelken açabileceği izleyici karşısına çıkmaktadır.⁵⁵⁴

2.2.3.15. Ölüm

Arapça'da “*mevt, vefât etmek, helâk olmak*” olarak da bahsedilen ölüm kelimesi⁵⁵⁵ “ruhun maddi hayatının son bulması” anlamına gelir. Bedenden ayrılan ruhun ölümden sonrasında ilgili düşünceler, farklı inanç, devir ve kültürlerle göre değişkenlik göstermektedir.⁵⁵⁶

İslâm'a göre ölüm, öncelikle insanın zahiri hayattan ayrılarak kıyamete kadar kalacağı berzah âlemine gidişidir. Kişi burada, dünyadaki amellerine göre muamele görür. Kendisine

⁵⁵⁰ Hucvirî, *Hakikat Bilgisi Keşfu'l-Mahcûb*, 108.

⁵⁵¹ “Vefa Sultan 10. Bölüm - TRT1”, (38:38-42:25 dk.).

⁵⁵² “Vefa Sultan 12. Bölüm - TRT1”, (23:01-24:27 dk.).

⁵⁵³ “Vefa Sultan 12. Bölüm - TRT1”, (29:06-31:22 dk.).

⁵⁵⁴ “Vefa Sultan 21. Bölüm - TRT1”, (52:55-53:15 dk.).

⁵⁵⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 4294-4295-4296.

⁵⁵⁶ Salime Leyla Gürkan, “Ölüm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/32.

kıyametle birlikte cennet ya da cehennemle amelleri doğrultusunda karşılık verilir.⁵⁵⁷ Tasavvuf düşüncesinde ölüm, ruhun bu dünyadaki arzularından uzaklaşarak kutsal mertebeye yönelmesidir.⁵⁵⁸ Ömrün geçici ve ölümün bir başlangıç olduğu bilen bir kişi, öncelikle nefsini öldürerek mânevî olarak yeniden dirilmelidir.⁵⁵⁹ Ölümün kendisine ne zaman geleceği belli olmayan insan, ansızın gelebileceği bilincinde olup her an için ölüme hazırlıklı olmalıdır.⁵⁶⁰

Dizide Mustafa'nın, kendisine verilen gasilhâne görevi ile ölümün soğuk yüzüyle tanışması sahnelenir. Burada geçirdiği süre boyunca insanın fâniliğini derinden hisseder. Şeyh Kudsî, ölümün insana çok yakın olmasına rağmen, insanların bunu uzak gördüğünden bahseder. İnsanın ölümü çokça hatırlayıp, ona göre hazırlıkta bulunması gerektiğini, ölümden ziyade ona hazırlıksız olmanın kötü olduğunu ve insanın ölmeden önce ölümü görerek gâfillikten uzaklaşması gerektiğini söyler. Ölümün en büyük nasihat olduğunu, bunu gören kişinin ise tövbekâr ve kanaatkâr bir insan olduğunu belirtir. Görevi devralan Mustafa'ya getirilen ilk cenaze Molla Dilâver'in cenazesidir. Molla Dilâver makam hırsı ile makam hırkasına sahip olmuştu fakat hakikati unutmuştu. Hâlbuki bu dünya, fânî bir yerdi ve fazla meyletmemek gerekiyordu. Karşısında Dilâver'in cansız bedenini gören Mustafa, bunu bir kez daha idrâk ederek ölümden başka hakikat olmadığını anlamış oldu.⁵⁶¹ Dilâver'in kaftan ve kavuğunu müderris arkadaşına teslim etti. Diğer müderrislerle aralarında geçen konuşmada, ölümden ibret alınması gerektiğini vurgularlar. Ardından Dilâver'i kabre götürerek, cenaze namazının ardından defnederler. Defin esnasında Mustafa, meyyit yerine kendi suretini görerek, ibret almakla birlikte kendi dünyasını da gömmüş olur.⁵⁶²

Dizide Ayşe'nin vefatı sonrası bir araya toplanan kişilere Şeyh Kudsî, insanın Allah'tan gelip tekrar Allah'a dönecek olan aciz bir yolcu olduğunu söyler.⁵⁶³

Dizide Mustafa, Şeyh'in vefatı üzerine, daha önce de Şeyh'inin tembihlemiş olduğu gibi gâsil ve kefenleme işlemini büyük bir özen ve dikkatle yerine getirir. Daha sonra cenaze namazı kılınarak defnedilir.⁵⁶⁴ Bu sahnelerde de ölüm konusu detaylı bir şekilde izleyici karşısına çıkmaktadır.

⁵⁵⁷ İbn Haldun, *Mukaddime*, 2009, 2/846.

⁵⁵⁸ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, 545.

⁵⁵⁹ Kılıç, *Anadolu'nun Ruhu Tasavvuf, Felsefe, Siyaset Konuşmaları*, 133.

⁵⁶⁰ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, 467.

⁵⁶¹ "Vefa Sultan 9. Bölüm - TRT1".

⁵⁶² "Vefa Sultan 10. Bölüm - TRT1", (1:45-12:30 dk.).

⁵⁶³ "Vefa Sultan 14. Bölüm - TRT1", (5:45 dk.).

⁵⁶⁴ "Vefa Sultan 16. Bölüm - TRT1", (16:48-30:40 dk.).

Dizide Şeyh Vefâ, Âkif’le olan konuşmasında ölümün korkulacak bir şey olmadığını, esas korkulması gereken şeyin Allah Teâlâ’dan (cc.) uzaklaşmak olduğunu söyler.⁵⁶⁵

2.2.3.16. Vefa

Arapça bir kelime olup “sadakat, verilen sözü yerine getirmek” anlamında kullanılır. Buna ahde vefa da denilir.⁵⁶⁶ Avamdan kişiler cehennem korkusuyla yaptıkları ibadetlerle ahde vefa gösterirken, havvas olanlar korku ve karşılık düşünmeden emre itaat ve Allah sevgisinden dolayı O’ndan gayrısına kalbinde yer vermemek suretiyle ahde vefa ederler.⁵⁶⁷ Vefa sözcüğü ayrıca sevgiye olan bağlılık, sözün samimi ve dürüstlüğü, gafillikten uyanış mânâlarında kullanılır.⁵⁶⁸ Lumâ’da vefâ kelimesinden, kişinin kalbini Allah Teâlâ’nın (cc.) tekliği ile baş başa bırakarak O’nu müşahade bilinciyle yaşaması olarak bahsedilir.⁵⁶⁹ Samimi dostluklar, vefa bağı ile muhafaza edilir.⁵⁷⁰ Kişinin, dostuyla birlikte onun yakınlarına da şefkat göstermesi, dostluğunun sürekliliğini koruması, dostu hakkında söylenen hileli sözlere inanmaması, onun düşmanını kendi düşmanı olarak görmesi dostuna olan vefasının sağlamlık göstergesidir.⁵⁷¹

Dizide Mustafa kendisine sorulan “*Bu kapı ne kapısıdır?*” sorusuna kurmuş olduğu anlamlı cümleler sonrası bu kapıya olan vefa borcundan dolayı “*Vefâ kapısıdır.*” cevabını verir. Şeyh bu cevap sonucunda Mustafa’ya artık vefanın sultanı olduğunu söyleyerek, “Vefâ Sultan” ismini verir.⁵⁷² Bu sahneyle dizinin ismine de vurgu yapılmaktadır. Şeyh, Mustafa’ya verdiği vazifeyi vefâ ile yapması gerektiğini nasihat eder.⁵⁷³

Dizide zindana esir düşen Şeyh Vefâ, hücreye alınan arkadaşı yanına gelene kadar, ona olan vefasından dolayı yiyip içmeyi terk eder.⁵⁷⁴ Şeyh Vefâ, zindanda testisindeki suyu sürekli içmesine rağmen bitmemesi Andreas’ın dikkatini çeker ve sebebini sorar. Şeyh Vefâ ise Meczûb Mâlik’i kast ederek vaktiyle su kırbasının içerisindeki suyun hiç bitmediği bir dostu olduğunu, onun sırrının ise tabiata olan vefa olduğunu anlatır.⁵⁷⁵ Andreas, doğadaki varlıklara yapılan vefanın insana ne faydası olabileceğini sorar. Şeyh Vefâ ise, “*Vefasızlıktan dolayı eşiğinden dahi geçilemeyecek kapılar olduğunu, tüm yaratılmışlara vefa duyulduğunda ise kişinin hem kendi, hem de karşısındaki başka şekilde bakmaya başlar.*” diye cevap verir. Bu

⁵⁶⁵ “Vefa Sultan 23. Bölüm - TRT1”, (31:55-32:00 dk.).

⁵⁶⁶ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 4884-4885.

⁵⁶⁷ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 695.

⁵⁶⁸ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 515.

⁵⁶⁹ Ebû Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma’ - İslâm Tasavvufu*, 232.

⁵⁷⁰ Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dâir Kuşeyrî Risâlesi*, 331.

⁵⁷¹ İmam Gazâlî, *Kimyâ-yı Saâdet*, 290-291.

⁵⁷² “Vefa Sultan 16. Bölüm - TRT1”, (7:00-9:35 dk.).

⁵⁷³ “Vefa Sultan 16. Bölüm - TRT1”, (15:50 dk.).

⁵⁷⁴ “Vefa Sultan 17. Bölüm - TRT1”, (46:14 dk.).

⁵⁷⁵ “Vefa Sultan 19. Bölüm - TRT1”, (12:15-12:45 dk.).

son sözünde kendisini öldürmeye gelen kişinin, bu sözlerden sonra vazgeçtiğini ve İslâmiyet’e karşı güzel bakmaya başladığını hissetmesidir.⁵⁷⁶

Dizinin son bölümünde Şeyh Vefâ, kişinin Rabb’ine ahde vefâ göstermesi gerektiğini anlatır. “Mü’min bir kul vefâsı ile kibrinden hakikate döner, leylasından Mevlâ’sına varır, kaybolduysa kendisini gül bahçesinde bulur, yağmur olur çorak toprağı yeşertir, dik başlıyı vava çevirir, zindanları saraya çevirir, gönlü muhabbetle dolar”⁵⁷⁷

2.2.3.17. Fitne

Fitne kelimesi “imtihan etmek” anlamına gelir. Kişi bu imtihaniyle Allah Teâlâ’ya olan hakiki kulluğunu gösterir.⁵⁷⁸ İnsanı zarara uğratarak ateşte yanması anlamında kullanılan fitne kelimesi, kişiyi şaşırtarak aklından eden, mantığını engelleyen, zarara uğratan şey manasında fettean sözcüğüyle de kullanılmıştır. Yalnızca kötülük, günah ve kargaşa mânâlarına gelmeyen fitne kelimesi, kişiyi sınavarak sabrını ve imanını açığa çıkarmak için imtihan olmasını da ifade eder. Bu imtihanlarla kişi, ahlâki ve mânevî olgunluğunu güçlendirir.⁵⁷⁹ Hucviri, cahillikten dolayı ilmi terk etmeyi fitne olarak görmüştür.⁵⁸⁰ Ayrıca, insanın heva ve heveslerinin baskın hale gelerek ona tabi oluşu da fitneye yol açar.⁵⁸¹ İnsanın, henüz ulaşmamış olduğu bir hâli başka insanlara bahsetmesi, dinleyenler açısından fitnedir.⁵⁸² Kur’an-ı Kerim’de “Mallarınız ve çocuklarınız sizin için ancak bir imtihandır; büyük mükâfat ise Allah’ın katındadır.”⁵⁸³ âyetine göre mal, evlat gibi lütufların kişiyi sınamak açısından birer imtihan aracı yani fitne olabilmektedir. Tarih boyunca gerek siyasi gerekse toplumsal krizlerle ortaya çıkan fitneler, Müslüman toplumu üzerinde derin etkiler oluşturmuştur.⁵⁸⁴

Dizide İslâmiyet’e düşman olan kişiler sürekli fitnelik çıkararak, Şeyh Vefâ’nın itibarını düşürmeye çalışırlar. Şeyh Vefâ sohbet meclisinde fitne konusuna değinir. Kendilerine yapılan fitnelerin tersine döndüğünü anlatarak, fitnenin kötü bir davranış olduğunu, ondan ve yapandan uzak durulması gerektiğini belirtir.⁵⁸⁵ Kişi kendisine fitne uğradığı zaman, ondan kurtulmak için birlik olmak ve sağlam durmak gerektiğini, bu dünyanın bir imtihan yurdu olduğunu anlatır.⁵⁸⁶

⁵⁷⁶ “Vefa Sultan 19. Bölüm - TRT1”, (16:24-17:14 dk.).

⁵⁷⁷ “Vefa Sultan 30. Bölüm - TRT1”, (1:00:05-1:02:42 dk.).

⁵⁷⁸ Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 273-274.

⁵⁷⁹ Mustafa Çağrı, “Fitne”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/156.

⁵⁸⁰ Hucvirî, *Hakikat Bilgisi Keşfu’l-Mahcûb*, 377.

⁵⁸¹ Hucvirî, *Hakikat Bilgisi Keşfu’l-Mahcûb*, 270.

⁵⁸² Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dâir Kuşeyrî Risâlesi*, 138.

⁵⁸³ *Kur’an Yolu*, Tegâbün 64/15.

⁵⁸⁴ Çağrı, “Fitne”, 13/158.

⁵⁸⁵ “Vefa Sultan 23. Bölüm - TRT1”, (19:10-20:02).

⁵⁸⁶ “Vefa Sultan 23. Bölüm - TRT1”, (20:48-22:10 dk.).

Dizide Molla Celâleddin çarşıda karşılaştığı Hamit’e değerinin bilinmediği yerde bulunduğunu söyleyerek aklını çelmeye çalışır. Yani fitneye kapı açar. Fakat Hamit, Şeyh’in sohbetinde anlattıklarını hatırlar ve ona itimat etmez ve yoluna devam eder.⁵⁸⁷

2.2.4. Dizide Temsîli Fiilî Öğeler

2.2.4.1. Sohbet

Arapça kökenli olan “sohbet” kelimesi, birine eşlik etme, karşılıklı konuşma, arkadaşlık kurma anlamlarını taşır.⁵⁸⁸ Tasavvufta sohbet, bir müridin mânevî özelliklerini müridine yansıttığı bir ortamdır. Müridi mânevî anlamda beslemenin etkili yollarındandır. Bu sebeple Allah dostları sohbeti eğitim aracı olarak sayarlar.⁵⁸⁹ Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.v) irşâd ve tebliğini sohbetleri ile ashabına ulaştırmıştır. Onlara ashab, sahabî denilmesi de bu kelimenin “sohbet” kökünden geliş sebebiyledir. Sohbet, tasavvufta hem hâl hem de söz ile verilen bir eğitim metodudur. Olgunlaşmak isteyen kimselerin salih kişilerle bir arada bulunması, sohbetin oluşturduğu mânevî iletişim ve kalp yansıması açısından önem arz eder. Çünkü Allah dostları yalnızca sözleriyle değil, mânevî hâlleri ile de etraflarındaki insanların ahlâki gelişimlerine katkı sağlarlar.⁵⁹⁰ Sühreverdî’ye göre, salih insanların yanında ve sohbetinde bulunmak kişiye tecrübe kazandırıp ilmini artırır, ruhen ve şeklen güçlendirir.⁵⁹¹ Sohbet ehli kişiler, doğru niyetli, düzgün karakterli, güvenilir, dinine bağlı, akıllı ve nefsinden arınmış kimselerden olmalıdır.⁵⁹² Hucvîrî, sohbetten mahrum olan insanın nefsiyle baş başa kalması hasebiyle mânevî gelişim açısından tehlikede olduğunu vurgular. Çünkü insan sohbet ile olgunluğa erişir, insanlara karşı hürmet ve merhamet duyguları gelişir, kötü davranış ve düşüncelerden uzaklaşarak samimiyet üzere olur. Aksi halde yapılan sohbet kişiye caiz olmaz.⁵⁹³ Sohbet kişiyi Allah Teâlâ’ya (cc.) yakınlaştırmalı ve O’nun rızâsını kazanabilmek için yapılmalıdır.⁵⁹⁴

Dizi içerisinde yer yer Şeyh’in müridleri ile bir arada toplanarak sohbet meclisi kurduklarını müşahade ediyoruz. Burada da gördüğümüz üzere tarikat mensubu insanların sohbet ile ayrı kalması düşünülemez. Sohbet, ilim meclislerinin vazgeçilmez ve en önemli noktalarından biri olup şeyh-mürid ilişkisi açısından da önem arz etmektedir. Şeyh Kudsî, derin mânâlar yüklü bilgi ve nasihat aktarımı yaparak müridlerini mânevî tecrübeleri ile bir nevi

⁵⁸⁷ “Vefa Sultan 23. Bölüm - TRT1”, (34:55-38:11 dk.).

⁵⁸⁸ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 2400-2401.

⁵⁸⁹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 577.

⁵⁹⁰ Ebû Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma’ - İslâm Tasavvufu*, 507.

⁵⁹¹ Sühreverdî, *Gerçek Tasavvuf (Avârifü’l - Meârif)*, 549.

⁵⁹² Sühreverdî, *Dervişliğin Adabı*, 76.

⁵⁹³ Hucvîrî, *Hakikat Bilgisi Keşfu’l-Mahcûb*, 401.

⁵⁹⁴ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 134.

eğitime tâbi tutuyor. Şeyh ilk bölümde kibir, hakikat ve aşk kavramlarına değiniyor.⁵⁹⁵ İkinci bölümde ise teslimiyet, kader, rıza ve nasip kavramlarından yola çıkarak öğütler veriyor.⁵⁹⁶

Dizide izleyiciye, dergâhta sohbet öncesi bir hazırlık telaşesi gösterilmektedir. Bu sahnede dervişler sohbet başlamadan önce tüm işlerini bitirir, abdestlerini alarak sohbe koşarlar.⁵⁹⁷ Bu durum sohbe duydıkları istek ve sevgiyi gösterir. Sohbet kişinin mânevî açlığını doyuran bir eylemdir.

Dizide Şeyhlik mertebesine ulaştığı gösterilen Şeyh Vefâ'nın da tıpkı Şeyh Kudsi sahnelerinde olduğu gibi, ara ara sohbet meclislerini icra ettikleri sahnelere yer verilmiştir.

2.2.4.2. Zikir

Sözlük mânâsı “hatırlamak, anmak, dil ile söylemek, zihinden geçirmek” anlamlarına gelen zikir kavramı,⁵⁹⁸ Yüce Mevlâ'nın azâmetini düşündürmeye sevk ettiği için “Kur'an-ı Kerim” anlamında da kullanılır.⁵⁹⁹ Kuşeyrî'ye göre zikir, Allah Teâlâ'ya (cc.) giden yolun temel esasıdır. Kalp ve dilin zikri olmak üzere iki çeşittir. Kalbin sürekli zikirle hemhâl olabilmesi için öncelikle dilin zikirle dolu olması gerekir. Kişinin hem kalbi hem de dili zikirle doluya kâmil insan mertebesine vâsıl olmuş demektir.⁶⁰⁰ Sadece dil ile yapılan zikirler malayani işlerle uğraşmamak açısından üstün olsa da gönlün bu zikirden gafil olması hasebiyle etkisi de olmaz. Zikri sadece gönülde olması da etki oluşturmaz. Eğer kişinin gönlünde zikir değil de zikrolunan (Allah Teâlâ) varsa, girdiği gönle yerleşip de orada başka şeylere yer kalmazsa en etkili olanı budur. Bu durum aşırı muhabbet sonucunda oluşur ki insan kendi benliğini bile hatırlamaz olur. Böylece kişi, fenâ hâline erişir.⁶⁰¹ Kişi, yaptığı zikri gönlündeki huzurla sürekli olarak yapmaya devam ettiği sürece o zikirden fayda ve lezzet bulur. İnsanın vesveseden kurtulup, sürekli olarak Allah'ı zikretmesi zor olsa da zikir yapa yapa zikretmeye karşı isteği artar ve yapmadığında kendisini eksik hisseder.⁶⁰² İnsan, zikir ile Allah Teâlâ'ya (cc.) olan yakınlığını artırır. Bunun kişiye sağlayacağı en önemli fayda ise gafleti terketmek ve ahiret hayatının mutluluğudur.⁶⁰³ Zikir yapabilmek için belirli bir vakit veya süre belirlemeye gerek yoktur. Zikir, her an yapılabilen bir ibadettir. Rabbin yüceliği karşısında kişi zikrini layığıyla yapmaya özen göstermelidir.⁶⁰⁴ Zikir, yapılış şekli itibarı ile hâfî ve cehrî olmak üzere

⁵⁹⁵ “Vefa Sultan 1. Bölüm - TRT1”, (36:11-39:54 dk./43:13-44:40 dk.).

⁵⁹⁶ “Vefa Sultan 2. Bölüm - TRT1”, (13:57-16:23 dk.).

⁵⁹⁷ “Vefa Sultan 3. Bölüm - TRT1”, (49:48-50:40 dk.).

⁵⁹⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 1507.

⁵⁹⁹ İz, *Tasavvuf Mâhiyeti, Büyüklüğü ve Tarikatlar*.

⁶⁰⁰ Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dâir Kuşeyrî Risâlesi*, 301.

⁶⁰¹ İmam Gazâlî, *Kimyâ-yı Saâdet*, 177.

⁶⁰² İmam Gazâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2002, 1/869.

⁶⁰³ Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*, 170.

⁶⁰⁴ Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dâir Kuşeyrî Risâlesi*, 303.

iki çeşittir. Kişinin anlık hissiyatına bağlı olmakla birlikte ferdi olarak yapılan hâfî olurken, toplu zikirler genellikle cehrî olarak yapılmaktadır.⁶⁰⁵ Tarikatların gelişiminden sonra tekkelerde uygulanan toplu zikirler yaygınlaşmakla birlikte, her tarikatın kendine has zikir şekli oluşup, farklı isimlerle adlandırılmıştır.⁶⁰⁶

Diziye göre, zikir yaparken dil söylerken, kalpte de Allah (cc.) olması gerekir. Şeyh'in Selman Dervişe verdiği zikir görevinde, işini yaparken her dâim zikre devam etmesini söyler. Zikir olarak kelime-i Tevhid'i tekrarlamasını tavsiye eder.⁶⁰⁷

Dizide gösterilen zikir uygulamasına göre, yapılan toplu zikir oturarak uygulanmaktadır. Zikir içlerinden birinin okuduğu naat ile başlar. Hepsî oturur vaziyettedir ve elleri dizleri üzerindedir. Zikri kelime-i tevhid yani “*Lâ ilâhe illallah*” sözleri ile sesli olarak yaparlar. Zikir yaparken başı önce sağ sonra sol omuza bakacak şekilde çevirerek gerçekleştirirler. Yavaşça başlanılan zikir ilerledikçe hızlandırılır. Zikir arasında Âyet-i Kerîme okunur ve zikre ayağa kalkarak devam ederler. Önce sağ ellerini kalpleri üzerine getirir sonra iki ellerini birleştirerek, başlarını yine önce sağ sonra sol tarafa çevirmek suretiyle zikre devam ederler. Aralarından birkaç tanesi ise bu esnada güftesi Yunus Emre'ye âit olan beyitlerle ilahi okuyarak onlara eşlik eder. Başlarında bir Şeyh durarak onları yönlendirir. Birkaç kişi ellerinde def çalarak zikre eşlik ederler ve aynı zamanda zikir hızlandırılır. Yine başlarındaki Şeyh'in yönlendirmesi ile zikir sonlandırılır.⁶⁰⁸ Dizinin on beşinci ve yirmi dördüncü bölümlerinde de zikir sahnelerine yer verilmiştir.

Reşat Öngören Zeyniyye zikrinin yapılış şeklini şu şekilde tarif etmiştir:

Bağdaş kurar vaziyette oturan mürit ellerini uylukları üzerine getirir, başını kalp hizasına eğerek gözlerini kapatır. Başını sağ omzuna taraf kaldırdığı esnada “*Lâ*” diyerek zikre başlar ve baş tam sağ omza geldiğinde “*İlâhe*” sözü bitirilir, baş tekrar kalbe doğru indirildiğinde ise “*İllallah*” sözü tamamlanır. Böylece cehrî olarak “*Lâ ilâhe illallah*” zikri eda edilmiş olur.”⁶⁰⁹

Bu tarife göre dizide zikir uygulaması birebir olmamakla birlikte benzerlik göstermektedir. Yine Öngören'in belirttiklerine bakarsak, “*Şeyh Vefâ'dan sonra Zeyniyye Tarikatı'nın Vefâiyye kolu, ismine “Vefa Devri” denilen ayağa kalkılıp halka şekli oluşturularak devran zikri uygulamıştır.*”⁶¹⁰ dizide sahnelenen zikir, halka oluşturma kısmını katmazsak, Vefâiyye zikrine daha çok benzerlik göstermektedir.

⁶⁰⁵ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 128.

⁶⁰⁶ Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, 112.

⁶⁰⁷ “Vefa Sultan 6. Bölüm - TRT1”, (36:00-36:30 dk.).

⁶⁰⁸ “Vefa Sultan 6. Bölüm - TRT1”, (53:12-58:50 dk.).

⁶⁰⁹ Öngören, “Zeyniyye”, 2015.

⁶¹⁰ Öngören, “Zeyniyye”, 2015, 911.

Dizide seyr-u sülûğunda ilerleyen Mustafa, kat ettiği merhaleler sonrası kendisinde etrafında bulunan ağaç, rüzgâr ve kuşların zikretmesini işitme gibi geçici bir özellik zühur eder.⁶¹¹ Buradan kâinattaki tüm yaratılmışların her an Allah Teâlâ’yı zikir halinde oldukları gerçeği ve kalbiyle görebilen bir insanın bu sanatı müşahade edebileceği sahnelenmiştir.

Dizide Şeyh Kudsî, Mustafa’ya olan nasihatinde zikir yapan sâliğin zikri ile fikrinin bir olmasının önemine vurgu yapıyor. Bu durumda sâlik ne gaflete ne de nefesine yenik düşer. Sâlik, halk içerisindeyken bile dilinden zikri eksik etmemelidir. Elinde işi olduğunda bile gönlünde Allah (cc.) olmalıdır.⁶¹²

Dizide yapılan son zikir sahnesinde Şeyh ve misafir Şeyh baş tarafta oturur. Dervişler ise hilâl şeklinde halka oluştururlar. Zikre “*La ilahe illallah*” lafzı ve beyitler okuyarak başlarlar. Zikri, oturarak, sesli bir şekilde, elleri uyluklarında, başlarını omuzlarıyla birlikte önce sağa ve sonra sola olmak üzere çevirerek yaparlar. Okunan beyitlerde Hz. Peygamber’in (s.a.v) adının geçtiği yerlerde sağ ellerini kalplerinin üzerine götürürler. Şeyh’in işareti ile durur ve ayağa kalkarlar. Ayakta öncelikle kollarını çapraz olarak, el parmak uçları omuzlara denk gelecek şekilde yerleştirirler. Önce salavat getirirler. Sonra birbirlerinin ellerini öperek el ele tutuşur, halka şeklini alırlar. “Hû” zikri ile başlar sağa sola doğru ilerlerler. Aynı zamanda başlarını da sağa sola çevirirler. Daha sonra “Hay” zikriyle birlikte ellerini birbirlerinin omuzlarına yerleştirir, sağa sola salınarak dervişler “Hay” zikrine devam ederken içlerinden birkaç kişi de def ve şiirlerle eşlik ederler. Daha sonra Şeyh ve Misafir Şeyh ortaya geçer ikisi el ele tutuşarak ortada, diğerleri de etraflarında halka halinde dönerek zikre devam ederler. Daha sonra selâ ile birlikte dönmeyi bırakır ileri ve geri olmak üzere salınarak zıplar vaziyette devam ederler. Selâ’nın bitişiyle Misafir Şeyh “İllallâh” der ve Şeyh’in elini öper. Bu şekilde zikri tamamlarlar. Harem kısmındaki bayanlar ise zikre sessiz bir şekilde oturdukları yerden sağa sola hareket ederek eşlik ederler.⁶¹³

2.2.4.3. Halvet - uzlet

Uzlet, “İnzivaya çekilip insanlara karışmadan ayrı olarak yaşamak” anlamında kullanılır. Buna “halvet” de denilir.⁶¹⁴ Uzlet daha çok kişinin kendi isteğiyle herhangi bir yerde nefsinin isteklerinden uzaklaşıp yalnız kalmasıyken, halvet daha sistemli bir disiplin içerisinde, karanlık ve küçük bir hücrede inzivaya çekilmektir. Halvetteki maksat, halktan kopmaktan ziyade kişinin iç muhasebesi yaparak kalbini kötü duygulardan temizleyip Allah Teâlâ’ya (cc.)

⁶¹¹ “Vefa Sultan 8. Bölüm - TRT1”, (14:30 dk.).

⁶¹² “Vefa Sultan 12. Bölüm - TRT1”, (10:30-11:12 dk.).

⁶¹³ “Vefa Sultan 29. Bölüm - TRT1”, (42:06-49:35 dk.).

⁶¹⁴ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 498.

yakınlaşabilmesidir. Tarikatlardaki halvet uygulaması genellikle Şeyh'in yönlendirmesiyle müridin dergâhta bulunan minik odacıkta belirli bir süre zarfında kalıp, zaruri ihtiyaçlar haricinde dışarı çıkmadan ibadet ve tefekkür etmesiyle oluşur.⁶¹⁵ Hz. Musa (a.s.)'ın kırk günlük bir halvete çekilmesi hasebiyle sûfiler halvet süresini kırk gün olarak uygulamışlardır. Ayrıca Hz. Peygamber'in (s.a.v) zaman zaman Hira mağarasına giderek inzivaya çekilmesi de halvete örnek olarak alınmıştır.⁶¹⁶ Kul, kendisini dünyaya ait olan tüm telaşlardan uzaklaştırarak Allah Teâlâ'ya (cc.) yöneldiğinde aradaki tüm perdeler kalkarak ilahi ilimle mükâfatlandırılır.⁶¹⁷ Gazâlî'ye göre uzlete girmenin; ilmi bilgiye sahip olmak, zühd yapmak, karşılaşılan zorluğa dayanabilmek, amellerle meşgul olmak, mütevâzi olmak ve başkalarının şerrinden kaçış olarak görmemek gibi şartları vardır.⁶¹⁸ Halvete giren kişi az yemeli, az uyumalı, az konuşup, zikre ve tefekküre ağırlık vermelidir.⁶¹⁹ Suhreverdi, halvetteki yiyeceğin ekmek ve tuzdan ibaret olup, her gün yatsıdan sonra bir ölçek alınması ya da gece yarısından önce ve sonra almak üzere ikiye bölünerek yenmesi gerektiğini belirtmiştir. Kişi eğer isterse ekmek yanına bir katık alabilmekle birlikte, bu katığı ekmek yerine de tercih edebilmektedir.⁶²⁰ Uzlet kişiyi dil belasından, kalpteki hastalıklardan, nefsin kötü duygularından korur. Kanaat, takva ve kalp huzuru oluşturur. Kötü insanlardan uzaklaşmaya vesile olur. Allah Teâlâ'ya (cc.) yakınlaştırır.⁶²¹

Dizide Karamâni, çilehâneyi merak eden Mustafa'ya, içerisine alarak şu şekilde tanıtır: *"Burası zamanı gelen mürid için nefsin temizlendiği, kalbin piştiği yerdir. Küçük ve karanlık olması ise kabre benzetilmiştir. Buraya giren mürid, ölümden önce ölüm duygusunu hissederek Rabbin ışığı ile yeniden dirilmiş olur. Ayrıca halvet, giren kişiye zorluk içerir."*⁶²²

Dizide Şeyh Kudsî, mü'minler için imtihan yurdu olan bu dünyayı çilehâneye benzetmiştir. Bu sebepten kişi nefsini sorgulamalı ve Allah Teâlâ'nın (cc.) her an kendisini izlediğini bilerek ona göre hareket etmeli ve O'nun rızâsını kazanmaya gayret etmelidir.⁶²³

Dizide belirli aşamalardan geçen Mustafa, Şeyh'inin çağırması ile halvete girme zamanının geldiğini öğrenir. Diğer dervişlerin de huzurunda Şeyh'in nasihatleri ardından ilk halvetine başlar. Şeyh, çilehânenin riyazet, murakabe ve mücahede yapmak için olduğunu nasihat eder. Ayrıca zikirlerinde, sözlerini kalbi ile düşünerek devam etmesini tembihler.⁶²⁴

⁶¹⁵ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 249.

⁶¹⁶ Uludağ, *Hayata Süfi Gözüyle Bakmak*, 298.

⁶¹⁷ Suhreverdi, *Gerçek Tasavvuf (Avârifü'l - Meârif)*, 265.

⁶¹⁸ İmam Gazâlî, *Ariflerin Yolu*, 106.

⁶¹⁹ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Mârifetnâme*, 660.

⁶²⁰ Suhreverdi, *Gerçek Tasavvuf (Avârifü'l - Meârif)*, 283.

⁶²¹ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 141-142.

⁶²² "Vefa Sultan 10. Bölüm - TRT1", (36:50-38:35 dk.).

⁶²³ "Vefa Sultan 10. Bölüm - TRT1", (52:00-54:40 dk.).

⁶²⁴ "Vefa Sultan 10. Bölüm - TRT1", (58:00-1:00:35 dk.).

Dizinin on birinci bölümünde genel olarak çilehâne sahneleri işlenmiştir. Çilehânde olan Mustafa tefekkür, namaz ve zikirlerine devam eder. Ara ara acıttıkça sayılı bulunan zeytinlerden yer. Kısa süreli uyku uyur ve rüyalar görür. Bu rüyalar ona, nefsinin terbiyesi açısından ilham kaynağıdır. Düşüncelerinde nefsi ile oldukça çetin savaşlar verir. Şeytanla mücadele eder yılmadan, nefesine teslim olmadan başarılı bir dönüşümle bu süreçten geçer. Şeyh'inin kapıyı açmasıyla süreç tamamlanır.⁶²⁵ Şeyh, Mustafa'yı çilehânde nefsiyle yalnız bırakma sebebinin “Perdeleri aralayıp, Rabbi zikrederken bile yalnız olmadığını, anlık gafletinde nefesine yenilebileceğini görmesi” olduğunu açıklar.⁶²⁶ Çilehânde çekilen halvet sahnesi kanaatimizce seyirci üzerinde büyük etki ve tesir bırakmıştır.

Dizinin otuzuncu bölümünde Şeyh Vefâ halvetle ilgili sahnelerle seyirci karşısına çıkar. Halvet süresince zikir, tefekkür ve ibadetlerle meşguldür.

2.2.4.4. Sarhoşluk

Tasavvufta sekr kavramı olarak adlandırılan sarhoşluk “kendini kaybetme (gaybet), kendinden geçme” mânâsındadır. Kendinden geçerek güçlü bir mânevî hâle bürünen sâlik cemâl tecellisi ile ruhen mutluluk duyar.⁶²⁷ Sekr hali geçici bir durumdur. Bu hal sona erdiğinde kişi sahv haline döner. Sahv ise ayıklık, uyanıklık demektir. Hislerini kaybeden sâliğin kendine gelmesidir.⁶²⁸ Sekr halini Hakk ile yaşayan sâliğin sahv hali de Hakk'dan kopmayarak Hakk ile olur. Sekr hali benlik ve haz duygularıyla karışırsa, sahv hali de bu karışıklıkla olur. Hakiki sahv halindeki sâlik, sekrde de Rabb'in koruması altındadır.⁶²⁹

İnsanın mânevî sarhoşluğuyla büründüğü sekr hali, şarap içerek sarhoş olan kişinin haline benzetilir. Bu ikisi arasındaki fark şudur ki şarapla olan dünyevi sarhoşlukta aklın müdahalesi geçici olarak kaybolur. Mânevî sarhoşluk ise muhabbet ve inayet sonucunda kişinin kendi gayretiyle değil, ilâhi bir lütufla meydana gelir.⁶³⁰ Tasavvuf yoluna girmeden önce insanlar görünüş itibarıyla ayık olsalar da dünyalık zevk ve tutkularına kapılma yönünden mânevî olarak sarhoşluk içerisindedirler. Bu, kişinin Allah Teâlâ'dan gafil olmasından dolayı aldanmışlık halidir. Kişi, Allah Teâlâ'ya (cc.) yönelerek, geçici olan dünyalık heveslerden arındığı müddetçe gerçek ayıklığa ulaşmış olur. Kişinin esas ayıklığı dünyadan yüz çevirmesi ile ortaya çıkar.⁶³¹

⁶²⁵ “Vefâ Sultan 11. Bölüm - TRT1”.

⁶²⁶ “Vefâ Sultan 12. Bölüm - TRT1”, (8:40-9:58 dk.).

⁶²⁷ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, 303.

⁶²⁸ Özköse, *Tasavvuf El Kitabı*, 162.

⁶²⁹ Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dâir Kuşeyrî Risâlesi*, 165.

⁶³⁰ el-Kayserî, *Tasavvuf İlmine Giriş*, 46-47.

⁶³¹ William Chittick, *Tasavvuf*, çev. Turan Koç (İstanbul: İz Yayıncılık, 2006), 94.

Dizide Ayşe karakterinin eşi olan Şahin, içki belasına düşmüştür ve hem kendisine hem de ailesine zararı dokunmaktadır. Bu durumu işiten Selman, geçmişte kendisinin de aynı belaya tutulduğundan, zorluğunu bildiğinden, bu adamı ikna edip doğru yola çevirmek için onunla buluşur. Şahin, Selman'ı tuhaf bulur ve içmediği halde sarhoş gibi hâli olduğunu söyler. Selman ise sarhoşluğun, sadece mey ile olmadığını, mal, mevki, nam, dünya gibi sarhoşlukların da bulunduğunu ve hepsinin de tehlikeli olduğunu, bunlarında mey gibi baş döndürdüğü varsayılsaydı, sokakta normal gezen kişinin bulunamayacağını anlatır. Ayrıca muhabbet sarhoşluğundan bahseder ki onun lezzetine varan kişinin, diğerlerine dönüp bakmayacağını söyler.⁶³² Selman, Şahin'e düşmüş olduğu çukurdan çıkmasını, tövbe etmesini ister. Şahin ikna olur ve dergâha gitmeyi kabul eder.⁶³³

2.2.4.5. Tövbe

Sözlük mânâsı itibariyle “dönme” anlamına gelen tövbe, kişinin günahlarından pişmanlık duyarak bir daha işlememeye niyet etmesidir. Ayrıca kulun Allah'tan gayrı olan şeylerden yüz çevirerek yalnızca Allah'a yönelmesi olarak da açıklanabilir.⁶³⁴ Hucvîrî, tövbeyi namaza başlamadan önce alınan abdest gibi tövbenin de tasavvuf yoluna girmek için ruhu ve kalbi arındıran şart olarak tanımlar.⁶³⁵ Tövbe sûfilere göre bir pişmanlıktan ziyade kalpte oluşan büyük uyanış sonrası günaha götüren nefsin düzeltilmesidir.⁶³⁶ Pişmanlık duyulan günahın sonra tövbe eden kişi, yaptığı günahı unutmuş olsa bile tövbesine devam etmeyi sürdürmelidir.⁶³⁷ Kişi tövbe etmek için öncelikle işlediği günahın sebebini bilmeli, daha sonra bu durumdan pişman olarak o durumdan nefret etmeli, son olarak ise bu günahı bir daha yapmamaya karar vererek bu kararı uygulamalıdır.⁶³⁸ Nitekim âyet-i kerime'de “*Ey müminler! Hepiniz Allah'a tövbe edin, umulur ki kurtuluşa erersiniz!*”⁶³⁹ kelâmıyla, tövbe etmenin fazileti görülmektedir.

Dizide Selman, içki belasına bulaşmış olan eski bir dostunu (Şahin'i) tövbe etmeye ikna ederek, tövbenin usulünü öğretmesi için Mustafa'nın yanına getirir.⁶⁴⁰ Mustafa da Şeyh'inden öğrendiği şekliyle anlatmaya başlar. “*Tövbenin aslının nefisten kurtulmak olduğunu, tövbesinde kararlı ve samimi olmasını, gusülle bedenini, namazla kalbini temizleyip acizliğini unutmamak*

⁶³² “Vefa Sultan 13. bölüm - TRT1”, (19:45-21:58 dk.).

⁶³³ “Vefa Sultan 13. bölüm - TRT1”, (32:50-34:00 dk.).

⁶³⁴ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, 156-157.

⁶³⁵ Hucvîrî, *Hakikat Bilgisi Keşfu'l-Mahcûb*, 56.

⁶³⁶ el-Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb Fi Muameleti'l-Mahbub ve Vasfu Tarîkı'l-Mürîd ilâ Makâmî't-Tevhid*, 2004, 2/193.

⁶³⁷ Hâce Abdullah El-Ensârî El-Herevî, *Menâzilü's-Sâirîn 'İlelû'l-Makâmât*, 63.

⁶³⁸ İmam Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn* (İstanbul: Bedir Yayınevi, 2002), 4/63-64.

⁶³⁹ *Kur'an Yolu*, Nûr 24/31.

⁶⁴⁰ “Vefa Sultan 13. bölüm - TRT1”, (41:31 dk.).

için de yüzünü toprakla bulamasını” öğütler.⁶⁴¹ Şahin’in, evine gidince Mustafa’nın söylediklerini tek tek uygulaması sahnelenerek izleyici karşısına çıkar.⁶⁴² Yine dizide, Şeyh Vefâ’nın yaptığı bir sohbette tövbe etmenin önemi ve fazileti anlatılarak sahnelenmiştir.⁶⁴³

2.2.4.6. Dua

Dua kelimesi sözlükte “istemek, niyazda bulunmak, yalvarmak” mânâlarına gelir.⁶⁴⁴ Bunalan, daralan, muhtaç olanların sığınıp rahatladıkları yer olarak tabir edilir.⁶⁴⁵ Tasavvufi olarak dua, şekil itibariyle sünnete uygun olarak yapılmanın yanı sıra, içerik açısından da ayrı bir derinlik kazanmıştır. Sûfiler duanın mahiyetinin yanında yapılaş şekillerini de ele almışlardır. Dua sufiler açısından sadece istekten ibaret olmayıp Allah Teâlâ’yı övme, anma, hamd etme ve kişinin kendi aciziyetini ifade etme şeklindedir.⁶⁴⁶ Kur’an-ı Kerim’de duâ etmenin önemine binaen “*Kulluğunuz ve niyazınız olmasa Allah size ne diye değer versin!*”⁶⁴⁷ âyeti duanın ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Dua, kulun Rabb’iyle arasında olup sevgi ve içtenlikle yaptığı, kulun kalbini rahatlatarak iç dünyasını Allah Teâlâ’ya açtığı bir konuşmadır. Sûfilere göre dua Allah’a duyulan sevgi ve özlemin ifade biçimidir.⁶⁴⁸ Kişi, dua ederken Allah Teâlâ’nın (cc.) huzurunda olduğunu bilerek, öncelikle kendi iç âlemini gözetlemelidir. Yani dilinde dua olan kişinin kalbinde de rıza bulunması gerekmektedir. Sûfilere göre, dille yapılan duânın hâle de yansıması uygun görülmektedir.⁶⁴⁹

Allah Teâlâ (cc.) “*Bana dua edin, duanızı kabul edeyim.*”⁶⁵⁰ buyurmuştur. Yapılan dua ve ibadetlerin yeri ve zamanı geldiğinde kabul görüldüğü apaçıktır. Kul, yalnızca sıkıntılı zamanlarında değil, mutlu anlarında da duasına devam etmelidir. Dua bir ibadettir ve belirli bir mekânı ve zamanı olamayan bu ibadetin dâimi olması çok önemlidir.⁶⁵¹ Gazâli, dua ederken riayet edilmesi gereken edepi sekiz başlıkta ele almıştır. Ona göre; mübarek gün ve vakitlerde dua etmeye gayret edilmelidir. Dua, mübarek hallerde yani mânevî değeri olan anlarda yapılmalıdır. Dua ederken iki el yukarı kaldırılmalı, bitiminde ise yüze sürülmelidir. Dua, tereddüt etmeden inanarak yapılmalıdır. Kalp eğilerek ve gözyaşı dökerek yapılmalı, sürekli ve

⁶⁴¹ “Vefa Sultan 13. bölüm - TRT1”, (48:04-49:00 dk.).

⁶⁴² “Vefa Sultan 13. bölüm - TRT1”, (53:54-55:22 dk.).

⁶⁴³ “Vefa Sultan 28. Bölüm - TRT1”, (37:54 dk.).

⁶⁴⁴ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 1385.

⁶⁴⁵ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 173.

⁶⁴⁶ Süleyman Uludağ, “Dua”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/535.

⁶⁴⁷ *Kur’an Yolu*, Furkân 25/77.

⁶⁴⁸ Schimmel, *İslamın Mistik Boyutları*, 159.

⁶⁴⁹ Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dâir Kuşeyrî Risâlesi*, 353.

⁶⁵⁰ *Kur’an Yolu*, Mü’min 40/60.

⁶⁵¹ Öztürk, *Kur’an-ı Kerim ve Sünnete Göre Tasavvuf (İslâmda Rûhî Hayat)*, 338-339.

defalarca tekrar edilmelidir. Öncesinde tesbih, sonrasında salavat getirilmeli, zulümden kaçınılmalı ve tövbe edilmelidir.⁶⁵² Ayrıca yapılan dualar günahsız bir dil, temiz bir kalp ve niyetle gönülden yapılmalıdır. Kendinde bu vasıfların bulunmadığını düşünen kişi, bu vasıflara sahip olan başka bir kişiden dua istemelidir.⁶⁵³

Dizide zindanda oldukları dönem, mahkûmlardan biri Şeyh Vefâ'dan kendisine ve orada bulunanlara dua etmesini ister. Şeyh Vefa, neden kendisinden istediğini sorunca mahkûm kendi duasının kabul olmadığını düşündüğünü söyler. Şeyh Vefâ ise, ümidini bitirmeden duâlarına devam etmesi gerektiğini söyler ve duâsına Allah Teâlâ'nın (cc.) elbet cevap vereceğini söyler. Daha sonra ellerini açarak duâsına başlar.⁶⁵⁴

2.2.4.7. Oruç

Sözlükte “tutmak, imsak”⁶⁵⁵ anlamlarına gelen oruç kelimesi, tasavvufta insanın arzularına karşı direnerek nefsini terbiye etmesi ve tüm kötü davranışlardan uzak durmasıdır. Yani oruç, kişinin hem bedenini hem de iç dünyasını temizleyen ruhsal bir arınma yoludur.⁶⁵⁶ Hz. Peygamber (s.a.v) kudsî bir hadisinde Allah Teâlâ'nın (cc.) “*Oruç, doğrudan doğruya bana edilen (riya karışmayan) bir ibadettir.*”⁶⁵⁷ diye buyurduğunu söylemektedir. Bu hadis-i şerifle, oruç ibadetinin diğer ibadetlerden ayrı bir önem taşıdığı anlaşılmaktadır. Farz olan diğer ibadetler, dışarıdan bakan insanlar tarafından gözlemlenebilmekte iken orucun yapılışı gözle görülemeyen ve kişinin sabrını gerektiren bir ibadettir.⁶⁵⁸ Oruç, Ramazan ayına ulaşmış olan akıllı, ergenlik yaşına varmış, mukim olan her Müslüman için farz bir ibadettir. Hilalin görülmesiyle başlayarak her gün için niyet edilmelidir. Oruca niyet eden kişi yalnızca midesini boş bırakmakla değil, tüm organlarını günah ve kötü davranışlardan uzak tutarak nefsini terbiye etmelidir. Aç ve susuz kalmak, mânevî yönden kişiye hiçbir yarar sağlamaz.⁶⁵⁹ Salih bir insan, tuttuğu oruçla birlikte gözünü, dilini, kulağını ve diğer uzuvlarını korumalıdır. İftar zamanı geldiğinde çok yememelidir. İftar sonrası tuttuğu orucun kabul olup olayışı konusunda korku ve ümit arasında olmalıdır.⁶⁶⁰ Ayrıca oruçlu bir insan iftar vakti gelmeden iftarını edeceği

⁶⁵² İmam Gazâlî, *Kimyâ-yı Saâdet*, 181-183.

⁶⁵³ Mevlâna, *Mesnevî*, ed. Abdülbaki Gölpınarlı, çev. Veled İzbudak (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1995), 3/15.

⁶⁵⁴ “Vefa Sultan 19. Bölüm - TRT1”, (25:02-26:30 dk.).

⁶⁵⁵ Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 877.

⁶⁵⁶ Veysi Cengiz - Veysel Akkaya, “Tasavvufî Açından Bir İbadet Olarak Oruç”, *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi* 24/48 (30 Kasım 2021), 98.

⁶⁵⁷ Ebû Abdillâh Muhammed İbn İsmâîl el-Buhârî, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, çev. Mehmed Sofuoğlu (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1987), 4/1769, “Savm”, 2.

⁶⁵⁸ Ebû Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma' - İslâm Tasavvufu*, 168.

⁶⁵⁹ Hucvirî, *Hakikat Bilgisi Keşfu'l-Mahcûb*, 383.

⁶⁶⁰ İmam Gazâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, 2002, 1/660-665.

yiyecek ve içeceklerin derdine düşmemeli, nasibinde olan helalinden az şeye razı gelmeli, Allah Teâlâ'ya çokça şükrederek zikirlerde bulunmalıdır.⁶⁶¹

Dizide İslamiyet'e yeni girmiş olan Ârif, Selman'a orucun kendilerine zor gelip gelmediğini sorunca Selman, nefisle mücahededden oluşan orucun sevgi ile tutulduğunda kişiye zor gelmeyeceğini belirtir.⁶⁶²

Dizide Şeyh Vefâ'nın yaptığı sohbet konularından biri de oruç konusudur. Şeyh, sohbetinde orucun önemi, amacı, fazileti ve yapılışına değinerek şu sözlere yer verir:

Orucun diğer ibadetlerden ayrılan özelliği, Rabb ile kul arasında bir sır olduğundan kendisinde riyanın bulunmayışıdır. Mükâfat ölçüsü ise Rabb'in Cemâli'ni görmek, cennetin sekiz kapısının kula açıldığı ve kulun girmek istediği cenneti seçebilecek oluşudur. Bunun için tutulan orucun hakkını vermek gerekmektedir. Oruç yalnızca aç kalmak değil, nefsi de tutmaktır. Oruç mide ile değil kalple tutulur. Kişiyi yiyeceklerden olduğu gibi mânevi hastalıklardan da uzak tutmaktır.⁶⁶³

Dizinin Ramazan Ayı'nda yayınlanmış olması dolayısıyla izleyicinin, sohbette güzel bir şekilde anlatılan oruç kavramını daha iyi anlayıp, daha içtenlikle uygulayabilmesinde etkili olduğu kanaatindeyiz.

Dizide İslâmiyet'i yeni seçmiş olan Ârif ilk orucunu tutmaktadır. Bir çocuğun iştahla elma yediğini görünce durup onu seyre dalar orucu tutarken zorlandığını hisseder. Bunu gören Şeyh, alışkın olmadığı için orucun ona zor gelebileceğini söyler ve açların halinden anlamak için nefsiyle mücadele etmek gerektiğini anlatır, dayanabilmesini ister.⁶⁶⁴

Dizide Âkif karakteri yaptığı işte başarılı olamadığını düşününce kendi kendine sinirlenir. Bu durumu gören Selman, “*Oruç tutarken nefsinin ve öfkesinin de tutması gerektiğini ve sabretmesini*” söyler.⁶⁶⁵

Ayrıca dizinin son bölümlerinde Ramazan ayında oldukları kurgulandığından ramazanın ve orucun inceliklerine değinen pek çok sahneye yer verilmiştir.

⁶⁶¹ el-Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb Fi Muameleti'l-Mahbub ve Vasfu Tarîkı'l-Mürîd ilâ Makâmî't-Tevhid*, 2004, 3/481.

⁶⁶² “Vefâ Sultan 26. Bölüm - TRT1”, (10:18-10:50 dk.).

⁶⁶³ “Vefâ Sultan 26. Bölüm - TRT1”, (28:55-31:03 dk.).

⁶⁶⁴ “Vefâ Sultan 26. Bölüm - TRT1”, (47:00-48:26 dk.).

⁶⁶⁵ “Vefâ Sultan 26. Bölüm - TRT1”, (50:38-51:50 dk.).

2.2.5. Dizide Temsili Sembolik Öğeler

2.2.5.1. Mum

Dizide Şeyh Kudsî Karakteri, dünyayı kader fitilinde eriyen muma benzetir.⁶⁶⁶ Bir mum, nasıl ki içerisindeki fitil doğrultusunda yanarsa, insan da kaderinde yazılan doğrultuda yaşamına devam eder.

Dizide mumlar ayrıca aydınlatma amaçlı kullanılmıştır. Burada dizinin Osmanlı Döneminin kurgulanmasından dolayı aydınlatmalar da o zamana göre uyarlanmış, aydınlatma aracı olarak kandil ve mumlar kullanılmıştır.

2.2.5.2. İtriyat

Dizide Zinnur Efendi karakteri dükkânında güzel kokular satan bir esnaftır. Gözleri görmemesine rağmen, gönül gözünün açıklığıyla etrafında olup biten çoğu şeyden haberdardır. Aynı zamanda kokulara, maddi kokuların yanı sıra mânevî kokulara da âşinadır. Örneğin dükkânına ara sıra uğrayan Mustafa'nın hâllerine vâkıf olmaktadır. Kendisini kokusundan tanıdığını, Mustafa'nın konuşma tarzından ve üslubundan kendisinde kibir kokusu bulunduğunu söylemektedir.⁶⁶⁷

Zinnur Efendi güzel kokular satmakla beraber hepsine ayrı bir anlam yüklemekte ve buna göre satmaktadır. Örneğin kızına gençlik yıllarında annesi ile tanışma anısını yâd ederken, annesinin mevsiminde olmadığı halde zambak kokusu almak istediğini anlatır. Zambağın mânâsının evlenme talebi olduğunu söyler.⁶⁶⁸ Bu şekilde kokuların sembolik mânâları izleyiciye aktarılmaktadır.

Mustafa evlilik için nişanlandığı Belinay'ın yanına giderek gerçek düşüncelerini sorar. Belinay, kendisine ayrı ayrı iki koku koklatır. Tek başlarına iken bir güzelliği olmayan kokular. Daha sonra ikisini aynı kapta karıştırıp güzel bir koku oluşturur. İşte evliliğin de buna benzediğini, tek başına bir ifade etmezken ikinin bir olmasıyla anlam kazanacağını, zor olan yolların birlikte aşılması gerektiğini söyleyerek, evlilik hakkındaki düşüncesini tasvir etmiş olur.⁶⁶⁹

Ayrıca dizide, özellikle zikir sahnesinde olmak üzere güzel koku veren buhurdanlık kullanılması dikkat çekmektedir.⁶⁷⁰

⁶⁶⁶ “Vefa Sultan 2. Bölüm - TRT1”, (13:59-14:08 dk.).

⁶⁶⁷ “Vefa Sultan 3. Bölüm - TRT1”, (22:33 dk.).

⁶⁶⁸ “Vefa Sultan 2. Bölüm - TRT1”, (19:45-21:52 dk.).

⁶⁶⁹ “Vefa Sultan 14. Bölüm - TRT1”, (49:30-54:20 dk.).

⁶⁷⁰ “Vefa Sultan 24. Bölüm - TRT1”, (34:10 dk.).

2.2.5.3. Tavus kuşu

Dizide Celâleddin, bahçede tohum eken Şeyh Kudsi'ye Mustafa'nın nerede hata etmiş olduğunu sorar. Şeyh ise orada bulunan tavus kuşuna bakarak sembolik bir cevap verir. Mevlâ Teâlâ'nın tavus kuşunu ne kadar kusursuz ve seyretmelere doyulamayacak güzellikte yaratmış olduğunu fakat tavus kuşunun kendi güzelliğine bakmayıp dâima ayaklarına baktığını söyler. Yani hakikat arayışındaki bir insanın kendinde olan güzelliklere değil de dâima yere, yani ayağındaki siyah lekeye bakması gerektiğini söyler. İnsan kendinde olan güzelliklerdense kusurlarına bakmalıdır ki aldanmasın.⁶⁷¹

Sembolik tavus kuşu örneğiyle, kişinin güzelliğe meyli olması hasebiyle nefesine uyararak hakikatten uzaklaşabileceği, dış güzelliğe aldanmamak için içsel eksikliklere bakılması gerektiği güzel bir şekilde tasvir edilerek izleyiciye aktarılmaktadır.

2.2.5.4. Kaplumbağa, tavşan

Dizide Karamânî karakteri, yaptığı görevde geride kaldığını ve pasif kaldığını düşünerek kendini sorgulayarak hüzne kapılır. Durumu Şeyhe anlattığında, Şeyh ona kaplumbağa ve tavşandan örnek vererek herkesin ilerleyişinin farklı olduğunu belirtir, kapılmış olduğu bu duygudan onu sakinleştirir.⁶⁷² Burada kaplumbağa temsili seyr-u sülûğunda sabırla ilerleyen dervîştir. Önemli olan, bir an evvel sonuca ulaşmak değil, süreçte öğrenilenlerdir. Sonuçta herkes aynı menzile ulaşsa da herkes aynı olgunluğa erişemez. Tavşan hızlı olabilir fakat hızından dolayı geçtiği yerlerin güzelliklerini göremeden kaçırabilir. Fakat kaplumbağa ağır ağır ilerlediği yerlerin tüm güzelliklerine şahid olur, tefekkür edebilme imkânı bulur. Bu anlayışa göre, sabır ve teslimiyetle zahirden ziyade mânâyâ odaklanmanın, içinde bulunulan duruma rıza göstermenin önemine vurgu yapılır.

2.2.5.5. Tohum, fidan, ağaç

Dizide bahçeye tohum eken Şeyh Kudsi, tohumun büyümek için toprak altına girmesi gerektiğini söyleyerek, insanın da olgunlaşmak için tevazu sahibi olması gerektiğine dikkat çeker. Yine dalı boş olan ağaçların yukarı doğru baktığını, meyvesi olanın ise aşağı eğildiğini söyleyerek, mânevî olarak olgunlaşmamış insanın kibrini ve olgunlaşan insanın mütevâziliğini, dik başlı olmayıp edeple duruşunu tasvir etmektedir.⁶⁷³

Dizide bahçeye fidan eken Şeyh Kudsi, büyümesi için ekmenin yeterli olmadığını, koruyup bakımlarını yapmak gerektiğini söyler. Toprağına yabancı kalmaması ve alışması için

⁶⁷¹ “Vefa Sultan 2. Bölüm - TRT1”, (31:08-32:50 dk.).

⁶⁷² “Vefa Sultan 5. Bölüm - TRT1”, (17:45-19:55 dk.).

⁶⁷³ “Vefa Sultan 2. Bölüm - TRT1”, (28:33-30:35 dk.).

ona destek verip, dış etkenlerden de korumak gerektiğini söyler.⁶⁷⁴ Burada fidan sembol olarak tasavvuf yoluna yeni girmiş müridlere benzetilir. Bir müridin güzel bir şekilde eğitilip, olgunlaşıp, pişmesi için kendisine rehberlik eden Şeyh'in onu en iyi şekilde yönlendirip, yetiştirmesi gerekir.

Dizide, incir ağacı sembolik olarak niyeti iyi olsa da yöntemi doğru olmayınca zarar verebilecek insana benzetilmiş. Çünkü incir ağacı insana meyve vermesi açısından fayda sağlar gibi görünür ama yanlış yere ekilirse kökleri genişler ve etrafına zararı dokunur.⁶⁷⁵ Yine Şeyh Kudsî sohbetinde dünyalık ilmi incir fidanına benzetir. Büyüdükçe kalbe hükmedip, kul ile Mevlâ arasında perde olabileceğinden, dünyalık ilim kalpte değil dış dünyada kalmalıdır.⁶⁷⁶

2.2.5.6. Güvercin, kuş

Dizide sembolik olarak kuşun iki kanadından biri niyete, diğeri de çabaya benzetilmiş.⁶⁷⁷ Kişi ilerleme kat edebilmek için niyetten sonra çaba göstermelidir. Çaba olmadan niyetin hiçbir vasfı kalmaz.

Dizide Şeyhin anlattığı meselde, kuşun kanadını kıran dervişe “*Dervişin kanadı kisvesidir*” sözüyle, kısas olarak dervişe kolunun kırılması değil derviş hırkasının çıkarılma cezası verilir. Bu temsili örnek zâhirinde derviş gibi görünüp, özünde hırs ve nefsinin kölesi olan, kalp kırmaktan çekinmeyen Celâleddin için anlatılmıştır. Celâleddin, içerisinde bulundurduğu kötü duygularını dış görünüşüyle kapatmaya çalışır ama davranışları bunu gizlemeye engel olur. Böylece üzerindeki derviş hırkasının kendisine bir fayda sağlamadığına vurgu yapılır.⁶⁷⁸ Kanadını kırmak yerine uçmasını isteyen Şeyh, onu hatasını anlaması için elinden görevini alarak cezalandırır. Çünkü tasavvuftaki gaye, insanın hırsı değil, terbiye edilmesidir.⁶⁷⁹

2.2.5.7. Karınca

Dizide, karıncalar kış günü yuvalarından çıkarak bal yapraklarına ulaşmak için ağacı sarmışlardır. Karıncayı bir salık olarak düşünürsek vakti gelmeden arzularının peşine giderek istediği şeyi zamanından önce elde etmeyi amaçlarsa, farkında olmadan ağaca yani etrafına zarar verir. Hem ağacı hem de karıncayı incitmeden nazikçe yerlerine geri gönderip, bu

⁶⁷⁴ “Vefa Sultan 3. Bölüm - TRT1”, (14:51-15:34 dk.).

⁶⁷⁵ “Vefa Sultan 4. Bölüm - TRT1”, (20:18-21:40 dk.).

⁶⁷⁶ “Vefa Sultan 4. Bölüm - TRT1”, (57:30-58:42 dk.).

⁶⁷⁷ “Vefa Sultan 4. Bölüm - TRT1”, (35:10-35:20 dk.).

⁶⁷⁸ “Vefa Sultan 9. Bölüm - TRT1”, (48:46-50:52 dk.).

⁶⁷⁹ “Vefa Sultan 10. Bölüm - TRT1”, (13:52-16:06 dk.).

durumdan kurtarmak gerekmektedir. Salık de içerisinde gelişen zamansız arzuları, haline rıza göstererek sabırla kontrol altına almalıdır.⁶⁸⁰

2.2.5.8. Sarmaşık

Mustafa ve Celâleddin, tabakhanedeki işleri bitince samimi bir muhabbetle beraberce dergâha gelirler. Bunu bilen Şeyh, sarmaşık ve kütük benzetmesi yaparak Karamânî'ye birbirlerine sarmışlar mı diye sorar ve ekler. Sarmaşık olmak mı daha iyidir kütük mü diye? Karamânî ise niyetin daha önemli olduğunu söyler. Şeyh ise niyetlerinin sarmaşığın doğru yere sarılması olduğunu söyler. Burada Şeyh sembolik olarak sarmaşığı seyrde olan müride benzetmiştir. Amaçlarının müridi doğru şekilde ve doğru insanlarla hemhâl olacak şekilde yetiştirmek olduğunu kasteder.⁶⁸¹

Dizide Şeyh Kudsî, bir kütük üzerinde sarmalanmış sarmaşığı kütükten ayırarak temizler. Kütük yanmadan önce sarmaşıktan ayrılmazsa, kendisi yanmadığından kütüğü de etkiler der. Ayrıca sarmaşığın zehirli olduğunu ve etrafındakilere de zararının değıdığını söyler. Kütük ise yandıkça başkalarını da ısıtarak fayda verdiğini ekler. Burada sembolik olarak sarmaşıktan kastı, Celâleddin'dir. Celâleddin, içerisine düşmüş olduğu makam sevdası yüzünden nefsinin izinden gitmekte ve etrafındakilere de yanlış örnek olmaktadır. Bu sebepten Şeyh, Celâleddin'i gitmek istediğı yerden alıkoymaz ve yol verir. Mustafa'yı ise aşk ateşiyile yanan ve başkalarına da ışık tutabilen kütüğe benzeterek gönlü onunla birlikte olanların yanında bulunması gerektiğini öğütler.⁶⁸²

2.3. DİZİNİN SOSYAL MEDYA PLATFORMLARINDA ALDIĞI YORUMLAR

Dizinin Youtube, Instagram, Facebook, Next Sosyal gibi sosyal medya platformlarında bulunan hesapları incelendiğinde diziye yapılan yorum ve beğeniler sevilerek izlendiğini göstermektedir. Yapılan yorumları genellediğimizde olumlu dönütler aldığı sonucuna varmaktayız. Bu olumlu yorumlara göre, dizinin izleyicilerin kalbine dokunarak tesir ettiği görülmektedir. Her bir sahnesinde ayrı bir ders alındığı, mânevî olgunluk kattığı, dini değerleri daha iyi yaşayabilme konusunda örnek olduğu, tıpkı içerisinde işlenen konu gibi izleyenlerin gönlünü de fethettiğı, kendisine hayran bıraktığı ve burada sayamayacağımız pek çok olumlu dönütler almıştır. Diziyi izleyen bazı kişilerin, bu dizi vesilesi ile namaza başladığını ve yaptıkları ibadetleri daha bir aşkla yapmaya başladıkları, hayata bakış açılarının değıştiğı yapılan yorumlarda karşımıza çıkmaktadır. Yorumlardan da anlaşıldığı üzere dizinin Şeyh

⁶⁸⁰ “Vefa Sultan 8. Bölüm - TRT1”.

⁶⁸¹ “Vefa Sultan 6. Bölüm - TRT1”, (48:25-49:20 dk.).

⁶⁸² “Vefa Sultan 14. Bölüm - TRT1”, (44:51-46:35 dk.).

Vefâ'ya karşı sevgi oluşturduğundan dolayı, bu diziden sonra Şeyh Ebu'l Vefâ'yı merak edip, hayatını araştıran ve kabrine ziyarette bulunan pek çok kişi bulunmaktadır.

Dizi kadrosunun, oyuncuların, kısacası yayın ve yapımda emeği geçen herkesin, yaptıkları işi ve verdikleri emeği hakkıyla yaptıkları, izleyici tarafından takdir kazandıkları da olumlu dönütler arasındadır.

Olumsuz yoruma pek rastlanmamakla birlikte, daha önce yayınlanmış buna benzer dizilerin henüz unutulmadığı ve bu dizinin de onlara benzetilmeye çalışıldığı gibi yorumlar da bulunmaktadır. Dizinin geç saatte yayınlanmış olması da olumsuz yorumlar arasındadır.

Ayrıca pek çok kişi, dizinin bitişine üzüldüklerini ve çekimlerine tekrar devam edilmesini istediklerini belirtmiştir. Tasavvuf içerikli dizilere sadece Ramazan Ayı'nda değil, her zaman yer verilmesi gerektiği talebinde bulunan izleyici kitlesi çoğunluktadır. Oldukça sık yapılan yorumlardan biri de bu tarz içerikler taşıyan dizilerin artırılması konusundadır. Dizinin ikinci sezonunun yayınlanmasını sabırsızlıkla bekleyen bir kesim bulunmaktadır.

SONUÇ

Osmanlı coğrafyasında tasavvuf, toplumun yaşam şeklini ve sosyal davranışlarını etkileyen bir disiplindir. Trt1 ekranlarında yayınlanmış olan Vefa Sultan adlı dizi, Osmanlı döneminde etkisini hissettiren ve pek çok insanın gönlüne dokunan Zeyniyye Tarikatı üzerinden, dönemin tasavvufi yaşantısını, dizideki karakterlerin mânevî süreçlerini ele alarak dramatik bir şekilde izleyici karşısına çıkarmıştır. Dizi tarihsel bilgilerin aktarımı yanı sıra tarikatın toplumla olan sosyal bağını gözler önüne sermektedir. Dizi, tasavvufi süreçleri işlerken özellikle Zeyniyye Tarikatına mensup olan Muslihuddin Mustafa ve Abdullatif Kudsi üzerinden karakterlerini kurgulamıştır. Tasavvufi temalar karakter diyalogları, anlatımları ve fiilleri ile tanıtılmaya çalışılmıştır. Bunun yanı sıra sahnelerin çekildiği mekânlar, işitsel unsurlarla desteklenerek görsel öğelerle aktarılmıştır. İzleyiciye, karakterlerin seyr-u sülûk süreçlerinin, mürşit ve mürid ilişkilerinin, karakterlerin imtihanlara tabi tutulduğu kavramların sahnelenmesi ile birlikte olaylara tasavvufi açıdan yaklaşabilme deneyimi gösterilmiştir. Tasavvufa dâir kavramların dramatik şekilde görselleştirilmesiyle, izleyiciye tasavvuf hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Verilen mesajlarla izleyici üzerinde tesir edip, kendi iç dünyasını yoklama fırsatı sunulmuştur. Böylece tasavvufun popüler kültürde medya vasıtası ile geniş kitlelere aktarılması sağlanmıştır.

Bu çalışmada tasavvuf temsili olarak sunulan bir dizinin dijital alandaki yansıması incelenmiş, dizinin bu alanda önemli bir örnek teşkil ettiği tespit edilmiştir. Öncelikle daha net bilgilere ulaşabilmek adına dizide başrol olarak konumlandırılmış olan Muslihuddin Mustafa'nın hayatı ve bağlı olduğu Zeyniyye Tarikatı hakkında bilgilere yer verilmiştir. Daha sonra dizi hakkında kısa bir tanıtım yapılarak, olay örgüsü aktarılmış, yorumlanmış ve gerçeği yansıtmada benzerliği karşılaştırılmıştır. Tasavvufi kavram ve sembollerin aktarıldığı sahne ve karakterler tespit edilerek, ne şekilde ele alındığı incelenerek analiz edilmiştir.

Bu çalışma tasavvufu temsil eden görsellerin tarihsel anlatım ve estetik dışında, bir insanın mânevî dönüşümünün aşamalarının kültürel bağlamda aktarılabilceğini göstermektedir. İçerisinde bulunduğumuz çağın etkisiyle günümüz toplumunda televizyon dizisi gibi dijital ortamlar ilgi görmektedir. Bu ortamlarda kötü örnekler barındıran içerikler oluşturmaktansa, toplumun kültürüne uygun dini ve ahlâki öğretiler barındıran dizi ve filmler yapılması, mânevî öğretilerin aktarımı konusunda önem arz etmektedir. Aile fertlerinin bir araya gelerek televizyon karşısında geçirdiği vakitlerin, ahlâki değerlerimizi yok eden içeriklerdense kendi kültürümüze ve dini değerlerimize uygun içeriklerle donatılmış olması toplum ahlâkının doğruya yönlendirilmesine az da olsa katkı sağlayabileceği kanaatindeyiz. Bu

sebeple dini ve tasavvufi içerikler üretilmesi ve topluma kendi öz kahramanlarının tanıtılmasına yoğunluk verilmedir.

Televizyonda geçmiş yıllarda yayınlanan tasavvuf içerikli diziler incelendiğinde, Vefa Sultan dizisi ile benzer yönleri olduğu fark edilmektedir. Buna karşın, Vefa Sultan dizisinde diğerlerinden farklı olarak ana karaktere yoğunlaşmanın yanı sıra, diğer karakterlerin yaşam öykülerine ve mânevî değişimlerine de yer verilmiştir. Böylece tasavvufi temalar tüm karakterler üzerinden işlenmiştir.

Sonuç olarak söyleyebiliriz ki dizinin Bursa’da kurgulanmış sahnelerinde, Muslihuddin Mustafa’nın gerçek hayatı ile benzerlik oranı yok denecek kadar azdır. İstanbul’da kurgulanmış bölümlerde ise benzerlik oranı daha fazla sahnelenmiş olarak izleyici karşısına çıkmaktadır. Dizinin ilk on altı bölümünde Muslihuddin Mustafa örneği üzerinden, tasavvuf yoluna adım atmış bir müridin seyr-u sülûk yolculuğundaki ilerleyişi detaylarıyla incelenerek sahnelenmiştir. Daha sonraki bölümlerde ise Şeyh mertebesine yükselmiş bir müridin yapmış olduğu irşâd faaliyetlerine yer verilmiştir. Böylece tasavvufun görsel bir şekilde topluma yansıtılması sağlanmıştır. Yansıtmış olduğu tasavvufi tema ve mânevî yaşam tarzı izleyiciye başarılı bir şekilde tasvir edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Alıcı, Lütflî. “Balıkesirli Zâtî’nin ‘Urmışdur’ Redifli Gazelinin Şerhi”. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 14 (29 Şubat 2024), 28-40. <https://doi.org/10.51531/korkutataturkiyat.1413481>
- Araz, Nezihe. *Anadolu Evliyalari*. İstanbul: Atlas Kitabevi, 7. Basım, 1984.
- Arpaguş, Sâfî. “Post”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/332-333. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Atasoy, Faysal Okan. *Melhame-i Şeyh Vefâ*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Attar, Feridüddin. *Kuşdili Mantiku’t-tayr*. çev. Yaşar Keçeci. İstanbul: Kırkambar Yayınları, 1998.
- Attar, Ferîdüddîn. *Tezkiretü’l-Evliya*. ed. Süleyman Uludağ. Bursa: İlim ve Kültür Yayınları, 1984.
- Bahadıroğlu, Yavuz. *Resimli Osmanlı Tarihi*. İstanbul: Nesil, 35. Basım, 2011.
- Bozkurt, Nebi. “Tesbih”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/529-532. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed İbn İsmâîl el-. *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*. çev. Mehmed Sofuoğlu. 1 Cilt. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1987.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed İbn İsmâîl el-. *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*. çev. Mehmed Sofuoğlu. 2 Cilt. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1987.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed İbn İsmâîl el-. *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*. çev. Mehmed Sofuoğlu. 4 Cilt. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1987.
- Câmî, Abdurrahman. *Nefehâtü’l-üns Min Hadarâti’l-Kuds*. ed. Süleyman Uludağ - Mustafa Kara. çev. Lâmi’î Çelebi. İstanbul: Marifet Yayınları, 1997.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 5. Basım, 2004.
- Cengiz, Veysi - Akkaya, Veysel. “Tasavvufî Açından Bir İbadet Olarak Oruç”. *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi* 24/48 (30 Kasım 2021), 95-115.
- Ceylan Erol, Elif. “Tasavvufta Nefis-Ejder Sembolizmi Çerçevesinde Hz. Musa’nın Asasının Halvette Kullanılan Derviş Çeyizlerine Etkisi”. *Palmet Dergisi* 7 (29 Mart 2025), 19-27. <https://doi.org/10.62425/palmet.1589905>
- Cezar, Mustafa. *Mufasssal Osmanlı Tarihi: Resimli- Haritalı*. 1 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010.
- Chittick, William. *Tasavvuf*. çev. Turan Koç. İstanbul: İz Yayıncılık, 3. Basım, 2006.
- Cürcânî, Ali İbn Muhammed es-Seyyid eş-Şerif. *Tarifat Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü*. çev. Arif Erkan. İstanbul: Bahar Yayınları, 1997.
- Çağrııcı, Mustafa. “Fitne”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/156-159. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Çağrııcı, Mustafa. “Hakikat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/177-178. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

- Çağrııcı, Mustafa. “Hırs”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/383-384. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Çağrııcı, Mustafa. “Tevazu”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/583-585. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Demirci, Mehmet. “Hakikat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/178-179. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Doğanay, Aziz. “Şeyh Vefâ Külliyesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/72-74. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Durmuş, İsmail. “Leylâ ve Mecnûn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/159-160. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Durmuş, İsmail. “Mecnûn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/277-278. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Ebû Nasr Serrâc Tûsî. *el-Lüma’- İslâm Tasavvufu*. çev. Hasan Kâmil Yılmaz. İstanbul: Altınoluk Yayınları, 1996.
- Eraydın, Selçuk. *Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 4. Basım, 1994.
- Erdemir, Avni. “Muslihu’d-Din Mustafa İbn Vefa”. *Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Özel* (2007), 144-152.
- Erdoğan, Abdulkadir. *Fatih Devri İstanbul’unda Bir Bilge Bir Bilgin: Şeyh Ebul Vefa ve Hızır Bey*. ed. Mustafa Kirenci. İstanbul: Fatih Belediyesi Kültür Yayınları, 1., 2022.
- Erginli, Zafer (ed.). *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kalem Yayınevi, 2006.
- Erünsal, İsmail E. “Şeyh Vefâ Kütüphanesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/74. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Erünsal, İsmail E. “Şeyh Vefâ ve Vakıfları Hakkında Yeni Bir Belge”. *İslam Araştırmaları Dergisi* 1 (01 Temmuz 1997), 47-64.
- Erzurumlu İbrahim Hakkı. *Mârifetnâme*. çev. M. Faruk Meyan. İstanbul: Bedir Yayınevi, 1999.
- Gölpınarlı, Abdülbaki (ed.). *Yunus Emre Hayatı Sanatı Şiirleri*. İstanbul: Varlık Yayınevi, 8. Basım, 1975.
- Gürkan, Salime Leyla. “Ölüm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/32-34. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Hâce Abdullah El-Ensârî El-Herevî. *Menâzilü’s-Sâirîn ‘İlelû’l-Makâmât*. çev. Abdurrezzak Tek. İstanbul: Nizamiye Akademi, 2019.
- Hacı Ahmed Efendi. *Sergüzeşt ve Ravzatü’t-Tevhîd*. ed. Mertol Tulum. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014.
- Hâfî, Zeynüddin el-. *el-Vesâya’l-Kudsiyye*. Yazma Eser. Murad Buhari: Süleymaniye Kütüphanesi, İslam dini ve İslam ilimleri, 297.7 / Tasavvuf ve tarikatlar, 1-44 yk., 15 st. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/310232>
- Hucvirî, Ali b. Osman Cüllâbî. *Hakikat Bilgisi Keşfu’l-Mahcûb*. ed. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 4. Basım, 2014.
- İbn Arabî. *İlâhî Aşk*. çev. Mahmut Kanık. İstanbul: İnsan Yayınları, 10. Basım, 2005.
- İbn Haldun. *Mukaddime*. ed. Süleyman Uludağ. 1 Cilt. İstanbul: Dergâh Yayınları, 5. Basım, 2007.

- İbn Haldun. *Mukaddime*. ed. Süleyman Uludağ. 2 Cilt. İstanbul: Dergâh Yayınları, 6. Basım, 2009.
- İbn Manzur. *Lisânü'l-Arab*. Kahire: Dâru'l-Meârif, 1709.
- İbnü'l-Arabî. *Fusûsu'l-Hikem*. çev. Ekrem Demirli. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2. Basım, 2016.
- İmam Gazâlî. *Ariflerin Yolu*. ed. Abdulhalık Duran. İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2004.
- İmam Gazâlî. *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*. çev. Ahmet Serdaroğlu. 1 Cilt. İstanbul: Bedir Yayınevi, 2002.
- İmam Gazâlî. *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*. çev. Ahmet Serdaroğlu. 2 Cilt. İstanbul: Bedir Yayınevi, 2002.
- İmam Gazâlî. *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*. çev. Ahmet Serdaroğlu. 3 Cit. İstanbul: Bedir Yayınevi, 2002.
- İmam Gazâlî. *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*. çev. Ahmet Serdaroğlu. 4 Cilt. İstanbul: Bedir Yayınevi, 2002.
- İmam Gazâlî. *Kimyâ-yı Saâdet*. ed. Alettin Sağlam. İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2020.
- İmâm-ı Gazâlî. *İslâm Ahlâkı*. çev. Âkif Nuri. İstanbul: Sinan Yayınevi, 8. Basım, 1996.
- İskenderani, Atâullahi - Yetkin, Saffet. *el-Hikem-ül-Atâiyye*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2. Basım, 1963.
- İz, Mâhir. *Tasavvuf Mâhiyeti, Büyükleri ve Tarikatlar*. ed. M. Ertuğrul Düздаğ. İstanbul: Rahle Yayınevi, 1. Basım, 1969.
- Kanbaş, Mahmut Sami. “Osmanlı Dönemi’nde Köle Hattatlar”. *Sanat ve İkonografi Dergisi* 3 (26 Eylül 2022), 42-54.
- Kara, Mustafa. “Abdülatîf El-Kudsî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/257-258. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Kara, Mustafa. *Buhara Bursa Bosna Şehirler / Sufiler / Tekkeler*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2. Basım, 2018.
- Kara, Mustafa. “Dersaadet’teki İlk Konyalı: Şeyh Vefa”. *Dârülmülk Konya Dergisi* 1 (2022), 61-67.
- Kara, Mustafa. *Din, Hayat, Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 6. Basım, 2015.
- Kara, Mustafa. *Tasavvuf ve Tarikatlar*. Cağaloğlu, İstanbul: İletişim Yayınları, 1., 1992.
- Kara, Mustafa. *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2. Basım, 2020.
- Karahisârî, Kâsım b. Mahmûd. *İrşâdü'l-Mürîd İle'l-Murâd Mirsâdü'l-İbâd Tercümesi*. ed. A. Azmi Bilgin - Fakirullah Yıldız. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2020.
- Kâşânî, Abdürrezzak. *Tasavvuf Sözlüğü*. çev. Ekrem Demirli. İstanbul: İz Yayıncılık, 4. Basım, 2015.
- Kaya, Münir Yaşar. “Besmelenin Ayet Olması İle İlgili Tartışmalar ve Fıkhî Hükümlere Etkisi”. *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 5/2 (15 Aralık 2022), 295-317. <https://doi.org/10.52637/kiid.1169889>

- Kayserî, Dâvûd el-. *Tasavvuf İlmine Giriş*. çev. Muhammed Bedirhan. İstanbul: Nefes Yayınları, 2013.
- Kelâbâzî. *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*. ed. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 5. Basım, 2016.
- Kılıç, Mahmut Erol. *Anadolu'nun Ruhu Tasavvuf, Felsefe, Siyaset Konuşmaları*. İstanbul: Sufi Kitap, 2. Basım, 2011.
- Kur'an Yolu*. Erişim 07 Ekim 2025. <https://kuran.diyanet.gov.tr/>
- Kuşeyrî. *Tasavvufun İlkeleri*. çev. Tahsin Yazıcı. 1 Cilt. İstanbul: Tercüman Gazetesi, 1978.
- Kuşeyrî, Abdülkerim. *Tasavvuf İlmine Dâir Kuşeyrî Risâlesi*. ed. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 10. Basım, 2019.
- Küçükdağ, Yusuf. "Zenbilli Ali Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/247-249. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Mansur, Hallac-ı. *Tavasın "Enel Hak"*. çev. Yaşar Günenç. İstanbul: Yaba Yayınları, 3. Basım, 2002.
- Mecdî Mehmet Efendi. *Hadâ'iku's-Şakâ'ik Mecdî'nin Şakâ'ik Tercümesi*. ed. Bilal Alpaydın vd. 1 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1. Basım, 2022.
- Mekkî, Ebû Tâlib el-. *Kûtu'l-Kulûb Fi Muameleti'l-Mahbub ve Vasfu Tarîkı'l-Mürîd ilâ Makâmî't-Tevhid*. çev. Dilaver Selvi - Yakup Çiçek. 1 Cit. İstanbul: Semerkand Basım Yayın Dağıtım, 2. Basım, 2003.
- Mekkî, Ebû Tâlib el-. *Kûtu'l-Kulûb Fi Muameleti'l-Mahbub ve Vasfu Tarîkı'l-Mürîd ilâ Makâmî't-Tevhid*. çev. Yakup Çiçek - Dilaver Selvi. 2 Cilt. İstanbul: Semerkand Basım Yayın Dağıtım, 3. Basım, 2004.
- Mekkî, Ebû Tâlib el-. *Kûtu'l-Kulûb Fi Muameleti'l-Mahbub ve Vasfu Tarîkı'l-Mürîd ilâ Makâmî't-Tevhid*. çev. Dilaver Selvi - Ali Kaya. 4 Cilt. İstanbul: Semerkand Basım Yayın Dağıtım, 3. Basım, 2004.
- Mekkî, Ebû Tâlib el-. *Kûtu'l-Kulûb Fi Muameleti'l-Mahbub ve Vasfu Tarîkı'l-Mürîd ilâ Makâmî't-Tevhid*. çev. Dilaver Selvi. 3 Cilt. İstanbul: Semerkand Basım Yayın Dağıtım, 3. Basım, 2004.
- Mevlâna. *Mesnevî*. ed. Abdülbaki Gölpınarlı. çev. Veled İzbudak. 1 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1995.
- Mevlâna. *Mesnevî*. ed. Abdülbaki Gölpınarlı. çev. Veled İzbudak. 2 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1995.
- Mevlâna. *Mesnevî*. ed. Abdülbaki Gölpınarlı. çev. Veled İzbudak. 3 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1995.
- Öngören, Reşat. "Muslihuddin Mustafa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/269-271. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Öngören, Reşat. "Osmanlı'da Sûfilerin Farklı Toplum Kesimleriyle İlişki Tarzları". *Tasavvuf Kitabı*. ed. Cemil Çiftçi. 192-210. Kitabevi 214. İstanbul: Kitabevi, 2003.
- Öngören, Reşat. *Osmanlılarda Tasavvuf*. ed. Bayram Ali Çetinkaya - Ahmet Hamdi Furat. 8 Cilt. Beyoğlu, İstanbul: İnsan Yayınları, 1. baskı., 2015.
- Öngören, Reşat. *Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1., 2003.

- Öngören, Reşat. “Zeyniyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/367-371. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Öngören, Reşat. “Zeyniyye”. *Türkiye’de Tarikatlar Tarih ve Kültür*. ed. Semih Ceyhan. 851-926. İlmî Araştırmalar Dizisi 69. İstanbul: İSAM Yayınları, 1. Basım, 2015.
- Özaydın, Abdülkerim - Bozkurt, Nebi. “Harem”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/132-135. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Özcan, Nuri - Çetinkaya, Yalçın. “Mûsiki”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/257-161. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Özkan, Ahmet. “Susmanın ve Konuşmanın Ölçüsü: Samt”. *EKEV Akademi Dergisi* 86 (2021), 57-68.
- Özköse, Kadir (ed.). *Tasavvuf El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 5. Basım, 2017.
- Öztürk, Yaşar Nuri. *Kur’an-ı Kerim ve Sünnete Göre Tasavvuf (İslâm’da Rûhî Hayat)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 3. Basım, 1989.
- Parlıyan, Abdullah (ed.). *Sünen-i Tirmizî Tercemesi*. 1 Cilt. Konya: Konya Kitapçılık, 2004.
- Schimmel, Annemarie. *İslamın Mistik Boyutları*. çev. Ergun Kocabıyık. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2001.
- Sinan Paşa. *Tazarru’nâme Yakarışlar Kitabı*. ed. Mertol Tulum. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. Basım, 2014.
- Sinan Paşa. *Tezkiretü’l-Evliyâ*. ed. Emine Gürsoy-Naskali. Ankara: Kültür ve Turizm Başkanlığı Yayınları, 1987.
- Sühreverdî, Abdülkahir. *Dervişliğin Adabı*. ed. Dilaver Gürer. çev. Hamide Ulupınar. İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2010.
- Sühreverdî, Şihâbüddîn. *Gerçek Tasavvuf (Avârifü’l - Meârif)*. çev. Dilâver Selvi. İstanbul: Semerkand Basım Yayın Dağıtım, 7. Basım, 2010.
- Şentürk, Lütfi - Yazıcı, Seyfettin. *İslâm İlmihali*. 1 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 16. Basım, 2009.
- Tanman, M. Baha. “Âsitâne”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/485-487. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Tanman, M. Baha. “Halvethâne”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/388-393. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Tanman, M. Baha. “Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları / Tekkeler”. *Osmanlı toplumunda tasavvuf ve sufiler: kaynaklar-doktrin-ayin ve erkan-tarikatlar edebiyat-mimari-güzel sanatlar-modernizm*. ed. Ahmet Yaşar Ocak. 363-424. XXX. 3. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2. Basım, 2014.
- Taşköprülüzâde Ahmed Efendi. *Eş-Şakâ’iku’n-Nu’mâniyye Fî Ulemâi’d-Devleti’l-Osmâniyye, Osmanlı Âlimleri*. ed. Derya Örs - Muhammed Hekimoğlu. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Tek, Abdurrezzak. “Zeyniyye Kültürünün Bursa’daki Mirası”. *Uluslararası Bursa Tasavvuf Kültürü Sempozyumu 4*. ed. Mehmed Temelli. 381-406. Bursa: Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı, 2005.
- Tirmizî, Hakîm et-. *Hatmu’l-Evliya*. ed. Saliha Şişman. İstanbul: İnsan Yayınları, 3. Basım, 2018.

- Topaloğlu, Bekir. “İrşad”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/454-455. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Türer, Osman. *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*. İstanbul: Ataç Yayınları, 1. Basım, 2011.
- Uludağ, Süleyman. “Ârif”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/361-362. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Uludağ, Süleyman. “Dua”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/535-536. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Uludağ, Süleyman. “Hankah”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/42-43. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Uludağ, Süleyman. *Hayata Sûfi Gözüyle Bakmak*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.
- Uludağ, Süleyman. *İslâm Açısından Mûsikî ve Sema’*. İstanbul: Marifet Yayınları, 3. Basım, 1999.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1991.
- Uludağ, Süleyman. “Tevekkül”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/3-4. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*. 2 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.
- Vassaf, Osmanzâde Hüseyin. *Sefîne-i Evliyâ*. ed. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz. 1 Cilt. İstanbul: Kitabevi, 2006.
- Vefa Sultan 1. Bölüm - TRT1. haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu. Erişim 24 Ağustos 2025. <https://www.trt1.com.tr/diziler/vefa-sultan/bolum/1-bolum>
- Vefa Sultan 2. Bölüm - TRT1. haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu. Erişim 02 Eylül 2025. <https://www.trt1.com.tr/diziler/vefa-sultan/bolum/2-bolum>
- Vefa Sultan 3. Bölüm - TRT1. haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu. Erişim 19 Eylül 2025. <https://www.trt1.com.tr/diziler/vefa-sultan/bolum/3-bolum>
- Vefa Sultan 4. Bölüm - TRT1. haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu. Erişim 20 Eylül 2025. <https://www.trt1.com.tr/diziler/vefa-sultan/bolum/4-bolum>
- Vefa Sultan 5. Bölüm - TRT1. haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu. Erişim 21 Eylül 2025. <https://www.trt1.com.tr/diziler/vefa-sultan/bolum/5-bolum>
- Vefa Sultan 6. Bölüm - TRT1. haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu. Erişim 21 Eylül 2025. <https://www.trt1.com.tr/diziler/vefa-sultan/bolum/6-bolum>
- Vefa Sultan 7. Bölüm - TRT1. haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu. Erişim 22 Eylül 2025. <https://www.trt1.com.tr/diziler/vefa-sultan/bolum/7-bolum>
- Vefa Sultan 8. Bölüm - TRT1. haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu. Erişim 23 Eylül 2025. <https://www.trt1.com.tr/diziler/vefa-sultan/bolum/8-bolum>
- Vefa Sultan 9. Bölüm - TRT1. haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu. Erişim 24 Eylül 2025. <https://www.trt1.com.tr/diziler/vefa-sultan/bolum/9-bolum>
- Vefa Sultan 10. Bölüm - TRT1. haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu. Erişim 25 Eylül 2025. <https://www.trt1.com.tr/diziler/vefa-sultan/bolum/10-bolum>
- Vefa Sultan 11. Bölüm - TRT1. haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu. Erişim 25 Eylül 2025. <https://www.trt1.com.tr/diziler/vefa-sultan/bolum/11-bolum>
- Vefa Sultan 12. Bölüm - TRT1. haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu. Erişim 26 Eylül 2025. <https://www.trt1.com.tr/diziler/vefa-sultan/bolum/12-bolum>

- Vefa Sultan 13. bölüm - TRT1. haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu. Erişim 26 Eylül 2025.
<https://www.trt1.com.tr/diziler/vefa-sultan/bolum/13-bolum>
- Vefa Sultan 14. Bölüm - TRT1. haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu. Erişim 27 Eylül 2025.
<https://www.trt1.com.tr/diziler/vefa-sultan/bolum/14-bolum>
- Vefa Sultan 15. Bölüm - TRT1. haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu. Erişim 28 Eylül 2025.
<https://www.trt1.com.tr/diziler/vefa-sultan/bolum/15-bolum>
- Vefa Sultan 16. Bölüm - TRT1. haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu. Erişim 29 Eylül 2025.
<https://www.trt1.com.tr/diziler/vefa-sultan/bolum/16-bolum>
- Vefa Sultan 17. Bölüm - TRT1. haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu. Erişim 29 Eylül 2025.
<https://www.trt1.com.tr/diziler/vefa-sultan/bolum/17-bolum>
- Vefa Sultan 18. Bölüm - TRT1. haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu. Erişim 30 Eylül 2025.
<https://www.trt1.com.tr/diziler/vefa-sultan/bolum/18-bolum>
- Vefa Sultan 19. Bölüm - TRT1. haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu. Erişim 30 Eylül 2025.
<https://www.trt1.com.tr/diziler/vefa-sultan/bolum/19-bolum>
- Vefa Sultan 20. Bölüm - TRT1. haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu. Erişim 30 Eylül 2025.
<https://www.trt1.com.tr/diziler/vefa-sultan/bolum/20-bolum>
- Vefa Sultan 21. Bölüm - TRT1. haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu. Erişim 01 Ekim 2025.
<https://www.trt1.com.tr/diziler/vefa-sultan/bolum/21-bolum>
- Vefa Sultan 22. Bölüm - TRT1. haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu. Erişim 01 Ekim 2025.
<https://www.trt1.com.tr/diziler/vefa-sultan/bolum/22-bolum>
- Vefa Sultan 23. Bölüm - TRT1. haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu. Erişim 02 Ekim 2025.
<https://www.trt1.com.tr/diziler/vefa-sultan/bolum/23-bolum>
- Vefa Sultan 24. Bölüm - TRT1. haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu. Erişim 02 Ekim 2025.
<https://www.trt1.com.tr/diziler/vefa-sultan/bolum/24-bolum>
- Vefa Sultan 25. Bölüm - TRT1. haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu. Erişim 03 Ekim 2025.
<https://www.trt1.com.tr/diziler/vefa-sultan/bolum/25-bolum>
- Vefa Sultan 26. Bölüm - TRT1. haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu. Erişim 03 Ekim 2025.
<https://www.trt1.com.tr/diziler/vefa-sultan/bolum/26-bolum>
- Vefa Sultan 27. Bölüm - TRT1. haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu. Erişim 04 Ekim 2025.
<https://www.trt1.com.tr/diziler/vefa-sultan/bolum/27-bolum>
- Vefa Sultan 28. Bölüm - TRT1. haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu. Erişim 04 Ekim 2025.
<https://www.trt1.com.tr/diziler/vefa-sultan/bolum/28-bolum>
- Vefa Sultan 29. Bölüm - TRT1. haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu. Erişim 05 Ekim 2025.
<https://www.trt1.com.tr/diziler/vefa-sultan/bolum/29-bolum>
- Vefa Sultan 30. Bölüm - TRT1. haz. Gürsel Ateş - Ahmet Toklu. Erişim 06 Ekim 2025.
<https://www.trt1.com.tr/diziler/vefa-sultan/bolum/30-bolum>
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Kader”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/58-63. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Yazıcı, Tahsin. “Derviş”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/188-190. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Yılmaz, Hasan Kâmil. *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 20. Basım, 2015.

Yılmaz, Ömer. *Tasavvuf Bize Ne Söyler?* İstanbul: Sufi Kitap, Kültür Bakanlığı Yayıncılık, 2020.

YouTube. “Vefa Sultan Dizi Müzikleri”. Erişim 12 Eylül 2025.
<https://www.youtube.com/playlist?list=PLLR4RIVlvzRgxu-kt1vfn-sVwApaxkQCk>

Yurdagür, Metin. “Tesbih”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/527-528. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

ÖZ GEÇMİŞ

İlköğrenimini Bayburt'ta tamamladı. 2007 yılında Bayburt Anadolu İmam Hatip Lisesi'nden mezun oldu. 2010 yılında Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi İlahiyat Ön lisans bölümünü tamamladı. Aynı dönem Erzurum Yakutiye Müftülüğü'ne bağlı bir Kur'an Kursu'nda Kur'an-ı Kerim eğitimi aldı. İki yaz dönemi, Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı yaz Kur'an kurslarında fahri öğreticilik yaptı. 2015 yılında tekrar üniversite sınavına girerek Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne başladı ve 2020 yılında mezun oldu. 2022 yılında Bayburt Üniversitesi'nde yüksek lisans öğrenimine başladı.

Evli ve iki çocuk annesidir.

